ఆంధ్రుల

సంక్షిప్త

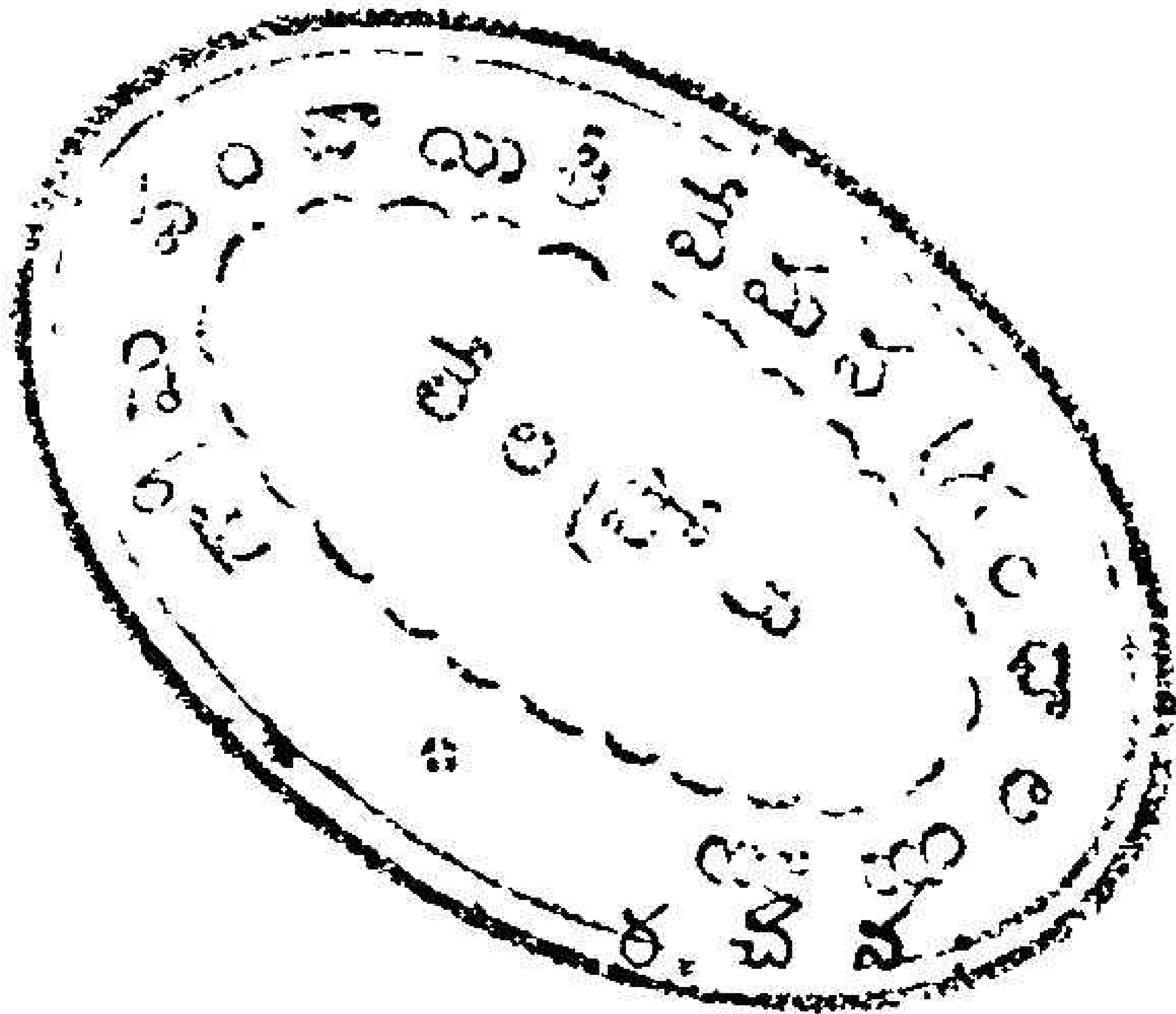
చరిత్ర

ఏటుకూరి బలరామమూర్తి

ఆంధ్రుల సంక్షిప్త చరిత్ర

ఏటుకూరు బలరామమూర్తి

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం,
విజయవాడ-2.

ప్రచురణ నెం. 698

ప్రథమ ముద్రణ జూన్ 1953
ద్వితీయ ముద్రణ మార్చి 1954
తృతీయ ముద్రణ జనవరి 1956
చతుర్థ ముద్రణ జూలై 1666

వెల : [illegible]50

రాజా ప్రెస్,
విజయవాడ-2.

మూడవ ముద్రణ పీఠిక

ఆంధ్రుల సంక్షిప్త చరిత్ర మూడవ ముద్రణను పాఠకులకు అందించే అవకాశం లభించినందుకు సంతోషిస్తున్నాను.

ఒక్కొక్క ముద్రణతో గ్రంథం విస్తరిస్తున్నది. ప్రథమ ముద్రణలో లేని నాలుగు అధ్యాయాలు రెండవ ముద్రణలో చేర్చవలసివచ్చింది. మూడవ ముద్రణలో మరి రెండు అధ్యాయాలనుకూడా చేర్చాను. 23 అధ్యాయాలతో 300 పేజీల పైచిలుకు గ్రంథాన్ని పాఠకుల చేతులలో ఉంచుతున్నాను.

రెండేండ్లక్రితం ఆంధ్రరాష్ట్రాన్ని సాధించుకున్నాము. విశాలాంధ్ర కనుచూపుమేరలో ఉంది. విశాలాంధ్ర అవతరణతో ఆంధ్రజాతి సమగ్ర వికాసానికి మార్గం సుకరం అవుతున్నది. ఈ శుభసమయంలో ఈ గ్రంథాన్ని వెలువరించగలిగినందులకు ఎంతో ఆనందిస్తున్నాను.

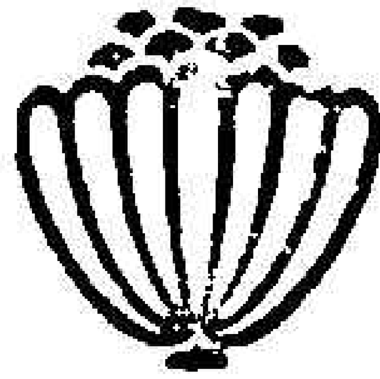
స్వాతంత్ర్యాన్ని పరిరక్షించుకుంటూ, నూతన సమాజ నిర్మాణానికై భారత ప్రజలు, వారిలో భాగమైన ఆంధ్ర ప్రజలు ఉద్యుక్తులౌతున్నారు. తమ చారిత్రక పరిణామ క్రమాన్ని, తమ పునాదులను గ్రహించినప్పుడే, పురోగమనశీలురైన ప్రజలు భవిష్యత్ సమాజ నిర్మాణంలో కృతకృత్యులు కాగలరు. ఈ మహత్కార్య సాధనకు, చరిత్రాధ్యయనం తక్షణ కర్తవ్యమౌతున్నది.

రెండువేల సంవత్సరాలుగా ఆంధ్రప్రజలు సాగిస్తున్న మహాప్రస్థానాన్ని ఈ గ్రంథంలో వివరించ యత్నించాను. ప్రాచీన చరిత్రాధ్యయనం పాఠకులను వర్తమాన చరిత్ర నిర్మాణానికి ఉత్సాహపరచగలదని ఆశిస్తున్నాను.

విజయవాడ,
11-1-1956

ఇట్లు,
విధేయుడు

ఏటుకూరు బలరామమూర్తి

5

నాలుగో ముద్రణ పీఠిక

1956 జనవరిలో మూడో ముద్రణ వెలువడ్డది. పదేండ్ల తర్వాత 1966 జులైలో నాలుగో ముద్రణ వెలువడుతున్నది. నిజానికి మూడో ముద్రణ ప్రతులు చెల్లిపోయి దాదాపు నాలుగయిదేండ్లయినవి కారణాంతరాల వలన మాత్రమే పునర్ముద్రణ ఆలస్యమైంది.

ఇది ఆంధ్రుల సంక్షిప్త చరిత్ర. (సమగ్ర చరిత్ర) కాదు. సమగ్ర చరిత్ర రచనకు ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం ప్రయత్నిస్తున్నట్లు వినికిడి.

ఇటీవల త్రవ్వకాలలో అనేక క్రొత్త విషయాలు వెల్లడౌతున్నాయి. ఉ. ప్రదేశ్‌లోని అయోధ్య ప్రాంతంలో, హారప్ప నాగరికత దశకు చెందిన శిథిలాలు బయల్పడ్డాయి. అస్సాంలో జరిగిన త్రవ్వకాలలో పృథు మహారాజునగరం బయల్పడ్డట్లు మరోవార్త.

దక్షిణాదిన త్రవ్వకాలు తగినంత జరగలేదు. ముఖ్యంగా తెలంగాణాలో ప్రాచీన శిలాయుగపు సమాధులు చాలా ఉన్నాయి. దక్కన్ పీఠభూమి గర్భంలో ఇంకెన్ని ప్రాచీన నగరాల శిథిలాలున్నవో తెలియదు. ఒకటి చెప్పవచ్చు. హారప్ప, మొహంజదారో నాగరికత, కేవలం సింధు లోయకు మాత్రమే కాదు, ఉత్తర హిందూ దేశానికి మాత్రమే కాదు, యావద్భారతానికి వ్యాపించింది. ఆంధ్రుల చరిత్ర పునాదులు బహుశా ఆనాగరికతలోనూ ఉండవచ్చు.

క్రీ. శ. 5 నుండి 10 వ శతాబ్దంవరకు భారతదేశ చరిత్రలోనే అంధయుగం. ఆంధ్రుల చరిత్రలోనూ అంతే. రాష్ట్రకూట పశ్చిమ చాళుక్య, చోళరాజన్యుల సంఘర్షణతో దక్కన్ పీఠభూమి ఘూర్ణిల్లిన కాలమది. ఆ యుగాన్ని గురించి ఇంకా చాలా తెలుసుకోవలసి వుంది.

ఈస్టుఇండియా కంపెనీ ఆధిపత్యం ఏర్పడ్డ తర్వాత, ఆంధ్ర, తెలంగాణా ప్రాంతాలలో ఆర్థిక, రాజకీయ సామాజిక జీవితంలో వచ్చిన మార్పు పూర్తిగా నేటికీ అవగతం కాలేదు. అది వెల్లడైతేగాని, ఆధునిక యుగానికి ఆనుకుని ఉన్న యుగంలో ఆంధ్రుల చరిత్ర పొందిన మలుపు బోధపడదు.

సమగ్ర చరిత్ర రచనద్వారానే ఈ అంశాలన్నీ పూరించబడగలవు. అట్టి సమగ్ర రచనకు, ఇట్టి సంక్షిప్త చరిత్రలు ప్రాతిపదికలు కాగలవు.

విజయవాడ, భవదీయుడు

1-7-1966 ఏటుకూరు బలరామమూర్తి

[ఈ గ్రంథం రష్యన్ భాషలోకి మాస్కోలో స్థిర నివాసం ఏర్పరచుకున్న ఆంధ్రులు శ్రీకొలచల సీతారామయ్య గారిచే అనువదించబడి, విదేశీ భాషా ప్రచురణాలయం వారిచే ప్రచురించబడింది.]

విషయసూచిక

9

1 వ అధ్యాయం

ఆంధ్రుల ప్రాచీనత

ఒకజాతి చరిత్ర ఖచ్చితంగా ఫలానా సంవత్సరంనుండి ప్రారంభ మైందని చెప్పడం అసాధ్యం. కొండవాగులు, సెలఏరులు, ఊటలు, జలలు—అనేకం కలిసి ఒక నదీ ప్రవాహమైనట్లు, వేర్వేరు తెగలు, గణాలు, ప్రజలు కాలక్రమంలో కలిసి, ఒక జాతిగా రూపొందాయని మానవ సమాజ చరిత్ర తెలియజేస్తున్నది.

ఆంధ్రుల ప్రాచీనతను నిర్ణయించే విషయంలో సైతం ఇదే సమస్య మనలను ఎదుర్కొంటున్నది. భారతదేశంలోని అతిప్రాచీన జాతులలో ఆంధ్రులొకరు. మహాభారత, రామాయణాది ఇతిహాసాల లోను, తదితర పురాణాలలోను, బౌద్ధ జాతక కథలలోను ఆంధ్రులకు సంబంధించిన గాథలు అనేక మున్నాయి. ఎంతో కొంత చారిత్రకసత్యం ప్రతి గాథలోను అంతర్గర్భితమయి ఉన్నదని అంగీకరించినపుడు ఈ గాథలలోనుండి, ఆంధ్రజాతి ప్రాచీనతను మనం సూత్రప్రాయంగా నిర్ణయించవచ్చు.

కురు పాండవ యుద్ధంలో ఆంధ్రులు, కాళింగులు కౌరవులపక్షాన పోరాడినట్లు, ధర్మజుని రాజసూయయాగ సందర్భంలో సహదేవుడు పాండ్య, ద్రవిడ, ఓఢ్ర, కేరళ, ఆంధ్ర, కాళింగ రాజ్యాలను జయించినట్లు మహాభారతగ్రంథం తెలియజేస్తున్నది. శ్రీకృష్ణుడు మధురానగరం వచ్చి నప్పుడు, కంసునిచే ప్రేరితుడై, కరూశరాజైన చాణూరుడను జగజెట్టి, కృష్ణునితో మల్లయుద్ధంచేసి చనిపోయినాడని, ఈ చాణూరుడు ఆంధ్రు

డని హరివంశపురాణం తెలియజేస్తున్నది. కరూశదేశం వింధ్య పర్వతాని కుత్తరాన యమునానదీ తీరంలో ఉంది.

రామాయణంలో మరొకగాథ ఉంది. విశ్వామిత్రుడు నరమేధ యాగాన్ని నివారించి, యజ్ఞపశువైన శునశ్శేఫుని విడిపించి అతనిని దత్త పుత్రునిగా స్వీకరించగా, అందుకు ఇష్టపడని విశ్వామిత్ర సంతతి, తండ్రిచే శపించబడి, తూర్పుగాను దక్షిణంగానూ తరలిపోయినారని, వీరే ఆంధ్రులని పై గాథ తెలియజేస్తున్నది.

మహాభారత, రామాయణ గ్రంథాలు రచించబడిన కాలము బౌద్ధ యుగానంతరం ఐనప్పటికీ, అనేకమైన ప్రాచీన గాథలను, స్మృతులను ఈ ఇతిహాసాలు గ్రంథస్థం చేశాయన్న విషయంలో ఎట్టి సందేహము లేదు. ఆంధ్రు లను ఒక తెగ రామాయణకాలంనాటికే (క్రీ. పూ. 2500) ఉన్నారని, మహాభారత యుద్ధకాలంనాటికి (క్రీ. పూ. 1500) వీరు యమునానదీ తీరానికి చేరుకున్నారని పై సమాచారంద్వారా నిర్ణయించవచ్చును.

మహాభారతయుద్ధం ప్రాచీన చరిత్రలో ఒక ప్రధాన ఘట్టం— అన్నదమ్ములమధ్య జరిగిన ఈ అంతర్యుద్ధంలో ఆనాడు జీవించిన వివిధ తెగల రాజులు పాల్గొన్నారు. లక్షలాది సైనికులు మరణించారు. దేశం పీనుగుల పెంట ఐంది. దేశాన్నంతా ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యంగా పాలించిన కౌరవసామ్రాజ్యం ధ్వంసమైంది. వందలాది చిన్న చిన్న రాజ్యాలు తల ఎత్తాయి. యుద్ధానంతరం 2 శతాబ్దాలకు గంగా, యమునా తీరంలో మిడుతలదండువల్ల పంటలు నాశనమై కాటకం ఏర్పడ్డదని, ఆ ప్రాంతంలో నివసిస్తున్న ప్రజలు 300 మైళ్ళు దక్షిణంగా కదలిపోయారని ఛాందోగ్యోపనిషత్తు తెలియజేస్తున్నది. ఐతరేయ బ్రాహ్మణంలో, ఆంధ్రులు, వింధ్యకు దక్షిణప్రాంతములో, పుండ్ర పుళింద శబర మూతిబులతో కలసి జీవిస్తున్నట్లు వర్ణించబడ్డారు. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు, ఐతరేయ బ్రాహ్మణములు క్రీ. పూ. 1000 ప్రాంతంలో రచించబడ్డాయి.

ఆంధ్రుల మహాప్రస్థానం ఒకరోజున ప్రారంభం కాలేదు. ఒక్క రోజున ముగియలేదు. కొన్నివందల సంవత్సరాలపాటు, గుంపులు గుంపులుగా, ప్రజలు ఒక ప్రాంతంనుండి మరొక ప్రాంతానికి కదలి పోతూనే వున్నారు. కొన్నిగణాలు ముందుగా తరలిపోగా, మరికొన్ని గణాలు పాత భూములను వదలలేక తారట్లాడుతూండేవి. క్రీ. పూ. 700 నాటికికూడా కొన్ని ఆంధ్రగణాలు యమునానదీతీరంలో సాల్వదేశంలో వున్నట్లు ఆపస్తంబఋషి గాథ తెలియచేస్తున్నది. ఆపస్తంబ గృహ్య సూత్రాలు ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలో నేటికీ వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి. ఒక్కొక్క గణానికి ఒక్కొక్క ఋషి ఆచార్యుడుగా ఉండేవాడు. ఆపస్తంబుడు అట్టి ఆచార్యులలో ఒకడు. ఈ ఋషి తన సూత్రాలను యమునాతీరంలో సాల్వదేశంలో ఉండగా రచించాడు. ఆపస్తంబుని నిర్యాణానంతరం అతని సూత్రాలను పాటిస్తున్న ఆంధ్రగణాలుకూడా వింధ్య పర్వతాలను దాటి దక్షిణానికివచ్చి మిగతా ఆంధ్రగణాలతో కలిసిపోయినవి.

దక్షిణ దేశానికి తరలి వచ్చిన ఆంధ్రులలో కొందరు, వింధ్య పర్వతాలకు దక్షిణాన, అనగా నేటి హైద్రాబాద్ రాష్ట్రపు ఉత్తర సరిహద్దులో స్థిరపడగా, మరికొందరు తూర్పు కనుమల వెంబడి క్రిందికిదిగి, ఒరిస్సా మీదుగా కళింగదేశం చేరుకున్నారు. సెరివణిజ జాతకకథ ఆంధ్రులు తేల్‌నదీతీరాన అంధకపురం నిర్మించినట్లు వర్ణించింది.

జాతక కథల కాలం క్రీ. పూ. 450. తేల్‌నది మహానది కుపనది ఐన తెలివాహ. మహానది ఒరిస్సా రాష్ట్రంలోఉంది. కనుక ఒరిస్సా మీదుగా ఆంధ్రులలో ఒకశాఖ క్రిందికి దిగివచ్చారని స్పష్టం కాగలదు. వీరే కాళింగులు. ఆంధ్రులను, కాళింగులను, పైన ఉదహరించిన అన్ని గ్రంథాలు ఒకే తెగలోని రెండు శాఖలుగా ప్రస్తావించుతూ వచ్చాయి. ఒక్కొక్కసారి ఈ రెండు పదాలు పర్యాయపదాలుగా కూడ వాడబడినవి.

నాగ, యక్ష, ద్రావిడ గణాలు

వింధ్యపర్వతాలను దాటి దక్షిణదిక్కుగా కిందికి దిగుతున్న ఆంధ్రు లకు, అంతకుపూర్వమే ఈ ప్రాంతంలో నివసిస్తున్న నాగ, యక్ష, ద్రావిడగణాలకు సంబంధం ఏర్పడ్డది.

బౌద్ధ జాతకకథలు కృష్ణా గోదావరి ప్రాంతాన్ని వజ్రదేశమని, నాగభూమియని, మంజీరదేశమని వర్ణించాయి. ఈ ప్రాంతంలో నాగజాతి ప్రజలు నివసిస్తున్నారనికూడా స్పష్టం చేయబడ్డది. కళింగదేశపు రాజ కుమార్తె, ఆమె భర్త బుద్ధుని దంతముగల పెట్టెను తీసుకుని సింహళ దేశం వెళ్ళుతూ, త్రోవలో మార్గం గమనించలేక, సముద్రమార్గంనుండి మళ్ళి, కృష్ణానది ఎగువకు చేరుకున్నారట. వీరి ఓడ వజ్రాలదిన్నెవద్ద ఒడ్డుకు చేరుకున్నదని, ఇచ్చట నాగాశోకుడను నాగరాజు బౌద్ధస్తూపం నిర్మిస్తున్నాడని పైగాథ తెలియజేస్తున్నది. వజ్రాలదిన్నె, నేటి ధాన్య కటకం (ధరణికోట). ఆ రాజు నిర్మించినస్తూపం, అమరావతి స్తూపం.

అమరావతీ స్తూపాన్ని నిర్మిస్తున్న నాగాశోకునివద్ద గల బుద్ధుని అస్తికలు అతని మిత్రుడు, సింహళరాజైన మేఘవర్ణుడు తీసుకువెళ్ళి, సింహళంలో మరొకస్తూపం నిర్మించినట్లు మరొక బౌద్ధగాథ తెలియ జేస్తున్నది.

నాగజాతి భారతదేశ ప్రాచీన జాతులలో ఒకటి. వీరు ఆర్యులకంటె పూర్వులు, ద్రావిడులకంటె భిన్నులు. ఆర్యులు భారతదేశానికి వచ్చి గంగా యమునా ప్రాంతంలో స్థిరపడిన మీదట నాగులు మధ్యప్రాంతం వదలి అస్సాం రాష్ట్రంలోను, పెషావరువద్ద తక్షశిల ప్రాంతంలోను, దక్షిణాన కృష్ణా గోదావరి ప్రాంతంలోను స్థిరపడ్డారు. ఆర్య, నాగజాతి కలహాలు చరిత్ర ప్రసిద్ధము. మహాభారతంలోని పరీక్షిత్తుకథ, జనమే జయుని సర్పయాగము — ఈ విషయాన్ని ధృవపరుస్తున్నాయి.

కృష్ణా గోదావరి ప్రాంతంలో అనాదిగా నాగజాతి ప్రజలు జీవించి నట్లు బౌద్ధజాతక కథలద్వారా మాత్రమేగాక, నేటికీ ఆంధ్రప్రజలలో నిలచిన కొన్ని ఆచారాలద్వారాకూడా రూఢి అవుతున్నది. నాగులచవితి నాడు, పాము పుట్టలో పాలుపోసే ఆచారం నేటికీ ఆంధ్రదేశంలో వుంది. నాగయ్య, నాగమ్మ మొదలైన పేరులు అతి ప్రాచీనమైనవి. అడవులలో, కొండలలో జీవించిన ఈ ప్రజలకు, పాములను జయించటం, లేక మచ్చిక చేసుకోవటం జీవన్మరణ సమస్య. ప్రకృతిపై మానవుడు సాధిం చిన ప్రథమ విజయం ఈ ప్రజలకు సంబంధించినంతవరకు, విషసర్పా లపై సాధించిన విజయంగా వ్యక్తమైంది. ఈ విజయాన్ని సాధించి వీరు నాగజాతి అయినారు. పాముపడగల ఆభరణాలు ధరించటం, పాముల కోరలుతీసి, విషాన్నిపిండి, మచ్చికచేసి, వాటితో ఆటలాడుకోవటం, వీరికి సర్వసామాన్యం.

ఆర్యుల వర్ణవిభేదాలు వీరిలో ప్రవేశించలేదు. కనుక వీరు ప్రప్ర థమంలోనే సమానత్వాన్ని బోధించిన బౌద్ధమతాన్ని స్వీకరించారు. మౌర్య అశోకునికంటెముందే, ఆంధ్రదేశంలోని నాగరాజులు, నాగప్రజలు బౌద్ధస్తూపాలను నిర్మించ నారంభించారు. బుద్ధుడు తపస్సు చేసుకుంటూ ఉండగా, ముచిలిందుడను నాగరాజు బుద్ధునికి ఎండ, వాన తగులకుండా రక్షణ కల్పించాడట. ఈ భావాన్ని ఒక శిల్పి, ఏడుపడగల నాగుబాము బుద్ధుని ఆవరించి, తన పడగలను బుద్ధునిచుట్టూ గుండ్రముగా త్రిప్పుతూ ఎండ, వాన తగులకుండా, కాపాడినట్లు ఊహించి, తన ఊహకు ప్రాణ ప్రతిష్ఠచేసి, ఒక చక్కని శిల్పాన్ని తయారు చేశాడు. నాగార్జునకొండవద్ద వున్న ప్రాచీన శిల్పఖండాలలో ఇది ఒకటి. ముచిలిందుడను నాగరాజు బహుశా కృష్ణా గోదావరి ప్రాంతంవాడై ఉండవచ్చు.

నాగులతోపాటే యక్షు లను మరొక తెగ కూడా కృష్ణా గోదావరి ప్రాంతంలో నివసించేవారు. గుంటూరుజిల్లా భట్టిప్రోలు శాసనా న్ననుసరించి

సరించి, క్రీ. పూ. 400 ప్రాంతంలో, కుబ్బీరకు డనురాజు ఆ ప్రాంతాన్ని పరిపాలించినట్లు తెలుస్తున్నది. కుబ్బీరక నామం కుబేరుని అపభ్రంశ రూపం. కుబేరుడు యక్షగణం అధిపతి. యక్షులు అనార్యజాతులలో ఒకరు.

కుబ్బీరకుడు సింహగోష్ఠికి అధిపతి. నాగులకు పాము ఇలవేల్పు అయినట్లు యక్షులకు సింహం ఇలవేల్పు. అనాది కాలంలో యక్షులు హిమాలయ ప్రాంతంలోని అడవులలో నివసించెడివారట.

నాగులవలెనే, యక్షులు కూడా ప్రథమంలోనే బౌద్ధమతం స్వీకరించారు.

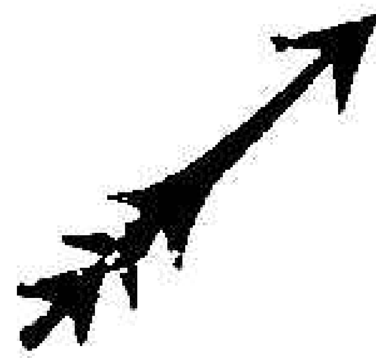
ఇక మూడవ తెగ, ద్రావిడులైన తెలుగువారు. తెనుగు, తమిళ, కన్నడ జాతుల ప్రజలు ద్రావిడ ప్రజలు. ఈ మూడు భాషలు ఒకే ద్రావిడ కుటుంబంలోనుంచి ఆవిర్భవించినవి. తెనుగు ప్రజల ఆదిమ నివాసస్థలం తెలంగాణా. తెనుగు క్రమంగా తెలుగైంది. అందులోనుండే తెలగాలు, తెలంగాణా, తెలంగాణ్యులు (బ్రాహ్మణులలో ఒకశాఖ) తెలిరిగిరి, త్రిలింగదేశం మొదలైనపేర్లు ఏర్పడ్డాయి. బర్మాలోని తైలాంగ్ ప్రజలు, ప్రాచీన తెలుగుజాతికి చెందినవారనికూడా కొందరు ఊహిస్తున్నారు. తెనుగు అనుమాటకు దక్షిణ దిక్కుగా తిరుగువారు లేక ప్రయాణం చేయువారు అని అర్థం. తెన్—దక్షిణదిక్కు—అని తమిళ, కన్నడ భాషలలోని అర్థము.

తెలంగాణాలో, డోర్నకల్లు, బీగంపేట, మోలాలి, మధిర, చింతకాని ప్రాంతాలలో అతి ప్రాచీన ప్రజల సమాధులు కొన్ని బైటపడ్డాయి. వీటిని కైరన్లు లేక రాక్షసగుళ్ళు అని వ్యవహరిస్తున్నారు. భూమిలో కట్టిన రాతి గృహములో శవాన్ని ఉంచి, ఆ వ్యక్తియొక్క పరలోక యాత్ర సుఖంగా జరుగుటకై కొంత ధాన్యం, ముంతలు, మంచినీరు,

కొన్ని నాణెములు, ఆ వ్యక్తి వాడిన పనిముట్లు, ఆయుధాలు, నగలు— ఇవన్నీ వేసి సమాధి నిర్మించేవారు. ఈ కైరన్లలో బయల్పడిన కుండల పైగల చిహ్నాలు, హరప్ప మొహంజదారో శిధిలాలలో దొరికిన చిహ్నాలను, నాణెములను పోలి ఉన్నవి.

మరికొన్ని ప్రాచీన చిహ్నాలు, పనిముట్లు బళ్ళారిజిల్లాలో ఈ మధ్యనే బయల్పడినవి. బళ్ళారిజిల్లాలో బయల్పడినవి రాతియుగానికి చెందిన పనిముట్లు అని, తెలంగాణాలోనివి లోహయుగానికి చెందినవని పురాతత్వ పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు. కనుక ఆంధ్రులు దక్షిణ దేశానికి రాకముందే, ద్రావిడ కుటుంబానికి చెందిన తెలుగు ప్రజలు తెలంగాణా ప్రాంతంలో నివసిస్తుండేవారని, వారి నాగరికత హరప్ప మొహంజదారో నాగరికతవలెనే వ్యవసాయం, ఇనుప పనిముట్లుకలిగి నగరాలనుసైతం నిర్మించిన బానిస విధానమని స్పష్టమౌతున్నది.

రామాయణంలో వర్ణించబడిన దండకారణ్యము, జనస్థానము, ఖరదూషణాదుల నివాసస్థలము, దక్కను పీఠభూమి అని గుర్తించినప్పుడు, దక్కను పీఠభూమిలో భాగమైన తెలంగాణా అత్యంత ప్రాచీనమైన ద్రావిడ నాగరికతకు నిలయమని రూఢిగా నిర్ణయించవచ్చు.

2వ అధ్యాయం

వివిధ తెగల సమ్మేళనం

వింధ్యాద్రిని దాటి వచ్చిన ఆంధ్రులలో వర్ణ విభేదాలు ఆనాటికే ఉన్నవి. కృష్ణా గోదావరి తీరస్థులైన నాగ, యక్ష తెగలు, బౌద్ధ మతాన్ని ఆదరించిన తెగలు వారిలో వర్ణవిభేదాలులేవు. తెలుగుతెగవారి మత ధోరణి ప్రాచీన శైవమతానికి దగ్గరగా ఉండేది. ద్రావిడ దేశానికి చెందిన ఈ శైవమతం, హెచ్చు తగ్గులను అంగీకరించక, సమానత్వాన్ని ప్రతి పాదించిన మతం. ఇట్టి విభిన్న మతధోరణులకు చెందిన తెగలు కలిసి ఏకజాతిగా రూపొందసాగారు. ఇది ఎలా సాధ్యమైంది?

ఆంధ్రులు జైత్రయాత్ర చేసుకుంటూ దక్షిణానికి వచ్చినవారుకాదు. ఉత్తరహిందూస్థానంలో ఏర్పడిన సమాజకల్లోలాల ఫలితంగా, దక్షిణానికి తరలిన తెగలు. కనుక తాము అధికులమన్న గర్వభావం వారిలోలేదు. సాంఘిక కల్లోలఫలితంగా వారికుటుంబజీవితం విచ్ఛిన్నమైంది.భర్తద్వారా సంతానం కలగనప్పుడు, భర్త అనుమతితో మరొక పురుషునిద్వారా సంతానంపొందే 'నియోగ' పద్ధతి ఆంధ్రులలో నాటికి విస్తారంగా ఉండేది. ఆపస్తంబుడు ఆ పద్ధతిని తీవ్రంగా ఖండిస్తూ కొన్ని నిబంధనలుచేశాడు. రాజకుటుంబాలలో యిట్టిపద్ధతి ఆపద్ధర్మంగా ఉండేదని భారత గాథలు తెలియజేస్తున్నాయి. జనక్షయం విపరీతమై, పురుషులసంఖ్య క్షీణించి, స్త్రీల సంఖ్య హెచ్చవటంతో ఈ పద్ధతి ఆపస్తంబుని నాటికి మరింత హెచ్చిందని భావించవచ్చు.

ఆంధ్రులలో 'ప్రత్త' యను మరొక ఆచారంకూడా ఉన్నట్లు కామ సూత్రాలు రచించిన వాత్స్యాయనుడు తెలియజేస్తున్నాడు. ఈ నియమా న్ననుసరించి వివాహిత స్త్రీ భర్తతో కలిసి జీవించేముందు గణనాయ కునితో, లేక గ్రామాధికారితో ఒక రాత్రి గడపాలి. సమిష్టి వివాహపద్ధతి ఏనాడో నశించినా, దాని అవశేషాలు, ఆచారాల రూపంలో నాటికి ఉండే వని పైగాథ తెలియజేస్తున్నది. శాలివాహన రాజులలో ఒకరైన హాలుని కాలంలో రచించబడిన గాథా సప్తశతి, ఆనాటి కుటుంబ జీవితాన్ని మరింత స్పష్టంగా వివరిస్తున్నది.

సైనికులుగానో, లేక ఏదో వృత్తికొరకో పురుషులు సంవత్సరాల తరబడి దూరదేశాలలో గడపడం, తత్ఫలితంగా, కుటుంబ జీవితంలో ఏర్పడే ఒడుదుడుకులు సప్తశతిలో వర్ణించబడ్డాయి. సోదరుని భార్యను తల్లిగా చూడవలెనన్న రామాయణ ఆదర్శం ఒకవైపున, సోదరుని భార్యను భార్యగా స్వీకరించవచ్చునన్న వాలి సుగ్రీవుల ఆచారం ఒక వైపున ఘర్షణ పడుతున్నట్లు సప్తశతిలోని అనేక గాథలు తెలియ జేస్తు న్నాయి.

ఇట్టి పరిస్థితులలో వర్ణవిభేదాలను పక్కకునెట్టి, అన్ని వర్ణాలవారు పరస్పరం వివాహ సంబంధాల నేర్పరచుకొనక విధిలేదు. దీనికితోడు సమానత్వాన్ని బోధించిన బుద్ధుని బోధనలు భారతదేశమంతా మారు మూలలలో సైతం నాడు ప్రతిధ్వనించసాగాయి.

శాతవాహనవంశ మూలపురుషుడైన రాజు జన్మగాథ ఇలా ఉంది. సంతానహీనుడైన దీపకర్ణి అనురాజు ఒకనాడు వేటకువెళ్ళి సింహంపై స్వారీచేస్తున్న ఒక బాలుని చూశాడు. ఆ సింహాన్ని చంపి, బాలుని స్వీక రించిన వెంటనే చనిపోయిన సింహం మనుష్య రూపం ఎత్తి, తానొక యక్షుడనని, తనభార్య బ్రాహ్మణ స్త్రీ అని, ఈ వివాహానికి అంగీకరించక

మునులు శపించగా తాను సింహాన్ని ఐనానని, కనుక తన కుమారుని స్వీకరించవలసిందని చెప్పి అంతర్ధానమైనాడట. బ్రాహ్మణ, యక్ష తెగల సంబంధాలను పై గాథ తెలియజేస్తున్నది.

బృహత్కథ రచించిన గుణాఢ్యుని తల్లి బ్రాహ్మణ స్త్రీ. తండ్రి నాగరాజు. నదివద్దకు స్నానానికి వెళ్ళిన ఆమె, నాగరాజును గాంధర్వ పద్ధతిలో వివాహమాడి గుణాఢ్యుని కన్నది. ఇది తెలియక ఆమె సోదరులు ఆమె శీలాన్ని అనుమానించగా వాస్తవం బైటపెట్టింది. ఆమె కుమారుడైన గుణాఢ్యుడు మహాపండితుడై బృహత్కథను రచించాడు.

క్షత్రియ బ్రాహ్మణులలోనేకాక సామాన్య ప్రజలలోకూడా, ఈ తెగల సమ్మేళనము జరిగింది. వర్ణ విభేదాలనే అడ్డుగోడలను ధ్వంసం చేసి, తెగలమధ్య సోదరభావం కలిగించిన బౌద్ధ సంస్కృతీ వికసన, ఆంధ్రజాతి పరిణామం ఒకే కాలంలో ప్రారంభం కావటం ఒక ఉత్కృష్ట ఘటన. ఆంధ్రజాతికి ఉగ్గుపాలతోనే సమానత్వం, సోదరత్వ భావాలు అలవడ్డాయి.

ఆర్థిక విధానం

కేవలం వేర్వేరు తెగలమధ్య వివాహాలతోనే ఒకజాతి పరిణామం ప్రారంభం కాదు, పూర్తికాదు; అంతకంటే బలవత్తరమైన ఆర్థిక కారణాలు సహాయకారి ఐనప్పుడే ఇది జరగగలదు.

బౌద్ధసంస్కృతీ వికసన, ఆంధ్రజాతి పరిణామం బానిస విధానం పతనమై అర్ధబానిస విధానం భారతదేశంలో తలయెత్తుతున్న సందర్భంలో జరిగినవి.

ఆర్యులు భారతదేశానికి రాకముందు, వచ్చిన కొత్తలోను స్వంత ఆస్తి, కుటుంబం, ప్రభుత్వంలేని ఆదిమ కమ్యూనిస్టు వ్యవస్థలో జీవిం

చారు. భారతదేశంవచ్చి, అప్పటికే ఇచ్చ బానిస విధానంలో నివసిస్తున్న ద్రావిడ ప్రజలనుండి వ్యవసాయాన్ని నేర్చుకొని, వ్యవసాయ నాగరికత లోకి అడుగు పెట్టటంతో ఆర్యగణాలలో బానిస విధానం, వర్ణవ్యవస్థ, నిరంకుశ రాచరిక విధానం తలయెత్తాయి. మహాభారతగాథ ఈ పరిణా మానికి పరాకాష్ట. కురు పాండవ యుద్ధం అధికార తృష్ణకు లోనైన నిరంకుశ చక్రవర్తుల అంతఃకలహాలగాథ తప్ప వేరుకాదు.

ఈ అంతఃకలహాల ఫలితంగా నిరంకుశ రాచరిక వ్యవస్థ కొంత బలహీన పడ్డది. కాని, బానిసవిధానంమాత్రం మరొక వేయి సంవత్స రాలు, గౌతమబుద్ధుని కాలంవరకూ కొనసాగుతూనే ఉంది.

బానిసవిధానంలో వ్యవసాయం కులపతి వ్యవస్థపై కొనసాగు తూండేది. వైశ్యులు వ్యవసాయదారులు, క్షత్రియులు గ్రామరక్షకులు, బ్రాహ్మణులు మతకర్మలకు అధిపతులు. మొత్తం గ్రామంపై పెత్తనం కులపతిది. బానిసవిధానంలో ఈ మూడే వర్ణాలు. వీరు ముగ్గురూ స్వతం త్రులు. వీరుగాక బానిసలైన శూద్రు లుండేవారు. బానిసలు నగరాలలో హెచ్చు సంఖ్యలోనూ, గ్రామాలలో స్వల్పంగానూ ఉండేవారు.

వ్యక్తిగత కుటుంబ ప్రాతిపదికపై వ్యవసాయం జరిగేది. ప్రతి కుటుంబానికి వందలకొద్దీ బానిస లుండేవారు. సాగుచేసుకుంటున్న పొలంపై ఆ కుటుంబానిదే పెత్తనం. అయితే, యాజమాన్యానికి పరిమితి ఉంది. కులపతి ఇష్టాఇష్టాలకు లోబడి ఈ యాజమాన్యం వుండేది. అగ్ర వర్ణాలు మూడింటిమధ్య, ఆదిమ కమ్యూనిస్టుదశ అవశేషాలైన సమిష్టి బాధ్యతలు కొన్ని ఉండేవి. బానిసలకుమాత్రం ఎట్టి హక్కులూ లేవు. వందలాది బానిసలను కలిగివున్న భూస్వాముల ప్రస్తావన బౌద్ధజాతక కథలలో అనేకచోట్ల ఉంది.

నగరాలలో బానిసలు గనులలోను, ఆయుధాగారాలలోను పనిచేయు వర్తకులవద్ద ఉండేవారు. "శూద్రులు ఇతరులకు సేవకులు. ఇతరుల ఆజ్ఞకు లోబడి జీవించాలి. ఇతరుల ఆజ్ఞకు లోబడి మరణించాలి" అని ఐతరేయ బ్రాహ్మణం తెలియజేస్తున్నది. "శూద్రులు అన్నిరకాల పనులు చేస్తుంటారు. ఏ ఆహారమైనా వారికి చాలు. వారు సర్వకర్మోప జీవులు" అని మహాభారతం తెలియజేస్తున్నది.

కాలం గడచినకొద్దీ బానిసలసంఖ్య వృద్ధి కాసాగింది. శూద్రులు మాత్రమేగాక ఇతర వర్ణాలనుండి చ్యుతులైనవారు తదితరులు బానిసలుగా మారిపోతూ వచ్చారు. ఈ క్రింది విధాలుగా బానిసలు ఏర్పడతారని నారదస్మృతి తెలియజేస్తున్నది.

"దాసీజనానికి పుట్టినవారు, డబ్బుతో కొనబడినవారు, బహుమతుల రూపంలో యివ్వబడినవారు, కరువుకాలంలో తిండిగడవక బానిస లైన వారు, బంధువులచే అప్పుక్రింద ఇచ్చివేయబడినవారు.... వీరందరూ బానిసలే. వీరుగాక నిర్ణీతకాలం బానిసలుగా ఉండి, బాకీ తీరిన తర్వాత స్వతంత్రులయ్యేవారు కొందరు. ఈ విధంగా 15 రకాల బానిస లున్నారు."

బానిసవిధానం భారతదేశంలో బుద్ధునికి పూర్వం వుండేదన్న విషయంలో ఎట్టి సందేహములేదు. వైశ్యులు ప్రధానంగా వ్యవసాయ దారులుగా ఉండేవారని, బానిసలు వారిక్రింద చాకిరీ చేస్తూండేవారని కూడ సుస్పష్టం.

ఈ విధానంక్రింద బానిసలు ఎంతటి నికృష్ట స్థితిలో ఉండేవారో బౌద్ధ జాతక కథలు స్పష్టంగా తెలియజేస్తాయి. యజమానులు బానిసలను కొట్టటం, చంపటం సర్వసామాన్యం. "బంగారం, పశువులు, వస్త్రాలు, చందనపు చెక్క ఆభరణాలవలెనే బానిసలుకూడా యజమానుల ఆస్తి."

(జాతక కథలు—223, 5 వాల్యూం)

"ఏమాత్రం పనిలో అశ్రద్ధ చూపినా యజమాని తన్ను స్తంభానికి కట్టి చిత్రహింసలు పెడతాడు అని కధకుడను బానిస భయభ్రాంతు డైనాడు" (1 వాల్యూం, 125 కథ). "కాశీరాజైన ఏకరాజు, తన నగరం లోని వైశ్యులను ఇదితరులను దేవతకు బలి యివ్వదలచెని, కందహాలి అను బ్రాహ్మణుని సలహాపై ప్రయత్నించాడు. అప్పుడా వైశ్యులందరూ రాజు వద్దకువచ్చి యిలా మొరబెట్టుకున్నారు.

"మమ్ములను చంపవద్దు; దయతలచవలసింది; మేము మీకు బాని సలం అవుతాము. కాళ్ళకు చేతులకు సంకెళ్ళువేసి మీ గోశాలలో మమ్ము ఉంచండి. మేము రోజూ మీ గోశాలను, అశ్వశాలను శుభ్రంచేస్తూ వుంటాము.

(జాతక కథలు—138)

ఇట్టి దోపిడీ విధానంపై ఆధారపడిన వ్యవస్థలో ప్రజల అసం తృప్తి అనేక రూపాలలో వ్యక్తమౌతూ వుండేది. పనులు చేయక పారి పోవటం, పంటలకు నష్టం కలిగించటం, దొంగతనాలు, దారి దోపిడీలు, వ్యక్తిగత తిరుగుబాట్లు జరుగుతూ వుండేవి.

బుద్ధునికాలంనాటికి పరిస్థితులు మారాయి. వైశ్యులు వ్యాపారం ఎక్కువగా చేయసాగారు. గ్రామాలను వదలి నగరాలకు హెచ్చుసంఖ్యలో చేరుతూ వచ్చారు. బానిసలు మాత్రమేగాక, క్షత్రియు. వైశ్యులు సైతం బ్రాహ్మణ మత నిరంకుశత్వంపట్ల అయిష్టత వెలిబుచ్చసాగారు. గ్రామా లలో వ్యవసాయం సాగాలంటే అంతకుపూర్వం బానిసలుగాఉన్న శూద్రు లను పౌరులలో ఒకరినిగా గుర్తించి భూమిని సాగుచేసుకునే హక్కు ఇవ్వవలసిన అవసరం ఏర్పడ్డది. ఉత్పత్తిశక్తుల అభివృద్ధికి బానిస విధానం ఆటంకంగా తయారైంది.

ఈ అసంతృప్తిని బౌద్ధమతం ప్రతిబింబించింది, వర్ణ విభేదాలు పనికిరావని, బానిసలను మానవులనుగా చూడవలెనని బుద్ధుడు బోధిం

చాడు. నూతన సమాజావిర్భావానికి దోహదకరమైన బుద్ధుని బోధలు కార్చిచ్చువలె దేశమంతటా వ్యాపించాయి.

రాజకీయంగా నందసామ్రాజ్యం బానిస సామ్రాజ్యాలలో ఆఖరు సామ్రాజ్యం. మురా అను బానిస కొడుకైన చంద్రగుప్తుడు, సోదరులను సంహరించి రాజు కావటం కేవలం వ్యక్తిగత విషయంమాత్రమే కాదు; నూతన సమాజ నిర్మాణాన్ని సుకరంచేసిన ఒక పరివర్తన; చంద్రగుప్తుడు జైనమతాభిమాని. జైనమతంకూడా బౌద్ధమతంవలెనే వర్ణవిభేదాలను ఖండించి సమానత్వాన్ని బోధించిన మతం.

చంద్రగుప్తునిమంత్రి చాణక్యుడు తన అర్థశాస్త్రంలో నాటి ఆర్థిక పరిస్థితులను ఇలా వివరించాడు :

"రైతుకు భూమిపైహక్కు ఉంది. రైతు బానిసకాడు. స్వతంత్రుడు. గ్రామపంచాయితీకి లోబడి రైతు సాగుచేసుకుంటూ వుండాలి. వ్యవసాయంలో బానిసవిధానం పనికిరాదు."

గ్రామాలలో బానిస విధానం నశించి అర్ధబానిస విధానం ప్రారంభమైంది. నగరాలలో మాత్రం బానిసవిధానం మరికొంతకాలం వరకూ కొనసాగుతూనే వచ్చింది.

పాత సామాజిక విధానం ఒక్కనాటితో పూర్తిగా అంతమై కొత్త సామాజికవిధానం ఒక్కసారిగా ఆవిర్భవించటం జరగదు. పాతసమాజ అవశేషాలు చాలాకాలంవరకు కొనసాగుతూనే వుంటాయి. బానిసవిధానం ఏర్పడ్డమీదటకూడా ఆదిమ కమ్యూనిస్టు లక్షణాలు కొన్ని కొనసాగినట్లు, అర్ధబానిస విధానం ఏర్పడ్డ మీదటకూడా, బానిస విధాన లక్షణాలు కొన్ని ఉంటూనే ఉన్నవి. అశోకునితో ప్రారంభమైన గ్రామీణ వ్యవస్థ అర్ధ బానిస విధానానికి చిహ్నం. కాని ఆదిమ కమ్యూనిస్టు సమాజ చిహ్నాలైన సమిష్టి లక్షణాలు, బానిసవిధాన చిహ్నాలైన అస్పృశ్యత — నూతన

వ్యవస్థలోకూడా కొనసాగుతూనే వచ్చాయి. అంతకుముందులేని గ్రామ పంచాయితీ అనేది ఒకటి కొత్తగా ఏర్పడ్డది. ఏ కులానికి చెందినా, గోత్రానికి చెందినా, మతానికి చెందినా, వ్యవసాయం చేసుకునే ప్రజలందరికీ, ఈ పంచాయితీ రక్షణ యిస్తుంది. ఈ పంచాయితీ అధికారాలను ప్రభుత్వం గౌరవించాలి. ఈ గ్రామ పంచాయితీనే, ఆధునిక చరిత్రకారులు గ్రామకమ్యూన్ అంటున్నారు.

కులపతి వ్యవస్థకంటే, గ్రామపంచాయితీ వ్యవస్థ అభ్యుదయకరమైన ఆర్థిక విధానం. అంతకుపూర్వం యజమానుల దయాదాక్షిణ్యాలపై ఆధారపడి జీవించవలసిన బానిసలకు సమాజంలో ఒక స్థానం ఏర్పడ్డది. శూద్రులు నాలుగవ వర్ణము అనీ, హిందూమతం గుర్తించడంకూడా నాటినుండే ప్రారంభమైంది. గ్రామంలోఉన్న ప్రతి ఒక్కనికి తిండి, బట్ట, రక్షణ యివ్వవలసిన బాధ్యత పంచాయితీది. వివిధ వృత్తులను ప్రోత్సహించి, వారికి కావలసిన ఆర్థిక సహకారాన్ని ఇచ్చి గ్రామపంచాయితీలు ఉత్పత్తి శక్తుల అభివృద్ధికి తోడ్పడ్డాయి.

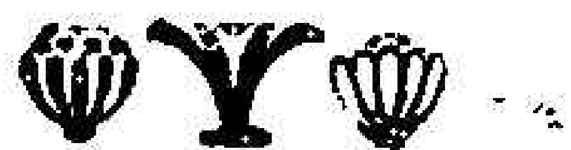
చంద్రగుప్తుని మనుమడైన అశోకుడు (క్రీ. పూ. 250) గ్రామ పంచాయితీలకు విశేషాధికారాలుయిచ్చి, రహదారి సౌకర్యాలు కల్పించి సత్రాలు కట్టించి, నూతన సామాజిక వ్యవస్థకు భద్రత కలిగించాడు.

ఇది భారతదేశంలోని అర్ధబానిస విధాన స్వరూపం. గ్రామ పంచాయితీ పునాదిపై వృత్తులు వృద్ధిచెందాయి. వేర్వేరు వృత్తులు చేసుకునేవారు కాలక్రమేణా వేర్వేరు కులాలు (Castes) గా ఏర్పడ్డారు. భూస్వామ్యవర్గ దోపిడికి భారతదేశ చరిత్ర కల్పించిన ప్రత్యేకరూపం కులవ్యవస్థ. కాని బౌద్ధ సంస్కృతి ప్రభావం భారతదేశంలో ఉన్నంత వరకు, ఈ వ్యవస్థలోని కాఠిన్యత, దోపిడీ బహిర్గతం కాలేదు.

ఆర్థిక, సాంఘిక రంగాలలో ఇట్టి బ్రహ్మాండమైన మార్పులు జరుగుతున్నకొలంది కనుకనే, వివిధ తెగలు ఏకమై జాతులుగా ఏర్పడేందుకు అవసరమైన భౌతిక పునాదులు నాడు ఏర్పడ్డాయి. కులపతి వ్యవస్థ స్థానంలో గ్రామ పంచాయితీలు వర్ణ వ్యవస్థకు బదులు కులవ్యవస్థ, తెగల స్థానంలో జాతులు తలయెత్తసాగినవి.

ఉత్తర హిందూస్థానంనుంచి వచ్చిన ఆంధ్రులలో బానిస విధానం, వర్ణ వ్యవస్థ వున్నప్పటికీ బానిస విధానంలో తమకంటె శక్తివంతులైన తెగల తాకిడికి నిలవలేక దక్షిణాదికి దిగివచ్చినవారు కనుక ఈ విధానం యొక్క పటుత్వం వారిలో తగ్గింది. కనుక నూతన వ్యవస్థ ఐన అర్థ బానిస విధానానికి వారు అతిత్వరలో అలవాటుపడ్డారు. నాగ యక్ష తెగలు కొంతవరకు ఇంకను కమ్యూనిస్టు అవశేషాలతో జీవిస్తున్న తెగలు. తెలుగు వారు వ్యవసాయరంగంలో బాగా అభివృద్ధి చెందినవారు—వేర్వేరు ఆర్థిక విధానాలపై, వేర్వేరు వృత్తుల్లో నైపుణ్యం సంపాదించిన ఈ తెగలన్నీ, అప్పుడప్పుడే తలయెత్తుతున్న స్వయంసంపూర్ణ గ్రామవ్యవస్థ అను అర్థ బానిస విధానంలో అంతర్లీనమైనాయి. ఈ ఆర్థిక పరిణామం, ఆంధ్రజాతి పరిణామానికి పునాదిరాయి.

బానిస విధానంపై ఆధారపడిన రోమ్ సామ్రాజ్యం బద్దలైన మీదటనే అంతవరకు తెగలదశలలోఉన్న కెల్టు, జర్మన్, గాలిక్ ప్రజలు వేర్వేరు ప్రాంతాల్లో స్థిరపడి, భూస్వామ్య విధానంక్రింద వేర్వేరు జాతులుగా, ఫ్రెంచి, జర్మన్, ఇటాలియన్ జాతులుగా రూపొందసాగారని యూరప్ చరిత్ర తెలియజేస్తున్నది. భారత సమాజచరిత్ర: ఆంధ్రజాతి ఆవిర్భవం పై చారిత్రక సత్యాన్నే రుజువు చేస్తున్నాయి.

3 వ అ ధ్యా యం

శా త వా హ న యు గం

ఆంధ్రప్రాంతాన్ని పరిపాలించిన ప్రథమ రాజవంశం శాతవాహన వంశం. పురాణాలు వీరిని ఆంధ్రులని, ఆంధ్రభృత్యులని పేర్కొన్నాయి.

శాతవాహనులకు పూర్వమే కృష్ణానదీతీరంలో నాగ, యక్షప్రజలు, రాజులు జీవించినట్లు లోగడ తెలుసుకున్నాము. వీరితోపాటు ఆంధ్ర విష్ణువను మరొకరాజు గాథ కూడ బ్రహ్మాండపురాణం ద్వారా తెలియ వస్తున్నది.

సుచంద్రుడను రాజు కుమారుడైన ఆంధ్రవిష్ణువు నిశంభుడను రాక్షసుని సంహరించి గోదావరీ తీరంలో ఒక రాజ్యాన్ని స్థాపించాడని పై పురాణం తెలియజేస్తున్నది. సుచంద్రుని రాజధాని కృష్ణాజిల్లా శ్రీకాకుళం అని ఆర్య మంజుశ్రీ మూలకల్పమను బౌద్ధగ్రంథంకూడా తెలియజేస్తున్నది. ఆంధ్రవిష్ణువు దేవాలయం ఒకటి నేటికీ శ్రీకాకుళంలో నిలచి ఉండటంవల్ల పై గాథలలో కొంత సత్యమున్నదని స్పష్టమై యున్నది. ఐతే ఆ ఆంధ్రవిష్ణువును గురించి ఇంతకుమించి సమాచార మేమీ తెలియడంలేదు. ఇతను శాతవాహన వంశస్థుడుకాదు. గుంపులు గుంపులుగా దక్షిణాదికి తరలి వస్తున్న ఆంధ్రులలో ఒక తెగ, లేక గణం ముందుగా కృష్ణానదీ తీరానికి చేరి అక్కడ ఒక రాజ్యాన్ని స్థాపించి ఉండవచ్చు.

ఆంధ్ర శాతవాహనరాజ్యం చంద్రగుప్తమౌర్యుని కాలంనాటికే బల సంపదతో విరాజిల్లుతున్నట్లు, చంద్రగుప్తుని ఆస్థానంలో ఉన్న గ్రీక్

రాయబారి మెగాస్తనీస్ వ్రాతలద్వారా తెలుస్తున్నది. మెగాస్తనీస్ ఇలా వ్రాస్తున్నాడు : "ఆంధ్రులకు ప్రాకారావృతమైన 30 నగరాలు ఉన్నవి. వీరి రాజుకు 10 వేల పదాతిసైన్యం, 2 వేల గుర్రపు రౌతులు, 1 వేయి ఏనుగులుకూడా ఉన్నవి."

మెగాస్తనీసు కాలము క్రీ. పూ. 300. ఆ నాటికే 30 నగరాలను కలిగిన ఆంధ్రరాజ్యం, అంతకుముందు 1, 2 శతాబ్దాల క్రితమే ఏర్పడి ఉండాలి. బృహత్కథలోని గాథల ననుసరించి, శాతవాహనరాజ్యం అంతకుముందు చాలాకాలంనుండి ఉన్నట్లు బోధపడుతుంది. కనుక శాత వాహవరాజ్యం క్రీ. పూ. 400 ప్రాంతంలోనో, అంతకు ముందో ఆవిర్భ వించి, క్రీ. పూ. 300 నాటికి 30 నగరాలనుకల బలిష్ఠ ప్రాంతమైనదని భావించవచ్చు.

శాతవాహనరాజ్యం మౌర్యసామ్రాజ్యానికి ఒకప్పుడు లోబడి, ఆ తర్వాత స్వతంత్ర రాజ్యమైనట్లు పురాణాలలో వాడబడిన ఆంధ్రభృత్య పదం (భృత్యులైన ఆంధ్రులు) తెలియజేస్తున్నది. అశోకుడు కళింగ దేశాన్ని జయించాడేగాని, ఆంధ్రదేశాన్ని జయించలేదు. కాని ఆంధ్ర దేశం, అశోకరాజ్యంలో అంతర్భాగమైనట్లు అతని 13 వ శాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది. కర్నూలు జిల్లా ఎర్రగుడిలోను, రాయచూరు జిల్లా మస్కీ లోను, బళ్ళారిజిల్లా సిద్ధాపురంలోను అశోక శిలాశాసనాలు నేటికీ నిలచి ఉన్నాయి. అమరావతి స్తూపాన్ని మహాస్తూపంగా పునర్నిర్మించింది అశోకుడు. కనుక అశోకునికి పూర్వమే ఆంధ్రదేశం మౌర్య సామ్రా జ్యంలో అంతర్భాగమైందని, అశోకుని తండ్రి బిందుసారుడు బహుశా ఆంధ్రను జయించి ఉండవచ్చునని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.

బిందుసారునికాలంలో మౌర్యసామ్రాజ్యానికి సామంతులైన శాత వాహనరాజులు, అశోకరాజు పరిపాలనను అనుభవించి, అతని సర్వాంప్ర

దాయాలను, మతసహనాన్ని, పరిపాలనా పద్ధతులను స్వీకరించి, అశోక రాజు మరణానంతరం స్వతంత్ర రాజ్యాన్ని స్థాపించారని పైసమాచారం ద్వారా స్పష్టమౌతున్నది.

శా త వా హ ను ల వి స్త ర ణ

శాతవాహన రాజులలో మొదటి ముగ్గురు రాజులు సిముకుడు. కృష్ణుడు, మొదటి శాతకర్ణి. వీరి నాణెములు, శాసనాలు బొంబాయి రాష్ట్రం లోని నాసిక, కన్హేరీ గుహలలో లభించాయి. 20 వ రాజైన గౌతమీ పుత్ర శాతకర్ణి శాసనాలు, నాణెములు నాసిక, కన్హేరీలలో మాత్రమేగాక కృష్ణాజిల్లా ఘంటసాలలోను, గుంటూరుజిల్లా అమరావతిలోను లభిం చాయి. గౌతమీపుత్రుని విగ్రహ మొకటి అమరావతిలో లభించింది. ఈమధ్య జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా తెలంగాణాలోని గాజులబండ, ఫణిగిరి (నల్లగొండజిల్లా), కొండాపురం (మెదక్‌జిల్లా) గ్రామాలలో శాతవాహనుల నాణెములు, స్థూపములు మాత్రమేగాక, కొన్ని ప్రాచీన మైన కట్టడాలు సైతం బయల్పడినవి. కళింగరాజైన ఖారవేలుడు తన సైన్యాలను పశ్చిమదిశగా పంపి, శాతకర్ణిరాజును లక్ష్యంచేయక పిథుండ, మూషిక నగరాలను ధ్వంసం చేసినట్లు, అతని హాతిగుంఫ శాసనము తెలియజేస్తున్నది. పిథుండ, మూషిక నగరాలు రెండూ తెలంగాణా ప్రాంతంలోనివి. ప్రతిష్టానపురం (ఔరంగాబాద్‌జిల్లాలోని పైఠాన్) శాత వాహనుల రాజధానియైనట్లు బృహత్కథ, శాలివాహన గాథాసప్తశతి స్పష్టం చేస్తున్నాయి. మెగాస్తనీసు ప్రస్తావించిన 30 నగరాలలో నేటికి తెలిసినవి ఇవి: భట్టిప్రోలు, విజయపురి. ధరణికోట, వేగి, గాజులబండ, ఫణిగిరి, కొండాపురం, పిథుండ, మూషికనగరం, పైఠాన్. వీనిలో ఎక్కువభాగం తెలంగాణాలో ఉన్నవి. బళ్ళారిజిల్లాలో క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దంలో బయల్పడ్డ ఒక శాసనా న్ననుసరించి ఆ ప్రాంతానికి శాత

వాహనహార అని, ఆంధ్ర పథమని – పేర్లు నాటికి రూఢియైనట్లు తెలుస్తున్నది.

వింధ్య పర్వతాలుదాటి క్రిందకు దిగుతున్న ఆంధ్రులు మొట్ట మొదటగా, నేటి మరాట్వాడా ప్రాంతంలోను, ఆ పిదప తెలంగాణా ప్రాంతంలోను రాజ్యం స్థాపించారు. కాలక్రమేణా ఈ రాజ్యం కృష్ణా గోదావరిప్రాంతానికి, రాయలసీమకు విస్తరించి యావదాంధ్రదేశాన్ని ఆవరించింది. మెగాస్తనీసు ప్రస్తావించిన 30 నగరాలలో ఇప్పటికీ బయల్పడనివి తెలంగాణా ప్రాంతంలోనే ఉండి ఉంటాయని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.

పీఠభూములనుండి సారవంతమైన భూములవైపుగా ప్రజలు, రాజ్యాలు విస్తరించడం సహజం. కనుక ఆంధ్రులు, వారి రాజులైన శాతవాహనులు పైఠాన్‌వద్దనుండి ధరణికోటవైపు విస్తరించారని, శాతవాహన నాగరికతకు ప్రథమ దశలో తెలంగాణా పునాదిగాఉండి, అటు పైఠాన్, ఇటు ధరణికోట రెండు బురుజులుగా ఉన్నాయని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు.

శాతవాహన రాజులు

శాతవాహనవంశ మూలపురుషుడు సిముకుడు. సంస్కృతంలో ఈ పదం శ్రీముఖుడు అవుతుంది. ఈరాజు పరిపాలనాకాలం క్రీ. పూ. 221–198 వరకు. ఇతని రాజధాని పైఠాన్. ఈరాజు సౌరాష్ట్రాన్ని జయించి, అచ్చటి రాజైన మహారథి త్రణకయిరో కుమార్తె నాగానీకను, తన కుమారుడైన శాతకర్ణికి వివాహం చేసుకున్నాడు.

ఇతని తర్వాత, ఇతని తమ్ముడు కృష్ణుడు బలాత్కారంగా రాజ్యం ఆక్రమించుకున్నాడు. నానేఘాట్ గుహలలో ఇతని శాసన మొకటి ఉన్నది.

ఇతడు వాసిక ప్రాంతాన్ని జయించాడు. ఇతని కాలంలోనే మౌర్య చక్రవర్తియైన బృహద్రథుని సంహరించి, పాటలీపుత్రాన్ని పుష్యమిత్రుడను శుంగరాజు ఆక్రమించుకున్నాడు. కృష్ణుని పరిపాలనాకాలం పది సంవత్సరాలు.

ఆనంతరం, సిముకుని కుమారుడైన శాతకర్ణి పరిపాలన ప్రారంభమైంది. శాతవాహన రాజులలో పలువురికి శాతకర్ణి బిరుదున్నందువల్ల ఇతనిని మొదటి శాతకర్ణి అని చరిత్రకారులు వ్యవహరిస్తున్నారు. నానేఘాట్ గుహలో శాతకర్ణి, అతని భార్య నాగానిక, అతని తండ్రి సిముకుని విగ్రహాలు ఉన్నవి.

శాతకర్ణి బహు పరాక్రమశాలి. దక్షిణాపథపతి అను బిరుదును ధరించి, పాటలీపుత్ర రాజైన పుష్యమిత్రునితోను, కళింగరాజైన ఖారవేలునితోను అనేక యుద్ధాలు చేశాడు. ఇతని పరిపాలనాకాలం క్రీ. పూ. 180–170. ఇతను ఉజ్జయినిపై దండెత్తి ఆ నగరాన్ని జయించి అందుకు చిహ్నంగా తన నాణెములపై ఉజ్జయిని ముద్రను వేయించాడు. రెండశ్వమేథయాగాలను, రాజసూయయాగాన్ని, ఇంకా అనేక క్రతువులను ఈ రాజు చేసినట్లు ఇతని భార్య నాగానిక చెక్కించిన శాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది.

శాతకర్ణి కుమారుడు పూర్ణోత్సంగుడు. ఇతడు క్రీ.పూ: 170–152 వరకు పరిపాలించాడు. ఆ తర్వాత రెండవ శాతకర్ణి క్రీ. పూ. 152–96 వరకు, అనగా 56 సంవత్సరాలు పరిపాలించాడు. ఈ సుదీర్ఘకాలంలో ఈ రాజు కళింగ, విదిశ దేశాలపై దండెత్తి పాటలీపుత్రాన్ని సైతం జయించి, పది సంవత్సరాలపాటు మగధ రాజ్యాన్ని ఆంధ్ర సామ్రాజ్యంలో భాగంగా చేశాడు. సాంచీ బౌద్ధస్థూపంవద్ద ఈ రాజు శాసనం ఒకటి ఉన్నది. విదిశ, పాటలీపుత్రాలు ఆ తర్వాత తిరిగి స్వతంత్ర

మైనప్పటికీ కళింగరాజ్యం మాత్రం నాటినుండి శాతవాహన రాజ్యంలో భాగమైంది. శకులు భారతదేశంపై ఈ కాలంలోనే దండయాత్రలు ప్రారంభించారు.

రెండవ శాతకర్ణి తర్వాత సామ్రాజ్యపతనం ప్రారంభమైంది. విదిశ, ఉజ్జయిని, మహారాష్ట్ర ప్రాంతాలన్నీ శాతవాహన రాజ్యంనుండి జారిపోయినవి. ఈ సామ్రాజ్యపతన కాలంలో లంబోదరుడు, ఆపీలకుడు మొదలైన రాజులు వరుసగా పైఠాన్ సింహాసనం అధిష్టించారు.

ఈ వంశంలో పదకొండవవాడైన కుంతలశాతకర్ణి ప్రతిభాశాలి. ఇతను పరిపాలించినకాలం క్రీ. పూ. 38–30 వరకు. అనగా 8 ఏండ్లు మాత్రమే. ఐనప్పటికి, ఈ కాలం ఆంధ్రుల చరిత్రలో ముఖ్యమైనది. ప్రాకృత భాషను తొలగించి సంస్కృతభాష, యీ కాలంలోనే రాజభాష ఐంది. విలాసప్రియుడైన కుంతలశాతకర్ణి, కర్తరి అను ఒకానొక బంధన క్రియద్వారా, తన భార్య మలయవతి మరణానికి కారకుడైనట్లు వాత్స్యాయన కామసూత్రాలు తెలియజేస్తున్నవి.

ఇతని ఆస్థాన పండితుడైన గుణాఢ్యుడు బృహత్కథను రచించాడు. పాటలీపుత్రాన్ని పరిపాలిస్తున్న కాణ్వ రాజైన సుశర్మను, క్షహరాట వంశస్థుడై, గుజరాత్‌లోని భరుకచ్ఛాన్ని (బ్రోచ్) పరిపాలిస్తున్న నహపానుని కుంతల శాతకర్ణి యుద్ధాలలో ఓడించి తనరాజ్యాన్ని కాపాడుకున్నాడు.

కుంతల శాతకర్ణి తర్వాత మొదటి పులోమావి క్రీ. పూ. 30 నుండి క్రీ. పూ. 6 వరకు పరిపాలించాడు. ఇతను పాటలీపుత్రంపై దండెత్తి సుశర్మను చంపి, ఆ నగరాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు.

పూర్వ శాతవాహనులలో ఆఖరురాజు హాలచక్రవర్తి. ఇతనికాలం క్రీ. శ. 19–24. అయిదేండ్లు మాత్రమే హాలుడు పాలించినప్పటికీ నాటి

సంస్కృతీ ప్రతిబింబమైన గాథాసప్తశతి హాలుని ఆధ్వర్యాన సంకలనం చేయబడటంతో, ఇతని పేరు చరిత్రలో శాశ్వతస్థానం సంపాదించుకున్నది. ఈ రాజు కాలంలో శాతవాహనరాజ్యం తూర్పు సముద్రంవరకు విస్తరించింది. లీలావతియను సింహళ రాజకన్యను హాలుడు సప్త గోదావరి ప్రాంతంలోని భీమేశ్వర క్షేత్రంలో వివాహమాడినట్లు లీలావతి కావ్యం తెలియజేస్తున్నది. నేటి తూర్పు గోదావరిజిల్లాలోని ద్రాక్షారామమే భీమేశ్వరక్షేత్రము.

హాలుని తర్వాత, శాతవాహనరాజులు, పైఠాన్ నగరాన్ని మహారాష్ట్రప్రాంతాన్ని కోల్పోయినారు. ఆ ప్రాంతమంతా క్షత్రప బిరుదాంకితులైన శకరాజుల పాలనకు లోబడిపోయింది. క్రమంగా శాతవాహన పీఠము, తెలంగాణా మీదుగా ఆంధ్రకు తరలింది. నాటినుండి, ధరణికోట శాతవాహనరాజుల రాజధాని అయింది.

ధరణికోట రాజధానిగా పరిపాలించిన శాతవాహన రాజులలో గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి ప్రముఖుడు. శాతవాహనవంశంలో ఇతను ఇరువది ఒకటవరాజు. హాలునికి, గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణికి మధ్య పరిపాలించిన రాజుల విశేషాలేమీ తెలియవు.

గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి క్రీ. శ. 78–102 వరకు పరిపాలించాడు. ఇతని రాజ్యంలో యావదాంధ్రప్రాంతం ఉంది. దక్షిణాన కడలూరులో ఇతని నాణెములు కనుపించాయి. తమ పూర్వరాజధానియైన పైఠాన్‌ను గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి తిరిగి స్వాధీనం చేసుకుని, మహారాష్ట్ర, ఉత్తర కొంకణ, సౌరాష్ట్ర, మాళ్వ విదర్భరాజ్యాలను సైతం జయించినట్లు, ఇతని తల్లి బాలశ్రీ చెక్కించిన నాసికశాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది.

కన్నడదేశమందలి వైజయంతి అను ప్రసిద్ధ రేవు పట్నాన్ని ఇతను ఆక్రమించాడు. శకరాజైన నహపానుని జయించి, విజయసూచ

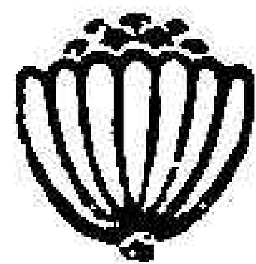
కముగా అతని నాణెముల రెండవ వైపున తన చిహ్నములను ముద్రించి, గౌతమీపుత్రుడు విజయభేరిని మ్రోగించాడు. ఇతని సామ్రాజ్యము దక్షిణాన కడలూరునుండి ఉత్తరాన ముఖలింగం వరకు, బంగాళాఖాతం నుండి అరేబియా సముద్రంవరకు వ్యాపించింది.

త్రిసముద్రాధీశుడని, ద్విజకులవర్ధనుడని, ఏకబ్రాహ్మణుడని, గౌతమీపుత్రుడు అనేక బిరుదులు ధరించాడు. ఇతని నాణెములపైగల ఓడచిహ్నం నాడు విస్తారంగా సాగుతున్న ఓడవ్యాపారానికి నిదర్శనం.

గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి అనంతరం అతని జ్యేష్ఠపుత్రుడు వాసిష్ఠి పుత్రపులోమావి, ఆ తర్వాత ద్వితీయ పుత్రుడు శాతకర్ణి పరిపాలించారు. శాతకర్ణి, శకరాజైన రుద్రదమనుని కుమార్తెను వివాహమాడాడు. ఐనను శక, శాతవాహన ఘర్షణలు జరుగుతూనే ఉన్నాయి. రుద్రదమనుడు రెండుసార్లు శాతకర్ణిని ఓడించి, అల్లుడుగదా అని అభిమానంతో విడిచి పుచ్చినట్లు రుద్రదమనుని జునాగడ్ శాసనం తెలియజేస్తున్నది.

క్రమంగా శాతవాహన రాజ్యం పతనం కాసాగింది. ఆఖరున పరిపాలించిన వారిలో ప్రముఖుడు యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి. ఇతని కాలం క్రీ. శ. 174–203 ఆచార్య నాగార్జునుని సమకాలికుడు. నాగార్జునకొండ వద్ద పారావత విహారాన్ని కట్టించినవాడు యజ్ఞశ్రీ.

యజ్ఞశ్రీ అనంతరం మరి ముగ్గురు రాజులు పరిపాలించారు. కాని వారిని గురించిన విశేషాలులేవు. 500 సంవత్సరాల పైచిలుకుకాలం యావదాంధ్ర దేశాన్ని, కొంతకాలం మహారాష్ట్ర దేశాన్ని సహితం పరిపాలించిన శాతవాహన రాజవంశం క్రీ. శ. 218 లో అంతమైంది.

4 వ అ ధ్యా య ం

శా త వా హ న నా గ రి క త

శాతవాహనులనాటి రాజభాష ప్రాకృతం. సామాన్య ప్రజలు దేశ అనేభాష మాట్లాడేవారు. ఈ భాష ప్రాకృతజన్యం కాదు. ద్రావిడభాషా కుటుంబమునకు చెందినది. దేశి యొక్క అపభ్రంశరూపమే పైశాచి. ఈ భాషలోనే గుణాఢ్యుడు బృహత్కథను వ్రాశాడు. కొద్దిమంది పండితులు మాత్రం సంస్కృతం మాట్లాడేవారు. ప్రాకృతభాషను రొలగించి, సంస్కృతభాష రాజాదరణ పొందిన ఉదంతాన్ని ఈ క్రింది కథ వివరిస్తుంది.

గు ణా ఢ్యు ని క థ

కుంతల శాతకర్ణి ఆస్థానంలో గుణాఢ్యుడనే ప్రాకృత పండితుడున్నాడు. కుంతల శాతకర్ణి భార్యలలో ఒకరు సంస్కృత భాషా పాండిత్యంగల స్త్రీ. రాజుకు సంస్కృతము రాదు. ఒకనాడు రాజుగారు అంతఃపురజనంతో జలక్రీడ లాడుతుండగా రాణి రాజు నుద్దేశించి "రాజన్ మా మోదకై స్తాడయ" అని అన్నదట. మోదకాలంటే వుండ్రాళ్ళు కనుక రాణిగారికి వుండ్రాళ్ళమీద ఆసక్తి కలిగిందని వెంటనే రాజు ఒక బుట్టెడు వుండ్రాళ్ళు తెప్పించాడు. అదిచూచి రాణితోసహా అందరూ రాజును పరిహసించారు. 'మాం, ఉదకైః మా తాడయ' నీళ్ళతో నన్ను కొట్టవద్దు అని రాణి అన్నది. ఈ సంస్కృత వాక్యార్థం గ్రహించలేని రాజు మోదకైః, అంటే ఉండ్రాళ్ళు అనుకున్నాడు.

ఈ ఘటన జరిగిన తర్వాత రాజు అవమానభరితుడై పండితులను పిలిపించి తనకు 6 నెలలలో సంస్కృత పాండిత్యం వచ్చేటట్లు చేయాలన్నాడు. శర్వవర్మ అను సంస్కృత పండితుడు అందుకు పూనుకుని, కాతంత్ర వ్యాకరణము అనే ఒక సులభ వ్యాకరణాన్ని రచించి రాజుకు 6 నెలలలో సంస్కృత పాండిత్యము కలిగించాడు.

రాజాస్థానంలో సంస్కృతభాషకు ఆదరం హెచ్చింది. ప్రాకృత పండితుడైన గుణాఢ్యునికి అనాదరం కలిగింది. ఈ నిరసనకు ఖిన్నుడై గుణాఢ్యుడు అడవికివెళ్ళి బృహత్కథ అను ఒక గొప్ప గ్రంథాన్ని రచించాడు. అతి ప్రాచీనమైన కథలను ఇందులో చేర్చాడు. ఆంధ్రుల ప్రాచీన సాంఘిక జీవనము మాత్రమేకాక, భారతీయుల సాంఘిక చరిత్ర తెలుసుకోడానికికూడా బృహత్కథ ఎంతగానో ఉపయోగపడుతుంది.

ఈ గ్రంథమంతా పైశాచీ భాషలో రచింపబడ్డది. సంస్కృత, ప్రాకృత, దేశీభాషలను వదలి తాను పైశాచీభాషలో ఈ గ్రంథాన్ని రచించానని గుణాఢ్యుడే చెప్పుకున్నాడు. ప్రాకృతభాషకు ఈ క్రింది నిదర్శనాలు చూడవచ్చు.

కృష్ణుని నాసిక శాసనం ప్రాకృతం

1. సాదవాహన కులె కన్హెరాజిని నాసిక కెన.
2. సమణెన మహామాతెణ లెణ వాలిత.

(శాతవాహన కులమునందలి కృష్ణుడు రాజుగనుండగ నాసిక వాస్తవ్యుడు అగు శ్రమణుడు అను మహాత్మునిచేత యీ గుహ తొలిపింపబడెను.)

శాతవాహన రాజులనాటి సామాజిక జీవితాన్ని తెలుసుకోటానికి, ఆ రాజుల శాసనాలు, నాణెములు, సమకాలీన గ్రంథాలు ఉపయోగ

పడతాయి. ఇవిమాత్రమేకాక, కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రంవంటి కొన్ని గ్రంథాలు కూడా ఎంతో సహాయపడతాయి. అర్థశాస్త్ర గ్రంథకర్త చాణక్యుడు మౌర్య చంద్రగుప్తుని కాలంలోనూ, అంతకు పూర్వము మౌర్య సామ్రాజ్యంలో మాత్రమేకాక, భారతదేశమంతటా ఉన్న సామాజిక, ఆర్థికవిధానంలోని విశేషాలను అర్థశాస్త్రం తెలియజేస్తుంది.

నగర పరిపాలన

పట్టణాలను 'నగరము'లని, 'నిగమము'లని పిలచేవారు. పట్టణ పరిపాలన, కేంద్రాధికారానికి లోబడిన పౌరసంఘాలచే నిర్వహించ బడుతూ ఉండేది. నగర పరిపాలన బాధ్యత 'నాగరికుడు' అను ప్రభుత్వ ఉద్యోగి వహించేవాడు. అర్థశాస్త్రములోని 'నాగరిక ప్రణిధి' అను విభాగం, నాటి నగర పరిపాలనా వ్యవస్థను చక్కగా తెలియజేస్తుంది. ఇతనికి విశేషాధికారాలుండేవి. రాజుకు మాత్రమే అతను బాధ్యుడు. సర్వాధికారాలుగల ఈ నాగరికుల యాజమాన్యాన, పౌరసంఘాలకు నామమాత్రాధికారాలు మాత్రము ఉండేవని మనము గ్రహించవచ్చు.

గ్రామ వ్యవస్థ

స్వయం సంపూర్ణ ఆర్థికవిధానంతో జీవించిన నాటి గ్రామాల పరిపాలన స్థానికుల చేతిలో ఉండేది. కాని పన్నులభారం విపరీతం. చెరువులో చేపలు పట్టేహక్కు, సంతలో పన్ను వసూలు చేసుకునే హక్కు, బంజర్లు, బీళ్ళు, తదితరమైన హక్కులన్నీ రాజుకు ఉండాలని చాణక్యుని వాదన. కొందరు ఉదారులైన రాజులు కొన్ని కొన్ని హక్కులను గ్రామీణ ప్రజలకు వదలి ఉంచవచ్చు. కాని సాధారణ వ్యవస్థ చాణక్యుడు వివరించినట్లే ఉండేది.

ఆర్థిక వ్యవస్థ

గ్రామాలలో రైతులకు తమ క్షేత్రాలపై యాజమాన్యం ఉండాలని, ఏదో అసాధారణ పరిస్థితులలో మాత్రమే వారి యాజమాన్యాన్ని తొలగించి, శిక్షగా వారిని దాసులుగా సైన్యంలోను, గనులలోను పని చేయించవలెనని కౌటిల్యుడు వ్రాశాడు. యీ బానిసలు కొన్ని సంవత్సరాల తర్వాతగాని లేక కొంత మూల్యం చెల్లించినమీదటగాని, తిరిగి స్వతంత్రులు అయ్యే అవకాశము ఉండేది. దాసులను విక్రయించే హక్కుకూడా యజమానుల కుండేది. దాసుని పుత్రుడు తప్పనిసరిగా దాసుడు కానక్కర లేదని చాణక్యుడు వివరించాడు.

గుణాఢ్యుని బృహత్కథలో అనేక సందర్భాలలో, బానిస వ్యాపారాన్ని గురించి, దాసులను గురించి ప్రస్తావనలు వున్నాయి. విదేశాలతో నౌకా వ్యాపారం చేసే వర్తకులవద్ద విశేషంగా బానిస లుండేవారని, వర్తకులు వారిని అతినీచంగా చూస్తూండేవారని, ఈ కథలద్వారా స్పష్టమౌతుంది.

వివిధ వృత్తులు

శాతవాహనరాజుల శాసనాలద్వారా ఆనాడు చేనేత, కమ్మరి, కుమ్మరి, చర్మకార, వడ్రంగి, స్వర్ణకార — తదితర వృత్తుల వారందరూ శ్రేణుల రూపంలో సంఘటితమై ఉండేవారని బోధపడుతుంది. యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి శాసనం ఒకదానిలో ఇలా చెప్పబడిఉంది :

"చేనేత శ్రేణివారికి వేయి కర్షపనములు, వడ్రంగి శ్రేణి వారికి 2 వేల కర్షపనములు, నూనెగానుగల శ్రేణివారికి 500, యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి స్వల్పవడ్డీకి అప్పురూపంలో యిచ్చారు." రాగితో చేయబడిన కర్షపనమనే నాణెము నాడు ముఖ్యమైనది.

వ్యాపారం

దేశం నలుమూలలా లోహ సంపదను త్రవ్వి, ఉపయోగంలోకి తెచ్చే కర్మాగారా లుండేవి. అనేక రేవులపేర్లు శాసనాలద్వారా మనకు తెలుస్తున్నాయి. పశ్చిమ సముద్రతీరంలోని తగర, జున్నారి, కరహాటక, నాసిక, గోవర్ధన, భరుకచ్ఛ నగరాలద్వారా; తూర్పు సముద్రతీరంలో ధాన్యకటకం, విజయపురి, కెవురూర, మానోలయస్ (కోడూరు, మచిలీ పట్నం) మొదలైన రేవులద్వారా విదేశాలతో వ్యాపారం సాగుతూ ఉండేది. చైనా, జావా, సింహళ దేశాలతో విరివిగా వ్యాపారం సాగేది.

మత, కుల వ్యవస్థ

శాతవాహన రాజులందరూ గాఢమైన హిందూ మతాభిమానులు. వీరిలో అనేకులు అశ్వమేధయాగం చేశారు. బౌద్ధమతంకూడా దేశంలో విరివిగా వ్యాపించింది. ఆంధ్రప్రజలలో విశేషభాగము బౌద్ధమతాభి మానులుగా ఉండేవారు. వృత్తి పనివారలు, వ్యాపారస్తులు, రైతులు బౌద్ధ మతాన్ని అభిమానించారు. బ్రాహ్మణులు మాత్రం హిందూ దేవతలను ఆరాధించేవారు. రాజులైన శాతవాహనులు, ఉభయులను సమదృష్టితో చూచేవారు.

గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి తల్లి బౌద్ధులకు అనేక దానధర్మాలు చేసింది. ఈమెకు గాఢమైన బౌద్ధమతాభిమాన ముండేది. ఆమె గౌర వార్థం, గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి త్రిరశ్మి అను గుట్టవద్దనున్న గ్రామాన్ని బౌద్ధభిక్షువులకు దానంగా ఇచ్చాడు. ఆ గ్రామంలో "రాజుకు ఇకముందు ఎట్టి అధికారమూ లేదు" అని ఒక శాసనంలో వుంది.

మరొకరాజు బౌద్ధభిక్షువులకు చలికాలంలో వస్త్రాల నివ్వగలందు లకు గ్రామ, చేనేత కార్మికుల శ్రేణికి 4 వేల కర్షపనములు ఉచితంగా

దానంచేశాడు. రాజులు మాత్రమేకాక ధనికులైన వర్తకులుకూడా బౌద్ధ భిక్షువులకు దానధర్మాలు చేసినట్లు శాసనాలున్నాయి.

ఒక రాజు, బౌద్ధభిక్షువులకు, బ్రాహ్మణులకు—ఇద్దరికీ ఉపయోగ పడేటట్లు కొన్ని గ్రామాలు దానంగా యిచ్చాడు.

శాతవాహనరాజు లందరూ తమ తల్లి పేరుతో ప్రారంభించి తమ పేర్లు చెప్పుకున్నారు. వీరి తర్వాత పరిపాలించిన ఇక్ష్వాకు రాజులుకూడా ఇదే పద్ధతి అవలంబించారు.

బౌద్ధమతంలో మార్పు

బౌద్ధమతంలో వివిధ శాఖలు ఏర్పడసాగినవి. మొదట్లో బ్రాహ్మణ మతంపైని తిరుగుబాటుగా ప్రారంభమైన బౌద్ధమతం క్రమంగా హిందూ మతంలోని అనేక విషయాలను అనుకరించ పూనుకున్నది. హిందూ దేవతలగురించి, అనేక చిలవలు పలవలు గ్రంథాలలో వర్ణించబడినట్లే, బుద్ధ జాతక కథలు సృష్టించబడ్డాయి. బుద్ధుడికి అనేక అవతారాలు కల్పించబడ్డాయి. ఆ అవతారాలగాథలే బుద్ధ జాతకకథలు.

పీడిత ప్రజలు ముఖ్యంగా శిల్పులు, బుద్ధునిపైగల తమ భక్తి భావాన్ని ప్రదర్శించటానికి, బౌద్ధవిగ్రహాలు చెక్కి వానిని పూజించ మొదలుపెట్టారు. బుద్ధుని విగ్రహరూపంలో పూజించవచ్చునా, రాదా అని బౌద్ధులలో తీవ్ర వివాదాలు సాగాయి. 'మహాయాన' అను పేరుగల ఒక శాఖవారు ఇందుకు అనుమతించారు. 'హీనయాన' అను మరొక శాఖ వారు విగ్రహారాధనను వ్యతిరేకించారు. కాలక్రమేణ, మహాయాన శాఖ వృద్ధి చెందింది. ఈ శాఖవారి ప్రచారంవల్లనే, బౌద్ధమతం ఖండ ఖండాంతరాలకు వ్యాపించింది. బుద్ధుని విగ్రహాలు భారతదేశంలో మాత్రమేకాక, బర్మా, సిలోన్, సయాం, చైనా, జపాను, ఇండొనేషియా దేశాలలోసైతం మలచబడ్డాయి. శిల్పకళ ఎంతో అభివృద్ధి చెందింది.

ఆ చా ర్య నా గా ర్జు ను డు

మహాయాన మతాన్ని ప్రారంభించింది కనిష్కుని సమకాలికుడైన అశ్వఘోషుడు. ఇతనికాలం క్రీ. శ. 100. మహాయానం విశేష వ్యాప్తి చెందటానికి కారకుడు ఈ క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దిలో నివసించిన ఆచార్య నాగార్జునుడు.

ఆచార్య నాగార్జునుని జన్మస్థలం విదర్భ. ఈ బ్రాహ్మణుడు బాల్యంలోనే సన్యసించి హిందూతత్వశాస్త్రాన్ని శోధించాడు. ఆ తర్వాత బౌద్ధమతాన్ని స్వీకరించి, మహాయాన మతవృద్ధికి తన జీవితాన్ని ధార పోశాడు. కొంతకాలం నలందా విశ్వవిద్యాలయంలో అధ్యాపకుడుగా ఉండి, ఆ పిమ్మట శ్రీ పర్వతాన్ని తన కేంద్రంగా చేసుకున్నాడు. ఆ శ్రీ పర్వతమే నేటి నాగార్జునకొండ. నాగార్జునుడు యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణికి సమకాలికుడు.

ఈ ఆచార్యుడు, నాగార్జున కొండవద్ద విశ్వవిద్యాలయాన్ని స్థాపించాడు. భారతదేశంనుండి మాత్రమేకాక, చీనా, సింహళ, జావా దేశాల నుండికూడా ఇచ్చటికి విద్యార్థులు వచ్చేవారు.

నాగార్జునుడు తత్వశాస్త్రంలో మాత్రమేకాక, వైద్య, రసాయన శాస్త్రాలలో సైతం పండితుడు.

బౌద్ధతత్వశాస్త్రంలో మాధ్యమికవాదమనే కొత్త ధోరణిని నాగార్జునుడు ప్రవేశపెట్టాడు. నిరంతర పరిణామశీలమైన ప్రపంచానికంటె అతీతంగా, మార్పులేని శాశ్వత బ్రహ్మపదార్థం ఒకటి ఉన్నదని, దానిని గ్రహించుటే జీవితలక్ష్యమని ప్రతిపాదించిన ఉపనిషత్తులలోని, జడాత్మక దృష్టిని ఖండించి, గౌతమ బుద్ధుడు శాశ్వతసత్యము, బ్రహ్మపదార్థము ఏదీ లేదని, ప్రతిదీ మారిపోతూంటుందనే గతితార్కిక దృష్టిని, ప్రప్రథమంగా భారతీయ తాత్వికరంగంలో ప్రవేశపెట్టాడు.

కార్యకారణ సూత్రము బౌద్ధసిద్ధాంతానికి జీవగఱ్ఱ

కాని, బుద్ధుని సిద్ధాంతంలో 'నిర్వాణం' అనే లక్ష్యంకూడా ఉంది. ఇది మార్పులేని, సమాధిస్థితి. బౌద్ధ తత్వశాస్త్రంలోని ఈ వైరుధ్యం పెరిగి, మహాయానశాఖగా రూపొందింది. దృశ్యమాన ప్రపంచమంతా పరిణామశీలం కనుక వాస్తవం కాదని, మార్పులేని, శాశ్వతసత్యం వేరొకటి ఉన్నదని మహాయానవాదులు ప్రతిపాదించారు.

గౌతమబుద్ధుని కార్యకారణ వాదాన్ని పునరుద్ధరించే ఉద్దేశ్యంతో నాగార్జునుడు శూన్యవాదాన్ని లేక మాధ్యమికవాదాన్ని ప్రతిపాదించాడు. ఏదీ వాస్తవమూ కాదు, అవాస్తవమూ కాదు. ప్రతిదీ పరస్ప రాధారంగా ఉంటుంది. ఈ పరస్పరాధారాన్నే నాగార్జునుడు శూన్యత (Relativity) అని వ్యవహరించాడు. రెండు తీవ్ర ధోరణులకు రాజీగా ఉంది కనుక ఈ వాదాన్ని మాధ్యమికవాద మనికూడా అంటారు.

బౌద్ధ తత్వశాస్త్రానికంతా జీవమైన కార్యకారణ సూత్రాన్ని, పునరుద్ధరించినందువలననే, ఆచార్య నాగార్జునుడు బుద్ధుని అవతారమని, బౌద్ధమత గ్రంథాలలో కీర్తింపబడ్డాడు.

నాగార్జునుడు గొప్ప విద్వాంసుడు. స్వయంగా రచంచినవి, పాత గ్రంథాలను పెంచి వ్యాఖ్యానాలు వ్రాసినవి, మొత్తం 24 గ్రంథాలు నాగార్జునుని రచనలుగా నేటికీ నిలచి వున్నాయి. ఇవి అన్నీ పాలీ చైనా భాషలలో ఉన్నవి. కొన్నిమాత్రం ఇతర భాషలలోకి తర్జుమా అయినవి.

నాగార్జునుని గ్రంథాలలోకి అతిముఖ్యమైనవి, సుహృల్లేఖ, ప్రజ్ఞా పారమిత. తన మిత్రుడు, పోషకుడు అయిన యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణికి వివిధ విషయాలను వివరిస్తూ నాగార్జునుడు వ్రాసినలేఖ సుహృల్లేఖ. మహాయాన మాధ్యమికవాద సూత్రాలను వివరిస్తూ వ్రాసిన బృహద్గ్రంథం ప్రజ్ఞా

పారమిత. ఈ గ్రంథంలో మానవ విజ్ఞానం అత్యున్నతస్థాయిని అందు కున్నదని తెలియజేసేందుకు ఈ గ్రంథానికి ప్రజ్ఞాపారమిత (విజ్ఞానానికి సరిహద్దులు) అని నామకరణం చేశారు.

నాగార్జునుని కాలంలో ఆంధ్రదేశంలోని అమరావతి, భట్టిప్రోలు, జగ్గయ్యపేట, నందిగామ, ఘంటసాల, గుడివాడ, నాగార్జునకొండ, గోలి, ఆదుర్రు, శంఖరం, బొజ్జన్నకొండ, రామతీర్థం, శాలిహుండాం, మొదలైన ప్రాంతాలలోను, తెలంగాణాలోని గుమ్మడిదుర్రు, ఆలూరు, కొండాపురం, ఫణిగిరి, గాజులబండ మొదలైనచోట్ల బౌద్ధ ఆరామాలుండేవి. హిందూ మత పునరుద్ధరణ పేరుతో ఆ తర్వాత రాజులు, మతాచార్యులు వీటిలో పెక్కింటిని ధ్వంసం చేశారు. నాగార్జునాచార్యునికొరకు నాగార్జున కొండలో యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కట్టించిన పారవత విహారాన్ని 5 వ శతాబ్దంలో భారతదేశం పర్యటించిన ఫాహియాన్ ఇలా వర్ణించాడు : "ఈ భవ నంలో అయిదు అంతస్తులున్నాయి. క్రింది అంతస్తులో 500 గదులు, ఆపైన వరుసగా 400, 300, 200, 100 గదులున్నాయి. క్రిందినుంచి పైకి, ఏనుగ, సింహం, గుర్రం, ఎద్దు, పావురం ఆకారాలలో ఈ అంతస్తులను నిర్మించారు."

పంటలు

చెరుకు గానుగలు, ఏతాములు, నూనె గానుగలు గాథా సప్తశతిలో అనేక సందర్భాలలో వర్ణింపబడ్డాయి. వరి, శనగ, నువ్వులు, జనుము, మొదలైన ధాన్యాలను రైతులు పండించేవారు. వివాహము, తదితర శుభ కార్యాల్లో జరిగే ఆచారాల వర్ణన, స్త్రీల నోములు, బాలబాలికల ఆటపాటలు తదితర ఆచారాలను ఈ గ్రంథం వర్ణించింది. నాటి గ్రామీణ సంస్కృతి లోని ఆచార వ్యవహారాలు నేటికీ కొన్ని కొనసాగుతున్నాయి. స్త్రీలు ఇంటింటికి తిరిగి వాయనము లిచ్చేవారు, పసుపు వంటినిండా పూసుకొని

(6)

స్నానము చేసేవారు. కర్షకుల కష్టభరితమైన జీవితాన్ని శ్రమ ఫలితాన్ని చూసుకుని వారు అనుభవించే ఆనందాన్ని గాథా సప్తశతి యిలా వర్ణిస్తున్నది.

"నారు నాటి, కావలసిన నీరుపెట్టి, తగిన పరామరికతో చక్కగా సాకుతూవచ్చి క్రమంగా పైరు పెరిగి, ఈని, పాలపోట్ట పోసుకుని, గింజకట్టి వంగిఉన్న పొలమును చూచి, కర్షకుడు పారాడుతున్న కన్న కుమారుని చూసినట్లు మనస్సులో అంతులేని సంతోషముతో పొంగి పోయినాడు."

పట్టణ జీవనము

పట్టణ ప్రజలలోని ఉన్నత తరగతుల జీవన పద్ధతి తెలుసు కోటానికి వాత్స్యాయన కామసూత్రాలు ఉపయోగపడతాయి. ఈ గ్రంథాలలో వివరించబడ్డ సుఖాలు, విలాసాలు, నాటి ప్రజలంతా అనుభవించేవారనుకోవటం పొరపాటు. పరాన్నభుక్కులై కాలుకదల్చ నవసరంలేక, జీవితమంతా విలాసాలతో గడపటానికి తగిన విశ్రాంతి కలిగిన కొద్ది మంది ధనికవర్గ వ్యక్తుల అలవాట్లను, వారిలోని మోసాన్ని, అవినీతినీ, కుటిలత్వాన్నీ ఈ గ్రంథం తెలియజేస్తుంది.

నగరాలలో నృత్య సంగీత చిత్రకళాది లలితకళ లన్నింటికి కేంద్రాలు నాటి వేశ్యాగృహాలు. లలితకళలు, భోగలాలసత పెనవేసుకొని వుండేవన్న నగ్నసత్యం యీ గ్రంథంద్వారా తెలుస్తుంది.

శాతవాహన రాజ్య వైభవం

మొత్తం శాతవాహనరాజులు 500 సంవత్సరాలకుపైగా ఆంధ్ర దేశాన్ని పరిపాలించారు. వీరి సామ్రాజ్యం అత్యున్నత దశలో దక్షిణాన కవలూరువరకు, ఉత్తరాన మగధ వరకూ వ్యాపించింది. తెలంగాణా, కోస్తా ఆంధ్ర, రాయలసీమ వీరి ఏలుబడిలో చాలాకాలం వున్నాయి.

చివరికాలంలో శక, పహ్లవ, అభీరుల దండయాత్ర ఫలితంగా వీరు మహారాష్ట్ర దేశాన్ని పోగొట్టుకున్నా, ఆంధ్రదేశాన్నిమాత్రం స్థిరంగా పరిపాలించారు.

సుస్థిర పరిపాలన ఫలితంగా వర్తక వ్యాపారాలు, శిల్ప, చిత్ర కళలు, సాహిత్యం ఎంతో వృద్ధి చెందాయి. ఆనాడు రెండు ప్రధాన రాజ మార్గములగుండా వర్తకం సాగుతూ వుండేది. బందరునుండి ఒకటి గుంటూరుజిల్లా వినుకొండనుండి ఒకటి, ఇవి బయలుదేరేవి. హైదరా బాదువరకు విడిగా వెళ్ళి అక్కడ రెండూ కలసి కళ్యాణి, పైఠాన్, నాసిక నగరాల మీదుగా పశ్చిమ తీరాన ప్రసిద్ధ రేవుపట్టణమైన భరుకచ్ఛ నగరాన్ని చేరుకునేవి. భరుకచ్ఛం (బ్రోచ్) నాటి ప్రసిద్ధ వ్యాపార కేంద్రాలలో ముఖ్యమైనది. 'కథా సరిత్సాగరం' లోని కథలలో ఈ నగర ప్రస్తావన పదే పదే కనబడుతుంది.

శా లి వా హ న శ కం

గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి రాజ్యానికి వచ్చిన క్రీ. శ. 78 లో శాలి వాహన శకం ప్రారంభమైంది. విదేశీయులైన శకుల దండయాత్రలు నాటి దేశభద్రతకు పెద్ద ముప్పుగా తయారయ్యాయి. అట్టి శకులను నిర్జిం చిన మహావీరుల పేరుతో రెండుశకాలు ప్రారంభమైనవి. ఒకటి విక్ర మార్క శకం, రెండవది శాలివాహన శకం. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి శాలివాహన శకానికి మూలపురుషుడైనాడు.

ఆంధ్రుల చరిత్రలో మాత్రమేగాక, భారతదేశ చరిత్రలో సైతం శాతవాహన యుగానికి ఎంతటి ప్రాధాన్యతగలదో పై ఘటన స్పష్టం చేయ గలదు.

ధా న్య క ట కం - అ మ రా వ తి

శాతవాహనరాజుల రాజధాని అయిన ధాన్యకటక నగర వైభవాన్ని ప్రస్తావించక, ఈ అధ్యాయమును ముగించలేము. ధాన్యకటకం—అమరా

వతి—రెండూ కలసిన ఒక మహానగరం ఆరు ఏడు చదరపు మైళ్ళ వైశాల్యంలో నాడు వ్యాపించి ఉండేది.

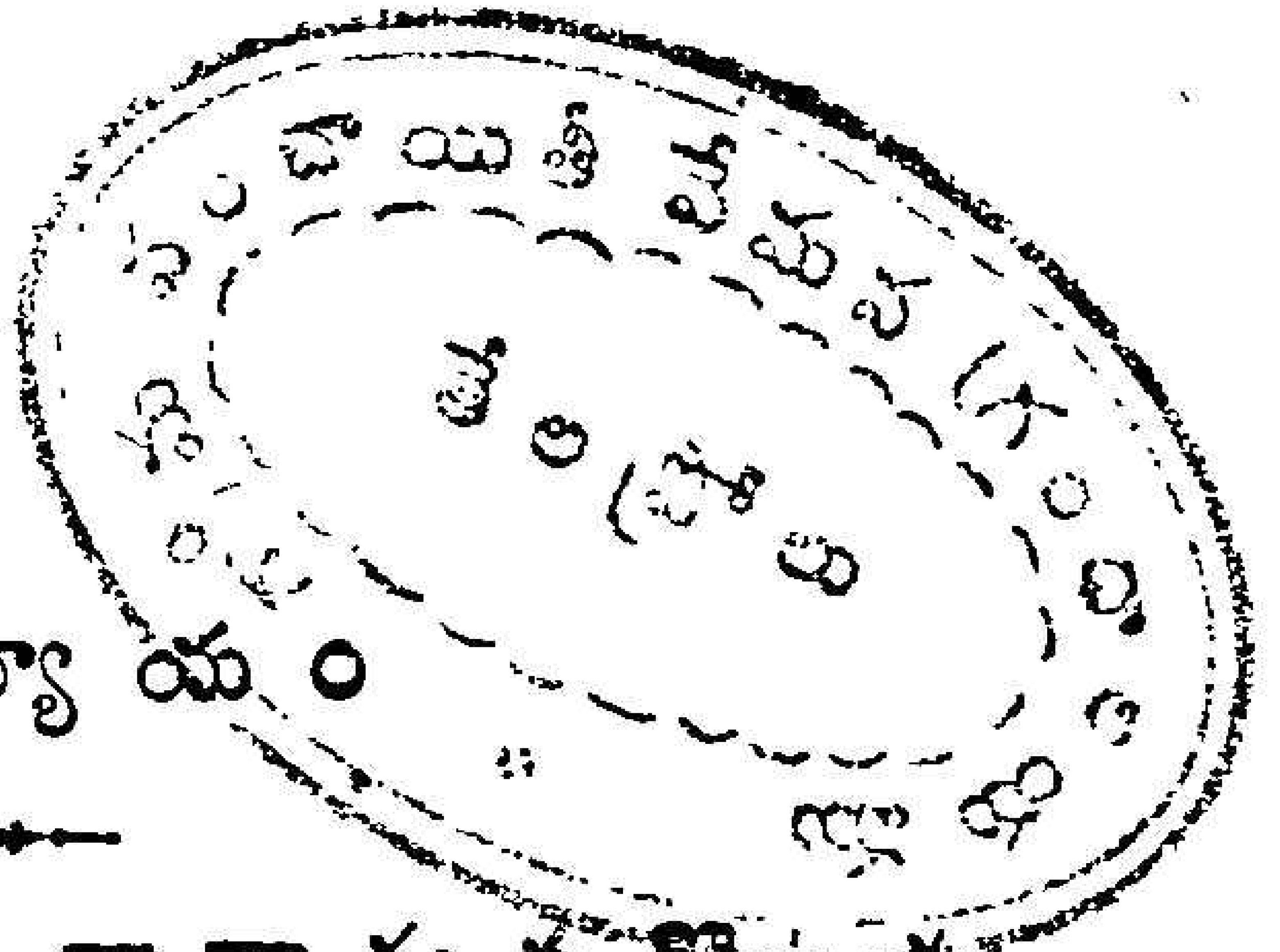
చైనా యాత్రికుడు హ్యూన్‌సాంగ్ ధాన్యకటకం మహాంధ్ర దేశానికి రాజధాని అని వర్ణించాడు. గౌతమీపుత్రుని శాసనాలలో ఈ నగరం ధన కటకమని పేర్కొనబడ్డది. క్రీ. పూ. 200 నాటికే ఈ పేరు వాడుకలో ఉన్నట్లు అమరావతీ మహా చైత్యంలోని శాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది.

అమరావతి నాటి బౌద్ధుల పుణ్య క్షేత్రాలలో ఒకటి. ఇచ్చట మహా చైత్యం అశోకునికి పూర్వమే ఒక నాగరాజుచే పెంపుచేయబడి శాతవాహన రాజుచే మరింత వృద్ధిచేయబడ్డది. యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి కాలంలో నాగార్జునాచార్యుని ప్రోత్సాహంవల్ల, ఈ మహా చైత్యానికి ఒక ప్రాకారం నిర్మించబడ్డది.

అమరావతిలో బుద్ధుని అస్తికలపై నిర్మించబడిన మహాచైత్యం, ఇతర చైత్యాలు, ఒక విశ్వవిద్యాలయం వుండేవి. కాలగర్భంలో అన్నీ నశించినవి. మహాచైత్య శిధిలాలకు సంబంధించిన పలకలుమాత్రం కొన్ని నేటికీ లండన్ మ్యూజియంలోను, మద్రాసు మ్యూజియంలోను ఉన్నవి.

అమరావతీ చైత్యంపైన బుద్ధుని జీవితగాథలు, జాతక కథలు వందలసంఖ్యలో చెక్కబడ్డవి. అమరావతి శిల్ప విశిష్టతను నేడు కళా ప్రపంచమంతా వేనోళ్ళ శ్లాఘిస్తున్నది. భారతదేశంలోని బౌద్ధచిత్ర శిల్పకళకంతా, అమరావతియే ఒరవడి పెట్టినది. పశ్చిమోత్తర హిందూ దేశంలో అదేకాలంలో వ్యాపించిన గాంధారశిల్పంలో విస్తృతి, గాంభీర్యం ప్రధానాంశాలుకాగా, జాతీయమైన అమరావతీ శిల్పంలో, లాలిత్యం, మృదుత్వం, నైపుణ్యం ప్రస్ఫుటంగా కనబడతాయి. అమరావతిద్వారా ఆంధ్ర కళాకారుడు, భారతీయ కళా ప్రపంచంలో గురుత్వస్థానాన్ని సంపాదించుకున్నాడు.

45

5 వ అ ధ్యా యం

ఇక్ష్వాకు రాజులు - నాగార్జున కొండ

శాతవాహనరాజ్య పతనానంతరం చిన్నరాజ్యాలు వేర్వేరు ప్రాంతాలలో తల ఎత్తినవి. మహారాష్ట్రప్రాంతం ఆభీరుల పరిపాలన క్రిందకు, కర్ణాటకప్రాంతం చూటుకుల, శాతకర్ణుల ఆధిపత్యం క్రిందకు వెళ్ళినది. ఆంధ్ర ప్రాంతంలో ఇక్ష్వాకురాజులు తలఎత్తి, నాగార్జునకొండ వద్ద ఉన్న విజయపురి రాజధానిగా 50 ఏండ్లు పరిపాలించారు.

శాక్యవంశస్థుడైన గౌతమ బుద్ధుడు ఇక్ష్వాకు వంశస్థుడు. శ్రీరాముడు ఇక్ష్వాకురాజు. విజయపురిని పరిపాలించిన ఇక్ష్వాకురాజులు తాము శ్రీరామ చంద్రునికి, గౌతమబుద్ధునికి వారసులమని చెప్పుకున్నారు.

వాసిష్ఠీపుత్ర చాంతమూలుడు, ఇక్ష్వాకు రాజులలో ప్రథముడు. ఇతని కుమారుడు మాఠరీపుత్ర వీర పురుషదత్తుడు, మనుమడు బాహు బల ఛాంతిమూలుడు—మొత్తం ముగ్గురు రాజులు ఈ వంశంలో పరి పాలించారు.

ఇక్ష్వాకు రాజులు శాతవాహనుల మతసామరస్య సాంప్రదాయాన్ని అనుసరించారు. వివాహ సంబంధాలద్వారా రాజ్యాన్ని దృఢతరం చేసు కున్నారు.

వాసిష్ఠీపుత్ర చాంతమూలుడు, అశ్వమేధ, వాజపేయాది యాగాలను చేశాడు. ఉజ్జయినిలోని మహాసేనుని భక్తుడు. అతని చెల్లెలు శాంతిశ్రీ బౌద్ధమతాభిమాని. నాగార్జున కొండవద్దనున్న మహాచైత్యాన్ని ఈమె నిర్మించింది.

క్షత్రియుడైన చాంతమూలుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయైన మాఠరీదేవిని వివాహమాడాడు. తన కుమారుడైన వీరపురుష దత్తునికి ఉజ్జయిని పాలకుడైన శకరాజు రుద్రసేనుని కుమార్తెను వివాహం చేశాడు. తన చెల్లెలు శాంతిశ్రీని పాకనాటి పాలకునికి, కుమార్తె అయిన అడవి శాంతిశ్రీని ధనకరాష్ట్ర పాలకునికి, మరొక కుమార్తెయైన కొడబలిశ్రీని, కర్ణాటక ప్రాంతంలోని వనవాసి అధిపతికి ఇచ్చి వివాహాలు చేశాడు. మత కుల భేదాలను పక్కకునెట్టి, సామంతులతో వివాహ సంబంధాలు చేసి, చాంతమూలరాజు రాజ్యభద్రతను కాపాడాడు. ఇక్ష్వాకులు తెలంగాణాతోపాటు యావదాంధ్రదేశాన్ని పరిపాలించారు.

మొదటి రాజైన వాసిష్ఠీపుత్ర చాంతమూలుడు కడపటి శాతవాహన రాజులవద్ద సామంతరాజుగానో, సేనానాయకుడుగానో ఉండి రాజ్యాధికారం స్వీకరించి ఉంటాడు. భుజబలశక్తితో రాజ్యాన్ని నలుమూలలా విస్తరింపజేసి విజయసూచకంగా అశ్వమేధయాగం చేశాడు. ఇతని కుమారుడు మాఠరీపుత్ర వీరపురుషదత్తుడు నాగార్జునకొండలో చెక్కించిన ఒక శాసనం ఇలా వుంది :

"కోట్లకొలది బంగారు నాణెములను, వేలకొలది ఆవులను వాసిష్ఠీపుత్ర చాంతమూలుడు దానం చేశాడు. లక్షనాగళ్ళతో భూమిని సాగులోకి తెచ్చాడు. ఉజ్జయినీ నగరంలోని మహాసేనుని పూజించాడు.

శాంతిశ్రీ శాసనాలు

రెండవ రాజైన మాఠరీపుత్ర వీరపురుషదత్తుడు, అతని భార్యలు, మేనత్త నాగార్జున కొండపైన అనేక శాసనాలు చెక్కించారు. మేనత్త శాంతిశ్రీ చెక్కించిన ఒక శాసనంలో యిలా ఉంది :

"బ్రాహ్మణులు, శ్రమణకులు, నిరాధారులైన పేదప్రజలపట్ల కనికరించి శాంతిశ్రీ విస్తారంగా దానాలు చేసింది. ఆమె వితరణశీల,

కుటుంబంలో సభ్యులయెడ ఎంతో ప్రేమగలది. పుట్టినింటివారికి, మెట్టినింటివారికి క్షేమం కలుగవలెనని కోరేది. బౌద్ధ భిక్షువులకు ఒక ఆరామం కట్టించింది."

మరో శాసనంలో ఇలా ఉంది :

"తన అల్లుడైన మాఠరీపుత్ర విరూపాక్షదత్తుడు దిగ్విజయయాత్రలో విజయవంతుడు అయ్యేందుకు, తన మోక్షసాధనకు మరొక ఆరామాన్ని కట్టించింది.

ఈ ఆరామా లన్నిటినీ భదంతాచార్యులు నిర్మించారు. శిల్పుల పేర్లు ప్రాచీన శిల్పాలలో లిఖించడం అరుదు. నాగార్జునకొండ శిల్పాలలో మాత్రం ఇందుకు విరుద్ధంగా శిల్పుల పేర్లుకూడా కనబడుతున్నాయి.

రాజకుటుంబానికి చెందినవారు మాత్రమేగాక, సామాన్య స్త్రీలు కూడా విశేషంగా దానాలుచేసి శాసనాల చేకూర్చేవారు. రాజువద్ద కోశాధికారిగా ఉన్న బోధిశర్మ మేనకోడలు బోధిశ్రీ బౌద్ధధర్మాన్ని స్వీకరించిన ఉపాసిక. ఈమె వివిధ దేశాలనుండి నాగార్జునకొండకు వచ్చే బౌద్ధభిక్షువుల కొరకు ఆరామాలను నిర్మించింది. తామ్రపర్ణ (సింహళదేశం), కాస్మీర (కాశ్మీరదేశం), గాంధార, చీనా (చైనా), తోసలి, అపరాంతం, వంగ, వనవాస, యవన, తమిళదేశాలనుండి వచ్చే బౌద్ధభిక్షువుల సౌకర్యార్థం ప్రత్యేక ఆరామాలను కట్టించింది. చైనా, సింహళం, కాశ్మీరదేశాలనుండి బౌద్ధభిక్షువులు నాగార్జునకొండకు వచ్చేవారని దీనిద్వారా తెలుస్తున్నది. 'మహావంశ'మను బౌద్ధ గ్రంథంలో ఇలా వర్ణించబడ్డది. 'మహాదేవుడను బౌద్ధభిక్షువు, పల్లవభోగం (పల్లవనాడు, లేక పల్నాడు) ప్రాంతంలో చాలాకాలం బౌద్ధమతం ప్రచారంచేసి, 14 లక్షల 60 వేలమంది బౌద్ధ భిక్షువులతో సింహళదేశం వెళ్ళాడు. జీవనోపాధికొరకు పెద్దపెట్టున ప్రజలు ఒకప్రాంతంనుండి మరొక ప్రాంతానికి వలసలు వెళ్ళిన ఉదాహరణలు ప్రాచీన చరిత్రలో అనేకం గలవు. బౌద్ధమత గురువులు ఇట్టి

వలసలకు నాయకత్వం వహించి, ఈ ప్రజానీకమంతా కొత్తదేశంలో స్థిరపడి జీవించటాని కవసరమైన పరిస్థితులు కల్పించేవారని యీ కథవల్ల తెలుస్తున్నది.

వీరపురుషదత్తుని శిల్పాలు

వీరపురుషదత్తుడు బౌద్ధమతాన్ని అభిమానించటం మాత్రమేకాక, వృద్ధాప్యంలో రాజ్యాన్ని కుమారుడైన బాహుబలశాంతిమూలుని కిచ్చి సన్యాసాశ్రమం స్వీకరించినట్లు, హిందూమతాన్ని అణచివేసినట్లు ఆయన చెక్కించిన శిల్పాలద్వారా తెలుస్తుంది.

నాగార్జునికొండ వద్దనున్న ఒక్క స్తంభంపైన ఈ శిల్పాలన్నీ చెక్కబడ్డాయి. మొదటి శిల్పంలో బుద్ధుడు స్వర్గంనుంచి క్రిందకు దిగుతూ ఉంటాడు. రాజు బుద్ధునివద్దకు పోతూవుంటాడు. రాణులు అతనిని నివారిస్తూ వుంటారు. తరువాత చిత్రంలో, రాణుల ఆటంకాలను నిర్లక్ష్యం చేసి, రాజు బుద్ధునివద్ద సాష్టాంగ ప్రమాణం చేస్తాడు. మూడవ చిత్రంలో, రాజు తన కాలితో శివలింగాన్ని త్రోసివేస్తూ ఉంటాడు. శివలింగంచుట్టూ బ్రహ్మాండమైన నాగుబాము ఉంటుంది. మరొక శిల్పంలో రాజు సాధారణవస్త్రాలు ధరించి 8 మంది అనుచరులతో సన్యాసాశ్రమానికి వెళ్ళుతున్నట్లు చిత్రించబడ్డది. ఆఖరు చిత్రంలో రాజకుమారుడు తండ్రి గౌరవార్థము విస్తారమైన ధనాన్ని భిక్షువులకు దానమిస్తున్నట్లుంది. అమరావతీ శిల్పాలలో కేవలం బుద్ధుని జీవిత విశేషాలతోబాటు, పరిపాలించిన రాజు జీవితచిత్రాలుకూడా చెక్కబడ్డాయి.

ప్రాంతాల పేర్లు

వీరపురుషదత్తుడు బాహుబలంతో, కొత్త ప్రాంతాలనుగూడా జయించి, సుస్థిర పరిపాలన చేశాడు. నాగార్జునకొండ శాసనాల సహాయంతో నాటి ఆంధ్రదేశంలోని వివిధ రాష్ట్రాల పేర్లను తెలుసుకోవచ్చు.

గుంటూరుజిల్లాలో ప్రవహించే గుండ్లకమ్మ నదికి ఇరువైపుల సముద్ర పర్యంతమూ ఉన్న ప్రాంతం పూగినాడు అనబడేది. నంది కొట్కూరు, మార్కాపురం, వినుకొండ, నరసరావుపేట, బాపట్ల, ఒంగోలు, పొదిలి తాలూకాలలో యీ నది ప్రవహిస్తుంది. పూగినాడు, లేక పూగి విషయ అను నది క్రమంగా పోకనాడు, పాకనాడు అని రూపాంతరం చెందింది. పాకనాటివారు ఆంధ్ర బ్రాహ్మణులలో ఒకశాఖ. తెనాలి, రేపల్లె, బాపట్ల తాలూకాలు ధనకరాష్ట్రం. ఆ తర్వాత ఈ ప్రాంతం వెలనాడు ఐంది.

కడప ఉత్తరభాగం హిరణ్యక రాష్ట్రం. కొంతకాలానికి యీపేరు నశించి, రేనాడు అను పేరు స్థిరమైంది.

ఇక్ష్వాకురాజు లందరూ ప్రాకృత భాషలోనే శాసనాలు చెక్కించారు. కాని తెలుగు పదాలు అనేకం శాసనాలలో ప్రవేశించసాగాయి. తలారిఅనే అచ్చతెలుగుమాట మహా అనే విశేషణంతో కలసి, మహాతలవరిగా శాసనాలలో ప్రవేశించింది. నాటి ప్రజల పేర్లుకూడా శాసనాల ద్వారాతెలుసుకోవచ్చు. స్త్రీల పేర్లు నాగసిరి, గోలసిరి, పరజాతిసిరి, బాపిసిరి మొదలైనవి. పురుషులపేర్లు నాగంన (నాగన్న), వీరంన (వీరన్న). సంస్కృతభాషా ప్రాబల్యంగల పేర్లుకూడా వాడుకలో ఉండేవి. బుధిమణిక, రేవతిమణిక, సరసిక, కుసుమలత స్త్రీల పేర్లు. పురుషులకు మహాచండ ముఖ, శూలచండ ముఖ, మహామూల, శూల మూల అను పేరులు ఉన్నాయి.

నాగార్జున కొండ - విజయపురి

నాగార్జునకొండతో ప్రారంభించి శ్రీశైల పర్వతం వరకుగల పర్వతపంక్తిని శ్రీ పర్వతం అని పురాణాలు, బౌద్ధగ్రంథాలు వర్ణించాయి. ఇక్ష్వాకు రాజులను పార్వతేయులనికూడా వర్ణించాయి.

నాగార్జునకొండవద్ద లోయలో విజయపురి నిర్మింపబడ్డది. ఆ నగరానికి ఒకవైపున కృష్ణానది, మిగతా వైపున కొండలు సహజ రక్షణ

కుపకరించాయి. నీటిని నిలవచేసే పెద్ద రిజర్వాయరు అవశేషాలను, ఏనుగులు నదిలో నీరు త్రాగటానికి దిగేచోటును, పడవలు ఆగే రేవు ప్రాంతాన్ని నేటికీ చూడవచ్చు, కృష్ణానది ముఖద్వారం వద్దనుండి పెద్ద పెద్ద పడవలు ఈ రేవుకు వస్తుండేవి.

టోల్‌మీ అను చరిత్రకారుడు క్రీ. శ. 150 సంవత్సరాల ప్రాంతంలో ఆంధ్రదేశం సంచారం చేశాడు. కృష్ణా గోదావరీ నదులలో, ముఖద్వారంనుండి పెద్ద పెద్ద పడవలు ఎగువకు ప్రయాణం చేసేవని వ్రాశాడు. ప్రయాణీకుల కొరకు ఒకటి, సరుకుల రవాణా కొకటి రెండు రకాల పడవ లుండేవనికూడా వర్ణించాడు. కృష్ణా, గోదావరి నదుల పేర్లను మాత్రమేగాక ఋషికుల్య, వంశధార, నాగావళి, శారద, తాండవ, గుండ్లకమ్మ నదుల పేర్లనుకూడా టోల్‌మీ వర్ణించాడు. విదేశాలతో విశేషంగా వ్యాపారం జరుగుతుండేది. చైనానుండి పట్టువస్త్రాలు దిగుమతి అయ్యేవి. చీనాంబరాలు—చైనానుండి వచ్చిన గుడ్డలు—అనుపేరు పట్టుబట్టలకు అప్పటినుండే ప్రసిద్ధి కెక్కింది.

నాగార్జునకొండపై చైత్యగృహములలో తూర్పు దిక్కుగా ఉన్న వాటిని పూర్వశైల చైత్యాలని, పశ్చిమదిక్కుగా ఉన్నవాటిని అపరశైల చైత్యాలని బౌద్ధగ్రంథాలు వర్ణించాయి. నాగార్జునకొండ ఆనాడు వేలకొలది బౌద్ధభిక్షువులకు నిలయంగా ఉండేది. గొప్ప విద్యాకేంద్రం.

నాగార్జునకొండ త్రవ్వకాల ఫలితంగా నాటి బౌద్ధ విహారాలు, చైత్యాలు, స్థూపాలు అనేకం నేడు బహిర్గత మౌతున్నాయి. భిక్షువులు నివసించే వసతిగృహాలు విహారాలు, బుద్ధధాతువులను నిక్షేపించి నిర్మించబడిన స్మారక చిహ్నాలు స్తూపాలు. భిక్షువులు మత గ్రంథాలను పారాయణ చేసుకునేందుకు వీలుగా నిర్మించబడిన భవనాలు చైత్యాలు.

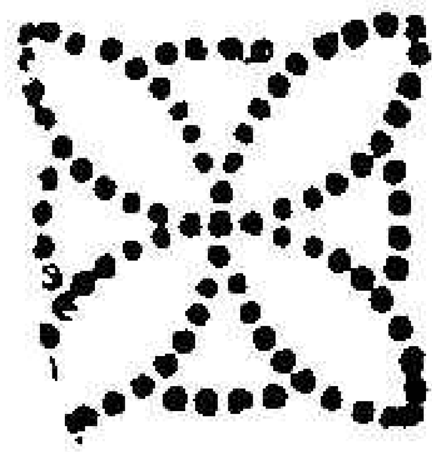
ఇంతవరకు నాగార్జునకొండవద్ద స్తూపాలు, చైత్యాలు, విహారాలు మొత్తం 20 కి మించి బైటపడ్డాయి. ఒక పెద్ద విశ్వవిద్యాలయం, ఒక కొలను, తదితర భవన విశేషాలు అనేకం బహిర్గతమైనవి. శాతవాహన

రాజుల కాలంలో ప్రారంభమై, ఇక్ష్వాకురాజుల ప్రోత్సాహంలో ఉచ్ఛ స్థానాన్నందుకున్న, ఒక బ్రహ్మాండమైన బౌద్ధకేంద్రం నాగార్జునకొండ.

నాగార్జునకొండ శిల్పాలన్నీ తెల్లని పాలరాతితో చెక్కబడి ఉన్నాయి. బౌద్ధజాతక కథలు, బుద్ధుని జీవిత చిత్రాలు, నాట రాజుల గాథలు, తదితర ఘటనలు, ఈ శిల్పాలలో చెక్కబడినవి. వేర్వేరు భంగిమలుగల బుద్ధుని విగ్రహాలు వందల సంఖ్యలో ఈ ప్రాచీన సంస్కృతీ కేంద్రంలో చెల్లాచెదురుగా పడిఉన్నవి. కవచము, ఉష్ణీషము ధరించిన, సితియన్ ద్వారపాలకుని చిత్రం ఒకటి ఈ శిల్పాలలోఉంది.శకరాజులతో సంబంధ బాంధవ్యాలు చేసిన ఇక్ష్వాకురాజులవద్ద సితియన్ భటులు, సైనికులు పలువు రుండేవారని పై శిల్పం తెలియజేస్తుంది.

భారతదేశంలోని ప్రాచీన బౌద్ధ కేంద్రాలలో నాగార్జునకొండ అతి ముఖ్యమైనది. మాధ్యమికవాద ప్రవర్తమైన నాగార్జునుని నివాసస్థలం కావటంతో ఖండాంతరాలలోసైతం నాగార్జునకొండ ప్రతిభ వ్యాపించింది. వివిధ దేశాలనుండి వచ్చే భిక్షుకులకు అది యాత్రాస్థలంగా ఉండేది.

ఇక్ష్వాకురాజ్య పతనానంతరం దక్షిణదేశాన్ని పరిపాలించిన పల్లవుల కాలంలో నాగార్జునకొండ భవనాలు, శిల్పాలు అనేకం ధ్వంసం చేయబడ్డాయి. శంకరాచార్యులు బౌద్ధమతస్థులను ఓడించి వారి ఆస్తిపాస్తులను స్వాధీనం చేసుకునే సందర్భంలో నాగార్జునకొండకూడా శంకర మఠంవారి అధీనంలోకి పోయింది. విజయసూచకంగా వారు కొండ దిగువన, కృష్ణ ఒడ్డున దుర్గగుడిని, హనుమంతుని దేవాలయాన్ని నిర్మించారు.

6 వ అ ధ్యా య ం

బౌ ద్ధ సం స్కృ తీ వి ధ్వం స న

ఇక్ష్వాకురాజ్య పతనంతో శాతవాహనయుగం నిశ్శేషంగా అంత మైంది. వేర్వేరు ప్రాంతాలలో వేర్వేరు చిన్నరాజులు పరిపాలించసాగారు. క్రీ. శ. 250 నుండి 650 వరకు, కృష్ణకు దక్షిణానఉన్న ఆంధ్రదేశాన్ని పల్లవరాజులు, కృష్ణా గోదావరుల మధ్యప్రాంతాన్ని సాలంకాయన, బృహత్ఫలాయన, ఆనంద, విష్ణుకుండినరాజులు, గోదావరికి ఉత్తరంగా ఉన్న కళింగదేశాన్ని మాఠర, గాంగవంశస్థులు పరిపాలించారు. తెలం గాణాలో అధికభాగం వాకాటక సామ్రాజ్యంలో భాగమైంది.

ఈ రాజకీయ పరిణామాలకంటె ముఖ్యమైన సామాజిక పరిణా మాలు ఈ కాలంలో ప్రారంభమైనవి. స్వయం సంపూర్ణ గ్రామవ్యవస్థ దేశమంతటా సుస్థాపితమైంది. సుస్థిర గ్రామజీవనము, శాశ్వత పని విభజనపై ఆధారపడిన కులవ్యవస్థ దేశమంతటా తలపెత్తసాగింది. బానిసవిధానం పతనమై, అర్ధబానిస విధానమైన స్వయం సంపూర్ణ గ్రామ వ్యవస్థ ఏర్పడటంతో బౌద్ధమతంయొక్క అభ్యుదయకర చారిత్రక ప్రయోజనం ముగిసింది. దాని పతనం ప్రారంభమైంది.

అశోక సామ్రాజ్యము, బౌద్ధమత వ్యాప్తి అవినాభావంగా పెన వేసుకుపోయిన ఫలితంగా సామ్రాజ్యంలోని వివిధ ప్రాంతాలు స్వతంత్ర రాజ్య స్థాపనకై చేసే ప్రయత్నాలకు బౌద్ధమతం సహజంగా ఆటంకంగా పరిణమించింది. కనుక ప్రాంతీయ ప్రజలు, రాజులు బౌద్ధమతాన్ని, బౌద్ధ సంస్థలను సామ్రాజ్యతత్వ చిహ్నంగా ఎంచి నిరసించసాగారు.

బౌద్ధమతంలో అనేక శిథిల లక్షణాలు ప్రారంభమైనవి. శూన్య వాదం అట్టి శిథిల ధోరణులకు మార్గాన్ని సుకరం చేసింది. బౌద్ధమతంలో వజ్రయానం అను మరొకశాఖ తల ఎత్తింది. దయ్యాలు, శాతబడులు, ప్రయోగాలు మొదలైన వానిద్వారా శత్రువులను సాధించవలెనని, మధు మాంస మైథునాది పంచ మకారసాధన నిర్వాణానికి సులభమార్గమని వీరు బోధించారు. శైవమతంలోని కాపాలిక, భైరవ తంత్రాలకు వజ్రయానమే పునాది. ఈ మతస్థులు ఓషధులను తయారు చేయుటలోను లోహ ప్రక్రియలలోను ప్రత్యేక కృషి చేసేవారు. 6వ శతాబ్దంలో జీవించిన సిద్ధ నాగార్జునుడు ఈ వాదానికి మూల పురుషుడు. ఇతను జగ్గయ్యపేటలో పుట్టి, చివరి రోజులను ఆచార్య నాగార్జునుని వలెనే, నాగార్జునకొండలో గడిపాడు.

బౌద్ధమతంలో ప్రవేశించిన ఈ బలహీనతలను అవకాశంగా తీసుకొని ఈ మతాన్ని ధ్వంసంచేసి హిందూమతాన్ని పునరుద్ధరించిన వారు పల్లవ, విష్ణుకుండిన రాజులు.

బౌద్ధమతంతోపాటు బౌద్ధ సంస్కృతికి మూలసూత్రమైన సమానత్వ భావంకూడా వెనుకడుగు వేసింది. కుల మత విభేదాల కతీతమైన మానవత్వం ఒకటున్నదన్న ధోరణి నశించి ఈ విభేదాలు ప్రజలను విభజించే అడ్డుగోడలు కాసాగినవి. అశోకుని అడుగుజాడలలో నడచిన ఉదార పరిపాలకులయుగం నశించి గుప్త, వాకాటక, పల్లవ చక్రవర్తుల నిరంకుశ రాచరికయుగం భారతదేశమంతటా ప్రారంభమైంది. ప్రాకృత భాష పదవీభ్రష్టత పొందింది. దేశమంతా సంస్కృతం రాజభాష ఐంది. ఆంధ్రలో ఏర్పడిన చిన్న చిన్న పరిపాలకులు నిరంతర అంతఃకలహాలతో జనసంక్షోభాన్ని కలిగించి, వ్యవసాయ, వర్తక వాణిజ్యాది రంగాలలో క్షీణత కలిగించారు. కనుక ఈ యుగం ఆంధ్రుల చరిత్రలో అంధకారయుగం అంటే అతిశయోక్తికాదు.

పల్లవులు (250-630)

పల్లవరాజులు శాతవాహనులకు సామంతులుగా ఉండి తదనంతర కాలంలో దక్షిణదిశగా తరలివెళ్ళి, ఒక ప్రత్యేక రాజ్యం స్థాపించారు. వీరి రాజధాని తమిళాంధ్రదేశాల సరిహద్దులలో ఉన్న కాంచీపురం. ప్రారంభంలో వీరి రాజ్యం ఆంధ్రప్రాంతానికి మాత్రమే పరిమితమై ఉంది. క్రమేణ వీరు తమిళదేశాన్నికూడా ఆక్రమించి దీర్ఘకాలం పరిపాలించారు.

ఆంధ్రలో వీరి శాసనాలు గుంటూరుజిల్లాలోని ఒంగోలు, చేబ్రోలు, మైదవోలు, అమరావతి, చందలూరు గ్రామాలలోను, నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరులోను, బళ్ళారిజిల్లా హీరహడగళ్ళిలోను, ఉత్తర ఆర్కాటు, కర్నూలు జిల్లాలోను లభిస్తున్నాయి.

పల్లవ వంశస్థాపకుడు వీరకూర్చవర్మ. ఆంధ్రదేశంపై పల్లవుల ఆధిపత్యంసాగిన 400 సంవత్సరాలలోను 20 మంది రాజులు కంచిని వరుసగా పరిపాలించారు. ఆ తర్వాత మరిరెండు శతాబ్దాలు వీరు తమిళ దేశాన్ని మాత్రమే పరిపాలించారు. అంతటితో ఈ వంశం అంతమైంది.

తాము అశ్వద్ధామ వంశస్థుల మని పరమ మాహేశ్వరులమని పల్లవరాజులంతా తమ బిరుదావళిలో చెప్పుకున్నారు. బౌద్ధమతాన్ని నాశనం చేసి, శైవ, వైష్ణవ మత సాంప్రదాయాలను వీరు దక్షిణదేశంలో ప్రవేశ పెట్టారు. శాతవాహన ఇక్ష్వాకురాజులు తమ పేర్లలో తమ తల్లులను ప్రస్తావించగా, వీరు ఆ సాంప్రదాయాన్ని వదలి తమ తండ్రులపేర్లను ప్రస్తావించారు. ప్రతి పల్లవరాజు తన తండ్రిని బప్పభట్టారకుడని కీర్తించాడు.

వీరకూర్చవర్మ కుమారుడైన శివస్కందవర్మ ఇక్ష్వాకు రాజులను ఓడించి ఆంధ్రదేశంపై ఆధిపత్యం సంపాదించాడు. బ్రాహ్మణులకు, దేవాలయాలకు, భూములు విరివిగా దానాలు ఇచ్చాడు. ధాన్యకటకంలో ఇతని సామంతు డొకడుండేవాడు. నాటినుండి 7వ శతాబ్దం వరకూ, ధాన్యకటకంలో ఒక పల్లవ సామంతుడు ఉంటూనే ఉన్నాడు.

ఈ వంశంలో పదవవాడైన విష్ణుగోపవర్మ సముద్రగుప్తునితో యుద్ధం చేశాడు. 12వ వాడైన సింహవర్మ కళింగదేశంవరకు జైత్ర యాత్రచేసి, తిరిగివస్తూ ధాన్యకటకంలో వీతరాగుడైన బుద్ధుని పూజించి బౌద్ధ ఉపాసకుడైనాడు. 13వ వాడైన విజయస్కందవర్మ త్రిలోచన పల్లవుడను బిరుదు ధరించి సామ్రాజ్య విస్తరణకు తీవ్రకృషి చేశాడు. ఆంధ్రలో వీరి పెత్తనం అంతరించినమీదట కంచిని పరిపాలించిన రాజులలో ఒకడైన నరసింహవర్మ కాలంలో, మహాబలిపుర శిల్పాలు చెక్కబడ్డాయి. నాడు మహాబలిపురం గొప్ప రేవుపట్నంగా ఉండేది. నరసింహ వర్మకు మామిళ్ళ అని మరొక పేరున్నది. అతని పేరుతో, ఆ ఊరు మామళ్ళాపురమై, క్రమేణ మహాబలిపురమైంది. ఇతని కాలం క్రీ. శ. (630–70).

పల్లవులు దక్షిణ హిందూదేశంలో సంస్కృతభాషకు శిల్పకళకు అధిక ప్రోత్సాహ మిచ్చారు. దశకుమార చరిత్ర రచించిన దండి, కిరాతార్జునీయం వ్రాసిన భారవి, వీరి ఆస్థానంలోని వారే. తమిళ దేశంలో సంస్కృతభాష, ఆర్య సంస్కృతి పల్లవుల కాలంలోనే అడుగు పెట్టింది. కనుకనే స్థానిక ప్రభువులైన చోళరాజులతో పల్లవులు నిరంతరం యుద్ధాలు చేస్తూండేవారు. పల్లవ శిల్పకళ మహాబలిపురంలో అత్యున్నత స్థాయి నందుకున్నది. కంచి దేవాలయాలు, ఆంధ్రలో ఆ కాలంలో జరిగిన నిర్మాణాలు పల్లవ శిల్పానికి చిహ్నాలు.

బృహత్పలాయన, ఆనందరాజులు

బృహత్పలాయన వంశస్థుడైన జయవర్మ, కృష్ణాజిల్లా కోడూరు రాజధానిగా పరిపాలించిన ఒక స్థానిక ప్రభువు. క్రీ. శ. 270_285 మధ్య ఈ రాజు పరిపాలించాడని, పల్లవులతో ఒకసారి యుద్ధం చేశాడని, తెనాలి తాలూకాలోని పాటూరను గ్రామం బ్రాహ్మణులకు దానం చేశాడని, ఇతని కొండముది శాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది.

ఆనంద గోత్రీకులైన ముగ్గురు స్థానిక ప్రభువులు నర్సరావుపేట తాలూకా చేజెర్ల రాజధానిగా పరిపాలించారు.

వీరిలో దామోదరవర్మ క్రీ. శ. 295–315 మధ్య, అత్తివర్మ 395_420 మధ్య కందారరాజు 615_20 మధ్య పరిపాలించాడు. ఈ మధ్య కాలంలో పరిపాలించినవారి పేర్లు తెలియవు.

ఈ రాజులు చెక్కించిన శాసనాలలోని భావజ్జ, నందజ్జ, అను మాటలు తాద్రికొన్ర అనుమాటలు నాటి తెలుగు భాషా స్వరూపాన్ని తెలియ చేయగలవు. భావజ్జ క్రమేణ భావయ్య ఐంది. 'జ' అను అక్షరం 'డ'గా మారి తాటికొండ ఏంది. వీరిలో దామోదరవర్మ బౌద్ధ హిందూ మతాలను సమానంగా అభిమానించాడు. పల్లవులతో యుద్ధం చేశాడు. రెండవవాడైన అత్తివర్మ విజయగోపవర్మ అను పల్లవరాజుతో పోరాడి ఓడిపోయాడు. మూడవరాజైన కందారరాజు, పశ్చిమ చాళుక్యుడైన సత్యాశ్రయ పులకేసి ఆంధ్రదేశంపై దండెత్తినపుడు అతని సేనాపతిఐన పృథ్వీ యువరాజుతో పోరాడి అతనిని ఓడించాడు. వెన్వెంటనే ఈ పులకేసి తమ్ముడు కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు తిరిగి దండయాత్రచేసి స్థానిక ప్రభువులందరినీ ఓడించి ఆంధ్రదేశాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు.

సాలంకాయనులు (300-420)

సాలంకాయనులు పల్లవులకు సామంతులుగా వేంగీనగరం రాజధానిగా క్రీ. శ. 300—420 వరకు పశ్చిమ గోదావరి, కృష్ణాజిల్లాలను పరిపాలించారు. ఈ వంశంలో ఆరుగురు రాజులున్నారు. వీరిలో రెండవ వాడైన హస్తివర్మ సముద్రగుప్తునితో యుద్ధంచేశాడు.

వీరి కాలంలో వేంగీనగరం గొప్ప విజ్ఞానకేంద్రంగా ఉండేది. సూర్యదేవుని భక్తులైన సాలంకాయనులు వేంగీ నగరంలో, చిత్రరథ స్వామి దేవాలయాన్ని నిర్మించడంతోపాటు పలువురు బౌద్ధతాత్వికులకు కూడా ఆశ్రయమిచ్చారు. మహాయాన బౌద్ధంలోని యోగాచార శాఖకు చెందిన దిజ్నాగాచార్యులు వేంగిలో నివసించారు. భౌతిక ప్రపంచం అసత్యమని, భావప్రపంచం మాత్రమే వాస్తవమని వాదించిన యోగాచార వాదులు స్వకీయాత్మక భావవాదులు (Subjective Idealists) కోవకు చెందినవారు. దిజ్నాగుడు మాత్రమేకాక బుద్ధపాలితుడు, భావవివేకుడు అను బౌద్ధతాత్వికులుకూడా ఆ కాలంలో ఆంధ్రదేశంలో నివసించేవారు.

సాలంకాయనుల కాలంలో బౌద్ధసంస్కృతి భారతదేశాన్ని వదలి, బర్మా సయాం దేశాలకు ఇండొనీషియా దీవులకు వలస వెళ్ళటం ప్రారంభమైంది.

సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర

క్రీ. శ. 342—343 సంవత్సరాలమధ్య మగధరాజైన సముద్రగుప్తుడు దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర ప్రారంభించాడు. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనాన్ననుసరించి ఆంధ్రదేశంలోని వివిధ రాజులు ఏకమై సముద్రగుప్తుని ప్రతిఘటించినట్లు, నామమాత్ర విజయం మాత్రమే సాధిం

చిన సముద్రగుప్తుడు తిరిగి ఆ రాజులనే వారి వారి స్థానాలలో ఉంచి, తిరిగి వెళ్ళినట్లుగు తెలుస్తున్నది. అలహాబాదు శాసనంలో ఇలా ఉంది:

"కోసల రాజైన మహేంద్రుడు, మహాకాంతార పాలకుడైన వ్యాఘ్రరాజు, కులార అధిపతి యంతరాజు, పిష్టపురి రాజు మహేంద్రుడు, గిరికొత్తూరు అధిపతి స్వామిదత్తుడు, కంచి విష్ణుగోపుడు, ఎరడపల్లి రాజు దమనుడు, అవముక్త దేశాధిపతి నీలరాజు, వేంగిరాజు, హస్తివర్మ, పాలకడరాజు ఉగ్రసేనుడు, దేవరాష్ట్రి అధిపతి కుబేరుడు, తదితర దక్షిణదేశ రాజులు – సముద్రగుప్తునిచే జయించబడి, తిరిగి స్వస్థానములలో ప్రతిష్టింపబడినారు."

కోసల : మధ్యప్రదేశ్‌లోని జయపూరు ఛత్తీస్‌ఘర్ జిల్లాలు.

మహాకాంతారము : ఒరిస్సాలోని కియోంజహార్, మయూర్ భంజ్, కలహండి మొదలైన ఏజన్సీ ప్రాంతాలు.

ఎరడపల్లి : శ్రీకాకుళంజిల్లా ఆముదాలవలస.

అవముక్తం : భద్రాచల ప్రాంతం.

దేవరాష్ట్రం : విశాఖజిల్లా అనకాపల్లి, ఎలమంచిలి ప్రాంతం.

పిష్టపురం : పిఠాపురం.

వేగి : ఏలూరు ప్రక్కనఉన్న చినవేగి, పెదవేగి గ్రామప్రాంతం.

త్రిలోచన పల్లవుడు - కరికాల చోళుడు

క్రీ. శ. 458–488 కాలంలో పల్లవరాజ్యాన్ని త్రిలోచన పల్లవుడు పరిపాలిస్తూ ఉన్నాడు. ఆ కాలంలో కృష్ణా–గోదావరీ ప్రాంతాన్ని విష్ణుకుండిన రాజైన రెండవ మాధవవర్మ, దక్షిణాన కావేరీ ప్రాంతాన్ని కరికాలచోళుడు, మహారాష్ట్రి ప్రాంతాన్ని వాతాపిచాళుక్యుడైన విజయాదిత్యుడు పరిపాలించేవారు. త్రిలోచన పల్లవునికి, వాతాపి విజయాదిత్యునికి

కడప, కర్నూలు జిల్లాల సరిహద్దులలో ఒక ఘోర యుద్ధం జరిగి విజయాదిత్యుడు ఓడిపోయెను. విజయోన్మత్తుడైన త్రిలోచన పల్లవుడు కృష్ణా—గోదావరీ ప్రాంతంపై దండెత్తాడు. కాని రెండవ మాధవవర్మచే ఓడించబడి తరిమిగొట్టబడ్డాడు. ఆ వెన్వెంటనే కావేరిప్రాంత పాలకుడైన కరికాలచోళుడు త్రిలోచన పల్లవుని ఓడించి, అతనిచే కావేరి ఆనకట్ట నిర్మాణానికి మట్టితట్టలు మోయించాడు.

కరికాలచోళుడు ప్రజారంజకుడైన రాజు. పరమశైవుడు. చెరువులనుతవ్వించి వేలకొలది ఎకరాలు సాగులోకి తెచ్చాడు. కరికాలుని వంశస్తులైన చోళ, లేక చోడవంశస్థులు దక్షిణాదిన మాత్రమేగాక ఆంధ్ర దేశమంతటా ఉండేవారు. రాయలసీమ ప్రాంతంలోని రేనాటి చోళుడు, తెలంగాణాలోని మహబూబ్‌నగర్, నల్లగొండలోని తెలుగుచోళులు— వీరందరూ కరికాలచోళుని తమ వంశస్తునిగా వర్ణించుకున్నారు. తెలంగాణాలోని ఈ తెలుగుచోళులే క్రమంగా గుంటూరుజిల్లా ప్రాంతాలకు వచ్చి, పల్లవరాజ్య పతనానంతరం పరిపాలించారు. పల్లవరాజులు బ్రాహ్మణులు. చోళ, లేక చోడరాజులు బ్రాహ్మణేతరులైన కర్షకులు. అందరూ శైవ మతస్థులే. కాని కులం మాత్రం వేరు.

చోళులు అతిప్రాచీనులైన ప్రజలు. వీరిలో ద్రావిడ శైవమతం మొదటినుండి వ్యాప్తిలో ఉంది. తమిళాంధ్ర చోళులిద్దరూ, కరికాల చోళుని తమ వంశకర్తగా ప్రస్తుతించారు. ఒకే కుదురునుంచి బయలు దేరిన చోళులు కొందరు తమిళదేశంలోను, మరికొందరు ఆంధ్రదేశం లోను నివాసం ఏర్పరచుకున్నారు. తెలుగుచోళుల ఆదిమనివాసస్థలము రాయలసీమ. అచ్చటనుండి వీరు, కృష్ణదాటి తెలంగాణాలోని నల్లగొండ, మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాలకు వ్యాపించారు. పల్లవరాజుల కాలంలో, వీరిలో కొందరు సర్కారుజిల్లాలకువచ్చి, రేనాటి సీమలో సామంత ప్రభువులుగా పరిపాలించ సాగారు.

ప్రాచీన శైవమత ప్రభావంవల్ల వీరిలో కులభేదాలు లేవు. సంస్కృత భాషపట్ల, ఉత్తరాదినుండి దిగివచ్చిన ఆర్యగణాలపట్ల విరసన భావం, వీరిలో స్వభాషాభిమానాన్ని రేకెత్తించింది. కరికాలచోళుడు తమిళ భాషకు విస్తారంగా ప్రోత్సాహం ఇచ్చాడని తమిళ గ్రంథాలు తెలియ జేస్తున్నవి. అదేవిధంగా రేనాటిసీమను పాలించిన చోళులు, తెలుగుభాష పట్ల విశేషాభిమానం ప్రదర్శించారు. ఇంతవరకు దొరికిన తెలుగు శాసనా లలో అతిప్రాచీనమైనది కడపజిల్లా కలమళ్ళ గ్రామంలో లభించింది. దాని కాలం క్రీ. శ. 575.

కరికాలచోళుని గాథ, ప్రాచీన తమిళగ్రంథమైన తిరుక్కురళ్ లోను, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణంలోను, తిక్కన నిర్వచ నోత్తర రామాయణంలోను—వర్ణించబడ్డది.

విష్ణుకుండిన వంశం (420 - 620)

క్రీ.శ. 420 నుండి 620 వరకు కృష్ణా-గోదావరి మధ్యప్రాంతాన్ని పరిపాలించిన వీరు, గుంటూరుజిల్లా వినుకొండ వాసులు. వినుకొండ సంస్కృత భాషలోకి మార్చబడి విష్ణుకుండిన ఐంది. ఈ వంశంలో మొత్తం 9 మంది రాజులున్నారు. వంశస్థాపకుడు మొదటి మాధవవర్మ. ఈ రాజులలో త్రిలోచన పల్లవునితో పోరాడిన రెండవ మాధవవర్మ సుప్రసిద్ధుడు.

ఇతని రాజధాని విజయవాడ. ఈ రాజు, రాజసూయ, అశ్వమేధ యాగాలను మాత్రమేగాక, నరమేధయాగాన్ని కూడ చేశాడు. ఇతని కాలం లోనే, మొగల్రాజపురం, ఉండవల్లి గుహలు అంతకు పూర్వమున్న బౌద్ధ చిహ్నాలను కోల్పోయి, హిందూ దేవతల నివాసాలుగా మారినవి. అమ రావతి స్తూపంకూడ ఇతని కాలంలోనే. బౌద్ధుల చేతిలోనుండి జారిపోయి

హిందువుల చేతిలోకి వచ్చినట్లు యువాన్ చాంగ్ అను చైనా యాత్రికుడు వ్రాశాడు. ఇందుకు సంబంధించిన కథ ఇది :

"అమరావతి స్తూపం బౌద్ధభిక్షువుల ఆధీనంలో ఉంది. బ్రాహ్మణులు ఈ స్తూపంపై పెత్తనం కావాలని తగాదా పెట్టారు. బౌద్ధభిక్షువులు తలుపులు బిగించుకొని లోపల కూర్చున్నారు. బైట బ్రహ్మణులు ముట్టడి వేశారు. చిట్టచివరకు బౌద్ధ భిక్షువులు తలుపులుతీసి, బైటకువచ్చి రాజుగారి మధ్యవర్తిత్వం అడుగుదామని, ఆయనవద్దకు వెళ్ళారు. ఈ లోగా బ్రాహ్మణులు స్తూపాన్ని ఆక్రమించుకున్నారు. రాజు బ్రాహ్మణుల తరపున తీర్పుచెప్పాడు. బౌద్ధభిక్షువులు స్థానభ్రష్టులై లేచిపోయినారు. కొద్ది రోజుల తర్వాత అమరావతి స్తూపం అమరేశ్వరాలయంగా మారిపోయింది" అని యువాన్‌చాంగ్ వర్ణించాడు.

ఈ వంశంలో ఆఖరివాడైన మూడవ మాధవవర్మ ధర్మదీక్షకు గురించిన ఒక కథ, దగ్గుపల్లి దుగ్గన రచించిన నాచికేతోపాఖ్యానంలోను, నందిమల్లన, ఘంట సింగయలు రచించిన ప్రబోధ చంద్రోదయంలోను యీ విధంగా వర్ణించబడ్డది :

"మూడవ మాధవవర్మ ఏకైక పుత్రుడు ఒకనాడు కొత్తగాకొన్న పారసీకపు గుర్రాలను రథానికిగట్టి జనసమ్మర్దంగల నగరవీధులలో అతివేగంగా పోనిచ్చాడు. ఆ రథం క్రిందపడి ఒక బీద బ్రాహ్మణ యువకుడు మరణించాడు. ఈ విషయం తెలిసిన రాజు తన పుత్రుడని జాలి ఏమాత్రం లేకుండా తన కుమారునికి ఉరిశిక్ష విధించాడు." రాజు ధర్మతత్పరతకు మెచ్చి విజయవాడ దుర్గ సువర్ణవర్షం కురిపించి, రాజకుమారుణ్ణి, బ్రాహ్మణ యువకుణ్ని-యిద్దరినీ బ్రతికించిందనికూడా పై కథలో చేర్చబడ్డది.

విష్ణుకుండిన రాజ్యం కృష్ణానదినుండి కళింగదేశంవరకూ వ్యాపించింది. వీరు ప్రారంభంలో అమరావతిని రాజధానిగా చేసుకొని పల్లవుల

దాడికి తట్టుకోలేక, వేంగీనగరాని రాజధానిని మార్చి, చివరకు విజయ వాడలో స్థిరపడ్డారు. దక్కను పీఠభూమిలో నాడు ప్రబలులైన వాకాటక రాజులతో వీరు వివాహ సంబంధాలు చేసి తమ రాజ్యానికి స్థిరత్వం సంపాదించారు. బ్రాహ్మణులకు, పండితులకు వీరు విస్తారంగా దానాలు చేసారు. గోదావరీ తీరంలోని సారవంతమైన భూములను బ్రాహ్మణాగ్రహారాలుగాచేసి వేదాధ్యయనాన్ని ప్రోత్సహించారు. పూర్వమీమాంసా సూత్రకారుడైన, కుమారిలభట్టు,అతని శిష్యుడు ప్రభాకర పండితుడు విష్ణు కుండినరాజుల అంత్యదశలో 7 వ శతాబ్ది ప్రారంభంలో ఆంధ్రలో జీవించారు. విష్ణుకుండిన రాజ్యాన్ని మూడవ మాధవవర్మ పరిపాలించుచుండగా ఆంధ్ర పశ్చిమ చాళక్యుల దండయాత్రలు ప్రారంభమైనవి. క్రీ. శ. 611 తో విష్ణుకుండిన వంశం అంతమైంది.

పరిపాలనా విధానం

నాటి న్యాయ పరిపాలన అతి దారుణంగా ఉండేది. నేరం రుజువు చేయడానికి అనేక శిక్షలు విధించేవారు. వీటికి దివ్య పద్ధతులని పేరు. కాగుతున్న నూనెలో చేయిపెట్టటం, నీళ్ళలో ముంచటం, పాములచే కరిపించటం, మండుతున్న ఇనపగుండును అరచేతిలో ఉంచటం-మొదలైన శిక్షలు విధించి నేరాన్ని రుజువు చేసేవారు. విష్ణుకుండిన రాజులందరూ ఈ శిక్షా పద్ధతులను అతికఠినంగా అమలు జరిపేవారు. మూడవ మాధవ వర్మరాజుకు, 'అవసిత వివిధ దివ్యస్య' (శిక్షలను అమలు జరుపుటలో ప్రసిద్ధుడు) అను బిరుదు వుంది.

ప్రజలపై 18 రకాల పన్నులుండేవి. బంజర్లలోని కంప, కట్టె, గడ్డిపై హక్కు రాజుది. ఉప్పు, పంచదార వ్యాపారంకూడా రాజోద్యోగులే నిర్వహించేవారు. సైనికుల ప్రయాణాని కవసరమైన వాహనాలను, గ్రామస్థులు ఉచితంగా సప్లయిచేసి భోజన సౌకర్యాలు కలిగించాలి. పల్లవ

శాసనాల ననుసరించి ఈ క్రింది రాజోద్యోగుల పేర్లు తెలుస్తున్నవి. రాజ కుమార, సేనాపతి, రాష్ట్రిక, దేశాధిక, గోవల్లభ, అశ్వవల్లభ, గ్రామ భోజక—మొదలైనవారు. పల్లవరాజుల ఒక దానశాసనంలో స్థలనిర్దేశం ఎంత స్పష్టంగా ఉందో చూడండి.

"ఈ గ్రామంలో రెండువందల నివర్తనాల భూమిఉంది. పడమర కందుకూరు, తూర్పున సుప్రయోగవతి అను నది, ఉత్తరాన మహాపథం (రాజమార్గం) ఉన్నది. మహాపథానికి ఉత్తరంగా ఒక చింతచెట్టు, ఆపైన ఒక గుట్ట, ఆ పైన ఒక రాళ్ళపోగు ఉన్నది. ఆ రాళ్ళపోగు ఈ స్థలానికి సరిహద్దు. ఈ గుర్తులమధ్య ఉన్నభూమి అన్ని హక్కులతోను బ్రాహ్మణులకు దానం చేయబడుతున్నది. గ్రామాధికారులు ఇది గుర్తుంచుకోవాలి. ఏ మాత్రం పన్ను వసూలు చేయరాదు. సైనికులు, రాజభటులు ఈ గ్రామంలో ప్రవేశించరాదు."

విజ్ఞాన వికాసం

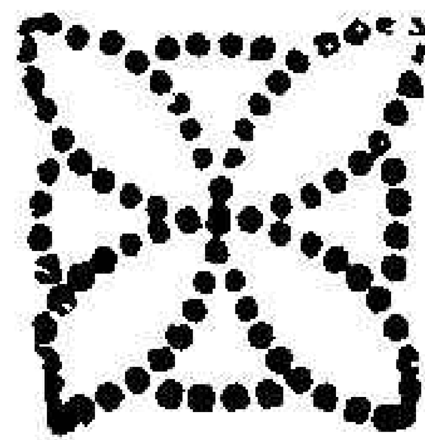
భారతదేశం మొత్తంమీద, ఈ యుగంలో అపూర్వమైన విజ్ఞాన వికాసం కలిగింది. గుప్తరాజుల పరిపాలనా కాలమైన ఈ యుగాన్ని భారతదేశ చరిత్రలో స్వర్ణయుగమని చరిత్రకారులు భావిస్తారు. ఉజ్జయిని రాజుల ప్రోత్సాహంతో వివిధ రంగాలలో జరిగిన అభివృద్ధే ఇందుకు కారణం.

గణితశాస్త్రం రచించిన ఆర్యభట్టు, ఖగోళశాస్త్ర పండితుడైన వరాహమిహిరుడు, వైద్యశాస్త్రం రచించిన వాగ్భటుడు, తత్వశాస్త్ర భాష్యాలు వ్రాసిన శబరస్వామి, ప్రశస్తపాదుడు, రాజనీతిశాస్త్రం రచించిన కామందకుడు వీరంతా ఈ కాలంలో నివసించారు. మహాకవి కాళిదాసు ఈ కాలంలోనే నివసించాడు.

గణిత శాస్త్రంలో పూర్ణబిందువు ప్రయోజనాన్ని కనిపెట్టింది ఆర్య భట్టు. సూర్యమండలానికి సూర్యుడు కేంద్రమని, భూమి తన కక్షపై తాను తిరుగుతూ, సూర్యునిచుట్టూ తిరుగుతున్నదని, ఇందువల్లనే రాత్రి, పగలు ఏర్పడుతున్నవని—ఆర్యభట్టు మొట్టమొదటిసారిగా నిరూపించాడు. సూర్య, చంద్రగ్రహణ కాలాలను లెక్కగట్టడం, ఈ పరిశోధనల తర్వాతనే ప్రారంభమైంది.

వరాహమిహురుడు పై గణితశాస్త్ర పరిశోధనలను మరింత ముందుకు తీసుకువెళ్ళి ఖగోళ శాస్త్రాన్ని వృద్ధిచేశాడు. తన గ్రంథాలలో, వరాహమిహురుడు గ్రీకు ఖగోళ శాస్త్రజ్ఞులను అనేక సందర్భాలలో ప్రశంసించి, క్షేత్రగణితం (Geometry) విషయంలో గ్రీకులనుండి నేర్చుకోవలసిన విషయాలు ఎన్నో ఉన్నవని నిరూపించాడు.

రాజభాషగా సంస్కృతం ఉన్నప్పటికీ, ఈ కాలంలో ప్రజలభాష అయిన తెలుగు అభివృద్ధి చెందుతూనే ఉన్నది. మూడవ మాధవవర్మ కాలంలో నివసించిన గణస్వామి అను పండితుడు 'జనాశ్రియ ఛందో విచ్ఛిత్తి' అను ఛందశ్శాస్త్రం వ్రాశాడు. తెలుగుభాషలో సీస, గీత, కంద పద్యాలు ఆనాటికే వ్యాప్తిలో ఉన్నట్లు ఈ గ్రంథంద్వారా తెలియవస్తున్నది.

7వ అధ్యాయం

ఆంధ్రభాష పరిణామక్రమం

ఆంధ్ర అనుపదం మొదట్లో ఒక తెగ ప్రజల పేరుగా ఉండేది. తర్వాత ఈ తెగ ప్రజలు సంచరించిన ప్రాంతంలోని నదులకు, కొండలకు ఆపేరు సంక్రమించి, క్రమంగా వారు స్థిరపడిన దేశానికి ఆంధ్ర దేశము అను పేరు వచ్చింది. బొంబాయివద్ద ఆంధ్రలోయ అని పిలువబడె ఒక కొండలోయ ఉంది. మహారాష్ట్రదేశంలో ఆంధ్రి అనే ఒక చిన్న నది ఉంది. అదేవిధంగా తుంగభద్రానదికిగల ఉపనదులలో ఒక దానిపేరు హంద్రి. క్రీ. శ. 220 ప్రాంతంలో బళ్ళారిజిల్లాలో చెక్కబడిన పల్లవ రాజుల శాసనంలో మొట్టమొదటిసారిగా ఆంధ్రపథము అను పద ప్రయోగమున్నది.

ఈ పరిణామం జరిగిన మరికొంత కాలానికి, ఆంధ్రులు మాట్లాడే భాషకుకూడా ఆంధ్రభాష అనుపేరు స్థిరపడ్డది.

వివిధ తెగల సమ్మేళనము జరుగుతున్న రోజులలో, ఒక్కొక్క తెగ ప్రజలు ఒక్కొక్కభాష మాట్లాడుతూ ఉండేవారు. ఆంధ్రదేశంలో అనాదిగా నివసిస్తున్న ద్రావిడ, యక్ష, నాగ ప్రజలు తెనుగు లేక తెలుగు భాషను మాట్లాడేవారు. ఉత్తర హిందూస్థానమునుండి దిగివచ్చిన ఆంధ్ర ప్రజల వ్యవహారభాష దేశి.

తెనుగు, ద్రావిడభాషా కుటుంబానికి చెందినది. తమిళ, కన్నడ, తుళుభాషలతో దీనికి సామీప్యం ఉన్నది. ఒక భాషలోని మూల పద

జాలము, నిత్యవ్యవహారములలో అత్యవసరముగా వాడుకునే క్రియా రూపము (ధాతువు)లు వాక్యరచనా పద్ధతి, తదితర వ్యాకరణ విశేషము లనుబట్టి, ఆ భాషా స్వరూపం నిర్ణయింపబడుతుంది. ఈ నాటికి తెనుగు భాషలో మూల పదజాలమంతా అచ్చ తెనుగులోనే ఉన్నది. అమ్మ, అక్క, చెట్టు, పుట్ట, నీరు, పాము, తేలు, గాలి ఇత్యాది అశేష పదజాలము ప్రాచీన మానవుడు మాట్లాడ నేర్చినప్పుడు ప్రారంభమై అభివృద్ధి చెందిన పదసంపద. తిను, కొట్టు, తిట్టు, నడు, కూర్చొ, వెళ్ళు, రా యిత్యాది ధాతువులుకూడా ప్రాచీనమైనవి. పైన చెప్పిన పదజాలానికి దగ్గర సంబంధ మున్నమాటలే తమిళ, కన్నడ భాషలలో ఉన్నవి.

తెనుగు	తమిళము	కన్నడము
తల	తలై	తలె
నెల	నిల	నిలా
పులి	పులి	పులి, హులి
ఊరు	ఊర్	ఊర్
మగవాడు	మగన్	మగన్
ఉప్పు	ఉప్పు	ఉప్పు
పప్పు	పరుప్పు	పపు
పట్టి	పఱ్ఱు	పడె (పట్టుకొనుట)
ఎక్కు	ఏఱు	ఏఱు (ఎక్కుట)

తెలుగు వాక్య నిర్మాణములో కర్త, కర్మ, క్రియ—వరుసగా ఉంటాయి. ఇతర ద్రావిడ భాషలలోను అంతే. కాని సంస్కృతములో ఈ నియమములేదు. విభక్తి ప్రత్యయములు భాష ప్రాచీనతకు, అభివృద్ధికి చిహ్నం. తెనుగుభాషకు—డు, ము, వు, లు మొదలైన విభక్తి ప్రత్యయాలు, సంస్కృతంకంటె భిన్నమైనవి; అనాదిగా వాడుకలో

ఉన్నవి. పై కారణాలవల్ల తెనుగుభాష ద్రావిడభాషా కుటుంబానికి చెందిన దని భాషా శాస్త్రజ్ఞులు ఏకకంఠంతో వచిస్తున్నారు.

శాతవాహనరాజుల శాసనభాష ప్రాకృతం. అది నాటి రాజభాష. శాతవాహనుల తర్వాత పరిపాలించిన ఇక్ష్వాకుల శాసనాలలో మొట్ట మొదటగా తెలుగు మాటలు కనబడుతున్నవి. నాగార్జున కొండవద్ద క్రీ. శ. 250 ప్రాంతంలో చెక్కబడిన ఇక్ష్వాకు రాజుల శాసనాలలో, 'నాగంన', 'వీరంన' మొదలైన మాటలేగాక, మహాతలవర అను మరొక మాటకూడా ఉన్నది.

మహాతలవరలో, తలవర అనునది తెనుగు మాట. తలారి లేక తలవర అంటే గ్రామాధికారి. తమిళంలో తలైవార్ అంటే పెద్ద అధి పతి — అని అర్థము. ఈ అచ్చ తెనుగు మాటకు మహా అను ఒక సంస్కృత విశేషణము చేర్చబడినది. ప్రజలు మాట్లాడే తెనుగు భాషలోని మాటలు, కొన్ని యథాతథంగానూ, కొన్ని సంస్కృతీకరించబడి శాస నాలలో ప్రవేసించినవని, ఆనాటి ఆంధ్రప్రజలు తెనుగుభాష మాట్లాడే వారని, సంస్కృతజన్యమైన ప్రాకృతం, రాజభాష మాత్రమేనని మనము గ్రహించగలము.

క్రి. శ. నాల్గవ శతాబ్దిలో పల్లవరాజు శివస్కందవర్మ చెక్కించిన ప్రాకృత శాసనంలోని భాష చూడండి :

"కాంచీపురతో యువ మహరాజో భారదాయస గొత్తో పలవానం నపఖందవమ్మో ధర్మఖదె వాపతం ఆనపయతి. అంధపతీయగామో.... విరిపరం అంహేహి ఉదకాచిం సంపదలో ఏతస గామన విరిపరస నవ బంహదేయ పరిహాలో వితరమ".

ఆంధ్రప్రాంతంలోని గ్రామమైన విరిపర (విప్పర్రు) గ్రామాన్ని శివస్కందవర్మ దానం చేస్తున్నాడు— అని పై శాసన సారాంశం.

7 శతాబ్దిలో చెక్కించబడిన చాళుక్య జయసింహ వల్లభుని తెనుగు శాసనము చూద్దాం.

"జయసింఘవల్లభ మహారాజు లాకున్ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరంబుళ ఎఱుంబోది అన్నేణ్డి అమ్మిన్ పూణ్డమనాణ్డుం ప్లూవిండి రాజుల ముట్లు కలిముడిరాజుల్ ప్లూవిండి సముద్రరక్తై నాకు బణిసేసిన కల్చి వీఅరుల్లి మద్ది కదు మూటికి వితర్ద్ధి ఉత్తరంబున పులోంబున చెఱువు పడుమాటి కోటన్ ఎణ్ణుంబోది పుట్లు అల్లుపట్టు సేనుతాటి తోంట లాయు పడువారంబు ఇచ్చిరి." తెలుగు, ప్రాకృతభాషల మూలస్వరూపము లోనే ఉన్న వ్యత్యాసాన్ని, పై ఉదాహరణలు తెలియజేస్తున్నాయి.

ప్రాచీన శాసనములలోని గ్రామములపేర్లు కొన్ని 'ఊరు'తో అంతమవుతూ ఉంటవి. కూడూరే, ఏఱూరే, ఇందులోని ఊరు దక్షిణదేశ భాషలలోని ఊర్‌కు సమీపంలో ఉంది. నాటి ఏఱూరే నేడు ఏలూరు, నాటి కూడూరే—నేటి కృష్ణాజిల్లాలోని కోడూరు. ప్రాచీన శాసన పరీక్ష జరిపినట్లయితే, తెలుగుదేశములోని గ్రామములపేర్లు తెలియగలవు. అతి ప్రాచీనమైన ఈ పేర్లు తెలుగుయొక్క ద్రావిడభాషా బంధుత్వాన్ని స్పష్టంగా నిరూపిస్తున్నాయి.

ఆంధ్రులకంటె ప్రాచీనులైన ద్రావిడ, యక్ష, నాగ ప్రజలు మాట్లాడుతూఉన్న ఈ తెనుగుభాషపైన, ఆంధ్రులు మాట్లాడే దేశి, రాజబాష ఐన ప్రాకృతం శాతవాహనయుగం తర్వాత రాజభాష ఐన సంస్కృతం — వీటి ప్రభావం పడసాగింది. సంస్కృత, ప్రాకృతములు రెండూ ఒకే కూటమికి చెందినవి. గ్రాంధికభాష సంస్కృతము, వ్యావహారికభాష ప్రాకృతము.అంతకుమించి మూలపదజాలములో కాని, వాక్య రచనా పద్ధతిలోగాని ఈ రెంటికీ ఎట్టి తేడాలేదు. బౌద్ధమత ప్రచారకులు, తమ మత సిద్ధాంతాలను ప్రజాసామాన్యానికి అర్థమయ్యేటట్లు చేసేందుకు

వారి గ్రంథాలన్నిటిని ప్రాకృతంలో వ్రాశారు. అశోకుడు, శాతవాహన రాజులు మాత్రమేకాక ఆనాడు భారతదేశంలోని రాజులందరూ ప్రాకృతాన్నే రాజభాషగా వాడేవారు.

కాని ఆంధ్రప్రజలభాష ప్రాకృతంకాదు. గుణాఢ్యుడు బృహత్కథను వ్రాసేటప్పుడు ఇలా అన్నాడు. "సంస్కృత, ప్రాకృత, దేశి భాషలను పరిత్యజించి నేను పైశాచీ భాషలో బృహత్కథను వ్రాస్తున్నాను." వీనిలో సంస్కృత, ప్రాకృతములు ఒకే కూటమికి చెందినవి. దేశి, పైశాచి-మరొక కూటమికి చెందినవి.

ఇప్పటికీ, బెలూచిస్థాన్‌లో బ్రాహుయి అనుభాష, వింధ్య ప్రాంతమునందలి కొండ జాతులలో కాండు, మాల్టు, ఒరెయాన్-మొదలైన భాషలు నిలిచి ఉన్నవి. ఈ భాషలన్నీ ద్రావిడభాషా కుటుంబానికి చెందినవే. ఆర్యులు రాకపూర్వము, ద్రావిడులు ఉత్తర హిందూస్థానములో నివసించారు. సింధునదీతీరంలో హరప్ప, మొహంజదారో నాగరికతను నిర్మించారు. కాలక్రమేణ ఆర్యుల వత్తిడికి లొంగి, వీరు దక్షిణ హిందూదేశానికి వచ్చినప్పటికి, ద్రావిడ బంధువులైన కొన్ని తెగలు, అక్కడ నిలిచిపోయినవి. వారి భాషలుకూడా ద్రావిడ భాషా కుటుంబానికి చెందినవి. బెలుచిస్థాన్‌లో బ్రాహుయి, ఆఫ్ఘనిస్థాన్‌లోని పష్తో, కాశ్మీర్‌లోని గిల్గిట్ ప్రజలు మాట్లాడే షీనా-ఇవన్నీ ఇలాంటివి. ద్రావిడభాషా కుటుంబంతో దగ్గర సంబంధం కలిగిన ఈ భాషలను, దార్దిక్ భాషా కూటమి అని శాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించారు.

ఆంధ్రుల 'దేశి' ఈ కూటమికి చెందినది. దేశి అపభ్రంశ రూపము పైశాచి. ఆంధ్రులు దక్షిణాపథంలో ప్రవేశించిన ప్రారంభంలో వింధ్య ప్రాంతాలలో నివసించారు. వింధ్యాటవులలోని కొండజాతులవారు ఇప్పటికీ, ద్రావిడభాషా కుటుంబానికి చెందిన కాండు, మాల్టొ, ఒరెయాన్ భాషలు మాట్లాడుతున్నారు. గంగా, యమునా తీరానికి చేరకముందు ఆంధ్రులు బెలూచిస్థాన్, ఆఫ్ఘనిస్థాన్, కాశ్మీర్‌లలోకూడా ప్రయాణం చేశారని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.

దేశియొక్క అపభ్రంశ రూపమైన పైశాచిలో బృహత్కథను వ్రాసిన గుణాఢ్యుడు కార్మీర్‌వాడా, ఆంధ్రుడా, నేపాల్‌వాడా అని పండితులలో వాద ప్రతివాదాలున్నవి. కాశ్మీర్, నేపాల్ దేశస్థుల ప్రాచీనభాష దేశి, అపభ్రంశమైన పైశాచి ఒకే కూటమికి చెందిన భాషలు కావటమే పై చర్చకు ప్రధానకారణమైంది.

ఆంధ్రుల 'దేశి' తెనుగు, నాగ, యక్ష, ప్రజల తెనుగు రెండూ కలిసిపోయి ఒకే భాషగా రూపొందినవి. ఈ రెండుభాషలూ, సమీప బంధుత్వంగల దార్డిక్, ద్రావిడ భాషా కూటములకు చెందినవి అగుట వల్లనే ఈ సమ్మేళనం సాధ్యమైంది.

ఒకే కూటమికి చెందిన భాషలు మాత్రమే పరస్పర సమ్మేళన ఫలితంగా ఏకమై పోగలవని, వివిధ భాషాకూటములకు చెందిన భాషలు—ఎంతకాలం కలిసి మెలిసి వర్థిల్లినా—చిట్టచివరకు బలవత్తరమైన, పటిష్ఠమైన భాష—నిలచి రెండవది నశించిపోక తప్పదని ఆధునిక భాషా శాస్త్రజ్ఞులు నిరూపించారు.

తెలుగుభాష చరిత్రే ఇందుకు చక్కని ఉదారణ. శాతవాహన యుగంలోను తర్వాత కొంతకాలం—మొత్తం 5 లేక 6 వందల సంవత్సరాలు ప్రాకృతం ఆంధ్రదేశంలో రాజభాషగా ఉంది. తెనుగుభాష శాసనాలలోకి ఎక్కటమే కష్టమైంది. ప్రాకృతభాషలోని పదజాలం తద్భవములనే పేరుతో అనేకము తెలుగులో ప్రవేశించినవి. కాని తెనుగుభాష నశించలేదు. అవసరమైన ప్రాకృత పదజాలాన్ని జీర్ణం చేసుకుని మిగతా భాషను త్రోసిపుచ్చింది. హిందూమత పునరుద్ధరణ నినాదంతో ఉత్తర హిందూదేశంలో గుప్తరాజులు, దక్షిణ హిందూదేశంలో పల్లవరాజులు క్రి. శ. 400—500 ప్రాంతంలో దండయాత్రలు ప్రారంభించటంతో ప్రాకృతం రాజభాషగాకూడ నశించింది. టిబెటులోని బౌద్ధమత గ్రంథాలలో తలదాచుకున్నది.

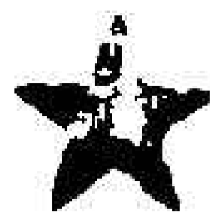
ఆ తర్వాత సంస్కృత భాషాపరిభావము ఆంధ్రదేశంలో 500 ఏండ్లు సాగింది. కాని క్రి. శ. 1000—1100 మధ్య, నన్నయభట్టు తెలుగు

భారత రచనతోను—అంతకుముందే అనేక శాసనాలలో వచన, పద్య రూపాలలో ప్రవేశించుటద్వారానూ, తెలుగుభాష తన అస్తిత్వాన్ని పునః స్థాపించుకొని రాజభాష, దేవభాష ఐన సంస్కృతభాషను సైతం త్రోసి వేసింది. సంస్కృతంలోనుంచి అవసరమైన పదజాలాన్ని తత్సమాల రూపంలోమాత్రం స్వీకరించింది.

కాని దేశి, తెనుగుభాషలు పూర్తిగా సంలీనం కాగలిగినవి. దేశి కూడా తెనుగుభాషకు సారూప్యం కలిగి ఉండటం, దేశికంటె తెనుగు, శతాబ్దాల తరబడి అభివృద్ధిచెంది, మూల పదజాలాన్ని రూపొందించుకొని ఉండటమే ఇందుకు కారణం. దేశి భాషతో లీనం కాగలిగిన తెనుగు, ప్రాకృత, సంస్కృతాలను—త్రోసివేయటానికికూడ ప్రధాన కారణం— ఈ రెండు భాషా కూటములతో గల వ్యత్యాసము తప్ప వేరుకాదు.

ఆర్యులకంటే, ద్రావిడులు అతి ప్రాచీనులైనట్లు, ద్రావిడభాషలు కూడా సంస్కృతజన్య భాషలకంటె అతి ప్రాచీనమైనవి, పటిష్ఠమైనవి. ప్రాకృతజన్యమైన హిందీ, మరాఠీ, గుజరాతీ, పంజాబీ భాషలకంటె ద్రావిడ భాషలైన తమిళం, కన్నడం, తెలుగు దీర్ఘచరిత్రలో కాల పురుషుని అనేక ఆఘాతములను తట్టుకొని రూపొందినవన్న విషయం కూడా మనం మరువరాదు.

క్రీ. శ. 1050 ప్రాంతంలో రచించబడిన తెనుగు భారతంలో తెలుగు, తెనుగు, ఆంధ్రము—ఒకే అర్థములో అనేక సందర్భాలలో వాడ బడ్డవి. మొదట ఒకతెగ పేరుగా ఉన్న 'ఆంధ్ర'—ఈ వేయి సంవత్సరాల చరిత్రలో జరిగిన పరిణామాల ఫలితంగా భాషకుకూడా వర్తించసాగింది. ఆంధ్రులు, ఆంధ్రదేశము, ఆంధ్రభాష; తెనుగువారు, తెనుగు దేశము, తెనుగుభాష ఇవి పర్యాయపదములుగా మారిపోయినవి.

8 వ అధ్యాయం

కళింగ చరిత్ర

ఆంధ్రులవలెనే కళింగులు అతి ప్రాచీన ప్రజలు. రామాయణ, భారత గ్రంథాలలో అంగ, వంగ, కళింగ పదాలు ఎల్లప్పుడూ కలిసి ఉపయోగింపబడుతూ వచ్చాయి. కళింగులు బలిచక్రవర్తి సంతానమని పురాణాలు వర్ణించాయి.

మహాభారత యుద్ధంలో కాళింగులు 60 వేల రథాలతో, పదివేల ఏనుగులతో కౌరవులపక్షాన యుద్ధం చేశారట. ఆనాడు వారు ప్రస్తుత కళింగదేశంలోకాక (చికాకోల్, విశాఖజిల్లాలు) గంగానదికి దక్షిణ భాగంలో, అనగా ఖరగ్‌పూర్ ప్రాంతాల్లో నివసించి ఉండేవారని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. మహాభారత యుద్ధానంతరం ఏర్పడ్డ కల్లోల పరిస్థితులవల్ల, కాటకంవల్ల, వీరు క్రమంగా దక్షిణదిశగా పురోగమించి బంగాళాఖాతం ఒడ్డున, మహానదీ, గోదావరి మధ్యప్రాంతాలలో స్థిరపడ్డారు. కటక్, బరంపురం, చికాకోల్, విశాఖజిల్లాలుమాత్రమేగాక పిఠాపురంవరకుకూడా కళింగదేశమనే వ్యవహరించబడ్డది. ఈ అభిప్రాయాన్ని బౌద్ధజాతక కథలలోని విషయాలు బలపరుస్తున్నాయి.

బౌద్ధ గాథలు

విజయుడను కళింగరాజు 700 మంది పరివారంతోను, బౌద్ధ భిక్షువులతోనూ బుద్ధుని అవశేషాలను కొన్నిటిని తీసుకొని సముద్రమార్గాన సింహళం వెళ్ళినట్లు వెస్సంతర జాతకం తెలియజేస్తున్నది.

విజయుడనే రాజు కళింగదేశంనుండి వచ్చినట్లు, సింహళ చరిత్ర గ్రంథాలు ధృవపరుస్తున్నాయి. విజయుడు ఓడయెక్కి ప్రయాణం చేస్తున్నట్లు ఒక శిల్పం సింహళదేశంలో వుంది.

బుద్ధుని నిర్యాణానంతరం అతని శరీరావశేషాలను బౌద్ధులు వివిధ ప్రాంతాలకు తీసుకువెళ్ళి, భూస్థాపితంచేసి, వాటిపై స్తూపాలు నిర్మించారు. అమరావతీస్తూపం ఇలాంటిదే. కళింగదేశంలో దంతపుర మనేచోట కూడా ఇలాంటి స్తూపం నిర్మించబడ్డది. ప్రస్తుతం చికాకోల్ స్టేషను సమీపంలో దంతవక్త్రునికోట అని పిలవబడే దిబ్బ ప్రాచీనమైన దంతపురం.

కుంభవతీపురంలో ప్రజాపీడకుడైన దండకుడనే రాజు పరిపాలించేవాడని, అతని దుష్కృత్యాల ఫలితంగా రాళ్ళవర్షం కురిసి కుంభవతీ నగరమంతా ధ్వంసమైందనీ, అతని సామంతులు బౌద్ధధర్మాన్ని స్వీకరించి, ప్రజారంజకులుగా పరిపాలించారని మరొక జాతకకథ తెలియజేస్తున్నది. ఈ కుంభవతీనగరం కళింగదేశంలో ఎక్కడ వుండేదో చెప్పలేము. బౌద్ధమతం అతి ప్రాచీనకాలంనుండి బహుశా ఆంధ్రదేశంలోకంటెకూడా ముందుగానే కళింగదేశంలో వ్యాపించినదని ఊహించవచ్చు.

కళింగదేశం నందరాజుల పరిపాలనక్రింద ఉండేది. వారి రాజధాని పాటలీపుత్రము. బౌద్ధమతంతోపాటు జైనమతంకూడా కళింగదేశములో విశేషవ్యాప్తి చెంది, బౌద్ధ, జైన మతములు రెండూ హిందూ మతంపై తిరుగుబాటుగా ప్రారంభమైనవి. కాని జైనమతంలో మొదటినుండి శక్తిపూజలు, ఆరాధనలు, మంత్ర తంత్రాలు ప్రబలంగా ఉండేవి. నందరాజులు కళింగదేశాన్ని పరిపాలిస్తుండగా జైనమతం విస్తారంగా వ్యాపించి ఉండేదని, అనేక జైనవిగ్రహాలను నందరాజులు పాటలీపుత్రానికి తరలించుకుపోయారని క్రీ. పూ. 183 ప్రాంతంలో కళింగ

దేశాన్ని పరిపాలించిన కారవేలుని హాతిగుంఫా శాసనంద్వారా తెలుస్తున్నది.

అశోకుని దండయాత్ర

అశోకుని కళింగ దండయాత్ర కళింగదేశ చరిత్రలోమాత్రమేగాక, భారతదేశ చరిత్రలోనే అతి ప్రధానమైన ఘట్టము.

క్రీ. పూ. 268–236 మధ్యకాలంలో అశోకుడు పరిపాలించాడు. అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన వెంటనే కళింగరాజులు స్వతంత్రం ప్రకటించారు. వారిని ఓడించేందుకు క్రీ. పూ. 255 లో అశోకుడు దండయాత్ర చేసినట్లు దౌలి (పూరీ) వద్ద, జౌగడ (బరంపురం)వద్ద శాసనాలు తెలియజేస్తున్నాయి.

ఈ కళింగ దండయాత్ర మహాభీకరంగా జరిగింది. అనేకవేల సైనికులు మరణించారు. ప్రజలు నానా ఇక్కట్లు పడ్డారు. మహాభారత యుద్ధంలో ధైర్య సాహసాలతో పోరాడిన కళింగ వీరుల సంతతి ఈ యుద్ధంలో చనిపోయినందుకు, తా నెంతో విచారిస్తున్నానని అశోకుడు తన శాసనాలలో వ్రాసుకున్నాడు. కళింగ దండయాత్ర తదుపరి అశోకుడు సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరించటం మానుకుని, సుస్థాపితం చేయపూనుకున్న విషయం పాఠకులకు తెలిసినదే.

అశోకుని శాసనాలన్నీ ప్రాకృతంలో ఉన్నవి. హాలుని గాథా సప్తశతి శౌరసేని ప్రాకృతమై ఉండగా, ఈ శాసనాలన్నీ పాళీప్రాకృతంలో ఉన్నాయి.

సామాజిక జీవనం

అశోకుని శాసనాలద్వారా నాటి కళింగప్రజల సామాజిక జీవనం కొంత తెలియవస్తుంది. రాజప్రతినిధి, అతనికొక సలహాసంఘము,

అమాత్యశ్రేణి, ప్రదేశకులు, రజ్జుకులు, యుక్తులు—అని వివిధ అంతస్థులకు చెందిన రాజోద్యోగులు పరిపాలనా బాధ్యతను నిర్వహించేవారు.

మోక్షము కల్గునను పిచ్చినమ్మకముతో పశుహింస చేయరాదని ఆహారానికిమాత్రము పశువులను విచక్షణతో వాడుకోవాలని ప్రజల నుద్బోధిస్తూ అశోకుడు శాసనాలు చెక్కించాడు.

దాస దాసీ జనులను, భృత్యులను దయతో చూడవలెననికూడా అశోకుడు హెచ్చరించాడు. ఔషధశాలలు దేశమంతటా విరివిగా ఉండేవి. బర్మా, సింహళం, జావా, సుమిత్ర దేశాలతో విరివిగా వ్యాపారం సాగుతూ ఉండేది.

కారవేలుడు

అశోక సామ్రాజ్య పతనానంతరం కారవేలుడను రాజు క్రీ. శ. 183 సంవత్సరంనాడు కళింగదేశాన్ని పరిపాలించాడు. మౌర్య సామ్రాజ్యంపై తిరుగుబాటుచేసి స్వతంత్ర ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించిన మొదటి కళింగరాజు కారవేలుడు. కారవేలుడు అనునది ద్రావిడభాషా పదము. పదునైన ఆయుధము కలవాడు అని ఈ మాటకు అర్థము. ఈ పదాన్ని సంస్కృతీకరించి ఖారవేలుడు అన్నారు. ఈతడు పాటలీపుత్రాన్ని పరిపాలిస్తున్న పుష్యమిత్రుని ఓడించి, మౌర్యరాజులు తీసుకువెళ్ళిన జైన విగ్రహాలను తిరిగి తెచ్చాడు.

కారవేలుడు కళింగదేశాన్ని పరిపాలించే సమయంలో శాతకర్ణి అను రాజు ఆంధ్రదేశాన్ని పరిపాలించేవాడు. ఈ ఉభయరాజులమధ్య యుద్ధం జరిగిందని, ఆ యుద్ధంలో 'పిథుండ' నగరాన్ని కారవేలుడు ధ్వంసం చేశాడని హాథిగుంఫశాసనం తెలియజేస్తున్నది. భువనేశ్వరానికి (ప్రస్తుత ఒరిస్సా రాజధాని) 4 మైళ్ళ దూరంలో ఖండగిరిలోనూ, ఉదయ

గిరిలోనూ ఈతని శాసనాలు చెక్కబడ్డాయి. హథిగుంఫ శాసనంద్వారా ఈ క్రింది విషయాలు తెలుస్తున్నవి.

జైన మతస్థుడైన కారవేలుడు వృషభలాంఛనుడు. వృషభం జైన మతస్థులకు దైవతుల్యం. ఇతని రాజధానియైన కళింగనగరం, ప్రస్తుతం పర్లాకిమిడివద్దనున్న ముఖలింగం.

అంతకుపూర్వం పరిపాలించిన మగధరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలు చెడిపోగా, వానిని కారవేలుడు మరమ్మతు చేయించాడు. రాజధానియైన కళింగనగరానికి నీటివసతి కల్పించాడు. జైనమత ప్రవక్త వర్ధమాన మహావీరుడు కళింగదేశం స్వయంగావచ్చి జైనమతం ప్రచారం చేశాడని కూడా ఈ శాసనంలో ఉంది.

కారవేలుడు 35 లక్షల ప్రజల యోగక్షేమాలను చూస్తూ ఉండేవాడు. తుపానులవల్ల పడిపోయిన గోపురప్రాకారాలను బాగుచేయించాడు. సర్వరాష్ట్రిక, భోజక ప్రముఖులను (మధ్యప్రదేశ్‌లోని రాజులు) పాదాక్రాంతులను చేసుకున్నాడు. పౌర, జానపదులకు అనేక సౌకర్యాలు కలిగించాడు. బీహారు రాష్ట్రంలో గయ జిల్లాలోని గోరథగిరివద్ద పాటలీపుత్రరాజును ఓడించాడు. కారవేలుని ధాటికి గ్రీకురాజైన డిమిట్రియస్ భయపడి పారిపోయినాడట. అంగ, వంగ దేశములనుండి రత్నములను తెచ్చాడు. బౌద్ధ, జైన భిక్షువులకు, బ్రాహ్మణులకు విశేషంగా పారితోషికాలిచ్చి సంతృప్తిపరచాడు, 164 జైనమత గ్రంథాలను పునరుద్ధరించాడు.

పై వివరాలనుబట్టి కారవేలుడు అతి సమర్థుడైన రాజని మాత్రమే గాక, అతని సామ్రాజ్య విస్తీర్ణంకూడా తెలుస్తున్నది. గోదావరీనదీ తీరం వరకు అతని సామ్రాజ్యం వ్యాపించిందని, ధాన్యకటకంపైనకూడా అతను దండెత్తాడని తెలుస్తున్నది.

ఆంధ్రదేశంలో అంతర్భాగం

కారవేలుని తర్వాత, కళింగదేశమంతా శాతవాహన రాజుల పరిపాలనలోకి వచ్చింది. శాతవాహనరాజుల నాణెములు అనకాపల్లి, చీపురుపల్లి ప్రాంతాలలో విశేషంగా లభించాయి. రామతీర్థం, బొజ్జనకొండ, శంఖరం శిల్పసంపద, ఇతర ఆంధ్ర శిల్పసంపద ఒకే రకమైనది. శాలిహుండాం బౌద్ధస్తూపాన్ని శాతవాహనరాజులు నిర్మించినట్లు స్థలపురాణం తెలియజేస్తున్నది. శాతవాహనరాజులు కళింగాంధ్ర ఐక్యతను స్థాపించి సుస్థిర పరిపాలన ఏర్పరచారు. ముఖలింగం, చీపురుపల్లివద్ద దొరికిన శాసనాలలోని భాష, లిపి ఇతర ఆంధ్ర ప్రాంతాలలోని భాష, లిపివలెనే ఉంది. వర్తక వ్యాపారాలు, సంబంధ బాంధవ్యాలు, భాష, సంస్కృతి, ఆచార వ్యవహారాలు కలిసిపోయినాయి. మాండలికమైన తేడా లుండవచ్చుగాక. ఐక్య జాతీయ పరిణామంమాత్రం నిరాఘాటంగా కొనసాగింది.

చిన్న రాజ్యాలు

శాతవాహనరాజ్య పతనానంతరం, చిన్న చిన్న రాజులు కళింగదేశంలో ఏర్పడ్డారు. 4 వ శతాబ్దంలో జరిగిన సముద్రగుప్తుని దండయాత్రనాటికి పిఠాపురం, ఎలమంచిలి, ఆముదాలవలస, గిరికొత్తూరులవద్ద వేర్వేరు స్థానిక ప్రభువులు పరిపాలించినట్లు, సముద్రగుప్తుని అలహాబాద్ శాసనం తెలియజేస్తున్నది.

అటుతర్వాత మాఠరవంశస్థులు క్రీ. శ. 350 ప్రాంతంలో పిఠాపురం రాజధానిగా దక్షిణ కళింగను పరిపాలించసాగారు. ఈ వంశంలో మొదటిరాజు వాసిష్టీపుత్ర శక్తివర్మ. శాతవాహన సాంప్రదాయాలను యితడు కొనసాగించినట్లు, తల్లిపేరుతో ప్రారంభమైన యితని నామధేయమే స్పష్టం చేస్తున్నది. ఇతని మనుమడైన రెండవ శక్తివర్మ తన

రాజధానిని పిఠాపురంనుండి చికాకోల్‌వద్దఉన్న సింగుపురానికి మార్చాడు. ఈ రాజులు 'కళింగాధిపతి' అను బిరుదు వహించారు. మరి ముగ్గురు రాజులు పరిపాలన చేసినమీదట, క్రీ. శ. 440 ప్రాంతంలో యీ వంశం అంతరించింది. వీరి తర్వాత వాసిష్ఠి వంశస్థులైన గుణవర్మ, ప్రభంజన వర్మ, అనంతవర్మ అను రాజులు ఎలమంచిలి రాజధానిగా కొంతకాలం పరిపాలించారు. క్రీ. శ. 485 లో యీ వంశంకూడా అంతరించింది.

పిమ్మట విష్ణుకుండిన రాజులు దక్షిణ కళింగదేశాన్ని జయించారు. ఉత్తర కళింగలో, గాంగరాజులు అను స్వతంత్రవంశం తల యెత్తింది. వీరికి, విష్ణుకుండినులకు అనేక యుద్ధాలు జరిగాయి.

గాంగవంశం క్రీ. శ. 497 లో ప్రారంభమైంది. ఆముదాలవలస వద్దనున్న దంతపురాన్ని వీరు మొదట్లో రాజధాని చేసుకున్నారు. ఆ పిమ్మట క్రీ.శ. 570 లో ముఖలింగం వీరి రాజధాని ఐంది. విష్ణుకుండిన వంశ ప్రభావం కొనసాగినంత వరకు వీరు ఉత్తర కళింగాన్నిమాత్రం పరిపాలించి, ఆ పిమ్మట మొత్తం కళింగదేశమంతటిపైన ఆధిపత్యం సాగించారు.

గాంగవంశస్థులు మైసూరునుండి తరలివచ్చినట్లు వారి చరిత్ర తెలియజేస్తున్నది. మైసూరును పరిపాలించినవారిని పశ్చిమ గాంగులని, కళింగరాజులను తూర్పు గాంగులని చరిత్రకారులు వ్యవహరిస్తున్నారు. గాంగరాజులు వేయి సంవత్సరాలపాటు క్రీ. శ. 1437లో గజపతిరాజులు తలయెత్తేవరకు కళింగరాజ్యాన్ని పరిపాలించారు.

7 వ శతాబ్దంలో భారతదేశ సంచారము చేసిన హూ-యి-న్ త్సాంగ్ కళింగదేశాన్ని ఇలా వర్ణించాడు :

"ఉద్ర (ఓఢ్ర) దేశానికి దక్షిణంగా కళింగ్‌కియా (కళింగ) దేశం ఉంది. ఈ రాష్ట్రం చుట్టుకొలత 714 మైళ్ళు. దీని రాజధానీనగర

వైశాల్యం 3 మైళ్ళు. ఇది ఉష్ణదేశం. పడమరగా వందలకొలది మైళ్ళ వరకు కొండలు, కీకారణ్యాలు వ్యాపించి ఉన్నాయి. సముద్రతీరంలో మాత్రం సారవంతమైన భూములున్నాయి.

"నూరు బౌద్ధ ఆరామాలు, నూరు హిందూ దేవాలయాలు ఉన్నవి. బౌద్ధమఠాలలో పదివేలమంది విద్యార్థులు విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నారు. ప్రజలు ఉభయమతాలను సమానంగానే ఆదరిస్తున్నారు. మదించిన ఏనుగులకు యీ దేశం ప్రసిద్ధి చెందింది. ప్రజలు నాగరికతగలవారు" అని యీ చైనా యాత్రికుడు వర్ణించాడు.

జైనమత వ్యాప్తి

ఆంధ్రదేశంలో అతి ప్రాచీనకాలంనుండి బౌద్ధమతముతోబాటు జైనమతంకూడా వ్యాపించింది. బౌద్ధమతానికి అమరావతి, నాగార్జున కొండలు కేంద్రాలు. ఇక్కడనుండి ప్రారంభమై బౌద్ధశిల్పం, సంస్కృతి, మతం నలుమూలలా వ్యాపించాయి. జైనమతం కళింగ దేశమునుండి ప్రారంభమై దక్షిణదిశగా ఆంధ్రదేశంలో వ్యాపించింది. విష్ణుకుండిన వంశ పతనానంతరం పరిపాలించిన చాళుక్యరాజుల కాలంలో రాజులు జైనమతాన్ని ఆదరించారు.

ప్రాచీనుల సాంఘిక జీవనంలో ఆర్థిక కారణాలతో పాటు మతం ఒక ప్రధానశక్తిగా ఉండేదన్న విషయంలో ఎట్టి సందేహంలేదు. ప్రజల తాత్విక భావాలు, నమ్మకాలు, ఆచారాలు వారి మతంపైన ఎక్కువగా ఆధారపడి ఉండేవి. ప్రాచీన కళింగ ప్రజల ఆచార వ్యవహారాలను తెలుసుకునేందుకు ముఖలింగ దేవాలయ శిల్పాలు ఎంతో ఉపయోగ పడతాయి.

ముఖలింగ శిల్పాలు

పర్లాకిమిడి సమీపంలో ప్రస్తుతం ముఖలింగం అని వ్యవహరించ బడుతున్న నగరం అనేక సంవత్సరాలు కళింగ రాజులకు రాజధానిగా ఉండేది. 7 వ శతాబ్దం తర్వాత గాంగరాజులు ముఖలింగాన్ని వదలి, కటకం తమ రాజధానిగా చేసుకున్నారు.

నాటి సామాజిక జీవనాన్ని ప్రతిబింబించే అనేక చిత్రాలు ముఖ లింగ దేవాలయాలపై చెక్కబడియున్నాయి. ఒక చిత్రంలో మల్ల యుద్ధపు ప్రదర్శనం ఉంది. చుట్టూ జనసమూహం, రాజు అంతఃపుర పరివారంతో సహా ఒక వేదికమీద ఉంటాడు. మరొకచోట ఏనుగుల యుద్ధచిత్రం ఉంది. ఏనుగుల వేటకు సంబంధించిన అనేక శిల్పా లున్నాయి. కళింగదేశపు ఏనుగులు ప్రసిద్ధి చెందిన విషయం పై శిల్పాల ద్వారా గ్రహించగలము.

ముఖలింగం ప్రస్తుతం ఒక శివాలయం. కాని బౌద్ధ, జైన విగ్రహా లనేకం అక్కడ దొరికాయి. శక్తిపూజ, నరబలి ఆనాడు ఉండేవని సూచించే శిల్పాలుకూడా ఉన్నాయి. ఒక శిల్పంలో స్త్రీ ఒక త్రాసును ధరిం చింది. ఒకవైపున కాళ్ళు తల క్రేలాడుచున్న మనుష్యుడు, రెండవవైపున మొండెంగల మానవశరీరము ఉన్నాయి. ఈ రెంటిని ఆ స్త్రీ త్రాసులో తూస్తున్నది. మరొక శిల్పములో, ఆరు చేతులుగల శక్తి ఒక పురుషుని ఒకచేతితోపట్టుకొని మరొకచేతితో నరుకుతున్నది. మరొక శిల్పంలో ఒక స్త్రీని చెట్టుకు తలక్రిందుగా వ్రేలాడగట్టి చుట్టూ భజనచేస్తున్నారు. మరొక శిల్పంలో ఒక కత్తిని ధరించిన పురుషుడు, నాలుగు పశువులు ఉన్నాయి.

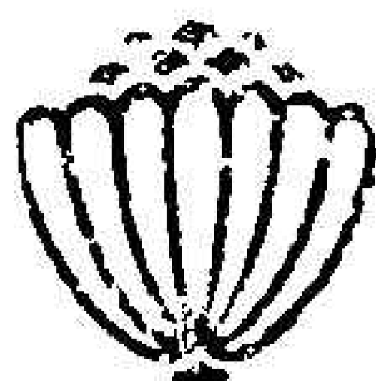
జంతు బలిని, నరబలిని యీ శిల్పాలు సూచిస్తున్నాయి. శాక్తేయ, జైనమతాలలో రెంటిలోనూ విస్తారంగా జంతుబలులు, నరబలులు ఇచ్చే ఆచారం ఉంది. అహింసాసూత్రాన్ని అతి ఛాందసంగా అమలు జరప

బూనుకున్న జైనమతం పేరుతో జంతుబలులు, నరబలులు కొనసాగటం విశేషం.

విదేశయానం

ఆంధ్ర సంస్కృతికి కళింగప్రజలు చేసిన మహోపకారం మరొ కటి ఉంది.

కళింగదేశం కొండప్రాంతమై సారవంతమైన దేశం కాకపోవటం వల్ల మొదటినుంచి విదేశాలకు వలస వెళ్ళటం కళింగదేశంలో విస్తారంగా ఉంది. కళింగపట్టణం నాటి ప్రధాన రేవు పట్టణాలలో ఒకటి. కళింగ పట్టణానికి మూడు మైళ్ళు ఎగువగా, వంశధారపక్కన ఉన్న శాలి హుండాం బౌద్ధస్తూపంనుండి, ప్రజలు, బౌద్ధభిక్షువులు విదేశయాత్రలకు వెళ్ళేవారు. జవాలో నేటికీ 'క్లింగులు' అను ఒక తెగ ప్రజలున్నారు. వీరు కళింగులనుండి ఏర్పడిన ఒక ఉపశాఖ. జావా, సుమిత్రా, బోర్నియో, సింహళదేశాలకు కాళింగులు విస్తారంగా వలస వెళ్ళారు. వీరి ద్వారానే హిందూ, బౌద్ధసంస్కృతి ఆ దీవులలో వ్యాపించింది. ఇండొనేషియా రాజధాని జోగ్జకార్తాలో చతుర్ముఖబ్రహ్మకు దేవాలయం ఉంది. భీముడు, అర్జునుడు, సుభద్ర, భారతీయులకు పౌరాణిక వ్యక్తులు మాత్రమే. ఇండొనీషియాలో వీ రందరికీ దేవాలయాలు కట్టారు. దశావ తారాలకు దేవాలయాలు, గరుత్మంతుని దేవాలయం, కూర్మ (తాబేలు) దేవాలయం — ఇవన్నీ జావా, సుమిత్రా దీవులలో విలచిఉన్నవి.

9 వ అధ్యాయం

చాళుక్య యుగం

క్రీ. శ. 620 సంవత్సరం తర్వాత ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో ఒక నూతనయుగం ఆరంభమైంది. మహారాష్ట్ర దేశంలో బాదామి నగరాన్ని రాజధానిగా చేసుకొని దక్షిణ హిందూదేశాన్నంతా పరిపాలించిన సత్యాశ్రయ పులకేసి ఆంధ్రదేశంపై దండెత్తాడు. అప్పటికే విష్ణుకుండినరాజుల ప్రభావం అంతరించింది. క్రీ. శ. 611 లో కృష్ణానదీతీరంలో జరిగిన ఘోరయుద్ధంలో, ఆంధ్రదేశంలో మిగిలిన రాజులను ఓడించి, పృథ్వీ యువరాజు అను తన సేనానాయకుని రాజప్రతినిధిగా పులకేశి నియమించాడు. ఆంధ్రరాజులు అంతమాత్రాన మహారాష్ట్ర రాజైన పులకేశి పరిపాలనకు తలఒగ్గలేదు. తిరిగి 624 లో, సత్యాశ్రయ పులకేసి రాజు సోదరుడైన కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు ఆంధ్రదేశంపై దండెత్తి, కొల్లేరువద్ద శత్రువులను ఓడించి చాళుక్యరాజ్యానికి శంకుస్థాపన చేశాడు. వేంగీనగర రాజధానిగా విష్ణువర్ధనుడు రాజ్యాన్ని స్థాపించి కాలక్రమేణ, తన సోదరుడైన పులకేశితో సంబంధాలు తెంచుకొని, వేంగి చాళుక్య, లేక తూర్పు చాళుక్య వంశానికి మూలపురుషుడైనాడు. ఈ వేంగీ చాళుక్యులు 500 సంవత్సరాలకు పైగా ఆంధ్రదేశాన్ని పరిపాలించారు.

చాళుక్యులకు పూర్వం ఆంధ్రచరిత్రను తెలుసుకోటానికి శాసనాలు, శిల్పాలు, నాణెములు, విదేశ చరిత్రకారుల రచనలుతప్ప మనకు వేరే ఆధారాలు లేవు. కనుకనే క్రీ. పూ. 200 నుండి క్రీ. శ. 600 వరకు, 800 సంవత్సరాల ఆంధ్రప్రజల చరిత్రను సమగ్రంగా తెలుసుకోవటం

కష్టంగావుంది. కాని చాళుక్యయుగ ప్రారంభంతో యీబాధ కొంత తగ్గుతుంది.

తెలుగుభాష శాసనాలలో ప్రవేశించింది. తెలుగులో నేటివరకు తెలిసిన మొదటి గ్రంథము ఆంధ్ర మహాభారతము, చాళుక్యరాజులలో ఒకడైన రాజరాజనరేంద్రుని కాలంలో రచించబడ్డది (1022-1061). ఆనాటినుండి ఆంధ్రప్రజల చరిత్రను గ్రహించటానికి తెలుగు సాహిత్యం ఒక ముఖ్యసాధన.

బౌద్ధ హిందూమత ఘర్షణలతో, పల్లవ, విష్ణుకుండిన రాజుల నిరంతర యుద్ధాలతో కల్లోలమైన ఆంధ్రదేశం 625 నుండి 753 వరకు ఒక శతాబ్దం పైగా, ప్రథమ చాళుక్యరాజులక్రింద సుస్థిర పరిపాలనను అనుభవించింది. వర్తక వ్యాపారాలు, వ్యవసాయము వృద్ధిచెందాయి. ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికూడా జరిగింది.

వివిధ భారతీయజాతుల ఆవిర్భావం

భారతదేశం మొత్తంమీద యీ యుగంలో మరొక పరిణామం కూడా ప్రారంభమైంది. వివిధ ప్రాంతాలలోని ప్రజలు స్థిరజీవనానికి అలవాటుపడ్డారు. పెద్దయెత్తున ఒక ప్రాంతంనుండి మరొక ప్రాంతానికి వలసలు వెళ్ళటం ఆగిపోయింది.

ఆంధ్రదేశంలో గత 600 సంవత్సరాల కాలంలో వ్యవసాయము వృద్ధిపొందింది. ప్రజలు అరణ్యాలను ఛేదించి సాగులోకి తెచ్చారు. నదులకు చిన్న చిన్న ఆనకట్టలు కట్టారు. వర్తక వ్యాపారాలు పెంపొందినవి. ఈ ఆర్థికాభివృద్ధి ఫలితంగా, ఆంధ్రులు పెద్దపెట్టున యితర ప్రాంతాలకు వలసవెళ్ళే అవసరం లేకపోయింది. ఒకే ప్రాంతములో నివసిస్తూ వర్తక వ్యాపారాది ఆర్థిక సంబంధాలతో పెనవేసుకుపోయిన ఆంధ్రులు ఒక ప్రత్యేకజాతిగా రూపొందసాగారు. ఈ యుగంలోనే కన్నడ,

ఆంధ్ర లిపులు విడిపోయి వేర్వేరు లిపులుగా రూపొందినవి. నేటి మహా రాష్ట్రభాషకు ప్రాథమిక చిహ్నాలుకూడా యీ యుగంలోనే తలయెత్తి నవి. హర్షవర్ధనుడు (606-636) కనోజ్ రాజధానిగా ఉత్తర హిందూ స్థానమంతా జయించి తన సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. బౌద్ధ, హిందూ జైన మతస్థుల నందరినీ సమానంగా ఆదరించాడు. అంతవరకు ప్రజల ప్రత్యేకతను వారి మతాలు తెలియజేస్తూ ఉండేవి. కాని నాటితో మత విద్వేషాలు, విభేదాలు కొంత తగ్గినవి. బౌద్ధమతం ప్రాచీన స్వరూపాన్ని కోల్పోయి, కేవల మొక వైజ్ఞానికశక్తిగా మిగిలిపోయింది. బౌద్ధ విశ్వ విద్యాలయంగా పేరుపొందిన నాలందా (బీహారు)లో హిందూ, బౌద్ధ, జైన తత్వశాస్త్రాలన్నిటినీ బోధిస్తుండేవారనీ, యీ మతాలన్నీ భారతీయ సంస్కృతియొక్క వివిధ రూపాంతరాలుగా మాత్రమే అధ్యాపకులు భావించేవారని, నాలందా విశ్వవిద్యాలయాన్ని చూచిన హూయిన్-త్సాంగ్ వర్ణించాడు.

దక్షిణ హిందూదేశంలో యీ మార్పు ప్రస్ఫుటమైంది. క్రీ. శ. 600 నాటికి బౌద్ధమతం ఆంధ్రలో పూర్తిగా అడుగంటింది. హిందూ, జైన మతాలు మాత్రమే చాళుక్యరాజుల కాలంలో నిలచినవి. నాటివరకు వ్యక్తులమధ్య సన్నిహితత్వము మత ప్రాతిపదికపై ఉండేది. తెలుగు దేశపు బౌద్ధుడు, మహారాష్ట్ర బౌద్ధుడు తాము అత్యంత సన్నిహితులమని భావిస్తుండేవారు. తమ ప్రక్కనే ఒకే గ్రామంలో నివసించే పరాక మతస్తుణ్ణి పరాయివాడుగా యెంచుకునేవారు. బౌద్ధభిక్షువుల నిరంతర సంచార కార్యక్రమాలు యీ సన్నిహితత్వాన్ని ప్రోత్సహించాయి.

చాళుక్యయుగంతో ఇది నశించింది. బౌద్ధుడైనా, జైనుడైనా, హిందువైనా ఒకేభాష మాట్లాడుతూ, ఒకే ప్రాంతములో తరతరాలుగా నివసిస్తున్న వ్యక్తులే తమకు సన్నిహితులని ప్రజలు భావించసాగారు.

మతభావం తగ్గి జాతిభావం ప్రారంభం కావటాని కిది నాంది. సుస్థిర రాజకీయ, ఆర్థిక జీవితం అను పునాదిపైననే ఇది సాధ్యమైంది. వ్యక్తుల మధ్య అనుబంధాన్ని భాష వృద్ధిచేయసాగింది.

ఈ పరిణామం సామాన్య ప్రజలకు మాత్రమే పరిమితంకాక రాజులవరకూ వ్యాపించింది. చాళుక్యరాజులు సగర్వంగా ఇలా చెప్పుకున్నారు :

ఆస్తి ప్రశస్త జాతీనాం రత్నమానివ వారిధిః।
జన్మభూమిః చాళుక్యానాం దేశో వేంగీతి విస్తృతః॥

రత్నగర్భమైన సముద్రమువలె అత్యంత ప్రసిద్ధి చెందిన వేంగి దేశము చాళుక్యుల జన్మభూమి. పై శ్లోకము క్రీ. శ. 772—806 సంవత్సరాలమధ్య పరిపాలించిన నాల్గవ విష్ణువర్ధనుని శాసనంలో ఉంది.

చాళుక్యరాజుల మాతృభూమి

ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో ఇంతటి మార్పును తెచ్చిన యీ చాళుక్య రాజు లెవ్వరనే విషయంలో చరిత్రకారులలోనే వివిధ సిద్ధాంతాలున్నాయి. తాము సూర్యవంశజులమని, చంద్రవంశజులమని పాండవుల సంతతివారిమని, అతిశయోక్తులు ఈ రాజులు చెప్పుకున్నారు. కాని వాస్తవిక దృష్టితోచూస్తే వీరు దక్షిణాదివారేనని ఆంధ్రదేశమే వీరి జన్మస్థలమనికూడా బోధపడగలదు.

నాగార్జునకొండ శిల్పాలలో మహాతలవర ఖందచాలికి రేమణక— అను ఒక సేనానాయకుడు హిరణ్యక రాష్ట్రంలో పరిపాలించినట్లు ఉంది. హిరణ్యకరాష్ట్రం అనగా కడపజిల్లా కేంద్రంగాగల రాయలసీమ. దీనిని బట్టి క్రీ. శ. 200—250 ప్రాంతంలో చాలికి వంశస్థులు హిరణ్యక రాష్ట్రంలో ఉన్నారని భావించవచ్చు.

క్రీ.శ.458_480 మధ్యకాలంలో త్రిలోచన పల్లవునితో విజయాదిత్య చాళుక్యుడు పోరాడి ఓడిపోయినట్లు చరిత్ర తెలుపుతున్నది. గర్భవతియైన విజయాదిత్యుని భార్య కడపజిల్లా ముదివేము అగ్రహారంలో విష్ణుశర్మ అను బ్రాహ్మణుని ఇంట్లో తలదాచుకొని ప్రాణాలను కాపాడుకున్నది. ఆమెకు పుట్టిన కుమారుడు విష్ణువర్ధనుడు. చాళుక్య వంశములో ఈ పేరు అనేకమంది రాజులు ధరించారు. చాళుక్యనామం, చళుకి, చల్కి, సలుకి అను ద్రావిడ నామాల రూపాంతరం మాత్రమే. కీ. శే. కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు ఈ విషయమై పరిశోధనలుచేసి నూతన విషయాలను బైటపెట్టారు. "దివాకరం" అనబడు తమిళ భాషాకోశంలో – చాళుక్య వెండార్ అను పదానికి వెల్లాలకుల ముఖ్యులు అను అర్థం ఉన్నది. వెల్లాల తెగవారు కర్షకులు.

పై విషయా లన్నిటినీ సమన్వయం చేస్తే ఒక విషయం బోధ పడుతుంది. చాళుక్యుల ప్రాచీన నివాసస్థలము రాయలసీమ ప్రాంతం. వీరు ప్రారంభంలో కర్షకులు. క్షాత్రధర్మ మవలంబించి, క్షత్రియులమని చెప్పుకొని పల్లవ సామ్రాజ్యానికి వ్యతిరేకంగా పోరాడారు. తాత్కాలికంగా ఓడిపోయనారు. తర్వాత ఉత్తరదిశగావెళ్ళి, మహారాష్ట్ర దేశంలో బాదామివద్ద, సత్యాశ్రియ ప్రథమ పులకేశి నాయకత్వాన ఒక రాజ్యం స్థాపించారు. తిరిగి ఆంధ్రదేశాన్ని జయించి, ఒక శాఖవారు ఆంధ్ర దేశంలో స్థిరపడ్డారు. వీరే వేంగీ చాళుక్యులు.

చోళులు అనుపేరు గలవారు కావేరీతీరంలోను, రాయలసీమ లోను, తెలంగాణా ప్రాంతంలోను క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దంలో నివసించారనీ, వీరంతా కరికాలచోళుని వంశకర్తగా చెప్పుకున్నారనీ మనము ఇంతకుముందే తెలుసుకున్నాము. అదేవిధంగా, వేంగీ చాళుక్యులు, బాదామి చాళుక్యులు, వేములవాడ చాళుక్యులు, ముదిగొండ చాళుక్యులు

వీరంతా సత్యాశ్రయ పులకేశిని తమ వంశకర్తగా భావించి, వివిధ ప్రాంతాలను పరిపాలించారు. బాదామి చాళుక్యులు మహారాష్ట్ర ప్రాంతాన్ని, వేములవాడ చాళుక్యులు తెలంగాణాలోని కరీంనగర ప్రాంతాన్ని, ముదిగొండ చాళుక్యులు తెలంగాణాలో మధిర, మానుకోట, వరంగల్ ప్రాంతాన్ని, వేంగీ చాళుక్యులు కృష్ణా-గోదావరీ మధ్యాంధ్ర దేశాన్ని పరిపాలించారు.

మూడు ప్రధాన ఘట్టాలు

ఆంధ్రదేశంలో చాళుక్య పరిపాలనను మూడు దశలుగా విభజించవచ్చు.

1. క్రీ. శ. 625—755 వరకు మొదటిదశ. ఈ దశలో 8 మంది రాజులు పరిపాలించారు. వీరు తమ పాలనను కోస్తా ఆంధ్రజిల్లాలలో, చీపురుపల్లినుండి నెల్లూరువరకు విస్తరింప జేసుకున్నారు. నూరు సంవత్సరాలకుపైగా సుస్థిర పరిపాలన చేశారు. పశ్చిమ దిశగాఉన్న తమ జ్ఞాతులైన బాదామి చాళుక్యులతోను, దక్షిణాన కంచిని పరిపాలిస్తున్న పల్లవుల తోను, స్నేహ సంబంధాలు ఏర్పరచుకున్నారు. పల్లవులు—బాదామి చాళుక్యులు నిరంతరం సంగ్రామాలలో నిమగ్నులై ఉన్నప్పటికీ, వేంగీ చాళుక్యులు ఈ తగాదాలలో జోక్యం కలిగించుకోక తటస్థంగా ఉన్నారు.

2. క్రీ. శ. 753—973 వరకు (200 సంవత్సరాలకు పైగా) రెండవదశ. ఈ దశలో 16 గురు రాజులు పరిపాలించారు. బాదామి చాళుక్యులు రాజ్యచ్యుతులై వారి స్థానంలో రాష్ట్రకూటులు మహారాష్ట్ర రాజ్యమును పరిపాలించసాగారు. వీరు వేంగీరాజ్యాన్ని కబళించడానికి అనేక యుద్ధాలు చేశారు. కొంతకాలం పరిపాలించారుకూడా. కాని తిరిగి వేంగీ చాళుక్యులు విజృంభించి రాష్ట్రకూటులను ఆంధ్రదేశమునుండి తరిమివేశారు. ఈ 200 సంవత్సరాలలో రాష్ట్రకూటుల దండయాత్ర

నుంచి ఆంధ్రదేశాన్ని రక్షించిన పోరాటాలలో వేంగి చాళుక్యులు రాటు దేలి, తాము ఆంధ్రులమేనన్న ఆత్మజ్ఞానాన్ని పొంది, ప్రజలతో సన్నిహితత్వం పెంపొందించుకున్నారు. ప్రజా సహకారంతో అనేక ఘోర యుద్ధాలలో రాష్ట్రకూటులను ఓడించి ఆంధ్రదేశ స్వాతంత్ర్యాన్ని నిలబెట్టారు.

3. క్రీ.శ. 973—1076 వరకు మూడవదశ. ఈ దశలో 8 మంది రాజులు పరిపాలించారు. రాష్ట్రకూటులు పదవీచ్యుతులై తరిగి కళ్యాణి చాళుక్యులు మహారాష్ట్రాన్ని పరిపాలించసాగారు. తమ వంశస్థులన్న అభిమానం లేకుండా వీరు వేంగిదేశంపై దండెత్తారు. ఈ యుద్ధాలలో వేంగి చాళుక్యులు ఒంటరిగా నిలవటం కష్టమని గుర్తించి కంచిని పరిపాలించిన చోళరాజులతో సంబంధా లేర్పరచుకొని — చోళ చాళుక్య వంశానికి పునాదులు వేశారు. ఈ ఆంధ్ర, తమిళ కూటమి—మహారాష్ట్ర-కర్ణాట కూటమిని ఎదిరించి అనేక యుద్ధాలు చేసింది. ఇవి ఎక్కువ భాగము కృష్ణానదీతీరంలోను, కొన్ని రాయలసీమలోను జరిగినవి. ఈ పోరాటాలలో చిట్టచివరకు ఆంధ్ర—తమిళ కూటమి విజయం పొందింది.

సుస్థిర పరిపాలన దశ

వేంగీ చాళుక్య వంశకర్త విష్ణువర్ధనుడు. ఇతనికి కొంచెం గూని ఉండేది. కనుక కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు అని చరిత్ర ప్రసిద్ధి వహించాడు.

ఈతని శాసనములు చీపురుపల్లి, తిమ్మాపురం, చేజెర్ల, నెల్లూరులలో లభించినవి. ముఖలింగం వరకు దండయాత్ర జరిపి అచ్చటి శిల్పాలను బాగుచేయించాడు. రణకోవిదుడై స్థల, జల, దుర్గములను స్వాధీన పరుచుకొన్న రాజ్యస్థాపకుడగుటవలన విషమసిద్ధి అను బిరుదు వహించాడు. ఇతని రాజధాని మొదట పిఠాపురం, తర్వాత వేంగీనగరం.

641 నుండి 673 వరకు పరిపాలించిన యీతని కుమారుడు జయ సింహ సర్వసిద్ధి. ఇతనిపేర నిర్మించబడ్డ సర్వసిద్ధి గ్రామం ఇప్పటికీ విశాఖజిల్లా ఎలమంచిలి తాలూకాలో ఉంది. ఇతడు నౌకాయుద్ధంలో గొప్ప ప్రవీణుడు. సమకాలికుడైన మహాకవి దండి దశకుమార చరిత్రలో జయసింహుని కళింగ దండయాత్రను వర్ణించాడు. కళింగరాజును ఈతడు నౌకాయుద్ధంలో ఓడించి ఆతని కూతురైన కనకలేఖను వివాహమాడినట్లు ఆ కవి వర్ణించాడు. ఇతని కాలములోనే చైనా యాత్రికుడు హుయిన్-త్సాంగ్ ఆంధ్రదేశంలో సంచరించి, రాజధాని నగరమైన వేంగీనగరం చూచాడు. బౌద్ధమతం పూర్తిగా నశించిందని, హిందూ దేవాలయాలు ఎక్కడజూచినా ఏర్పడ్డవని ఆ చైనా యాత్రికుడు వర్ణించాడు.

జయసింహ వల్లభుని పరిపాలనలో మరొక విశేషముంది. నరసారావుపేట తాలూకా, విప్పర్రు గ్రామంలో యీ రాజు ఒక తెలుగు శాసనాన్ని చెక్కించాడు. దీనికాలం క్రీ. శ. 649. ఇది సర్కారుజిల్లాలలో దొరికిన మొదటి తెలుగు శాసనం.

జయసింహుడు అనేక గ్రామాలను బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చాడు. గ్రామాలలో వేద-సంస్కృత విద్యల పోషణకై ఘటికాస్థానాలు నిర్మించ బడ్డవి. పూర్వపు బౌద్ధారామాలలోవలె వేలకొలది విద్యార్థులు ఒకేచోట విద్య నభ్యసించే పద్ధతి చాళుక్యులయుగంలో నశించింది. పదులసంఖ్యలో విదార్థులు పండితులవద్ద ఘటికాస్థానాలలో విద్య నభ్యసించేవారు.

జయసింహ వల్లభుని తర్వాత ఆరుగురు రాజులు పరిపాలించారు. వీరి శాసనాలు ఎలమంచిలి, తిమ్మాపురం, ముంజేరు, భోగాపురం, చందలూరు, యీపూరు గ్రామాలలో లభించినవి. పైవానిలో మొదటి నాలుగు విశాఖజిల్లాలోనివి. చివరి రెండు గుంటూరుజిల్లా లోనివి. చాళుక్యులు వరాహలాంఛనులు. 8 వ. రాజైన మూడవ

విష్ణువర్ధనుడు, బెజవాడలోని జైన వసతికి ఒక గ్రామం దానం చేశాడు. చాళుక్యరాజులలో పలువురు హిందూమతాన్ని అభిమానించినా, వారి రాణులు జైనులను ఆదరించినట్లు చరిత్ర తెలియచేస్తుంది. మూడవ విష్ణువర్ధనునితో చాళుక్య పరిపాలనలో మొదటిదశ అంతరించింది. ఇదే కాలంలో కంచిలో పల్లవరాజుల పరిపాలన ముగిసి చోళరాజుల పరిపాలన ప్రారంభమైంది.

ప్రతిఘటనా దశ

ఈ రెండవదశలో 16 గురు రాజులు పరిపాలించారు. రాష్ట్రకూట రాజులతో యుద్ధాలుచేసి ఆంధ్రజాతి స్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడినవారు, తెలుగుభాషకు అత్యంత ప్రోత్సాహ మిచ్చినవారు వీరిలో అనేకులున్నారు.

వీరిలో 808_847 వరకు పరిపాలించిన నరేంద్ర మృగరాజు ఒకడు. ఇతని కాలంలో చాళుక్య సింహాసనం కొరకు అన్నదమ్ముల బిడ్డలమధ్య అంతఃకలహాలు ప్రారంభమైనవి. రాష్ట్రకూట రాజులు ఇందులో జోక్యం కలిగించుకొని, భీమసళుక్కి అను నతనిని వేంగి రాజ్యంపై అధిష్టితుని చేశారు. ఇతడు 12 ఏండ్లు పరిపాలించాడు.

నరేంద్ర మృగరాజు అను గౌరవబిరుదు వహించిన రెండవ విజయాదిత్యుడు, 12 సంవత్సరాలు అజ్ఞాతవాసంచేసి, సైన్యాలను కూడ గట్టుకొని రాష్ట్రకూటులను, భీమసళుక్కిని పారద్రోలి వేంగి సింహాసనం ఆక్రమించాడు. ఈ భీమసళుక్కియే నేటి ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయాన్ని నిర్మించాడు. నరేంద్ర మృగరాజు 108 యుద్ధాలుచేసి శత్రువులను ఓడించాడట. ఈ పాప పరిహారార్థము 108 శైవదేవాలయాలను నిర్మించాడు.

ఇంతకంటెకూడ ప్రసిద్ధి చెందినవాడు గుణగవిజయాదిత్యుడు. చాళుక్యవంశములో 13 వ రాజైన ఇతడు 849_892 సంవత్సరముల మధ్యకాలంలో పరిపాలించాడు. ఈతడు తన రాజ్యాన్ని సుస్థిరం చేసు

కోవటం మాత్రమేగాక విస్తరింపజేశాడు. దక్షిణానికి దండెత్తివెళ్ళి గాంగ పల్లవులను, నోలంబ, వైదుంబ, బాణులను ఓడించి చిత్తూరు, కోలారు ప్రాంతాలకు విస్తరించాడు. నెల్లూరుజిల్లాలో బోయలు తిరుగుబాటు చేయగా ఇతని సేనాని పండరంగడు ఆ తిరుగుబాటును అణచివేశాడు. రాష్ట్రకూట రాజధాని మాన్యఖేటం (హైద్రాబాదులోని మల్ఖేట్) ధ్వంసంచేసి తగులబెట్టాడు. ఒంగోలు తాలూకా ధర్మవరంలో తెలుగు సీసపద్యాలతో ఒక శాసనం ఇతనికాలంలో చెక్కించబడ్డది.

సీ॥ లోహాసనం బెక్కిరా హనునొడిచన
  వల్లభు కొల్వున నెల్ల రెఱుంగ
కన్నరాభూపతి సన్నాజిలో జూచె
  సంకిలాణ్ణును రేనిబింకముడిచె
దండిపై వచ్చిన చెండ్డై చోఱనిం
  జేకొని కాచె భూలోకం బెఱుంగ

గీ॥ కిరనపురము, డహాలనిరతంబు దఱె నాడు
నచలపురము సొచ్చె నచలితుండు
వల్లభుండు గుణకెనల్లుండు వచ్చినం
బండ రంగచూడు పండరంగు.

ఈ ప్రాచీన సీసపద్యంలో అనేక పదాలు పరిశీలించుట అవసరం. గుణతె నల్లుండు–గుణకేనల్లాన్ అను తమిళ సమాసరూపం=మంచి గుణములు కలవాడు అని అర్థము. ఈ పద్యములో వర్ణించబడ్డ కిరసపురము, అచలపురము మధ్యరాష్ట్రలోని కిరన్‌పూర్, ఇలిచపూర్, నగరాలు. బుందేలుఖండ్ ప్రాంతాన్నే డహాలనిరతం అనేవారు. గుణగ విజయాదిత్యుడు చాళుక్యరాజు లందరిలోకి శ్రేష్టుడు. రాజ్యాన్ని దూర ప్రాంతాలకు విస్తరింపజేశాడు, తెలుగుభాషకు ఎంతో ప్రోత్సాహాన్నిచ్చాడు.

గణితశాస్త్రంలో ఇతడు గొప్ప పండితుడు కనుకనే గుణగవిజయాదిత్యు డని, గణకవిజయాదిత్యుడనికూడ ఇతడు వ్యవహరించబడుతున్నాడు.

గణక విజయాదిత్యుని అనంతరం పరిపాలించిన మొదటి చాళుక్య భీముడు శత్రురాజుల నోడించి విస్తృత సామ్రాజ్యాన్ని సంరక్షించు కోవటంతోపాటు, సామర్లకోటవద్ద చాళుక్య భీమేశ్వరాలయాన్ని నిర్మించాడు. చాళుక్యుల శిల్పవైభవం ఈ ఆలయంలో స్పష్టం కాగలదు.

క్రీ. శ. 918–925 సంవత్సరాలమధ్య పరిపాలించిన మొదటి అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుని కాలంలో రాజమహేంద్రవరం నిర్మించబడి, చాళుక్యులకు రాజధాని అయింది. అంతవరకు వేంగీనగరం వారి రాజ ధానిగా ఉండేది. నది అవతల రాజధాని నిర్మించుటద్వారా శత్రురాజుల నుండి రక్షణ ఏర్పడగలదన్న ఉద్దేశంతో అమ్మరాజు విష్ణువర్ధనుడు రాజమహేంద్రవరాన్ని నిర్మించాడు.

ఇతని అనంతరం సింహాసనంకొరకై తగవు లారంభమై ఒక ఏడాదిలో నలుగురురాజులు పదభ్రష్టులైరి. అనంతరం రెండవ యుద్ధ మల్లుడు 928–934 సంవత్సరాలమధ్య పరిపాలించాడు. బెజవాడ మల్లి కేశ్వరస్వామి దేవాలయంలో ఇతను చెక్కించిన శాసనంద్వారా చరిత్ర పరిశోధకులకు విలువైన సమాచారం లభిస్తున్నది.

ఈ వంశంలో 23వ వాడైన రెండవ అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు సమర్థుడైన రాజు.

ఈ రాజు శైవ, జైన మతస్థులకు సమానంగా దానధర్మాలు చేశాడు. బెజవాడలోఉన్న సమస్త భువనాశ్రయ శైవ దేవాలయానికి,సర్వ లోకాశ్రయ జినభవనానికి ఈ రాజు దానాలుచేశాడు. ఈ రాజునకు పట్ట వర్ధని వంశస్థురాలైన చామెకాంబ అను ప్రియురాలు కలదు. చామె కాంబ, సంగీత నృత్య కళలలో ప్రసిద్ధి చెందినదని, ఆమె ప్రోత్సాహం

తోనే రెండవ అమ్మరాజు జైన దేవాలయాలకు దానాలు యిచ్చినట్లు తెలుస్తున్నది. ఇతనికాలం క్రీ. శ. 945–970.

ఈతని అనంతరం 27 సంవత్సరాలు చాళుక్యరాజ్యం అరాచక పరిస్థితులకు లోనైంది. రాష్ట్రకూటులు యీ అవకాశం తీసుకొని బాదపు డను రాజును రాజమహేంద్రవరంలో సింహాసనస్థుని చేశారు.

బాదపునికి, రాష్ట్రకూట రాజులేకాక, జటాచోడ భీముడను చోడ రాజుకూడ సహాయం చేశాడు. ఈ కాలంలో ఆంధ్రదేశం నిరంతర యుద్ధాలకు ఆలవాలమై, ప్రజలు క్షోభించారు. జటాచోడ భీముడు ప్రజా కంటకుడని, పంటలను నాశనంచేసి స్త్రీలను, బాలురను హింసించాడని చరిత్ర తెలియజేస్తున్నది.

కంచి చోళరాజులకు పోటీగా వేరొక రాజ్యాన్ని స్థాపించిన సాహసికుడు జటాచోడ భీముడు.

దేశాన్నావరించిన యీ ఉపద్రవాన్ని తప్పించేందుకై, చాళుక్య వంశస్థుడైన శక్తివర్మ, కంచిని పాలించే చోళరాజుల సహాయంతో, రాష్ట్రకూటులను, జటాచోడ భీముని ఓడించి తిరిగి రాజమహేంద్రవర రాజ్యాన్ని వశం చేసుకున్నాడు.

ఇదేకాలంలో రాష్ట్రకూట రాజ్యాన్ని ఓడించి క్రీ. శ. 973 లో రెండవ తైలపు డను చాళుక్యరాజు కల్యాణిలో ఒక కొత్త రాజవంశానికి ప్రారంభం చేశాడు. కాని కల్యాణి చాళుక్యులుసైతం రాష్ట్రకూటులవలెనే వేంగీ చాళుక్యులపై కయ్యానికి కాలుదువ్వసాగిరి. ఈ ప్రమాదంనుండి కాపాడుకొనుటకు, శక్తివర్మ, కంచి చోళరాజులతో వివాహ సంబంధా లనుసైతం ఏర్పరచుకొని దృఢమైన చాళుక్య – చోళ మైత్రికి పునాది వేశాడు. ఇతనితో, చాళుక్య పరిపాలనలో మూడవదశ ప్రారంభమైంది.

చాళుక్య - చోళ మైత్రి

శక్తివర్మ క్రీ. శ. 999_1011 మధ్య రాజ్యం చేశాడు. ఇతని తమ్ముడు విమలాదిత్యుడు కంచి పరిపాలకుడైన రాజరాజ కేసరివర్మ కూతురును వివాహమాడాడు. విమలాదిత్యుని కుమారుడు రాజరాజ నరేంద్రుడుసైతం చోళుల ఆడబడుచును పెండ్లాడాడు. ఇతని కుమారుడైన కులోత్తుంగ చోళుడు, మేనమామ అయిన చోళరాజు కూతురిని వివాహమాడి, తండ్రిరాజ్యాన్ని, మేనమామలరాజ్యాన్ని రెంటిని, కంచినుండి పారిపాలించసాగాడు. ఇతనితో వేంగీ చాళుక్యయుగం అంతమైంది.

విమలాదిత్యుని కాలంలోకూడ దేశంలో యుద్ధాలు సాగుతూనే ఉన్నవి. కృష్ణా—గోదావరుల మధ్యనున్న పశ్చిమగోదావరిజిల్లా రణరంగంగా మారిపోయింది. పశ్చిమ చాళుక్యులు తెలంగాణామీదుగా, కృష్ణనుచేరి, గోదావరివైపు పురోగమించేవారు. గోదావరిని చేరకముందే వారిని ఓడించవలెననే ఉద్దేశ్యంతో వేంగిచాళుక్యులు ఎదురు వెళ్ళేవారు. ఫలితంగా ఈ రెండునదుల మధ్యభూమిలో యుద్ధాలు జరిగేవి.

విమలాదిత్యుని అనంతరం క్రీ. శ. 1022 లో రాజరాజనరేంద్రుడు సింహాసనాన్ని అధిష్టించాడు. కాని అనతికాలంలోనే ఇతని తమ్ముడైన విజయాదిత్యుడు ఇతనిని త్రోసివేసి సింహాసనం ఆక్రమించాడు. అనేక సంవత్సరాలు అజ్ఞాతవాసంచేసి రాజరాజనరేంద్రుడు, చోళరాజుల సహాయంతో తిరిగి అధికారాన్ని చేపట్టాడు. చిట్టచివరకు తమ్ముడితో పోరాడుతూనే రాజరాజు క్రీ. శ. 1061 లో మరణించాడు.

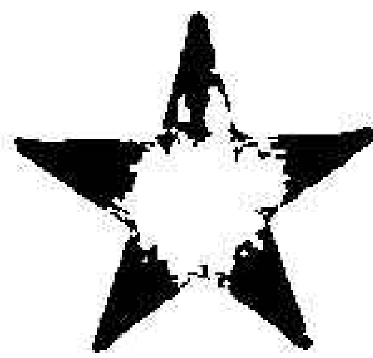
అన్నదమ్ముల కలహాలతో విసిగి వేసారినవాడవటంవల్ల బహుశా రాజరాజనరేంద్రుడు సోదర కలహ ప్రధానమైన మహాభారతంపై దృష్టి సారించి ఉండవచ్చు. కారణమేమైనా, రాజరాజు ప్రోత్సాహం,

నన్నయభట్టు కృషి కలిసి తెలుగువారికి ఆంధ్ర మహాభారతకావ్యం అవతరించింది.

రాజరాజనరేంద్రుని అనంతరం అతని కుమారుడు కులోత్తుంగ చోళుడు కంచిలో పరిపాలించసాగాడు. రాజమహేంద్రవరంలో ఒక సామంతుడుమాత్రం ఉండేవాడు.

చాళుక్య – చోళ మైత్రి ఫలితంగా ఆంధ్ర – తమిళదేశాల మధ్య సంబంధ బాంధవ్యాలు హెచ్చినవి. తమిళ కుటుంబాలు, బ్రాహ్మణ, క్షత్రియులు–పలువురు ఆంధ్రదేశానికి తరలి వచ్చారు.

ఓడరేవుకు వసతులు కలిగిన విశాఖపట్టణాన్ని కులోత్తుంగ చోళుడు నిర్మించాడు.

10 వ అ ధ్యా య ం

ఆం ధ్ర మ హా భా ర త ము

ఆంధ్రులు విశిష్ట లక్షణాలుగల ఒక జాతిగా చాళుక్య రాజుల పరిపాలనా కాలంలో రూపొందసాగారు. ఐక్య జాతీయ భావాన్ని పెంపొందింపజేయుటలో భాష ప్రధానపాత్ర వహిస్తున్నది. క్రీ. శ. 600–700 సంవత్సరాలవరకు తెలుగు, కన్నడ భాషల లిపి ఒకే విధంగా ఉండేది. నాటితో యీ సంబంధం తెగిపోయింది. తెలుగు అక్షరాలు గుండ్రటి స్వరూపాన్ని స్వీకరించాయి. దీనిని వేంగి చాళుక్య లిపి అనేవారు. కన్నడ, తెలుగు లిపులను పరిశీలిస్తే ఒక విషయం బోధపడగలదు. కన్నడభాషలో ఇప్పటికి గీతలు జాస్తి. తెలుగులో అవి లేవు.

మరొక విశేషంకూడా ఉంది. క్రీ.శ. 930 సంవత్సర ప్రాంతంలో పరిపాలించిన రెండవ యుద్ధమల్లుడు బెజవాడలో ఒక శాసనము చెక్కించాడు. నేటి తెలుగు భాషలో నశించిన "ఱ" అను అక్షరం అందులో వుంది. ద్రవిడకజగం అనుమాటలో "జ" అను అక్షరమును తమిళ ప్రజలు ఎలా ఉచ్చరిస్తారో, అలాంటి ఉచ్చారణే యుద్ధమల్లుని శాసనంలోని అక్షరానికికూడా ఉండేది. ఈ అక్షరం యుద్ధమల్లునికి పూర్వము కూడా అనేక శాసనములలో ఉంది. తరువాత యీ అక్షరం పూర్తిగా నశించింది. ఈ ఉదాహరణవల్ల రెండు విషయాలు స్పష్టమౌతున్నవి.

1. తమిళ, తెలుగు భాషలు ఒకే కూటమినుండి ఆవిర్భవించినవి.

2. కాలక్రమేణ తెలుగుభాష పరిణామం చెంది కొన్ని అక్షరాలను పూర్తిగా వదలివేసి సంస్కృతపద భూయిష్ఠంగా మారసాగింది. నన్నయభట్టు రచించిన భారతంలో సగం తెలుగు, సగం సంస్కృతం నుండి పుట్టిన తత్సమ పదాలు ఉన్నవి.

తెలుగు కవిత్వానికి చాళుక్యరాజు లిచ్చిన ప్రోత్సాహాన్ని నన్నెచోడకవి కుమారసంభవ కావ్య ప్రారంభంలో ఇలా ప్రస్తావించాడు:

కం. మును మార్గ కవిత లోకం
బునవెలయగ దేశి కవిత బుట్టించి
తెనుంగున నిలిపి రంధ్ర విషయమున
జన సత్యాశ్రయుని తొట్టి చాళుక్య నృపుల్.

నన్నెచోడుడు నన్నయభట్టుకు సమకాలికుడు. అంతకు పూర్వము రాజులందరూ, సంస్కృత కవిత్వాన్ని మాత్రమే ప్రోత్సహించగా చాళుక్య రాజులు మాత్రము తెలుగు కవిత్వాన్ని (దేశికవిత) ప్రోత్సహించిన విషయం పై పద్యం వివరిస్తున్నది.

ఈ పరిణామం తెలుగుభాషలో మాత్రమేగాక కన్నడభాషలో కూడా అదేకాలంలో ప్రారంభమైంది. క్రీ. శ. 900 సంవత్సరం నాటికే కన్నడ భాషలో జైనమతస్థుడైన పంప మహాభారతాన్ని సంగ్రహ రూపంలో వ్రాశాడు, సంస్కృత ఛందస్సులలో లేని అనేక రూపాలను స్వతంత్రించి అందులో ప్రవేశపెట్టాడు.

ఆంధ్ర మహాభారత రచనకు ఇదికూడా కొంత ప్రోత్సాహమిచ్చింది.

మహాభారత యుద్ధంలో అర్జునునికి కృష్ణుడు సహాయపడ్డట్లు, భారత గ్రంథ రచనలో తనకు నారాయణభట్టు సహాయపడ్డాడని నన్నయ

భట్టే అంగీకరించాడు. ఈ నారాయణభట్టు కన్నడదేశంనుండి వచ్చి తెలుగుదేశంలో స్థిరపడ్డ గొప్ప కన్నడభాషా పండితుడు.

పాత సాంప్రదాయాన్ని కొంత వెనుకకునెట్టి తెలుగులో కావ్య రచన చేయడానికి నన్నయభట్టు సాహసించటానికి గల కారణాలను తెలుసుకోవాలంటే నాటి సామాజిక జీవితాన్ని కొంత పరిశీలించాలి.

సామాజిక జీవనం

ప్రారంభంనుండి, కన్నడ—తెలుగుదేశాలమధ్య, తమిళ—తెలుగు దేశాలమధ్య సన్నిహిత సంబంధం ఉంది. కన్నడ ప్రజ లనేకులువచ్చి ఆంధ్రదేశంలో స్థిరపడ్డారు. యుద్ధాలు ఘోరంగా జరుగుతున్న సమయంలోకూడా అనేక కుటుంబాలు ఒక ప్రాంతంనుండి మరొక ప్రాంతానికి తరలిపోవటం ఉండేది. చాళుక్యుల చివరిదశలో చోళ-చాళుక్యరాజుల మైత్రి ఫలితంగా అనేక తమిళ కుటుంబాలు ఆంధ్రదేశంలో స్థిరపడ్డాయి. ముఖ్యంగా రాజోద్యోగులు, సేనాపతులు, బ్రాహ్మణులు ఈ విధంగా వలస వచ్చారు, పేరూరు ద్రావిడులు, పుదూరు ద్రావిడులు ఈ విధంగా దక్షిణ దేశమునుండి వచ్చి స్థిరపడ్డవారే. చాళుక్యుల కాలంలో రాజోద్యోగులుగ వచ్చి స్థిరపడ్డ అనేక రైతు కుటుంబాలు నేటికీ విశాఖజిల్లాలో ఉన్నాయి. చోళదేశంనుండి వచ్చిన 536 బ్రాహ్మణ కుటుంబాలకు పిఠాపురంవద్ద "వీరచోడ చతుర్వేది మంగళం" అనే ఒక అగ్రహారాన్ని కులోత్తుంగ చోళుడు నిర్మించాడు. కన్నడ ప్రాంతమునుండి వచ్చిన కుటుంబాలు ఎక్కువగా తెలంగాణ, గుంటూరుజిల్లా కొండవీడు ప్రాంతాలలో స్థిరపడ్డాయి.

వివిధ ప్రాంతాలలోనుండి వచ్చి స్థిరపడిన యీ ప్రజలతోబాటు కొత్త కొత్త పద్ధతులు, ఆచారాలు, సాంప్రదాయాలు ప్రవేశించసాగినవి.

కులమత విభేదాలు

నాటి మత పరిస్థితికూడా చాలా గందరగోళంగా ఉండేది. బౌద్ధ మతం పూర్తిగా నశించింది. హిందూ, జైనమతాలు మాత్రమే వ్యవహారంలో ఉన్నాయి. హిందూమతంలోకూడా శైవ సాంప్రదాయం విశేషంగా వ్యాపించసాగింది. చాళుక్య రాజులందరూ జైనమతాన్నీ, శైవ మతాన్నీ ఆదరించారు. అమరావతి, పాలకొల్లు, భీమవరం, ద్రాక్షారామం, పిఠాపురం అను అయిదు ప్రాంతాలు పంచారామాలు అనుపేరుతో శైవమత కేంద్రాలుగా ఉండేవి. వీనిలో ద్రాక్షారామం తప్ప మిగతావన్నీ ప్రారంభదశలో బౌద్ధమత కేంద్రాలు. చాళుక్యుల కాలంనాటికి ఇవి శైవ మత కేంద్రాలైనవి.

జైనమతంకూడా విశేషాదరణలో ఉండేది. బెజవాడ, రామతీర్థం (విశాఖ), హనుమకొండ (తెలంగాణ), దానవులపాడు (కడప), ధర్మవరం (ఒంగోలు) ప్రధానమయిన జైనకేంద్రాలు. బెజవాడ జైనమతానికి కేంద్రంగా ఉండేది. సర్వలోకాశ్రయ జినాలయము, కటకాభరణ జినాలయము మొదలైనవి ఇక్కడ నిర్మించబడ్డవి. సర్వలోకాశ్రయ జైన పీఠానికి, సమస్త భువనాశ్రయ శైవపీఠానికి నిరంతరం ఘర్షణలుసాగి, అప్పుడప్పుడు దారుణ రక్తపాతాలు జరుగుతూ వుండేవి.

ఆంధ్రదేశమంతటా ఇలాగే వుండేది. మత విభేదాల ఫలితంగా నిరంతర కలహాలు దేశమంతా వ్యాపించసాగినవి. ప్రజలమధ్య సన్నిహితత్వాన్ని పెంపుచేసేబదులు ఈ విభేదాలు ద్వేషాన్ని, విరోధాన్ని హెచ్చు చేశాయి. భాష ఐక్యశక్తిగా, మతవిభేదాలు విచ్ఛిన్నశక్తిగా పరిణమించాయి. తత్వశాస్త్రరీత్యా వివిధ మతాలకుగల భేదాలు అత్యల్పం. ఆరామాలకు, దేవాలయాలకు పెద్ద పెద్ద అగ్రహారాలుండేవి. ధనలోపం లేదు. ఉత్సవాలు, యాత్రలు, తిరునాళ్ళు విపరీతమైన ఆవేశాలతో జరు

గుతూ వుండేవి. గుంటూరుజిల్లా చేబ్రోలులో మహాసేన దేవాలయం ఉండేదట. ఏటా అక్కడనుండి బెజవాడకు యాత్ర సాగేదని, యుద్ధ మల్లుని బెజవాడ శాసనం తెలియజేస్తున్నది.

"జననుత చేబ్రోలునుండి
బెజవాడ జాత్రకువచ్చి....ఎత్తించె
గుడియు, మఠమును
కార్తికేయునకు"

చేబ్రోలునుండి బెజవాడకు యాత్రలో వచ్చిన ఒకరు, కుమార స్వామి దేవాలయాన్ని అచ్చట కట్టించారని పై పద్యం తెలియజేస్తున్నది.

కులభేదాలు స్థిరపడ్డాయి. జైనమతంసైతం ఆరంభంనుండి కులా చారాలను అనుసరించసాగింది. బ్రాహ్మణులు కేవలము వేదశాస్త్ర పాండి త్యాలతోనే కాలంపుచ్చక, రాజోద్యోగాలు నిర్వహించసాగారు. సేనా పతులుగాకూడ పేరుపడ్డారు. క్షత్రియ రాజులకు బ్రాహ్మణ మంత్రు లేర్పడ్డారు. రాజనరేంద్రునివద్ద వజ్జియప్రగడ ప్రధానిగా వుండేవాడు. బ్రాహ్మణులు మంత్రిత్వం నిర్వహించే ఆచారం చాళుక్యులకాలంలోనే ప్రారంభమైనది. నియోగి, వైదిక శాఖలకు ప్రారంభం జరిగింది.

రాజకుటుంబీకులు వారిబంధువులు అంతా క్షత్రియులుగా పరి గణించబడేవారు. చాళుక్యులు, చోళులు, హైహయులు—తదితరులు అంతా తాము క్షత్రియులమనే చెప్పుకున్నారు.

వైశ్యులకు పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా పెనుగొండ కేంద్రం. 714 గోత్రాల వైశ్యులున్నట్లు వైశ్యపురాణం తెలియజేస్తున్నది. వ్యాపారస్తు లంతా 'నాగరం' అనుపేరుతో వర్తక సంస్థలను నిర్మించుకొనేవారు.

శూద్రులలోకూడా వివిధ వృత్తులనుబట్టి వివిధ తెగలు ఏర్పడ సాగాయి. వ్యవసాయము, సైనికవృత్తి, చేతిపనులు వీరి ప్రధానవృత్తులు.

నూనెగానుగ ఆడే తెలికవారికి, వస్త్రాలనునేసే చేనేతవారికి, రాజులు విస్తారంగా అగ్రహారాలు యిచ్చినట్లు చాళుక్య శాసనాలు తెలియ జేస్తున్నవి.

శూద్రులనేకులు, సైనికులుగా ప్రారంభించి సామంత రాజులుగా స్థిరపడ్డారు. కొండపడమటిరెడ్లు, చాగివారు, ఏరిచేడివారు మొదలైనవారు అట్టివారు.

వేశ్యావృత్తి అన్ని వృత్తులతోపాటు ఒక వృత్తిగా, రాజపోషణ క్రింద ఉండేది. ప్రతి గ్రామంలోను వేశ్యలుండేవారు. బహుభార్యాత్వ పద్ధతి సర్వసామాన్యము. వర్ణ భేదాలున్నప్పటికి, వివిధ వర్ణాలకు చెందిన స్త్రీ పురుషులమధ్య జరిగే వివాహాలుకూడా కొద్దిగా లేకపోలేదు.

ఈ మత, కుల విభేదాలు రాజ్యభద్రతకే విచ్ఛిన్నకరంగా తయారయాయి. సుస్థిర రాజ్యపాలన అసంభవమౌతుండేది. ఇతర రాష్ట్రాల నుండి దండెత్తివచ్చే రాజులను ఆహ్వానించే మతస్థులు, కులస్థులు ఎపుడూ ఎవరో ఒకరు ఉండేవారు. కుట్రలను, అరాచకాన్ని ప్రోత్సహించేవారికి మతం ఒక ముసుగుగా ఉపయోగపడేది.

ఆంధ్ర మహాభారత అవతరణ

ఈ విచ్ఛిన్నకర ధోరణులను కొంతవరకైనా అరికట్టి ఐక్య జాతి పరిణామాని కవసరమైన సంస్కృతిని నిర్మించిన ఘనత తెలుగు సాహిత్యానిది. అందుకు మహాభారతం నాంది.

మత ప్రవక్త దృక్పథం సంకుచితం. తన దేవునిపై భక్తికంటె పొరుగు దేవుడిపై ద్వేషం జాస్తి. దేవతల ద్వేషం ప్రజలలో వ్యాపించి, అంతఃకలహాలకు కారణమైంది.

కవుల దృక్పథం వేరు. ప్రజా జీవితంలోని కుల, మత భేదాలకు అతీతమైన, సామాన్య మానవ భావాన్ని ప్రస్ఫుటంగా వ్యక్తీకరించటమే కవి కర్తవ్యము. ఈ గురుతర బాధ్యతను నిర్వహించిన కావ్యాలు భారత, భాగవతాలు.

మహాభారతం సర్వజన వంద్యంగా ఉండవలెనని తాను రచించినట్లు నన్నయభట్టు ఇలా వివరించాడు :

సీ. ధర్మతత్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని
అధ్యాత్మ విదులు వేదాంత మనియు
నీతి విచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రం బని
కవి వృషభులు మహా కావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని
ఐతిహాసికు లితిహాస మనియు
పరమ పౌరాణికుల్ బహుపురాణ సముచ్చ
యంబని మహి గొనియాడుచుండ

గీ. వివిధ వేద తత్వవేది వేదవ్యాసు
డాదిముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణు సన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
పరగుచుండ జేసె భారతంబు.

తా మెంతటి మహత్కార్యానికి పూనుకున్నారో మహాభారత కవులు గుర్తించారు.

"నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి
నన్నయభట్టు తెనుంగునన్, మహాభారత
సంహితా రచన బంధురుడయ్యె
జగద్ధితంబుగాన్"

"గాసట బీసచే చదివి గాథలుత్రవ్వు తెలుంగు వారికిన్ వ్యాస ముని ప్రణీత" మైన మహాభారత గాథను వివరిస్తున్నానని నన్నయభట్టు మరొకచోట చెప్పాడు.

ఇదే విషయాన్ని భారతంలో అత్యధిక భాగాన్ని రచించిన కవి బ్రహ్మ తిక్కన ఇంకా స్పష్టంగా చెప్పాడు.

ఉ॥ కావున భారతామృతము కర్ణ పుటంబుల నారగ్రోలి, ఆం
ధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్యవతేయ సంస్మృతి
శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వ దీ
క్షావిధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదన్ కృతుల్.

—అంతేకాదు.

తెలుగుభాషలో ప్రజాసామాన్యాని కందరికీ అర్థమయ్యేటట్లు వ్రాయటంలో పురుషార్థ సాధన ఇమిడి వున్నదనికూడా తిక్కన భావించాడు.

తే॥ తెనుగుబాస వినిర్మింప దివురుటురయ
భవ్యపురుషార్థ తరు పక్వ ఫలము గాదె॥

ఆంధ్ర మహాభారతం, నన్నయ ప్రారంభించిన తర్వాత 200 సంవత్సరాలకుగాని పూర్తికాలేదు. ఏ ఆశయంతో నన్నయభట్టు భారత రచన కుపక్రమించాడో, అదే ఆశయంతో క్రి. శ. 1260 ప్రాంతములో కాకతీయ గణపతిదేవుని ఆస్థానంలో తిక్కన ఆ కావ్యాన్ని పూర్తిచేశాడు.

ఆంధ్రదేశంలోని అన్ని జిల్లాలలోని అన్ని కులాలలోను మహాభారతం అంతటి విస్తార ప్రచారంగల గ్రంథం మరొకటిలేదు. పాండవ కౌరవగాథలు, నాటినుండి నేటివరకు సామాన్యప్రజలకు విజ్ఞానాన్ని, లోకానుభవాన్ని అందచేస్తూనే ఉన్నాయి.

నాడు ప్రజలలో జైన, హిందూ మతాలు వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి. పూర్వమీమాంసాకారుడైన కుమారిలభట్టు ఆంధ్రుడైనందువలన,ఆంధ్రలో ఆ సిద్ధాంతానికి ఆలంబనం హెచ్చుగా ఉండేది.

నిర్జీవమైన కర్మకాండకు జైన, పూర్వమీమాంసా ధోరణులు రెండూ విశేష ప్రాధాన్యత నిచ్చినవి. అర్థంతో నిమిత్తం లేకుండానే మంత్రోచ్చారణ ద్వారానే ఫలితాలు వస్తాయన్న మూఢనమ్మకాలు విరివిగా ఉండేవి.

క్రీ. శ. 788లో మలబారులో పుట్టి అద్వైతవాదాన్ని ప్రచారం చేసిన శంకరాచార్యుని బోధనలు దేశమంతా వ్యాపించినప్పుడు, పాత ధోరణులింకా బలంగానే ఉన్నాయి. శంకరుని అద్వైతం జ్ఞానప్రధానం. కర్మకాండను నిరశించింది.

నన్నయభట్టు మహాభారత రచన అద్వైత ధోరణికి ఎనలేని సహాయం చేసింది. శైవ, వైష్ణవ ద్వేషాలను ఖండించింది. నిర్జీవ కర్మకాండపైనుండి ప్రజల దృష్టిని వాస్తవ జీవితంవైపు మళ్ళించింది. రాజ్యలోభం, ద్వేషం, కక్ష మొదలైన ఆవేశాలకు లోనైనప్పుడు, మహాసామ్రాజ్యాలు పతనమై పోతాయన్న నీతిని ప్రచారం చేసింది. కర్మలు అప్రధానమని, జ్ఞానం, సమదృష్టి, అద్వైతభావం ముఖ్యమని కథా రూపంలో ప్రజలకు బోధచేసింది.

ఈ ఉపకృతితోపాటు, మరొక అపకారంకూడా జరిగింది. నన్నయభట్టుకు పూర్వమే చాలాకాలంనుండి తెలుగులో గద్య పద్య రచనలు సాగుతూవచ్చాయని ప్రాచీన శాసనాలే తెలియజేస్తున్నాయి. కాని నాటి గ్రంథాలేవీ లభించటంలేదు. అట్టి ప్రజా వాఙ్మయాన్ని, 'గాసట బీసట' అని నన్నయభట్టు హేళనచేసి ప్రజావాఙ్మయంపట్ల నిరసనభావం కలిగించాడు.

ఈ నిరసన వైఖరిపై తిరుగుబాటుగానే, రెండు శతాబ్దాల అనంతరం, వీరశైవమతం, వీరశైవ వాఙ్మయం తలయెత్తాయి.

పరిపాలనా వ్యవస్థ

రాజాస్థానంలో మంత్రి, పురోహిత, సేనాపతి, దౌవారిక, ప్రధాన అధ్యక్ష–ఇత్యాది వివిధ ఉద్యోగు లుండేవారు. గ్రామ పరిపాలనను పర్యవేక్షించడానికి కేంద్ర ప్రభుత్వము నైయోగిక వల్లభులను నియమించేది. వీరు కొన్ని పదుల గ్రామాలపై అధికారం చలాయించేవారు. కేంద్ర ప్రభుత్వానికే వీరు బాధ్యులు.

సరాసరి కేంద్రపరిపాలనలో ఉన్న ప్రాంతం కాక స్థానిక పరిపాలకుల చేతులలో విస్తారప్రాంతం ఉండేది. వీరి ఆంతరంగిక పరిపాలనలో చాళుక్యరాజులు జోక్యం కలిగించుకునేవారు కారు. కప్పంమాత్రం పుచ్చుకొనేవారు. ఎలమంచిలి, పిఠాపురం, ముదిగొండ ప్రాంతాలు ఇట్టి పరిపాలకుల చేతులలో ఉండేవి. వీరందరూ విశ్వాసపాత్రంగా ఉంటేనే కేంద్రాధికారం సుస్థిరంగా ఉంటుంది. లేకపోతే నిరంతర కలహాలు తప్పవు. చాళుక్యరాజులకాలంలో నిరంతర కలహాలకు యీ వ్యవస్థ కూడా ఒక కారణం.

గ్రామాధికారులను గ్రామేయకులు అనేవారు. రాజశాసనాలన్నీ సరాసరి గ్రామేయులకే సంబోధించి వ్రాయబడేవి. ప్రతి గ్రామంలోను గ్రామ పరిపాలనాధికారులతోపాటు, ప్రభుత్వోద్యోగికూడా ఒక డుండేవాడు. ఇతని పేరు గ్రామణి. శిస్తు వసూళ్ళ బాధ్యతను ఇతడే చూస్తూండేవాడు. వారసత్వాధికారాలుగల గ్రామాధికారు లప్పటికిలేరు. అధికారులను ఇష్టం లేనప్పుడు రాజు తొలగిస్తూ ఉండేవాడు.

11వ అధ్యాయం

తెలుగు చోడులు - పల్నాటియుద్ధం

వేంగి చాళుక్యరాజ్య పరిపాలన క్రీ.శ. 1100 తో అంతమైంది. పిమ్మట ఒక శతాబ్దానికి పైగా చోడ వంశస్థులైన స్థానిక ప్రభువులు తెలుగుదేశాన్ని పరిపాలించారు. వెలనాటిని పరిపాలించిన వారిని వెలనాటి చోడులని, తదితరులను తెలుగు చోడులని చరిత్రకారులు వ్యవహరిస్తున్నారు.

తాము చతుర్థ వంశస్థులమని, దుర్జయ కులోద్భవులమని వెలనాటి చోడులు చెప్పుకున్నారు. మిగతా తెలుగు చోడులు తాము సూర్యవంశజులమని, కరికాలచోళుని వంశస్థులమని చెప్పుకున్నారు. కాని వాస్తవానికి అందరూ ఒకే కుదురునుండి ప్రారంభమైన చతుర్థ వంశస్థులే తప్ప వేరు కారు. వీరందరికీ కాలక్రమేణ తెలగాలు లేక కాపులు అనుపేరు స్థిరమైంది.

చోళుల మొదటి నివాసస్థలము రాయలసీమ అని, అచ్చటినుండి తెలంగాణాకు, పిమ్మట సర్కారుజిల్లాలకు వీరు విస్తరించారని లోగడ తెలుసుకున్నాము. తమ జన్మభూమి ఐన రాయలసీమతో చాలాకాలంగా సంబంధాలు తెగిపోయినందువల్ల, వెలనాటి చోడులు కరికాల చోళుని స్మరించక, తమ వంశంలో మరొక వీరుడైన దుర్జయుని తమ వంశకర్తగా పేర్కొన్నారు. అంతకుమించి వెలనాటి చోడులకు, తెలుగు చోడులకు ఎట్టి తేడా లేదు. వెలనాటికి షట్సహస్రదేశమనికూడా పేరు ఉంది. ఈ ప్రాంతంలో నివసించిన నియోగులు ఆర్వేల నియోగులైనారు.

కృష్ణా—పెన్నానదుల మధ్యప్రాంతం వెలనాడు. దీని రాజధాని గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాలోని చందవోలు. ఈ గ్రామానికి ఆనాడు ధనదుపురం అని పే రుండేది. దేవాలయాలతోను, మేడలతోను, వస్తు సమృద్ధములైన విపణి వీధులతోను, ఆ నగరం కుబేరున్ని రాజధానివలె ఉండేదని మంచన తన కేయూరబాహు చరిత్రలో వర్ణించాడు.

వెలనాటి చోడుల మూలపురుషుడు మల్లవర్మ. ఇతను త్రిలోచన పల్లవునివద్ద సామంతుడుగా ఉండేవాడు. క్రీ. శ. 1076—1408 మధ్య పరిపాలించిన మొదటి గొంకరాజు, కంచి పరిపాలకుడైన కులోత్తుంగ చోళుని కిష్టుడు, సామంతుడు. గొంకరాజు కొడుకు మొదటి వెలనాటి చోళుడు క్రీ. శ. 1118 ప్రాంతంలో, కంచి ఆధిపత్యాన్ని తోసిపేసి స్వతంత్రుడైనాడు.

వెంటనే కల్యాణిపాలకులైన పశ్చిమ చాళుక్యులు ఆంధ్రదేశంపై దండెత్తి వచ్చారు. వెలనాటి చోడుడు ఈ దండయాత్రకు తట్టుకోలేక ఓడిపోయినాడు. 1135 వరకు, 17 సంవత్సరాలు, ఆంధ్రదేశం, కన్నడ సామ్రాజ్యంలో భాగమైంది. ఈ కాలంలో పలువురు కన్నడ ఉద్యోగులు, సేనానులు, తదితరులు ఆంధ్రలో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకున్నారు.

వెలనాటిచోడుని కుమారుడైన రెండవ గొంకరాజు, 1132 లో అధికారానికివచ్చి, తెలుగుదేశంలోని చిన్న రాజ్యాలన్నిటినీ ఏకంచేసి, 1135 లో గోదావరీతీరంలో కన్నడులను ఘోరయుద్ధంలో ఓడించి, తెలుగుదేశ స్వాతంత్ర్యాన్ని పునరుద్ధరించి తెలుగు చోడులు సార్థక నామధేయులైనారు.

రెండవ గొంకరాజు అనంతరం, రెండవ వెలనాటి చోడుడు అధికారంలోకి వచ్చాడు. కన్నడరాజులు చేసిన మరొక దండయాత్రను ఇతడు ఓడించాడు. ఇతను మతసామరస్య ధోరణి కలవాడు. కనుకనే

వీరశైవమతాచార్యుడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని ఆగ్రహానికి గురైనాడు.

ఇతని అనంతరం వెలనాటిచోడులు తమ రాజ్యాన్ని పోగొట్టుకున్నారు. ఈ వంశస్థుడైన పృథ్వీశ్వరరాజు, క్రీ. శ. 1186 ప్రాంతంలో పిఠాపుర ప్రాంతాన్ని పరిపాలించి, నెల్లూరు చోడరాజులతో జరిగిన యుద్ధంలో క్రీ. శ. 1206 లో మరణించాడు. అంతట ఈ వంశం అంతమైంది.

నెల్లూరు చోడులు

నెల్లూరును పరిపాలించిన చోడవంశానికి మూలపురుషుడు చోళ బిజ్జన. ఆ పిమ్మట తిక్కభూపతి, కడప, చిత్తూరు, చెంగల్పట్టు జిల్లాలను జయించి, కాంచీపుర చోళుల కిష్టుడై, పశ్చిమ చాళుక్యులతో పోరాడి, రాజేంద్ర చోళుని కాంచీపురం సింహాసనంపై అధిష్టింపచేశాడు. చోళ స్థాపనాచార్య బిరుదు వహించాడు. ఇతనికాలం క్రీ. శ. 1252.

తిక్కరాజు కుమారుడు మనుమసిద్ధి. ఇతని ఆస్థానంలోనే కవిబ్రహ్మ తిక్కన మంత్రిగా ఉండేవాడు. ప్రారంభంలోనే మనుమసిద్ధి దాయాదులు అక్కన, బయ్యనలు అతనిని పదభ్రష్టుని చేశారు. కాకతీయ గణపతిదేవుని సహాయంతో మనుమసిద్ధి తిరిగి రాజ్యం సంపాదించాడు.

మనుమసిద్ధికి కాటమరాజుకు పశువుల పుల్లరి విషయంలో తగాదా వచ్చింది. కాటమరాజు గొల్లలకు అధిపతి. పంచలింగాలవద్ద ఇరు సైన్యాలకు ఘోరయుద్ధం జరిగింది. మనుమసిద్ధి సేనాని ఖడ్గతిక్కన. కాటమరాజు సేనాని బ్రహ్మరుద్రయ అను వీరశైవ బ్రాహ్మణుడు. ఈ యుద్ధంలో ఖడ్గతిక్కన మరణించాడు. ఖడ్గతిక్కన శౌర్యసాహసాలు, కాటమరాజు కథద్వారా సుప్రసిద్ధములైనవి. కాటమరాజు కథనే యాదవ

భారతం అనికూడా అంటారు. మనుమసిద్ధి అనంతరం, అతని కుమారులు కాకతీయ రాజ్యానికి సామంతులైనారు.

కడపజిల్లాలో రేనాటి చోళులు పరిపాలించేవారు. ఈ వంశంలోని రాజులపేర్లు తెలియవు. వీరిపిమ్మట ఈ ప్రాంతాన్ని పొత్తపి చోళులు పరిపాలించారు. కడపజిల్లాలోని పొత్తపి వీరి రాజధాని.

వీరుగాక ఆంధ్రదేశంలో ఈ కాలంలో స్థానిక ప్రభువు లనేకు లున్నారు. కోనసీమను హైహయరాజులు, నిడదవోలును వేంగిచాళుక్య వంశస్థులు, కొల్లేరు ప్రాంతాన్ని తెలుగునాయకులు, విజయవాడ ప్రాంతాన్ని చాగివారు, ధరణికోటను కోటవారు, కొండవీడును కమ్మనాయకులు, నరసరావుపేట తాలూకా కొణిదెనను మరొక చోడవంశం, పల్నాటిని హైహయ వంశస్థులైన రాజులు పరిపాలించేవారు.

వీరందరూ స్వతంత్రరాజులు. ఈ చిన్నరాజులమధ్య తగాదాలు, వైషమ్యాలు చిలికి చిలికి గాలివాన అయినట్లు పల్నాటియుద్ధంగా పరిణమించింది.

పల్నాటియుద్ధం

ఈ యుద్ధం క్రీ. శ. 1176–1182 సంవత్సరాలమధ్య జరిగింది. గురజాలను రాజధానిగా పరిపాలించిన నలగామరాజుకు, సవతి తమ్ముడైన మలిదేవరాజుకు రాజ్యాధికారంకోసం కలహం ప్రారంభమైంది.

నలగామరాజు మంత్రి బ్రహ్మనాయుడు సవతి తమ్ములపక్షం వహించి, మాచెర్ల రాజ్యాన్ని వారికి యిప్పించి తనుకూడా వారితోపాటు మాచెర్లకు తరలిపోయినాడు. పేరు మలిదేవరాజుదైనా, పరిపాలన అంతా బ్రహ్మనాయుడిదే.

బ్రహ్మనాయుడు వెళ్ళిపోయిన మీదట, నలగామరాజు నాగమ్మ అను ఒక కాపు స్త్రీని తన మంత్రిణిగా నియమించుకున్నాడు. ఈమె పల్నాటియుద్ధానికి మూలబీజాలు నాటింది. కనుకనే నాయకురాలు అని ప్రసిద్ధి చెందింది.

ఏదో విధంగా కవ్వించి బ్రహ్మనాయుడిని అష్టకష్టాలపాలు చేయాలనే ఉద్దేశంతో నాయకురాలు కోడిపందెములు ఏర్పాటుచేసి, అందులో బ్రహ్మనాయుడిని ఓడించింది. ఒప్పందం ప్రకారం బ్రహ్మనాయుడు తన బలగాన్నంతా తీసుకొని కృష్ణనుదాటి, అరణ్యప్రాంతంలో వీరమేడపి అనే గ్రామం నిర్మించుకొని 7 సంవత్సరాలు గడిపాడు. గడువు ముగిసినప్పటికీ, మాచెర్ల రాజ్యాన్ని ఇవ్వటానికి నలగామరాజు, నాయకురాలు నిరాకరించటంవల్ల ఉభయసైన్యాలకు కారంచేడులో ఘోరయుద్ధం జరిగింది. విజయం బ్రహ్మనాయుడికే లభించింది. కాని అతని అనుచరులు, బంధువులు, మలిదేవరాజు మొదలైన వారంతా నశించారు. దీనితో బ్రహ్మనాయుడు విరక్తిచెంది, రాజ్యమంతా తిరిగి నాయకురాలికే వదలివేసి అడవులలోకి తపస్సు చేసుకో వెళ్ళాడు. ఇప్పటికీ పల్నాడు తాలూకాలో ఈ వీరులగాథలు, చిహ్నాలు నిలచియున్నాయి. బ్రహ్మనాయుడి కొడుకు బాలచంద్రుడు, అతని భార్య మాంచాల, సేనాని కన్నమనీడు మొదలైనవారి వీరగాథలు ఆంధ్రదేశంలో శాశ్వతత్వాన్ని సంపాదించుకున్నాయి.

మహాభారతయుద్ధానికి వలెనే, పల్నాటియుద్ధానికికూడ సోదరుల రాజ్యకాంక్ష మూలకారణము. పల్నాటియుద్ధంలో నాటి ఆంధ్రరాజులందరూ ఏదో ఒక పక్షానికి సహాయం చేశారు. ఓరుగల్లు పరిపాలించిన మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు 2 వేల గుర్రపురౌతులను నలగామరాజుకు సహాయంగా పంపాడు. కృష్ణా-గుంటూరు, నెల్లూరు రాయలసీమలోని చిన్న రాజులందరూ తమ సైన్యాలను పంపి యీ యుద్ధంలో పాల్గొన్నారు.

కన్నడ, ఘూర్జర, చేది, కళింగరాజులు సైతం పాల్గొన్నారని శ్రీనాధుడు వర్ణించాడు. వివిధ రాజులమధ్య అంతఃకలహాలు, ద్వేషాలు, తగాదాలు— అన్నీ ప్రోగుబడి పల్నాటియుద్ధంగా రూపొందాయి. కనుక నాటి రాజకీయ జీవితాన్ని తెలుసుకోడానికి యీ గాథ చక్కగా ఉపకరిస్తుంది.

ఈ యుద్ధంవల్ల కలిగిన అపార జననష్టంతో రాజుల అహంకారాలు చల్లబడ్డాయి. సైనికబలం సన్నగిలింది. ఆంధ్రదేశమంతా ఒకే రాజకీయ పరిపాలనక్రింద లేకపోవడంవల్ల కలిగే నష్టాలను ప్రజలు చవి చూచారు. తిరిగి దేశాన్నంతా ఐక్యంచేసి అరాచకాన్ని తొలగించి, సుస్థిర పాలన స్థాపించగల ప్రభుత్వం కొరకు, ఎదురు చూడసాగారు. ఈ పరిస్థితిని గమనించి ఓరుగల్లు కాకతీయులు తమ దిగ్విజయ యాత్రలను ప్రారంభించి, సామంతరాజు లందరినీ ఓడించి, ఆంధ్రదేశాన్నంతా తమ పరిపాలనక్రింద ఐక్యంజేశారు.

పల్నాటియుద్ధానికి రాజకీయంగానే కాకుండా, సాంఘికంగాకూడా ఎంతో ప్రాధాన్యత ఉంది. 12వ శతాబ్దంలో దక్షిణ హిందూదేశంలో రెండు మతోద్యమాలు ప్రారంభమైనవి. ఒకటి వైష్ణవమతం, రెండవది శైవమతం.

రామానుజుడు - వైష్ణవమతం

వైష్ణవమతం ప్రారంభించినది రామానుజుడు. ఇతడు తమిళదేశంలో శ్రీ పెరంబుదూరు అను గ్రామంలో క్రీ. శ. 1018 లో జన్మించాడు. సుమారు నూరు సంవత్సరాలు జీవించి దక్షిణదేశమంతటా వైష్ణవమతం ప్రచారం చేశాడు. ఆ నాటికే మేధావులలో వేరూనిన శంకరుని అద్వైతమతాన్ని ఖండిస్తూ రామానుజుడు ప్రచారం చేశాడు.

ప్రపంచమంతా మాయ. కనుక ఏదోవిధంగా అంటీ అంటనట్టుగా ఈ లోకంలో కాలం గడిపి,జ్ఞానసంపాదనకై కృషిచేసి,మోక్షాన్ని సంపా

దించటం మానవుడికి లక్ష్యంగా ఉండాలి. జ్ఞానసంపాదనకు ప్రతివ్యక్తి తనకు నచ్చిన గురువును ఎన్నుకొని జీవిత రహస్యాలను గ్రహించాలి. ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీత, బ్రహ్మసూత్రాలు మొదలైన హిందూతాత్విక గ్రంథాలలో ఈ జ్ఞానమంతా యిమిడివుంది. ఇది శంకరుని అద్వైత సిద్ధాంతం. శంకరుని సిద్ధాంతాలు వ్యక్తి ప్రధానమైనవి. సమాజంతో సంబంధం లేకుండానే వ్యక్తి తన మోక్షాన్ని సంపాదించుకోవచ్చునని, జ్ఞానసంపాదనమే ప్రధానమని శంకరుడు వివరించాడు. నిర్జీవమైన యజ్ఞ యాగాదులు మొదలైన కర్మకాండతో జీవితం గడుపుతూ, అదే పరమార్థ మని భావించే మీమాంసావాదులను ఖండిస్తూ, శంకరుడు తన అద్వైత మతాన్ని ప్రచారం చేశాడు. జ్ఞాన ప్రధానమైనది కావటంవల్ల సహజంగానే ఈ మతం ప్రజాసామాన్యంలోకి వ్యాపించలేదు.

వైష్ణవమత సిద్ధాంతాల ప్రకారం ప్రపంచం మాయకాదు; వాస్తవం. జీవితంలో అంటీ అంటనట్టు ఉండరాదు. జీవిత సుఖాలన్నీ అనుభవించ వలసిందే. మోక్షంకొరకు భక్తిమార్గం అవలంబించాలి.

దేవుని యెదుట వినమ్రతతో, దాసభావంతో ప్రవర్తించాలి. ఈ భక్తి ప్రవాహంలో కులభేదాలకు అంతగా ప్రాధాన్యతలేదు. ఇవి రామాను జుని సిద్ధాంతాలు.

ఈ సిద్ధాంతాలను రామానుజుడు, అతని శిష్యులు దక్షిణ దేశ మంతా తిరిగి ప్రచారం చేశారు. జీవితం వాస్తవమనీ, కులభేదాల విష యంలో పెద్ద పట్టింపు లేదనీ ప్రచారం చేయడంతోపాటు, సమిష్టిగా ఆచరించవలసిన ఉత్సవాలు, ఊరేగింపులు, దైవసంకీర్తనలు మొదలైన కార్యక్రమాలవల్ల వైష్ణవమతం ప్రజలలోకి వేగంగా చొచ్చుకు వెళ్ళింది. ఆంధ్రదేశంలో వెలనాటి చోడుల పరిపాలనలో అనేక వైష్ణవదేవాలయాలు నిర్మించబడ్డాయి.

సంఘ సంస్కర్త - బ్రహ్మనాయుడు

పల్నాటి యుద్ధంలో ప్రధానపాత్ర వహించిన బ్రహ్మనాయుడు వైష్ణవమతాన్ని స్వీకరించాడు. కులభేదాలను పాటించక సహపంక్తి భోజనాలను ప్రోత్సహించాడు. మాలకులస్థుడైన కన్నమనీడును తన స్వంత కుమారునివలె భావించి, ప్రధాన సేనానిగా చేశాడు. బ్రాహ్మణసేనాని అనపోతుతోసహా పల్నాటివీరులు "చాపకూడు" లో కుల భేదాలను పాటించక భోజనం చేశారని, శ్రీనాధుడు రచించిన పల్నాటి వీరచరిత్రలో ఉంది. ఈ సంఘ సంస్కరణ కార్యక్రమాలవల్ల బ్రహ్మనాయుడు పల్నాడులో ప్రజారంజకుడైనాడు. బ్రహ్మనాయుడు పల్నాటి విష్ణువని అచ్చటి ప్రజలు కొందరు పూజిస్తూ ఉంటారు.

వైష్ణవమతం ఆంధ్రదేశంలో ప్రవేశించక ముందునుంచీ శైవ మతం చాలాకాలంగా ప్రచారంలో ఉంది. చాళుక్యరాజులు ఎక్కువమంది శైవమతాన్ని ప్రోత్సహించారు. తెలుగుచోడులు శైవ, వైష్ణవ మతాలను సమదృష్టితో చూశారు. పల్నాటియుద్ధంలో రెండవ పక్షమైన నలగామరాజు, నాయకురాలు మొదలైనవారంతా శైవ మతాభిమానులు. ఈ మతద్వేషాలుకూడా నాటి అంతఃకలహాలను వృద్ధిచేయడానికి తోడ్పడ్డాయి.

వీరశైవ మతస్థులైన జంగము లనేకులు నాటి యుద్ధంలో పాల్గొన్నట్లు ఈ క్రింది ద్విపదద్వారా తెలుస్తున్నది :

"యుద్ధ సన్నద్ధులై యుర్వి కంపింప
వారితోడనె కూడి వడియ జంగాలు
నల్ల బొంతలవారు నాలుగువేలు

ఎర్ర బొంతలవారు ఎనుబదివేలు
....
ఉరమున లింగాలు మెరిసెడివారు
గళమున రుద్రాక్ష గలిగినవారు"

యుద్ధంలో పాల్గొన్నారు.

పల్నాటి వీరచరిత్రను అనేకులు రచించారు. అందులో శ్రీనాధుడు వ్రాసినగ్రంథం ఎక్కువ ప్రచారంలోఉంది. పల్నాటియుద్ధంలో పాల్గొన్న వారిని శ్రీనాధుడు ఇలా వర్ణించాడు :

ద్వి॥ "నావాలవారును, నాణెమువారు
కొండ్లవిందులవారు గోవిందువారు
ముతసానివారును, ముయ్యూరువారు
పైడిబుక్కల పాలపర్తి వారలును
బలుమూరి వారును, బాలెమువారు
నట్లూరి ముట్లూరి యాఖ్యలవారు"

12 వ శబ్దతాపు ఆంధ్రదేశ సామాజిక చరిత్రను తెలుసు కునేందుకు పల్నాటి వీరచరిత్ర ఎంతో ఉపయోగపడుతుంది.

బ స వ య్య

వైష్ణవమతం, తమిళదేశంలో ప్రారంభమై ఆంధ్రదేశంలో వ్యాపించింది. వీరశైవమతం కన్నడదేశంలో ప్రారంభమై ఆంధ్ర ప్రాంతాన్ని ప్రవేశించింది.

ఈ మతాన్ని ప్రారంభించింది బసవయ్య. కళ్యాణి నగరాన్ని పరిపాలించిన కాలచూరి వంశస్థుడైన బిజ్జలుడు అను రాజువద్ద బసవయ్య కోశాధికారిగా ఉండేవాడు. బిజ్జలుడు చాళుక్యరాజైన మూడవ తైలపుని

కూలద్రోసి, క్రీ. శ. 1167 లో రాజ్యాధికారం స్వీకరించాడు. కళ్యాణి నేటి మరాట్వాడాలోని నగరం.

బసవయ్య జీవిత చరిత్ర కన్నడ, తెలుగు, బసవపురాణాలలో విపులంగా వర్ణించబడ్డది. ఇతడు ఒక బ్రాహ్మణ కుటుంబములో జన్మిం చాడు. 8 వ ఏట తండ్రి ఉపనయనం చేయబోగా, బసవయ్య వ్యతిరేకించి, తనకు ఈ కర్మకాండలో విశ్వాసంలేదని, కులభేదాలు పాటించనని, శైవభక్తుడనని ప్రకటించాడట. దాంతో తల్లిదండ్రులు తమ ప్రయ త్నాన్ని వదలివేశారు. అప్పటినుండి బసవయ్య వీరశైవ మత ప్రచారానికి పూనుకున్నాడు.

కులభేదాలు లేవు. అంతా సమానం. శివుడు ఒక్కడే దేవుడు. ఇతనిని లింగాకారంలో పూజించాలి. శైవమత ప్రచారం చేయటం ప్రతి ఒక్కరి విధి. జంగములు (నిరంతరం సంచారం చేసేవారు) యీ ప్రచా రానికి అవసరము. వారికి సర్వసౌకర్యాలు కలిగించాలి. వారిని పూజిం చటం, శివుని పూజించటంతో సమానం. ఇవి వీరశైవ మతసిద్ధాంతాలు. ఇతర మతాలను నిందించి, వారి మతస్థులను హింసించి అయినాసరే వీరశైవమతం ప్రచారం చేయవలెనని బసవయ్య సిద్ధాంతం. ఆనాడు ఆంధ్ర, కన్నడదేశాలలో ప్రజాసామాన్యంలో జైనమతం యింకా ఉంది. జైనమతాన్ని నాశనం చేయటం తమ కర్తవ్యంగా వీరశైవ మతస్థులు భావించారు.

బసవయ్య పూర్తిగా మతప్రచారంలో మునిగిపోతాడనే భయంతో అతని మేనమామ తన కూతురునిచ్చి పెండ్లిచేశాడు. ఈ పెండ్లికూడా బ్రాహ్మణులు, మంత్రాలు లేకుండా, సహపంక్తి భోజనాలతో శైవ మతస్థుల పక్షాన జరిగింది. ఆ పెండ్లి సమయంలో సాక్షాత్తు శివునివలె బసవయ్య వేషం ధరించాడు.

"భసితంబు నెఱపూత పలుచగాబూసి
నొసల త్రిపుండ్ర మొప్పెసగ ధరించి
మౌళి ప్రసాద సుమంబుల దురిమి
వోలగ రుద్రాక్ష భూషలుదాల్చి
సారమై లింగప సాయితంబనెడు
పేరునుగల కుఠారంబునుదాల్చి" (బసవపురాణము)

బసవయ్యకు పూర్వం చాలాకాలంనుండి తెలుగు, కన్నడ, తమిళ దేశాలలో శైవమతం ఉంది. అయితే వారు కులవ్యవస్థను పాటిస్తూ వచ్చారు. కులవ్యవస్థను రద్దుచేసి, సమానత్వాన్ని స్థాపించడానికి ప్రయత్నించటమే బసవయ్య ప్రత్యేకత. రాజుల ప్రాపకం, ధనబలం, అంగబలం మొదలైనవి ఉంటేగాని మతప్రచారం సాధ్యంకాదని ఇతడు గ్రహించాడు. జైనమతస్థుడైన బిజ్జలునివద్ద కోశాధికారి పదవిని స్వీకరించాడు. తన సోదరిని బిజ్జలుడికిచ్చి వివాహం చేశాడు.

కోశాధికారి పదవి స్వీకరించిన మీదట, బసవయ్య ప్రభుత్వ ధనాన్ని వీరశైవ మతప్రచారానికి విరివిగా ఖర్చుపెట్ట నారంభించాడు. జంగములను పోషించి కన్నడదేశమంతా ప్రచారకులను ఏర్పరచాడు. ప్రభుత్వధనాన్ని దుర్వినియోగంచేసి మతప్రచారాని కుపయోగిస్తున్నాడని బిజ్జలుడు బసవేశ్వరుని నిందించాడు. నిర్బంధించటానికికూడా ప్రయత్నించాడు. దాంతో బసవయ్య ఎవరికీ చెప్పకుండా కళ్యాణివదలి తన సహచరులతో దక్షిణ మైసూరు ప్రాంతానికి వెళ్ళిపోయాడు.

బసవయ్య వెళ్ళిపోగానే ముందు జరిగిన ఒప్పందం ప్రకారం వీరశైవులు, అర్ధరాత్రివేళ రాజైన బిజ్జలుని శయ్యాగారం ప్రవేశించి కత్తులతో అతనిని ముక్కలు ముక్కలుగా నరికివేశారు. దానితో జైనులకు శైవులకు బ్రహ్మాండమైన మతయుద్ధం కళ్యాణినగరంలో ప్రారంభ

మైంది. పౌరులందరూ స్త్రీ, పురుష, బాలురు ఈ మతకలహాలలో పాల్గొన్నారు. నగరం అంతటా పీనుగులపెంట అయిపోయింది. కళ్యాణినగర వైభవం దీంతో అడుగంటింది. ఈ దారుణ ఘటన క్రీ. శ. 1166 ప్రాంతాలలో జరిగింది. తర్వాత కొద్దికాలానికే బసవయ్య మరణించాడు.

పల్నాటియుద్ధంనాటికే వీరశైవమతం ఆంధ్రదేశంలో వ్యాపించసాగింది. కాని ఈ మతం కాకతీయులకాలంలో విశేషంగా వ్యాపించింది.

తెలుగు చోడరాజుల పరిపాలనను ముగించేముందు, ఒక విషయం ప్రస్తావించాలి. పరరాజుల దండయాత్రలు, అంతఃకలహాలు ఒకవైపున, వైష్ణవ శైవ మతోద్యమాలు మరొకవైపున ఆంధ్రదేశాన్ని ఊపివేసినవి. కనుకనే చాళుక్యరాజుల కాలంలో ప్రారంభమైన సాహిత్యసృష్టి కొనసాగలేదు. నన్నెచోడుడు రచించిన కుమారసంభవకావ్యం ఒక్కటే ఈ వంద సంవత్సరాల ఆంధ్ర జీవితంలోను ధృవతారవలె నిలచినది.

నన్నెచోడుడు నరసరావుపేట కొణిదెన ప్రాంతాన్ని పరిపాలించిన చోడరాజులలోనివాడు.

క్రీ. శ. 1120–60 మధ్యకాలంలో నన్నెచోడుడు జీవించాడు. ఈ కవి రచించిన కుమారసంభవం కాళిదాసుని కుమారసంభవానికి అనువాదం కాక స్వతంత్ర కావ్యం.

12 వ అధ్యాయం

కాకతీయ యుగం

ఆంధ్రుల చరిత్రలో అత్యంత ప్రసిద్ధిగాంచిన కాకతీయ రాజుల 300 సంవత్సరాల చరిత్రను సౌలభ్యంకొరకు మూడు ప్రధాన దశలుగా విభజించవచ్చు. (1) మొదటిదశ క్రీ. శ. 1000–1158 వరకు. వరంగల్లు జిల్లాలోని మధిర, మానుకోట తాలూకాలను మాత్రం పరిపాలిస్తూ కొంత కాలం తూర్పు చాళుక్యరాజులకు, మరికొంతకాలము పశ్చిమ చాళుక్యరాజులకు సామంతులుగా నున్న కాకతీయులు ఈ 150 సంవత్సరాలలోను చిన్నచిన్న రాజులను ఓడించి, పశ్చిమ చాళుక్యుల ఆధిపత్యాన్ని కూలద్రోసి, తెలంగాణా కంతటికి స్వతంత్రాధిపతులుగా రూపొందారు. ఈ 150 సంవత్సరాలలో నలుగురు రాజులు యీ వంశంలో పరిపాలించారు. వీరిలో ఆఖరివాడైన రెండవ ప్రోలరాజు అతి ప్రసిద్ధుడు. కాకతీయ చరిత్రలో ఇది ప్రారంభదశ.

(2) రెండవదశ క్రీ. శ. 1159–1261 వరకు. తెలంగాణాను పునాదిగా చేసుకొని కాకతీయులు యీ రెండవదశలో ఆంధ్రదేశాన్నంతా జయించారు. ఉత్తరాన గంజాంజిల్లాలోని అస్కా మొదలు దక్షిణాన కంచివరకు, కోస్తా జిల్లాలు, రాయలసీమ, తెలంగాణా అంతా వీరి పరిపాలనలోకి వచ్చింది. ఈ రెండవదశలో మొత్తం ముగ్గురు రాజులు పరిపాలించారు. వీరిలో 1198–1262 వరకు సుదీర్ఘకాలం పరిపాలించిన కాకతీయ గణపతిదేవుడు ప్రసిద్ధుడు. ఈ దశను కాకతీయరాజ్య విస్తరణ దశ అని పిలవవచ్చు.

3. ఆఖరుదశ క్రీ. శ. 1262–1323 వరకు. ఈ దశలో ఇద్దరే రాజులు. రుద్రమదేవి, ప్రతాపరుద్రుడు. వీరిద్దరు ఆంధ్రదేశ స్వాతంత్ర్యాన్ని పరరాజుల దండయాత్రలనుండి కాపాడిన మహావీరులు. రుద్రమదేవి దేవగిరి యాదవుల నోడించింది. సామంత ప్రభువుల తిరుగుబాట్ల నణచి, అతి సమర్థతతో రాజ్యపాలన గావించింది. రెండవ రాజైన ప్రతాపరుద్రుడు ఉప్పెనవలె ముంచుకువచ్చిన మహమ్మదీయ దండయాత్రను అనేక తడవలు ప్రతిఘటించి చివరకు ఓడిపోయి ఖయిదీ అయినాడు. ఖయిదీ జీవితాన్ని భరించలేక చివరకు ఆత్మహత్య చేసుకు చనిపోయాడు.

కా క తీ యు లె వ రు ?

కాకతీయ పరిపాలనలో ముఖ్యాంశాలను తెలుసుకునేముందు కాకతీయుల పుట్టుపూర్వోత్తరాలను గురించి క్లుప్తంగా తెలుసుకోవడం అవసరం.

క్రీ. శ. 626 నుండి, 1120 వరకు దాదాపు 500 సంవత్సరాలు ఆంధ్రదేశం వేంగీ చాళుక్యరాజుల పరిపాలనక్రింద ఉన్న విషయం పాఠకులకు విదితమే. తెలంగాణా ప్రాంతంగూడా పేరుకు వేంగీ చాళుక్యుల ఆధిపత్యాన్ని అంగీకరించినా అచ్చటి సామంత ప్రభువులు సమయం దొరికినప్పుడల్లా తమ స్వాతంత్ర్యాన్ని స్థాపించుకుంటూ ఉండేవారు. రాష్ట్రకూట రాజులకు వేంగీ చాళుక్యులకు జరిగిన నిరంతర యుద్ధాలలో ఈ ప్రాంతం తరచు చేతులు మారుతూ ఉండేది. ఇట్టి సామంతరాజులలో కాకతీయు లొకరు. కాకర్త్యగుండన అను ఒక సామంతరాజు క్రీ. శ. 934–945 సంవత్సరాల మధ్య వరంగల్లుజిల్లా మధిర, మానుకోట తాలూకాలను పరిపాలించాడు. ఇతడే కాకతీయవంశ మూలపురుషుడు.

తూర్పు చాళుక్యులవలెనే కాకతీయులుకూడా వరాహ లాంఛనులు. కాకతీయుల శిల్పంలోకూడా వేంగి చాళుక్య శిల్పఛాయలు అనేకమున్నాయి.

కాకతీయులు నాల్గవ వర్ణానికి చెందిన కర్షకులు. వీరు ప్రారంభంలో చిన్న సామంతులుగా ఉండి బలపరాక్రమాలవల్ల గొప్పరాజ్యాన్ని స్థాపించినమీదట తాము సూర్యవంశపు క్షత్రియులమని వర్ణించుకున్నారు. రెడ్డి, వెలమ, కమ్మ, బ్రాహ్మణ కులాలతో సంబంధ బాంధవ్యాలు జరిపారు. రుద్రమదేవి తన రెండవ కూతురైన రుయ్యమ్మను, తన మంత్రులలో ఒకడైన బెండపూడి అన్నయ్య అను బ్రాహ్మణునికిచ్చి వివాహం చేసింది. ఈ విధంగా కాకతీయులు తమస్థానాన్ని సుస్థిరం చేసుకున్నారు.

కాకతీయులు ప్రారంభంలో జైనమతావలంబకులు. వీరశైవ మతము ఆంధ్రదేశంలో వ్యాపించక పూర్వము ప్రజాసామాన్యంలో ఎక్కువమంది జైనమతాన్ని అవలంబించి ఉండేవారు. తెలంగాణాలో జైనమత వ్యాప్తి హెచ్చు. క్రీ. శ. 1115–1158 సంవత్సరాలమధ్య పరిపాలించిన కాకతీయ రెండవ ప్రోలరాజుకు బిజ్జలుడు సమకాలికుడు. బిజ్జలునికి సహాయంగా తన సైన్యాలను పంపి కల్యాణి నగరాన్ని పశ్చిమ చాళుక్యరాజులనుండి స్వాధీనం చేసుకోవడంలో ప్రోలరాజు సహాయపడ్డాడు.

ప్రోలరాజు కాలంలోనే వీరశైవమతం ప్రారంభమైంది. ఇతని స్నేహితుడైన బిజ్జలుడు, అతని కోశాధిపతియైన బసవయ్య జైన, శైవ మతపక్షాలను ఆదరించి పరస్పర కలహాలను పెంచుకున్న ఫలితంగా కన్నడ రాజధాని కల్యాణి బూడిదపెంట ఐన విషయం ప్రోలరాజు గమనించాడు. అప్పుడప్పుడే కుదుటపడుతున్న కాకతీయరాజ్యం మతద్వేషాలలో నాశనం కాకుండా కాపాడాలంటే ఉప్పెనవలె వస్తున్న వీరశైవ

మతోద్యమానికి తలఒగ్గటం మంచిదని భావించాడు. అంతవరకు ఆద రిస్తూన్న జైనమతాన్ని వదలి, తానుకూడ శైవమతాన్ని స్వీకరించాడు. ప్రోలరాజు ప్రదర్శించిన యీ రాజకీయ చతురతవల్లనే కాకతీయుల పరి పాలన మరి రెండు శతాబ్దాలు కొనసాగింది.

తెలంగాణా విమోచన

మొదటిదశలో నలుగురు రాజులు పరిపాలించారని తెలుసు కున్నాము. వీరిలో రెండవ వాడైన మొదటి ప్రోలరాజు రాజరాజనరేం ద్రుని కుమారుడైన కులోత్తుంగ చోళునితోపాటు కాంచీనగర దండ యాత్రలో పాల్గొన్నాడు. అప్పటికి కాకతీయులు స్వతంత్ర ప్రభువులు కాలేదు. తూర్పు చాళుక్యులకు మాత్రమేగాక కల్యాణి పరిపాలించిన పశ్చిమ చాళుక్యులకుకూడా, తాను సామంతుడనని ఆ రాజులవద్దనుండి లిఖిత పూర్వకముగా హనుమకొండరాజ్యాన్ని సంపాదించుకొన్నానని ప్రోలరాజు ఒక శాసనంలో వ్రాసుకున్నాడు. ఈతని తరువాత పరిపాలిం చిన రెండవ బేతరాజు కాలంలో సబ్బిమండలం (కరీంనగర్ జిల్లా)కూడా వీరికి స్వాధీనమైంది; పశ్చిమ చాళుక్య రాజులకు విశ్వాసపాత్రులుగా ఉంటూ, వారి సహాయంతోనే తమ రాజ్యాన్ని వీరు విస్తరింప చేసు కున్నారు.

నాల్గవవాడు రెండవ ప్రోలరాజు. ఇతడు తెలంగాణా అంతటినీ స్వాధీనపరచుకున్నాడు. అయితే ఇది తేలికగా సాధ్యపడలేదు. ఈ రాజు తైలపదేవుడు, గోవిందరాజు, గుండరాజు, జగద్దేవుడు అను నలుగురు స్థానిక పరిపాలకులను ఓడించిన మీదటనే తెలంగాణా అంతా స్వాధీనం చేసుకోగలిగాడు.

ప్రోలరాజు జయించిన తైలపదేవుడు పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి కుమారుడైన మూడవ తైలపదేవుడు. ఇతని తండ్రి విక్రమాదిత్యుడు

కల్యాణిలో పరిపాలించుచుండగా, ఇతడు మహబూబ్‌నగర్, నల్గొండ జిల్లాలకు రాజప్రతినిధిగా ఉండేవాడు. ఇతనిని ప్రోలరాజు ఓడించి ఆ రెండు జిల్లాలను తన స్వాధీనము చేసుకున్నాడు. తైలపుణ్ణి ఖైదుచేయక వదలివేశాడు.

ప్రోలరాజు ఓడించిన రెండవవాడు గోవిందరాజు. ఇతడు కన్నడ దేశం నుండి విక్రమాదిత్యుని సేనానాయకుడుగా ఆంధ్రదేశం ప్రవేశించి వరంగల్లుజిల్లాలోని నేలకొండపల్లి ప్రాంతాన్ని పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. వీరిద్దరినీకాక మంథెన ప్రాంతాన్ని పరిపాలించే గుండరాజును, వేములవాడను పరిపాలించిన జగద్దేవునికూడా ప్రోలరాజు జయించాడు. ఈ రెండుప్రాంతాలు కరీంనగరు జిల్లాలోనివి. వేములవాడ అనాదిగా ఒక చాళుక్యవంశశాఖచే పరిపాలించబడుతూ స్వతంత్ర రాజ్యంగా ఉంటూ వచ్చింది.

ఈ విధంగా పశ్చిమ చాళుక్యరాజుల సామంతు లందరినీ ఓడించి కన్నడ సామ్రాజ్యాన్ని ధ్వంసంచేసి, తెలంగాణా ప్రాంతాన్నంతా ప్రోలరాజు తన అధీనంలోకి తెచ్చుకున్నాడు.

తెలంగాణా ఆక్రమణ పూర్తి ఐన మీదట, కృష్ణానదినిదాటి తెలుగుచోడులనుకూడ జయించవలెనని ఇతడు ప్రయత్నించాడు. ఆ ప్రయత్నంలో 1158 లో వెలనాటి చోడరాజైన గొంకరాజుతో పోరాడి మరణించాడు.

కాకతీయుల ఈ ప్రథమ దశను ముగించేముందు ఒక విషయం గమనించాలి. తెలంగాణా ప్రాంతాన్నంతా కన్నడ సామ్రాజ్యంనుండి విముక్తి చేసిన ఈ కాకతీయరాజులు, ఒక చారిత్రక బాధ్యతను నిర్వర్తించారు. అంతవరకు ఆంధ్రచరిత్రలో రాజ్యపీఠాలన్నీ కోస్తాప్రాంతంలోనే వుంటూ వచ్చాయి. అమరావతి, వేగి, రాజమహేంద్రవరం, విజయవాడ

ఇవి వివిధ రాజ్యాలకు కేంద్రాలుగా ఉండేవి. మహారాష్ట్ర రాజులైన రాష్ట్రకూటులు, కన్నడరాజులైన పశ్చిమ చాళుక్యులు వేంగి చాళుక్యులపై జరిపిన దండయాత్రలన్నీ తెలంగాణా మీదుగానే జరిగాయి. వివిధ సామ్రాజ్యసేనల మధ్య నిరంతర సంగ్రామరంగంగా ఈ ప్రాంతం మారిపోయింది. స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిగలరాజ్యం ఏర్పడని కారణంగా ఆర్థిక, సాంఘిక, సాంస్కృతిక రంగాలలో అభివృద్ధిలేక అచ్చట సమాజం స్థాణు రూపంలో ఉండిపోయింది.

ప్రజలలోపుట్టి, ప్రజల కష్టసుఖాలు గుర్తెరిగిన కాకతీయరాజులు ఈ పరిస్థితిని గమనించారు. స్వతంత్ర రాజ్యస్థాపనకు పూనుకున్నారు. శతాబ్దాలుగా ఊసరక్షేత్రంగా ఉన్న తెలంగాణా సస్యశ్యామలమైంది. తెలంగాణాలో ఇప్పటికీ నిలచిఉన్న అనేక చెరువులు, కాలువలు కాకతీయ రాజులు నిర్మించినవే. 300 సంవత్సరాలు సుస్థిర పరిపాలన ఫలితంగా తెలుగుకవిత్వం తెలంగాణాలో బహుముఖాలుగా విలసిల్లింది; శిల్పం, లలితకళలు, చేతివృత్తులు, వర్తక వ్యాపారములు వృద్ధిచెందాయి. అనేక సంవత్సరాలుగా పరరాజుల పాదఘట్టనలక్రింద నలిగిపోయినా తెలంగాణా మట్టినుండి పుట్టిన కాకతీయ రాజులు స్వతంత్ర రాజ్యపాలన చేయటం వల్లనే ఇదంతా సాధ్యమైంది.

యావదాంధ్ర ప్రభుత్వ స్థాపన

రెండవదశలో వీరి రాజ్యం ఆంధ్రదేశమంతా వ్యాపించింది. ఈ దశలో మొదటివాడు రుద్రదేవుడు. ఇతనినే మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు అని కూడ చరిత్రకారులు వ్యవహరిస్తారు.

ఇతడు ప్రోలరాజు ప్రారంభించిన దిగ్విజయాలను ముందుకు తీసుకువెళ్ళాడు. మేడరాజు, దొమ్మరాజు, మైలగిదేవుడు, చోడోదయుడు

మొదలైన స్థానిక ప్రభువులను జయించాడు. వీరు తెలంగాణాలో మిగిలి పోయిన చిల్లరరాజులు.

వీరిని జయించినమీదట క్రీ. శ. 1162 లో వెలనాటిపై దండ యాత్రచేసి శ్రీశైలం, త్రిపురాంతకం ప్రాంతాలను ఆక్రమించుకున్నాడు. ఇవి కృష్ణకు దక్షిణంగా ఉన్న కర్నూలుజిల్లాలోని ప్రాంతాలు. 1186 లో దండయాత్రచేసి గోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాలను తిరిగి స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. క్రీ.శ. 1176-1182 సంవత్సరాల మధ్య జరిగిన పల్నాటి యుద్ధంలో నాయకురాలికి సహాయంగా, 2 వేల గుర్రపు రౌతులను పంపి నది ఈ ప్రతాపరుద్రుడే. పల్నాటియుద్ధ ఫలితంగా వెలనాటి చోళులు పూర్తిగా బలహీనపడిన మీదటనే, 1186 లో రుద్రదేవుడు ఈ ప్రాంతా న్నంతా జయించగలిగాడు. చివరకు దేవగిరి యాదవరాజైన జైతుగి చేతు లలో ఇతడు మరణించాడు. ఇతని సోదరుడు మహాదేవరాజు దేవగిరి యాదవులపై పగసాధించవలెనని ప్రయత్నించాడు, కాని విఫలుడైనాడు. మహాదేవరాజు కొడుకైన గణపతిదేవుడు 1198 లో రాజ్యానికి వచ్చాడు.

కాకతీయ గణపతిదేవుడు రాజ్యానికి రాకపూర్వము, దేవగిరి యాదవులవద్ద 12 సంవత్సరాలు ఖైదులో ఉన్నాడు. చివరకు విడుదల చేయబడ్డాడు. ఈలోగా కాకతీయరాజ్యంలో సామంతులు అనేక తిరుగు బాట్లు చేశారు. వీటన్నిటినీ రేచర్ల రుద్రుడు అను సేనాని ఓడించి, గణ పతిదేవునకు రాజ్యం అప్పగించాడు.

గణపతిదేవుడు రాజ్య విస్తరణకు రెండుమార్గా లవలంబించాడు. కేవలం సైనికబలంపైన మాత్రమే ఆధారపడక, వివిధ రాజకుటుం బాల్తో సంబంధ బాంధవ్యాలనుకూడా ఏర్పరచు కున్నాడు.

క్రీ. శ. 1212-13 సంవత్సరాల్లో తూర్పుతీరంపై దండెత్తి కృష్ణా, గోదావరి, గుంటూరు జిల్లాలను తిరిగి స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. నిడద

వోలును పరిపాలిస్తున్న వేంగీ చాళుక్య వంశస్థుడైన వీరభద్రరాజుకు తన కూతురైన రుద్రమదేవినిచ్చి వివాహం చేశాడు. తన రెండవ కుమార్తెయైన గణపాంబను ధరణికోట రాజైన బేతరాజుకు, తన సోదరి మేలాంబికను మధిర ప్రాంతానికి రాజైన రుద్రరాజు కిచ్చి వివాహం చేశాడు. తెనాలి, రేపల్లె తాలూకాలు కమ్మనాడు అని అప్పుడు వ్యవహరింపబడేవి. ఆ ప్రాంతానికి రాజైన జాయప సేనాని ఇద్దరు చెల్లెళ్ళను తాను వివాహం చేసుకొని, జాయపను తన గజసైన్యాధ్యక్షుడుగా నియమించి ఓరుగల్లు తీసుకువెళ్ళాడు. నెల్లూరు ప్రాంతాన్ని జయించి, పూర్వ పరిపాలకుడైన మనుమసిద్ధికి ఇచ్చాడు. రాయలసీమ ప్రాంతాన్నంతా జయించి, గంగయసాహిణి అను సామంత పాలకునికి తిరిగి ఆ ప్రాంతంపై అధికారం యిచ్చాడు. పులివెందుల తాలూకా మొదలుకొని గండికోట, రేనాడు, సలికినాడు, పొత్తపినాడు, మైసూరులోని తెలుగు ప్రాంతమైన చింతామణివరకు యీ గంగయసాహిణి పరిపాలించేవాడు. ఇతనిని జయించటంతో రాయలసీమ అంతా గణపతిదేవుని స్వాధీనమైంది.

అటు తర్వాత కళింగదేశంపై దండెత్తి గంజాంజిల్లా అస్కావరకు దండయాత్ర జరిపినట్లు శాసనాలద్వారా తెలియవస్తున్నది.

శాతవాహనరాజుల తర్వాత యావదాంధ్రదేశాన్ని జయించి పాలించినవాడు కాకతీయ గణపతిదేవు డొక్కడే కనబడుతున్నాడు.

ఈ రెండవదశను ముగించేముందు ఒక విషయాన్ని గమనించవలసి ఉంటుంది. గణపతిదేవుడు సైనికబలంతో ఆంధ్రదేశాన్ని జయించటంతోపాటు సాంఘిక, సాంస్కృతిక రంగాలలోకూడా ఆంధ్రైక్యతకెంతో సహాయపడ్డాడు. తాను స్వయంగా వివిధ కులాలవారితో వైవాహిక సంబంధాలు ఏర్పరచుకున్నాడు. జాయపసేనాని కమ్మవంశస్థుడు. కోట

బేతరాజు మొదలైనవారు తెలుగుచోడులు. వీరు క్రమంగా తెలగాలుగా మారారు. రేచర్ల రుద్రుడు మొదలైన సేనానాయకులు రెడ్లు. వీరుగాక పల్నాటి బ్రహ్మనాయని వంశస్థులైన పద్మనాయక వెలమలను మరొక కులము ఈ కాలంలో ఏర్పడ్డది. వీరికికూడా గణపతిదేవుడు ప్రధాన పదవులిచ్చాడు. సహపంక్తి భోజనాలను ప్రోత్సహించాడు. చాళుక్య వీరభద్రరాజు, సాక్షాత్తు చంద్రవంశపు రాజులమని పూర్వీకుల ఘనతను చెప్పుకుంటూ జీవించిన చాళుక్య రాజవంశంవారు. ఆంధ్రదేశంలో కమ్మ, రెడ్డి, వెలమ, కాపు కులాలు యీ కాలంలోనే ప్రస్ఫుటం కాసాగినవి. ఈ కులభేదాలు అంతఃకలహాలకు త్రోవతీయకుండా గణపతిదేవుడు కొంత వరకు కాపాడాడు.

నెల్లూరు జన్మస్థలమైన తిక్కన సోమయాజి ఓరుగల్లువెళ్ళి, గణపతిదేవుని ఆస్థానంలో తన మహాభారతం పూర్తిచేశాడు. తెలంగాణా ఆంధ్ర ప్రాంతాలను సాంస్కృతికంగా ఐక్యపరచిన సాహిత్యసృష్టికి తిక్కన మూలపురుషుడు.

దండయాత్ర - ప్రతిఘటనదశ

కాకతీయుల పరిపాలనలో చివరివారు రుద్రమదేవి, ఆమె మనుమడు ప్రతాపరుద్రుడు. రుద్రమదేవి 1262-1296 వరకు పరిపాలించింది. ఆంధ్రదేశమంతా ఒక స్త్రీ అసమాన ధైర్యసాహసాలతో పరిపాలించిన యీ ఘట్టం మన చరిత్రలో ప్రత్యేకస్థానం వహిస్తుంది.

స్త్రీ పరిపాలన సహించని కొందరు సామంతులు తిరుగుబాటు ప్రారంభించారు. రుద్రమదేవి అతి సమర్థతతో ఈ తిరుగుబాటును అణచివేసింది. ఒకవైపు అంతఃకలహాలను పరిష్కారం చేసుకుంటూండగా దేవగిరి యాదవరాజు ఓరుగల్లుపై దండెత్తి వచ్చాడు. ఆ దండయాత్రనుకూడ ఈమె ఓడించింది.

ఈ మహాయుద్ధాలలో రుద్రమదేవికి బాసటగా నిలిచిన ప్రసిద్ధ సేనానులను మనం సర్వదా స్మరించుకోవాలి. గోన గన్నారెడ్డి, ప్రసాదిత్య నాయకుడు, రుద్రమనాయకుడు, కాయస్థులైన జన్నిగదేవుడు, త్రిపురాంతకుడు, బ్రాహ్మణుడైన బెండపూడి అన్నయ్య వీరిలో ముఖ్యులు.

రుద్రమదేవి కూతురు కొడుకైన ప్రతాపరుద్రుడు 1290—1326 వరకు పరిపాలించాడు. అప్పటి కప్పుడే ఉత్తర హిందూస్థానమంతా మహమ్మదీయుల వశమైపోయింది. దక్షిణ హిందూదేశాన్నికూడా స్వాధీనం చేసుకునేందుకు నాటి ఢిల్లీ పరిపాలకుడైన అల్లాఉద్దీన్ ప్రయత్నించసాగాడు. ఇతని మొదటి దండయాత్ర 1303 వ సంవత్సరంలో మాలిక్ కాఫర్ ఆధిపత్యాన జరిగింది. ఆ యుద్ధంలో మహమ్మదీయులు పూర్తిగా ఓడిపోయారు. 1309 లో రెండవసారి మాలిక్ కాఫర్ దండయాత్ర చేశాడు. ఈ యుద్ధం దీర్ఘకాలం జరిగి ఎవరికీ విజయం లభించలేదు. ప్రతాపరుద్రుడు మహమ్మదీయులకు విశేషంగా ధనమిచ్చి సంధిచేసుకున్నాడు. 1316 లో అల్లాఉద్దీన్ మరణించాడు.

మహమ్మదీయుల ప్రమాదం తగ్గిన మీదట 1322 వరకు ప్రతాపరుద్రుడు స్థిరంగా రాజ్యం చేశాడు. దక్షిణ దిశగా వచ్చిన పాండ్యరాజుల దండయాత్రలను ఓడించాడు. ఇంతలోకే 1323 లో ఢిల్లీ పాలకులైన గియాసుద్దీన్ తుగ్లక్ సైన్యాలు తెలంగాణాపై మూడవ దండయాత్ర చేశాయి. ఆంధ్రసైన్యాలు ఘోరంగా పోరాడి ఓడిపోయాయి. ప్రతాపరుద్రుడు ఖైదుచేయబడ్డాడు. ఢిల్లీకి తీసుకువెళ్ళుతుండగా త్రోవలో గోదావరిలోపడి అభిమానధనుడైన ప్రతాపరుద్రుడు ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు. కాకతీయరాజ్యం అస్తమించింది.

13 వ అ ధ్యా య ం

వీ ర శై వ మ త ం

శైవమతం భారతదేశంలో అత్యంత ప్రాచీనకాలమునుండి ఉంది. మొదటినుండి ప్రజాసామాన్యం ఎక్కువగా యీ మతాన్ని అవలంబిస్తూ వచ్చారు. భూస్వామ్య రాచరికయుగంలో నానాబాధలు పడుతూ, తమ కష్టాలకు మూలకారణం గమనించని అమాయిక ప్రజల క్రోధావేశాలు, ఆగ్రహం, మతకల్లోలాల రూపంలో అనేకసార్లు చరిత్రలో ప్రత్యక్షమౌతూ వచ్చాయి. శివునిపట్ల మూఢవిశ్వాసం, కులాచారాల నిరసన, అన్యమతద్వేషం అను మూడు ప్రధాన సూత్రాలపై ప్రారంభమైన వీరశైవమతోద్యమం 11 వ శతాబ్దంలో కన్నడ, ఆంధ్రదేశాలలో గొప్ప సంచలనం కలిగించింది.

కులభేదాలను నిరసించుట మినహా, యీ మతంలోని మిగతా మతసూత్రాలన్నీ పూర్తిగా మూఢ నమ్మకాలపై ఆధారపడి ఉన్నవి. బౌద్ధమతం ఏ కారణాలవల్ల ఒకప్పుడు ఆంధ్రదేశంలో విరివిగా వ్యాపించినదో, తిరిగి అవే కారణాలవల్ల వీరశైవమతంకూడా వ్యాపించసాగింది. బౌద్ధమతం ప్రజాసేవ, నైతిక జీవితం — మొదలైనవానికి విశేష ప్రాధాన్యం యిచ్చింది. వీరశైవమతం అన్యమత వినాశనానికి, స్వమత ప్రచారానికి విశేష ప్రాధాన్యత నిచ్చింది. నాటి వైదికతత్వశాస్త్రంకంటే ఒక అడుగు వెనుకకువేసి, కేవలం మూఢభక్తి ప్రధానమైన మతప్రచారానికి పూనుకుంది. కనుకనే యీ ఉద్యమం ఒకటి రెండువందల సంవత్సరాలలో నశించింది. కులభేదాలను రూపు

రూపుమాపటానికి పూనుకున్న జంగములు తామొక కులమైనారు. కన్నడదేశంలో లింగాయతులను పేరుతోను, ఆంధ్రదేశంలో జంగాలు అను పేరుతోను వీరు సమాజంలో ఒకభాగంగా మిగిలిపోయారు, బ్రాహ్మణఅధికారంపట్ల ప్రజలలోగల నిరసనభావం వీరశైమతరూపంలో వ్యక్తమైంది.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు

కులభేదాలను నిర్మూలించపూనుకున్న వీరశైవమతం ఆంధ్ర దేశంలో అడుగుపెట్టే సమయానికి, యీదేశంలో మరొక రూపంలో వీరశైవమతం అప్పుడే ప్రారంభమైంది.

శ్రీపతి, శివలెంక మంచన, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు అను ముగ్గురు పండితులు బయలుదేరి ఆంధ్రలో శైవమత పునరుద్ధరణకు పూనుకున్నారు. వీరిలో మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు అతి ప్రసిద్ధుడు. ఈ ముగ్గురిని పండితత్రయం అని వ్యవహరిస్తారు.

మల్లికార్జున పండితుడు 1100—1170 సంవత్సరాల మధ్య జీవించాడు జన్మస్థలము తూర్పుగోదావరిజిల్లా ద్రాక్షారామము.

అప్పటికే ఆంధ్రబ్రాహ్మణ కుటుంబాలలో హెచ్చుభాగం అద్వైత మతాన్ని స్వీకరించాయి. భక్తి, కర్మ మార్గాలను వదలి, కేవలం జ్ఞాన మార్గం మోక్షసాధనకు చాలునని అద్వైత మత సిద్ధాంతం. ఈ సిద్ధాంతంయొక్క మంచిచెడ్డలు ఎలాఉన్నా, సాంఘికంగామాత్రం ఒక ఫలితం కలిగింది. మోక్షమనేది ఎవరికి వారు వ్యక్తిగతంగా కృషిచేసి సంపాదించుకొనవలసింది తప్ప సమిష్టిగా చేసే భజనలు, కర్మలు మొదలైన వాటివల్ల సాధ్యంకాదని నమ్మిన ఫలితంగా, అద్వైతమతస్థులు మిగతా సమాజంనుండి వేరుపడటం జరిగింది. ప్రజాసామాన్యంలోకి ఈ మతం ఎన్నడూ వ్యాపించలేదు. సాంఘికంగా మిగతా కులాలవారికి, బ్రాహ్మణులకు మధ్యగల అగడ్త ఎక్కువైంది.

ఇలాంటి కుటుంబములోమల్లికారునపండితారాధ్యుడుపుట్టాడు. జ్ఞానాన్ని సంపాదించుకున్నామని భావిస్తూ అద్వైతులు మేధావుల అహంకారాన్ని మాత్రం పెంచుకుంటున్నారని అతడు గ్రహించాడు. భక్తిప్రధానమైన శైవమతాన్ని చేపట్టాడు. తనకుగల పాండిత్యప్రకర్ష నుపయోగించి శైవ మత మొక్కటే వైదికసాంప్రదాయాల కనుగుణ్యమైనదని వాదించ సాగాడు.

బసవయ్యవలె, ఈ పండితుడు కులాచారాలమీద ధ్వజమెత్తలేదు. కన్నడ, ఆంధ్ర వీరశైవ మతాలకు యిదే ప్రధానమైన వ్యత్యాసం. శివ భక్తిని, కులభేదాలను రెంటిని సమన్వయం చేయటానికి పూనుకున్నాడు;

"భవునిమీద వలపు, బ్రాహ్మ్యంబుతో
పొత్తు పాయలేను నేను, బసవలింగ"
అనునది పండితాచార్యుని సూత్రం.

పండితారాధ్యుడు తన మతాన్ని ప్రచారంచేసుకుంటూ దేశమంతా తిరిగాడు. జైన, బౌద్ధ పండితులను అనేకులను వోడించాడు. వెలనాడు రాజధానియైన చందవోలులో రెండవ వెలనాటి చోళుడు పరిపాలిస్తూ వుండేవాడు. వెలనాటి చోడుడు మత సామరస్య ధోరణి కలవాడు. అతని సభలో బౌద్ధపండితునికి, మల్లికార్జున పండితారాధ్యునకు తీవ్రవాగ్వివాదం జరిగింది. దూషణ, ప్రతిదూషణలతో సభ అంతమైంది.

తమ గురువైన పండితారాధ్యుని బౌద్ధపండితుడు నిందించాడన్న కోపంతో, పండితారాధ్యుని శిష్యులైన రేమయ్య, దేవయ్యలు అర్ధరాత్రి వేళ ఆ బౌద్ధమత గురువును దారుణంగా హత్యజేశారు.

ఈ సంగతి మర్నాడు రాజుకు తెలిసి, హత్యకు కారకులెవరని ప్రశ్నించగా పండితారాధ్యుడు తానే హత్యకు కారకుడనని అంగీకరించాడు. తనపైగల అభిమానంతో తన శిష్యులు బౌద్ధగురువును హత్య

చేశారని, అలాచేయటం తప్పుగాదనివాదించాడట. రాజు కోపంతో పండితా రాధ్యునికి కళ్ళు ఊడజెరికించాడు. కాని శివుని దయవలన కళ్ళువచ్చిన వట. ఇలా మూడుసార్లు జరిగినదట. అంతట రాజు పండితారాధ్యుని వదిలేశాడట.

ఈ కథవల్ల నాటి ప్రచారకు లెట్టి హింసాత్మక పద్ధతు లవలంబిం చెడివారో తెలుసుకోవచ్చు .అదేకాలంలో కన్నడదేశంలో బసవయ్య కూడా, బిజ్జలుని సంహరించి వీరశైవమత ప్రచారానికి పూనుకున్నాడు. బసవయ్యను కలుసుకోవలెనని పండితారాధ్యుడు బయలుదేరి శ్రీశైలం వరకు వెళ్ళాడు. బసవయ్య చనిపోయినట్లు తెలిసింది. దాంతో పండితా రాధ్యుడు నిరాశచెంది, శ్రీశైలప్రాంతంలో నివసిస్తూ కొద్దికాలంలో మర ణించాడు.

ఈ పండితారాధ్యుడు శివతత్వసారము అను గ్రంథం వ్రాశాడు. గ్రంథం అంతా శివభక్తిని వర్ణిస్తుంది. తెలుగు భాషలోని శతకవాఙ్మ యాని కిది పునాది.

జైనమత విధ్వంసన

అగ్రవర్ణాలనుండి ప్రారంభమైన భక్తిప్రధానమైన వీరశైవము, కన్నడదేశంనుండి వ్యాపించి కులవ్యవస్థపై ధ్వజమెత్తిన వీరశైవము కలిసిపోయాయి. ఈ కలయికఫలితంగా ఆంధ్రలో వీరశైవమతం కన్నడ దేశంలోవలె కులవ్యవస్థపై మహోద్ధృతంగా దండెత్తలేదు. అయినప్పటికీ తీవ్ర సాంఘిక కల్లోలాన్ని కలిగించింది. పరమతద్వేషాన్ని వీ రెంతగా బోధించారో, శివతత్వసారంలోని ఈ క్రింది పద్యాలవల్ల తెలుసుకోవచ్చు.

కం. ధ్రువముగ సర్వ ప్రాణుల
నవశ్యము‌ను చేయకుండు నది హింస మదిన్

శివ నిందకులగు పాపుల
నవిచారితవృత్తి చంపనగు నీశానా.
కం. శివనిందావిషయంబగు
నవమానము చెప్పునట్టి యప్పుస్తకముల్
అవిచారంబుగ కాల్చగ
నవు చెప్పెడివాని జంపనగు నీశానా.

ఆంధ్రదేశంలో ఆనాడు ప్రజాసామాన్యంలో జైనమతం విశేషంగా వ్యాపించి ఉంది. ముఖ్యంగా స్వర్ణకారులు, వృత్తి కార్మికులు వ్యవసాయదారులు జైనమతాన్ని అవలంబించేవారు. తెలంగాణాలో ఈ మతవ్యాప్తి హెచ్చు. కాకతీయ రాజులు ప్రారంభంలో జైనమతాన్ని ఆదరించారు.

జైనమతాన్ని నాశనంచేసి, జైన దేవాలయాలను ధ్వంసంచేసి, మతగురువులను హింసించి ఆంధ్రలో ఆ మతాన్ని నామరూపాలు లేకుండా చేసింది వీరశైవమతము. రెండవ ప్రోలరాజు తర్వాత కాకతీయ రాజులందరూ శైవమతాన్ని ఆదరించారు. జైన హింసలో తోడ్పడ్డారు. అనేక జైన దేవాలయాలు శైవ దేవాలయాలుగా మారినవి. హనుమకొండలో చరిత్ర ప్రసిద్ధమైన పద్మాక్షీ దేవాలయం. జైనమతస్థుల చిత్రాలు, విగ్రహాలు ఇప్పటికీ అక్కడ వున్నాయి. ప్రోలరాజు కాలంలోనో, ఆ తరువాతనో ఇది శైవాలయంగా మారింది. మొదట ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో జీవించిన పాల్కురికి సోమనాథుడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్రలోను, బసవ పురాణంలోను శైవమత ప్రచారకులు ఏ విధంగా అన్యమతస్థులను హింసించింది స్వోత్కర్షాపూర్వకంగా కూడా వర్ణించబడ్డాయి.

దేవర దాసయ్య అను వీరశైవుడు పొట్లచెర్వు అనుగ్రామంలో ఏడు జైనవసతులను ధ్వంసంచేశాడు. జైనుల విగ్రహాలను ముక్కలు

చేశాడు. కోవూరులో బ్రహ్మయ్య అను శైవుడు వాదములో జైనులను ఓడించి, వారినందరినీ చంపించినాడు. అబ్బలూరులో ఏకాంతమయ్య జైనుల ఆలయాలను ధ్వంసం చేశాడు. ఇలాంటి సమాచారం పై గ్రంథాలలో విస్తారంగా ఉంది.

ఈ సందర్భంలో ఒక సందేహం సహజంగా వస్తుంది. వీరశైవ మతం కులాచారాలను నిరసించింది. జైనమతం కూడా కులాచారాలను వ్యతిరేకించింది. ఈ రెంటికి ప్రధాన శత్రువు కులవ్యవస్థ. దానిపై ఆధారపడ్డది వైదికమతం. కాని చరిత్రలో వీరశైవులు జైనులపైన హింసాకాండ జరిపినట్లున్నది. కాని బ్రాహ్మణ మతస్థులమీద కూడా జరిపినట్లులేదు. కేవలం విమర్శనలతో మాత్రమే వారిని వదిలినారు. దీనికి కారణం ఏమిటో తెలుసుకోవాలి.

అద్వైత సిద్ధాంతాలుగాని, వైదిక మతంగాని ఆనాటికి ప్రజా సామాన్యంలో వ్యాపించలేదు. ప్రజలలో బలంగా వేరూనియున్న జైన మతాన్ని తొలగించి, ఆ స్థానాన్ని ఆక్రమించుకోవటమే వీరశైవులకు ప్రధానకర్తవ్యమైంది. ఇంతే కాదు. అగ్రవర్ణస్తులైన బ్రాహ్మణులకు మొదటినుండి రాజుల ప్రాపకం ఉంది. వారికి అగ్రహారాలిచ్చి, అనేక రక్షణలిచ్చి ఒక ప్రత్యేక కులంగా వారిని ఆంధ్రరాజులందరూ పోషిస్తూ వచ్చారు. ఏమత కల్లోలము వచ్చినా, యుద్ధం వచ్చినా బాధపడేది ప్రజా సామాన్యం. తమను సూటిగా ఎదిరించిన అన్ని ఉద్యమాలను రాజులు క్రూరంగా అణచివేశారు. తమ వ్యవస్థకు ముప్పు లేనంతవరకూ జైన, శైవ, వైష్ణవ మతాలు ఏవి వ్యాపించినా వారు సహించారు ప్రజలు తమ కుల ప్రాతిపదికపై, తమలో తాము నిరంతరమూ కలహించుకోవటం, తమ అధికార భద్రతకుకూడా లాభమేనని భావించారు. కలహాలు

తీవ్రమైనప్పుడు మధ్యవర్తిగావచ్చి యిద్దరినీ శిక్షించి, తమ పెత్త నాన్ని పునఃస్థాపితం చేసుకునేవారు.

కాకతీయులలో అత్యంత సమర్థుడైన గణపతిదేవుడు, వీరశైవ మతోద్రేకాన్ని అదుపులో పెట్టగలిగాడు. జైన, శైవులను సమదృష్టితో పరిపాలించాడు, విశ్వేశ్వర శంభువు అను మతాచార్యుడు గణపతిదేవునికి గురువు. మతద్వేషరహితమయిన శైవమతాన్ని, విశ్వేశ్వరశంభువు ప్రోత్సహించాడు. శైవ వైష్ణవ విభేదాలను పక్కకు నెట్టి హరిహరనాథు నికి మహాభారతాన్ని అంకితంచేసిన తిక్కనకూడా, మత సామరస్యస్థాప నకు తోడ్పడ్డాడు.

బలవంతులైన రాజులు పరిపాలించినప్పుడు, జైన శైవ ద్వేషాలు అణగిఉండేవి. బలహీనుడైన రాజు అధికారంలోకి రాగానే అవి తిరిగి తలయెత్తేవి. గణపతిదేవ, రుద్రమ పరిపాలనకాలంలో అణగివున్న జైన శైవ మతద్వేషాలు ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో తిరిగి విజృంభించినవి, జైనులను శైవులు నానా హింసలు పెట్టినారు. ఈ హింసలకు తాళలేక జైనులు రాజ్యవిచ్ఛిత్తికి కుట్రలు చేస్తోండేవారు. కాకతీయ రాజ్య పత నానికి జైన శైవ మతద్వేషాలు కూడా ఒక కారణం.

వైదికమత నిరసన

ఆచరణలో అగ్రవర్ణాల ఆధిపత్యాన్ని తొలగించలేక పోయినా వీరశైవమతగ్రంథాలు బ్రాహ్మణాధిక్యతను మనస్ఫూర్తిగా నిరసిం చాయి. వైదికకర్మ సిద్ధాంతాలను నిశితంగా అవహేళన చేశాయి.

పాల్కురికి సోమనాథుడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్రలోని యీ క్రింది వాక్యాలు చూడండి :

"అసమాక్షు గొలువని అగ్రజుండైన
వసుధ మాలల మాలవాడ కాకెట్లు"
"వేదభరాక్రాంతు లనగబడిన

బ్రాహ్మణ గార్దభంబులతోడ
బ్రతిసేసి యాడిన పాపంబు వచ్చు"

గాడిద చాకలి మూటలను మోసినట్లు, బ్రాహ్మణులు వేదాలను మోస్తూ, వల్లిస్తూ ఉంటారు. వారితో చర్చించుటయే పాపము—అని సోమనాధుడు తన మహాభినివేశాన్ని చాటుతున్నాడు.

ఒక్కొక్క సందర్భంలో ఎంతటి హేతువాదయుక్తంగా వీరి వాదన ఉంటాయో యీ క్రింది ఉదాహరణలు చూడండి :

"కుటిలుడై జాతి
నాగుల జంపుచుండి
ప్రతిమ నాగులకును
పాల్పోయునట్లు"
"నెఱి నంకురించు క్రమానికి నీరు మాని
నెఱి వట్టి కొయిటికి నీరెత్తినట్లు
కాన అనాదులు గావు లోకములు
కాన దైవంబులు గావు వేదములు"
"వేదంబు దైవమేనియును
చెపుమా ఒక
దైత్యునిచే మ్రింగబడునె"

అని వేదాలు మామూలు గ్రంథాలేనని, వానిలో దైవత్వంలేదని, శివుడే పరమ దైవమని సోమనాధుని వాదన. అదే విధంగా కర్మసిద్ధాంతాన్ని ఇలా విమర్శించాడు.

"దనరి లక్ష్యము ధనుర్ధరు డేయకున్న
గనకు దా బాణంబు సని యెట్లు దాకు
ఘనుపొంగ ఈశ్వర ప్రేరణ లేక
దనకు దా గర్మంబు సని యెట్లునొందు"

మతప్రచారంకొరకు ఏమిచేసినా తప్పులేదని వీరు బహిరంగంగా చెప్పారు. భర్త శైవుడు కానిచో భార్య అతనిని వదలి వేరొకరిని స్వీకరించవచ్చు.

"పురుషుడు శివభక్తి విరహితుడేని.
పురుషని మీరుట తరుణికి ప్రథము"

అంతేకాదు.

"వేటాడి రాముడు వెలది గోల్పడియె
వేటాడి యెఱుక దా విశ్వేశు గలిసె
కాన ఎల్లను నమార్గం బనరాదు
దా నీశ్వరార్థమున్ తలపునఁజేసి"

ఈశ్వరుని పొందగల్గిన మార్గ మేదయిన మంచిదే.

సామాన్య నైతిక సూత్రాలను సైతం ఉల్లంఘించి మతవ్యాప్తికి పూనుకున్న వీరశైవమతం గొప్ప కల్లోలాన్ని కలిగించింది. అయితే, అన్ని మతకల్లోలాలవలెనే ఇదికూడా బలవత్తరమైన ఆర్థిక, రాజకీయ శక్తులకు లోబడి క్రమంగా నశించింది. బ్రాహ్మణులలో ఆరాధ్యులు, బ్రాహ్మణేతరులలో జంగాలు అనే రెండు ఉపశాఖలుమాత్రం పై మతోద్యమ చిహ్నంగా ఆంధ్రలో మిగిలిపోయారు.

వీరశైవ మతప్రచారం తెలుగు సాహిత్యంలో ఒక కొత్త ధోరణిని ప్రవేశపెట్టింది. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు, పాల్కురికి సోమనాధుడు, తదితరు లనేకులు మత ప్రచారమే ప్రధానోద్దేశంగా గ్రంథాలు వ్రాశారు. సోమనాధుడు వ్రాసినవాటిలో బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్ర-రెండూ అమూల్యగ్రంధాలు. నాటి సాంఘిక పరిస్థితులనుతెలుసుకోటానికి ఎంతో ఉపయోగపడతాయి. ఈ గ్రంథాలు ద్విపదలో వ్రాయబడ్డాయి. సంస్కృత ఛందస్సును వదలి దేశీయ ఛందస్సును స్వీకరించుటయేగాక, భావ ప్రకటనకు ఆటంకంగా ఉండే అనేక నియమాలను శివకవులు ఉల్లంఘించి తెలుగు సాహిత్యంలో కొత్తమార్గం ప్రారంభించారు. సంస్కృతీ సంప్రదాయాలలోని లోపాలను మాత్రం ఖండించి, ద్వేషపూరితమైన కులవ్యతిరేక దృక్పథంతో ప్రారంభమైన ఉద్యమాలు కాలక్రమేణ ఎలా నిష్ఫగారి నశించిపోతాయో తెలుసుకునేందుకు వీరశైవ మతం ఒక విస్పష్ట ఉదాహరణ.

14వ అధ్యాయం.

కాకతీయులనాటి సాంఘిక జీవితం

కాకతీయరాజుల సుస్థిర పరిపాలనా ఫలితంగా, ఆంధ్రదేశంలో వ్యవసాయం, వాణిజ్యం అభివృద్ధి చెందినవి. శాతవాహనరాజులకాలం నుండికూడా ఆంధ్రలో సముద్రవ్యాపారం విరివిగా సాగుతూన్న విషయం పాఠకులకు విదితమే. దేశం అల్లకల్లోలమై అంతర్యుద్ధాలకు నిలయమైనప్పుడు యీ వ్యాపారం మందగించి, తిరిగి సుస్థిర పరిస్థితు లేర్పడగానే అభివృద్ధి అవుతూ ఉండేది. కాకతీయ గణపతిదేవుని కాలంలోగుంటూరు జిల్లాలోని మోటుపల్లి సుప్రసిద్ధ రేవుపట్టణంగా ఉండేది. రేపల్లెకు దగ్గరగా సముద్రతీరాన ఇప్పటికీ మోటుపల్లె ఒక పల్లీయుల గ్రామంగా నిలచి ఉంది.

ఆంధ్రదేశంనుండి సన్నని దారంతో నేయబడిన మల్లుసెల్లాలు, తివాచీలు, కంబళీలు విదేశాలకు విస్తారంగా ఎగుమతి అవుతూ ఉండేవి.

ఓరుగల్లు నగరంలో తివాచీల నేత ఎక్కువగా జరుగుతుండేది. మల్లుసెల్లాలు మచిలీపట్టణ పరిసర ప్రాంతాలలో విరివిగా తయారయ్యేవి. క్రీ. శ. 14వ శతాబ్దం ఆఖరులో ఆంధ్రదేశ సంచారంచేసిన మార్కోపోలో అను విదేశయాత్రికుడు యిలా వ్రాశాడు:

"కాకతీయ రాజ్యంలో శ్రేష్ఠమైన, సన్ననైన వస్త్రములు నేయబడుచున్నవి. వీని ధర చాలా ప్రియము. నిజముగా ఆబట్టలు సాలెగూడు వలె నుండును. ఆ వస్త్రముల ధరింపనొల్లని రాజుగాని, రాణిగాని ప్రపంచములో నుండరు."

మణిపట్టు, భూతిలకము. శ్రీవన్నియ, మహాచీని, భావజతిలకము మొదలయిన పేర్లుగల రకరకాల వస్త్రాలు తయారు చేయబడుతూ ఉండేవి.

వర్తక వాణిజ్యాలు

ఓరుగంటి సమీపంలో మట్టెవాడ అను గ్రామమున్నది. అచ్చట స్త్రీలు ధరించు మట్టెలు తదితర ఆభరణములు తయారవటంవల్లఆగ్రామానికి మట్టెవాడఅని పేరు వచ్చింది. ఆదిలాబాదు జిల్లాలోని నిర్మల సమీపము వద్దనున్నకూన సముద్రం గ్రామంలో ఉక్కు-కత్తుల కసరమయిన లోహం లభించేది. ఇప్పటికీ ఆ ప్రాంతం కత్తుల పరిశ్రమకు ప్రసిద్ధి వహించింది.

ఓరుగల్లు నగరం వెలుపల బ్రహ్మాండమయిన సంత జరుగుతూ ఉండేది. ఆ ప్రాంతంలో నిలచివున్న ఒక శాసనంలో ఈ క్రింది వివరాలున్నాయి.

దేశి, పరదేశి, బేహారులు విశేషముగా నల్కా- వ్యాపారము చేయుచుండిరి. ఆకుకూరలు, కొబ్బరికాయలు, మామిడిపండ్లు, చింతపండు మొదలైనవస్తువులమీద, నువ్వులు, గోధుమలు, పెసలు, వడ్లు, జొన్నలు మొదలైన ధాన్యాలమీద, నూనె, నెయ్యి, ఉప్పు, బెల్లము, ఆవాలు, మిరియాలు, తగరము, సీసము, రాగి, చందనము, కర్పూరము, జవాది కస్తూరి, దంతము, పట్టు, ఉల్లె, అల్లము మొదలైన వస్తువులమీద, పన్నులు విధించబడేవి. వీనిని కోట వెలుపలనే ప్రభుత్వోద్యోగులు వసూలు చేసేవారు.

బరువును నిర్ణయించుటకు తులము, ఫలము, వీసము, చిన్నము మొదలైన పరిమాణము లుండేవి. ఓరుగల్లునగరంలో మయిలసంత,మడిసంత అని రెండు సంతలుండేవని, మాంసపదార్థములు మయిలసంతలోను, కూరగాయలు మడిసంతలోను అమ్మబడుతూ ఉండేవని వల్లభామాత్యుని క్రీడాభిరామం అనే గ్రంథంవల్ల తెలుస్తున్నది.

సముద్రవ్యాపారము విశేషంగా వృద్ధిపొందినందువల్ల నౌకా పరిశ్రమ కూడా వృద్ధిచెందింది. సముద్రయానాని కుపయోగపడే పెద్ద పడ

వలతో పాటు, నదులను, ఏరులను దాటటానికి తోలుతో చేసిన పుట్లను వాడేవారు. ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యకాలంలో గోదావరినదిపై సైనికుల ఉపయోగార్థం కొన్నివేల పుట్లు సిద్ధంగావుండేవట. 'పుట్టి' యిప్పటికీ తెలుగు దేశంలో ఏరులను దాటటానికి ఉపయోగింపబడుతూనే ఉంది.

మహమ్మదీయులతో జరిగిన యుద్ధాలలో ఆంధ్రులు ఉపయోగించిన ఆయుధాలను కూడా మనం తెలుసుకోగలం. ఓరుగల్లు కోటను మహమ్మదీయులు ముట్టడించినపుడు సలసల కాగే ద్రావకాలను కోటపైనుండి శత్రువులపై క్రుమ్మరించేవారు. రాళ్ళను రువ్వటానికి "అరద్దలు" ఆంధ్రులచేతను, "మాంజనీకు"లు మహమ్మదీయులచేతను వాడబడ్డాయి. ఈ రాళ్ళ వేగమునుగురించి ఒక ముస్లిం చరిత్రకారుడు యిలా వర్ణించాడు.

"ముసల్మానుల రాళ్ళు వేగముతో ఆకాశమం దెగురుచుండెను. హిందువుల గుండ్లు బ్రాహ్మణుల జంధ్యములనుండి విసరబడినవానివలె బలహీనములై యుండెను"

ప్రతాపరుద్రీయం అనే గ్రంథములో ఆంధ్రులు యీ క్రింది ఆయుధాల నుపయోగించినట్లు ఉంది. తోమరము, ఖడ్గము, కొయ్యతో చేయబడిన గదలు, విల్లు, అమ్ము, లోహముతో చేయబడిన గదలు మొదలైనవి.

ఆంధ్రుల ఓటమికి యితర కారణాలతో పాటు, మహమ్మదీయ ఆయుధ సంపత్తి ఒక కారణం. మహమ్మదీయులు గుర్రపుదళాలను విస్తారంగా వాడారు. ఆంధ్రులు ప్రధానంగా పాదచారులు. కొద్దిపాటిగా ఏనుగులను వాడారు. ఫిరంగులు, తుపాకులు మహమ్మదీయులు ప్రయోగించారు. ఆంధ్రులకు పై ఆయుధప్రయోగం ఆనాటికి తెలియదు. కాకతీయుల అనుభవందృష్ట్యా విజయనగర రాజులు ఈ లోపాన్ని సరిచేసుకోగలిగారు

లలితకళలు - సాహిత్యము

ఈ కాలంలో లలితకళలు, సాహిత్యము విస్తారంగా అభివృద్ధి అయినాయి. ముఖ్యంగా శిల్పకళ వృద్ధి అయింది. శత్రువులకు దుర్భేద్యంగా ఉండే కోటలను నిర్మించుకోవటం నాటి రాజుల ఆత్మరక్షణకే అత్యవసరంగా ఉండేది. మతవ్యాప్తి కవసరమయిన దేవాలయాలు, భవనాలు, సత్రాలు నిర్మించబడ్డాయి. ఈ రెండు కారణాలవల్ల లలితకళలన్నింటికంటె శిల్పకళ ప్రాచీన చరిత్రలో విశేష ప్రాధాన్యత సంపాదించింది. హనుమకొండలోని పద్మాక్షి దేవాలయం, వేయిస్తంభాల గుడి, రామప్పగుళ్ళు, ఓరుగల్లుకోట, స్వయంభూదేవాలయం, కాకతమ్మగుడి మొదలైన శిల్పకళా విశేషాలు నేటికీ నిలచి, నాటి ఆంధ్రుల కళాప్రతిభను వేనోళ్ల చాటుచున్నవి. జాయపసేనాని రచించిన నృత్యరత్నాకరంలోని భంగిమలు అనేకం, రామప్పగుళ్లలో శిల్పాకృతిలో ఉన్నవి. శాతవాహనులకాలంలో ఆంధ్ర శిల్పకళ మహోజ్వలంగా వెలిగింది. వేయి సంవత్సరాల అనంతరం తిరిగి కాకతీయుల పాలనలో ఆంధ్రశిల్పుల ప్రతిభా నైపుణ్యాలు విజృంభించాయి.

శిల్పకళ మాత్రమే గాక, సంగీత నృత్యకళలు కూడా విశేషంగా అభివృద్ధి పొందాయి. గణపతిదేవునివద్ద సేనానిగా ఉన్న జాయప "నృత్యరత్నాకరము" అను ప్రసిద్ధ నాట్యగ్రంథం వ్రాశాడు.

కాకతీయ రాజులందరూ భాషాపోషణ విషయమయి ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహించారు. మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు "నీతి శాస్త్ర" మను సంస్కృత గ్రంథం రచించినట్లు తెలుస్తున్నది. అయితే ఆ పుస్తకం ప్రస్తుతం లభ్యంకావడంలేదు. ఇతను "విద్యాభూషణుడు" అనే బిరుదును కూడా పొందాడు.

విద్యానాథుడు, విశ్వనాథుడు, మల్లికార్జునభట్టు మొదలైన సంస్కృత కవులు యీ కాలంలో నివసించారు.

వీరి సంస్కృత రచనలు సహజంగా ప్రజాసామాన్యంలో ప్రవేశం పొందలేదు. అయితే వీరిలో విద్యానాథుడు వ్రాసిన ప్రతాపరుద్రీయం లక్షణ గ్రంథం మాత్రమే కాక, నాటి చారిత్రక సమాచారాన్ని కూడా కొంత తెలియజేస్తున్నది.

శివకవులు, నూతన మార్గాల నవలంబించి, ద్విపదకవిత్వ రచనను సాగించారని యింతకు పూర్వమే తెలుసుకున్నాము. ద్విపద రచన ప్రభావం సాహిత్యంలో ప్రవేశించిన మీదట ఇతరులుకూడా ఈ పద్ధతిని స్వీకరించారు. గోనబుద్ధారెడ్డి ద్విపద రంగనాథ రామాయణం వ్రాశాడు. పాల్కురికి సోమనాథుడు రచించిన బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్ర, వృషాధిపశతకము మొదలైనవానివలెనే ఈగ్రంథం కూడా విశేష వ్యాప్తి చెందింది. ఇదే కాలంలో రచింపబడ్డ భాస్కర రామాయణం ఒక విలువైనగ్రంథం. శతకరచన ఈ కాలంలో వృద్ధియైంది. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు వ్రాసిన శివతత్వసారము తెలుగులో మొదటి శతకం. అతని తర్వాత కొద్దికాలానికి బద్దెన అనుకవి "నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి" అను గ్రంథం వ్రాశాడు. ప్రస్తుతం ఆంధ్రదేశంలో విస్తార ప్రచారంలో ఉన్న 'సుమతీ శతకం' కూడా ఈ బద్దెన రచించినదే. నాటి జీవిత వ్యవహారాని కవసరమైన నీతిసూత్రాలను లోకానుభవంతో కూడిన గుణపాఠాలను, పాఠకుల హృదయాలలోకి సూటిగా ప్రవేశించినట్లు వెల్లడి చేసే తెలుగు శతకాలలో సుమతీ శతకమొకటి. ఆంధ్రదేశంలో తెలుగు విద్యాభ్యాసము సుమతీ శతకంతోనే ప్రారంభమౌతున్నది.

పై సాహిత్య రచనలన్నీ ఒక వంతు, తిక్కన మహాకవి పూర్తి చేసిన మహాభారతం మరొక వంతుగా భావించవలసి వుంటుంది. తిక్కన జన్మస్థలం నెల్లూరు. మనుమసిద్ధి రాజువద్ద మంత్రిగా ఉండి, ఆరాజ్యాన్ని మనుమసిద్ధి దాయాదులు హరించిన మీదట, తిక్కన ఓరుగల్లు వెళ్ళి గణపతిదేవుని ఆస్థానంలో స్థిరపడ్డాడు. గణపతిదేవుని సహాయంతో

మనుమసిద్ధి తిరిగి నెల్లూరు రాజ్యం సంపాదించాడు. తిక్కన తన మహాభారతములోని 15 పర్వములు గణపతిదేవుని ఆస్థానంలోనే పూర్తి చేశాడు. ఆంధ్ర మహాభారత ప్రశస్తినిగురించి, తెలుగు సాహిత్యంలో తిక్కన స్థానాన్నిగురించి ఇక్కడ దీర్ఘంగా చర్చించనక్కరలేదు.

కేవలం ఆంధ్రదేశంలోను, భారతదేశంలోను మాత్రమేగాక, తిక్కన ప్రపంచ మహాకవులలోనే ఒకడుగా పరిగణింపబడవలసినవాడు. కాళిదాసు, షేక్స్పియరు మొదలైనవారివలె తిక్కన మహాకవిగూడ ఆచంద్రతారార్కం సాహిత్యంలో స్థానం సంపాదించుకున్నాడు.

తిక్కన ప్రతిభ ఇంతటితో ముగియలేదు. సాహిత్యాభిలాషను ప్రజలలో వ్యాపింపజేసి అనేకులయిన కవులను తయారుచేశాడు. 13, 14 శతాబ్దాలలో ఆంధ్రదేశంలో రచనలు సాగించిన కవులందరూ, తాము తిక్కన శిష్యులమని ఘనంగా చెప్పుకున్నారు. దశకుమార చరిత్రము వ్రాసిన కేతన మార్కండేయ పురాణం వ్రాసిన మారన, సుమతీ శతకం వ్రాసిన బద్దెన—ఇంకా అనేకులుతిక్కనశిష్యులే.

సంస్కృతంలోని మహాకావ్యాలను తెలుగులోకి అనువదించే సాంప్రదాయాన్ని నన్నయభట్టు ప్రవేశపెట్టాడు. తిక్కన యుగంలో ఈ సాంప్రదాయం విశేషంగా వృద్ధిచెందింది. సంస్కృతంలోని పురాణాలు, కావ్యాలు తెలుగులోకి తర్జుమా కొనసాగినవి. ఈ ఆంధ్రీకరణోద్యమం రెడ్డిరాజులనాటి శ్రీనాథునివరకు కొనసాగుతూనే ఉంది.

మరొకవైపున శివకవులు, శైవమత ప్రచారాని కనువైన ప్రజా వాఙ్మయాన్ని సృష్టించసాగారు. ద్విపద కావ్యాలు, శతకాలు, ఉదాహరణ వాఙ్మయము పెంపుచేశారు. సంస్కృత కావ్యాలలో పురాణపురుషులు, ధీరోదాత్తులు నాయకులు కాగా, శైవ వాఙ్మయంలో మాల, మాదిగ, కమ్మరి, కుమ్మరి కులాలలో పుట్టిన శైవభక్తులు, భక్తురాండ్రు నాయకులయినారు. ఈ స్పర్ధవల్ల ఆంధ్ర సాహిత్యానికి ఎంతో మేలు జరిగింది.

అధర్వణుడను జైనకవి భారతంలోని మూడు పర్వాలను తెలుగు చేశాడు. ఇతని కాలంలో క్రీ. శ. 1250. ఈయనభారతంనేడు లభించుట లేదు. మతద్వేష పిశాచికి ఆహుతి ఐన అసంఖ్యాక గ్రంథాలలో అది ఒకటి.

చాళుక్యుల కాలంలో ప్రారంభమైన ఆంధ్రాభిమానము కాకతీయుల కాలంలో వెల్లివిరిసి రాజులలోను, ప్రజలలోను వ్యాపింప నొచ్చింది. ఓరుగల్లు ఆంధ్రనగరము, కాకతీయరాజులు ఆంధ్రోర్వీశులు, మత, కుల విభేదాల కతీతమైన జాతీయభావాని కది నాంది. మహమ్మదీయుల దండయాత్రలను ప్రతిఘటింపవలసిన ఆ కాలంలో ఈ జాతీయ దృష్టి ఎంతగానో ఉపకరించింది.

శాతవాహనుల కాలంనాడు. మత ప్రాతిపదికపై బౌద్ధ సంస్కృతి ప్రజలను ఐక్యం చేసింది. అది నశించిన పిదప, మతద్వేషాలు, కుల విభేదాలు, ప్రాంతీయ దురహంకారాలు,వేర్వేరు ప్రాంతాలమధ్య ప్రజల మధ్య అడ్డుగోడలను సృష్టించాయి. కాకతీయుల కాలంనాటికి, ఈ అడ్డు గోడలు కొంత తొలగి, అఖిలాంధ్ర జాతీయభావం ఏర్పడసాగింది. కను కనే కాకతీయ పరిపాలన ఆంధ్రుల చరిత్రలో అత్యంత ప్రధానమైన యుగంగా భావిస్తున్నాము.

గ్రామ పరిపాలన

కాకతీయుల కాలంలో రాజ్య పరిపాలనలో కొన్ని ప్రధానమైన మార్పులు జరిగాయి. గ్రామ పరిపాలనలో రెడ్డి, కరణము, తలారి మొదలయినవారు కాకతీయులకాలంనాటికే ఉన్నారు. కాకతీయులకు పూర్వం కరణం వృత్తి విశ్వబ్రాహ్మణుల చేతులలో ఉండేది. విశ్వ బ్రాహ్మణులు ప్రారంభంలో జైనమతాన్ని, తర్వాత వీరశైవమతాన్ని స్వీకరించారు. మతాభినివేశ ఫలితంగా రాజులకు వ్యతిరేకంగా జరిగే

కుట్రలలో ప్రధానపాత్ర వహిస్తూండేవారు. గణపతిదేవుని కాలంలో, ఒక ప్రధానమైన మార్పు జరిగింది. అంతవరకువున్న విశ్వబ్రాహ్మణులందరిని కరణీకం వృత్తినుండి తొలగించి, స్మార్తులయిన నియోగ బ్రాహ్మణులను గణపతిదేవుడు ఈ వృత్తిలో స్థిరపరచాడు. అదే వ్యవస్థ ఇప్పటికీ నిలచి ఉంది. ఆంధ్రదేశంలో ముప్పాతిక మూడువంతులు కరణం వృత్తి బ్రాహ్మణుల చేతిలో ఉన్న విషయం పాఠకులకు విదితమే.

ఈ ప్రధానమైన మార్పుకు గణపతిదేవుని ప్రోత్సహించిన మంత్రి గోపరాజు రామ ప్రధాని అని ఆంధ్రదేశంలోని గ్రామ కవిలెలలో ఉంది.

గ్రామోద్యోగులకు, త…రి మొదలయినవారికి మాన్యములు,ఇవ్వబడేవి. భటవృత్తి మాన్యములు దేవాదాయ, ధర్మాదాయాలకు సంబంధించిన ఈనాములు ఇవ్వడం కాకతీయులకాలంలో సర్వసామాన్యం.

సాంఘిక నైతిక జీవనము

కాకతీయుల కాలంలోని ఆంధ్రసాంఘిక పరిస్థితిని గురించికూడా మనం తెలుసుకోవలసి ఉంటుంది. రెడ్డి, వెలమ, కమ్మ, తెలగ అను విభాగాలు ఈ కాలంలో ఘనీభవించాయి.

కులాలు ఏర్పడడమే గాక, కుల విద్వేషాలు కూడా హెచ్చు కాసాగినవి. గణపతిదేవుడు దూరదృష్టితో అన్ని కులాలవారికి సమాన గౌరవం యిచ్చిన విషయం లోగడ తెలుసుకున్నాము. ఆ విధానాన్ని త్యజించి రుద్రమదేవి, ప్రతాపరుద్రుడు వెలమనాయకులకు విశేష గౌరవం ఇచ్చేవారు. తమకుజరిగిన అవమానమువల్ల క్రుద్ధులయి రెడ్డిరాజులు, ప్రతాపరుద్రునిపట్ల ద్వేషభావము వహించారు. ముస్లిం దండయాత్రలను ప్రపఘటించే సమయంలో మనస్ఫూర్తిగా పోరాడక, వెనుకడుగు వేశారు. ప్రతాపరుద్రునికాలంలో, గండికోటలో ఒక తిరుగుబాటును కూడ తెచ్చారు.

కాకతీయుల కాలంలో మొత్తంమీద పద్మనాయకులకే ఎక్కువ ప్రోత్సాహం లభించింది. ప్రతాపరుద్రుడు వెలమవారియెడల జూపిన పక్షపాత బుద్ధి కాకతీయరాజ్య పతన కారణాలలో ఒకటి. తత్ఫలితంగా రెడ్డి, కమ్మ కులాలకు, వెలమలకు నిరంతరం కలహాలు సాగాయి. కాకతీయ రాజ్య పతనానికి యీ కుల విద్వేషాలే ప్రధాన కారణం. కాకతీయుల పతనానంతరం, తెలంగాణాలోని రాజుకొండలో ప్రోలయ నాయకుడను పేరుగల వెలమ ప్రభువు; కొండవీటి సీమలో రెడ్డిరాజులు పరిపాలన సాగించారు.

వేశ్యకులానికి నాటి సమాజంలో విశేష ప్రాధాన్యత ఉండేది. అన్ని కులాల వలెనే అది ఒక కులంగా భావించబడేది. వేశ్యవృత్తికి సంబంధించిన శాసనాలను ప్రభుత్వం చేసేది. శాసనోల్లంఘనం చేసిన వేశ్యలకు, విటులకు శిక్షలు విధించేవారు. కాకతీయుల కాలంలో అన్ని కులాలలోను వేశ్యవృత్తి వ్యాపించి వున్నట్టు క్రీడాభిరామంద్వారా తెలుస్తున్నది. బ్రాహ్మణ కులం మొదలుకొని, మాలలవరకు, బహిరంగంగానో, రహస్యంగానో వ్యభిచారం విరివిగా సాగుతూండేది. బ్రాహ్మణ పూటకూటిళ్ళు వ్యభిచార నిలయాలుగా ఉండేవని క్రీడాభిరామంద్వారా తెలుస్తున్నది.

వేశ్యలను పోషించడం గౌరవంగా నాటి అధికార వర్గాలు భావించారు. ప్రతాపరుద్రుని ఉంపుడుగత్తె మాచల్దేవి భవనం, ఓరుగల్లులో నాటి అత్యంత సుందర భవనాలలో ఒకటిగా ఉండేది. ఈ నైతిక విశృంఖలత్వము అధికార వర్గాలలో మాత్రమే గాక ప్రజలలో కూడా వ్యాపించింది. బాల్య వివాహాలు వ్యాపించసాగాయి, నిరంతర యుద్ధాల ఫలితంగా జననష్టం కలిగి, బాలింతుల సంఖ్యకూడా హెచ్చింది. మాంచాలవంటి అభిమానవతులైన ఒకరిద్దరు సహగమనం చేసినా, ఆ ఆచారం విరివిగా మాత్రం లేదు. ఏకపత్నీవ్రతం అనేది దాదాపు శూన్యం. ఆస్తి, అధి

కారం, దర్పం కలవారు యిద్దరు, ముగ్గురు భార్యలను చేసుకోవటం సర్వ సామాన్యంగా ఉండేది. నాటి వైవాహిక నైతిక జీవనం ఎంత కల్మష పూరితంగా ఉండేదో తెలుసుకునేందుకు క్రీడాభిరామం చదివితే చాలు. శ్రీకాకుళస్వామి ఉత్సవ వర్ణనలో వల్లభామాత్యుడు అతినగ్నంగా, వెగటుగలించేవిధంగా నాటి వ్యభిచారవృత్తిని వర్ణించాడు.

ఒకవైపున వర్తక వాణిజ్యాలు, లలితకళలు, సాహిత్యం వృద్ధి పొందాయని, ఆంధ్రదేశాన్నంతా ఐక్యపరిపాలన క్రిందకు తెచ్చిన కీర్తి కాకతీయులదని అంటున్నాము. మరొకవయిపున నాటి సాంఘిక, నైతిక జీవనం అత్యంత కలుషితంగా ఉండేదని కూడా చెబుతున్నాము. దిడి పర స్పర విరుద్ధం కాదా అని పాఠకులు ప్రశ్నించవచ్చు.

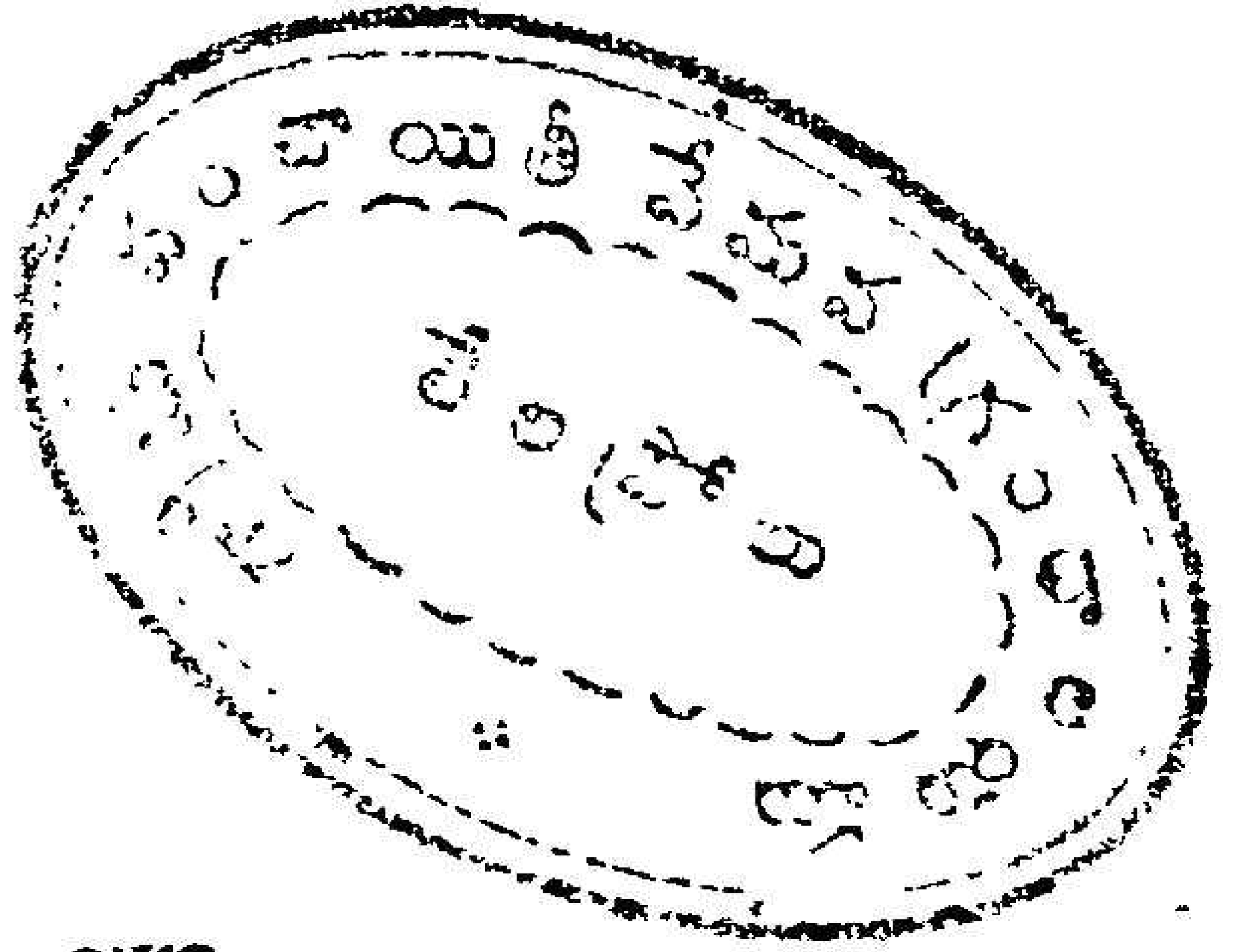
ఇందులో అసందర్భ మేమీ లేదు. అది భూస్వామ్యయుగం. కుల వ్యవస్థపై ఆధారపడిన హిందూసమాజంలో వివిధ కులాలమధ్య హెచ్చు తగ్గులు అంతఃకలహాలకు త్రోవతీసేటంతగా వృద్ధి అయ్యాయి.

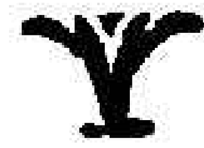
దీనికితోడు నిరంతర యుద్ధాలు. ఎప్పుడు ఏ క్షణమున పరరాజులు దండెత్తివస్తారో తెలియదు. ప్రజలలో సైనికతత్వం, వీరావేశం ఎక్కు వగా ఉండేవి. వీరుల ఆరాధనలు, జాతరలు, ఉత్సవాలు, జంతుబలులు, ఆటపాటలు, నృత్యగీతవినోదాలు, వీటితో నాటి నాగరికజీవితం పూర్తి గాను, గ్రామజీవితం కొంతవరకూ నిండివుండేది. సైన్యాలు కదలే టపుడు వారి వినోదార్థం వేశ్యబలగాన్ని వెంటతీసుకువెళ్ళేవారు. పల్నాటి యుద్ధం వర్ణనలో యీ విషయం ఉంది.

వీటన్నిటికీ నాటి వీరశైవమతంకూడ తోడ్పడ్డది. ఏదో విధంగా మతప్రచారం చేయటమే వారి ఉద్దేశ్యం. జంగములలో కొందరు మిండ జంగము లుండేవారు. వారు సాధారణ నీతి సూత్రాలకు కట్టుబడరు. మతప్రచారమే వారి లక్ష్యం. కాబట్టి అన్నిటికిఅతీతులు. వారు స్వేచ్ఛగా వ్యభిచరించేవారు.

ఒక్క కల్యాణిలో 12 వేలమంది మిండజంగములు ఉండేవారని వారికి కావలసిన వేశ్యలను బసవయ్య పంపుతుండేవాడని బసవపురాణంలో ఉంది.

ఈ నైతిక విశృంఖలత్వము నాటి సమాజంలోని ప్రధాన బలహీనతలలో ఒకటి. కుల విద్వేషాలు, నైతిక విశృంఖలత్వము, మూఢభక్తితో కూడిన మతావేశాలు—ఇవి కాకతీయ సామ్రాజ్యపతనానికి గల ఆంతరంగిక కారణాలు. వీటి ఫలితంగానే మహమ్మదీయులు ఓరుగల్లును జయించగలిగారు. కాకతీయుల ఘనకార్యాలను గుర్తించటంతో పాటు నాటి భూస్వామ్య వ్యవస్థలోని విచ్ఛిన్నకర పతనశక్తులనుకూడా గమనించినప్పుడే, ప్రాచీన చరిత్రనుగురించి మనము సమగ్రంగా గ్రహించగలము.

148

15వ అధ్యాయం

ముసునూరి నాయకులు - రెడ్డిరాజులు

కాకతీయ సామ్రాజ్యము క్రీ. శ, 1323 తో అంతమొందింది. ఢిల్లీపాదుషా అయిన గియాసుద్దీన్ తుగ్లక్ సైన్యాలు తెలంగాణాప్రాంతాన్నంతా స్వాధీనం చేసుకున్నాయి. మహమ్మదీయుల దండయాత్ర అంతటితో ఆగలేదు. గియాసుద్దీన్ తుగ్లక్ కుమారుడైన ఉల్లూఖాను నెల్లూరు మీదుగా మధురవరకు వెళ్ళి దండయాత్రలు చేశాడు. మధురలో మొట్టమొదటగా ఒక రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. అదేవిధంగా నెల్లూరును కూడా ఒక మహమ్మదీయ నవాబు కొంతకాలం పరిపాలించాడు. ఉల్లూఖాను రాజమహేంద్రవరం మీదుగా సింహాచలం, కటకంవరకు గూడా అదేసమయంలో దండయాత్రలు చేశాడు. 1322–1326 సంవత్సరాల మధ్య ముద్రించబడిన గియాసుద్దీన్ తుగ్లక్ నాణెములు ఈ మధ్యనే పశ్చిమ గోదావరిలోని ఏలూరువద్ద లభించాయి. 1324లో రాజమహేంద్రవరంలోని ఒక హిందూ దేవాలయం ముస్లిం మసీదుగా మార్చివేయబడ్డది.

ఉత్తర హిందూస్థానమునుండి దిగివచ్చిన ఈ మహమ్మదీయుల దండయాత్రలు దేశంలో అల్లకల్లోలం కలిగించాయి. ఆంధ్రుల రాజకీయ స్వాతంత్ర్యం నశించటంతోపాటు, అన్యమతస్థులయిన మహమ్మదీయుల చేతులలో ప్రజలు అనేక అగచాట్లకు గురిఅయినారు.

మహమ్మదీయుల చేతులలో ప్రజలు అనుభవించిన బాధలను ప్రోలయనాయకుని శిలా శాసనం ఇలా వర్ణిస్తున్నది.

"ధనంకోసం మహమ్మదీయులు భాగ్యవంతులపై ఎన్నో పాప కార్యాలు చేశారు. పూజలు చేసుకోరాదని బ్రాహ్మణులను ఆజ్ఞాపించారు. దేవాలయాలను విగ్రహాలను విధ్వంసం చేశారు. రైతులనుండి ధాన్యాన్ని బలవంతంగా స్వాధీనం చేసుకొంటున్నారు. పేదలు, భాగ్యవంతులు అందరూ ఒకేవిధంగా నలిగిపోతున్నారు. భార్యలను ఎత్తుకుపోతున్నారు. ఈ ముసల్మానుల భీకరకృత్యాలు విన్నవెంటనే కొందరు మరణించారు. ఈ పరిస్థితులలో తెలుగుప్రజలు ఎలా జీవించగలరు. ముసల్మాను రాక్షస కృత్యాల ఫలితంగా తెలుగుదేశం అంతా దావానలంలో దగ్ధమవుతున్న మహారణ్యంవలె ఉంది."

బార్నీ అను ఒక ముస్లిం చరిత్రకారుడు ప్రజల ఇబ్బందులను ఇలా వర్ణించాడు.

"రైతుల వద్దనుండి అధికంగా పన్నులు వసూలు చేయటానికి సుల్తాను పూనుకున్నాడు. అంతకు పూర్వంకంటె ఐదురెట్లు, పదిరెట్లు పన్ను పెంచాడు. ఈ పన్నుల భారంతో అనేక రైతుకుటుంబాలు నాశన మయినవి. బీదరైతులు దరిద్రులయి బిచ్చగాళ్లయిపోయినారు. ధనికులు భయంతో గ్రామాలను వదలి వెళ్ళి తిరుగుబాటుసేనలో చేరారు. భూములు బీడుపడ్డాయి. వ్యవసాయం పూర్తిగా సన్నగిల్లింది."

ఈ దాసత్వంనుండి తెలుగుదేశాన్నుద్ధరించటానికి 14 వ శతాబ్దిలో అనేకులు ప్రయత్నించారు. ముసునూరి నాయకుల నాయకత్వాన ఆంధ్రదేశంలోని 74 మంది సామంతులు ఏకమయి కోస్తాతీరం విముక్తికి నడుముగట్టారు. వీరసోమ దేవరాజు అను ఆర్వీటి నాయకుడు రాయలసీమలో తిరుగుబాటు లేవదీశాడు. హరిహర, బుక్కరాయలు కాకతీయుల పోగొట్టుకొన్న పొందిన రాజ్యాన్ని స్వాధీనపరచుకొని స్వతంత్ర హిందూరాజ్య స్థాపనకై హంపి విజయనగరంలో పునాదులు వేశారు. మహమ్మదీయుల దండ

యాత్ర ఫలితంగా ధ్వంసమయిన తెలుగుదేశాన్ని పునరుద్ధరించటానికి జరిగిన యీ ప్రయత్నాలు 14 వ శతాబ్దపు ఆంధ్ర జీవితంలో ప్రధాన ఘట్టాలు. వీరిలో ముసునూరి నాయకులు ముఖ్యులు.

ముసునూరి నాయకులు

కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో సామంతులుగా ఉన్న పరిపాలకులు, చావగా మిగిలిన సేనానాయకులు ఏకమై ముస్లింలను ప్రతిఘటించవలెనని నిశ్చయించారు. ముసునూరి ప్రోలయ వీరికి నాయకుడు ముసునూరు కృష్ణాజిల్లా, నూజివీడు తాలూకాలో ఉంది. ముసునూరు నాయకులు కమ్మవారు. ఆప్రాంతాన్ని ప్రోలయ నాయకుడు పరిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. ప్రోలయ నాయకుని నాయకత్వాన్ని, పిఠాపురం ప్రాంతానికి చెందిన కొప్పుల ప్రోలయ్యనాయకుడు, అద్దంకిని పరిపాలించిన ప్రోలయ వేమారెడ్డి, రేచర్ల సింగమనాయకుడు, కొలనురుద్రదేవుడు, ఇందులూరు అన్నయ్య మంత్రి ఇంకా అనేకులు అంగీకరించారు. వీరంతా కలిసి ప్రజలను సంఘటితపరచి, క్రీ. శ. 1325–26 ప్రాంతములో కోస్తా జిల్లాలను విముక్తిచేశారు. వారు తిరుగుబాటు సేనలను సమకూర్చుకొని, అడవులలో కొండలలో తలదాచుకుంటూ, సమయం కనిపెట్టి ముస్లిం సైన్యాలపై దాడిచేస్తూ ఉండేవారని మల్లవరం పంతమాగులూరు శాసనాలద్వారా తెలుస్తున్నది.

ప్రజల సహాయంతో జీవిస్తూ, శత్రువులపై మెరపు దాడి చేస్తూ ముస్లింసేనలను చికాకుపరచేవారు. ప్రబలమయిన ముస్లింలను ముఖాముఖి ఎదుర్కొనుటకు సమయముకొరకు కాచివున్నారు. తెలంగాణా ప్రాంతం పూర్తిగా ముస్లింల స్వాధీనం కావటంవల్ల, కోస్తా ప్రాంతంలో, భద్రాచలం కొండ ప్రాంతాలలో తమ విము

కార్యక్రమం ప్రారంభించారు. 1325 లో భద్రాచలంవద్ద రేకపల్లెలోవీరు తిరుగుబాటు జెండా లేవనెత్తారు.

అదే సంవత్సరం ఢిల్లీ పాదుషా గియాసుద్దీన్ తుగ్లక్ మరణించాడు. అతనికొడుకు ఉల్లూఖాన్ వరంగల్లు వదలి ఢిల్లీ వెళ్ళాడు. దానితో తెలంగాణా ప్రాంతంలో కూడా ఈ తిరుగుబాటుదారుల కార్యక్రమాలు విస్తరించసాగాయి

ప్రోలయనాయకుడు మరణించాడు. అతని తమ్ముడు కాపయ నాయకుడు తెలంగాణా విముక్తి పోరాటానికి నాయకత్వం వహించాడు.

ఈ విధంగా పదిసంవత్సరాలకు పైగా గెరిల్లా యుద్ధచర్యలు జరిపి, చివరకు 1336—37 సంవత్సరాలలో కాపయనాయకుడు ఢిల్లీసేనాని అయిన మాలిక్ మక్బూలును ఓడించి ఓరుగల్లును స్వాధీనము చేసుకున్నాడు. కాకతీయ రాజ్యపతనానంతరం 13 సంవత్సరాలు ఓరుగల్లు, సుల్తాను పురమనుపేరుతో నవాబుల పరిపాలన క్రింద ఉండి తిరిగి హిందూరాజు స్వాధీనమయింది.

ఇదే కాలంలో ఆర్వీటి సోమదేవరాజు రాయలసీమలోని సాతాని కోట, కందవోలు, గంగినేనికొండ, యాదగిరి మొదలయిన కోటలను స్వాధీనంచేసుకొని మహమ్మదీయులను ఆ ప్రాంతంనుండి తరిమి వేశారు.

అదే సంవత్సరం హరిహర, బుక్కరాయలు విద్యారణ్యపండితుని ప్రోత్సాహంతో హంపీ, విజయనగరం సామ్రాజ్యానికి శంకుస్థాపన చేశారు.

కాపయనాయకుడు

కాపయనాయకుడు ఓరుగల్లు రాజధానిగా తెలంగాణాను 1336 నుండి 1338 వరకు పరిపాలించాడు. ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, ఆంధ్రసుర

త్రాణ, బిరుదులు వహించాడు. కాకతీయ సామ్రాజ్యానికి లొంగివున్న 75 గురు ఆంధ్ర సామంతులు కాపయనాయకుని, కాకతీయసామ్రాజ్యానికి వారసునిగా గుర్తించారు.

ఈ ఐకమత్యము కొద్దికాలంమాత్రమే నిలచింది. అంతఃకలహాలు ప్రారంభమయినవి. అనుమనగల్లు, పిల్లలమర్రి నల్లగొండజిల్లా ప్రాంతాలను పరిపాలిస్తూన్న రేచెర్ల వంశస్థుడైన, సింగమనాయకుడు, కాపయనాయకుని ధిక్కరించి, పిల్లలమర్రికి 60 మైళ్ళ పశ్చిమంగాఉన్న రాజుకొండలో ఒక స్వతంత్రరాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. సింగమనాయకుడు వెలమ, కాపయనాయకుడు కమ్మ. బహుశా ఈ కులవిభేదాలే అంతఃకలహానికి కారణమయి ఉండవచ్చు.

ఇది ఇలా ఉండగా, గుల్బర్గాను పరిపాలిస్తున్న అల్లాఉద్దీన్ హసన్ గంగూ, ఢిల్లీ సుల్తాను పరిపాలనను ధిక్కరించి, స్వతంత్రరాజ్య స్థాపనకు యత్నాలు చేయసాగాడు. పొరుగున ఒక స్వతంత్రరాజ్యం ఉండటం దేశక్షేమానికి లాభకరమని భావించిన కాపయనాయకుడు, ఈ ప్రయత్నాలకు సాయంచేసి, 1500 అశ్వికదళాన్ని హసన్ గంగూకు సాయం పంపాడు. 1347 లో, ఢిల్లీ సుల్తానుల దక్కను రాజధానియైన దౌలతాబాద్‌ను జయించి. బహమనీ రాజ్యస్థాపన చేశారు. కాని కాపయనాయకు డాశించినట్లు బహమనీరాజ్యమిత్రత్వము ఎంతోకాలం నిలవలేదు. తమ అవసరం తీరిన వెంటనే బహమనీ సుల్తానులు, తెలంగాణాపై దండయాత్రల చేయసాగారు.

1347 లో అల్లాఉద్దీన్ హసన్ గంగూ ఓరుగల్లుపై దండెత్తి, కాపయనాయకుని ఓడించి, కౌలాస్ దుర్గాన్ని, ఏనుగులను, తదితర బహుమానాలను స్వీకరించి ఒంగిపోయినాడు. కాపయనాయకుని రాజ్యానికి మాత్రం భంగం రాలేదు.

1357 లో తిరిగి అల్లాఉద్దీన్ తెలంగాణాపై దాడిచేసి కృష్ణానదిని దాటి కొండవీటి రెడ్డిరాజులతో తలపడ్డాడు. ఈ దండయాత్రకు కాపయ నాయకుడు తలొగ్గాడు ధరణికోటవద్ద కొండవీటి రెడ్డిరాజయిన కాటయ వేమారెడ్డి, తురుష్కులతో ఘోరయుద్ధంచేసి ఓడించాడు. అల్లాఉద్దీన్ పరాజితుడై పారిపోయినాడు.

ఏనాడు మహమ్మదీయుల దాడులను ప్రతిఘటించుటలో విఫలు డయినాడో, అనాడే కాపయనాయకుని 'ఆంధ్రసురత్రాణ' బిరుదు నామ మాత్రమైంది. ఇతరులవలెనే అతనొక స్థానిక ప్రభువైనాడు.

1361 లో కాపయనాయకుడు, విజయనగరరాజైన బుక్కరాయలు కలిసి, కౌలాస్‌దుర్గాన్ని బహామనీ రాజులనుండి తిరిగి స్వాధీనం చేసు కునేందుకు యత్నించారు. కాపయనాయకుని కుమారుడు వినాయకదేవుడు విజయనగరరాజులు పంపిన 20 వేల గుర్రపుదళం సాయంతో కౌలాస దుర్గాన్ని ముట్టడించాడు. కానీ బహామనీసుల్తాన్ మహమ్మద్‌షా ఈ యుద్ధంలో గొప్ప విజయాన్ని పొందాడు. ఓరుగల్లు ద్వారంపరకు బహా మనీ సైన్యాలు నడిచాయి.

మరుసంవత్సరం, 1362 లో మహమ్మద్‌షా తిరిగి దండయా త్రలుచేసి, వినాయకదేవుని నగరమైన వేలంపుట్టం, స్వాధీనంచేసుకొని, వినాయకదేవుని చిత్రహింసచేసి, సజీవంగా దహనం చేయించాడు.

ఈ రాక్షసత్వానికి క్రోధోద్రేకులైన తెలంగాణా ప్రజలు మహ మ్మద్‌షా సైన్యాలపై గెరిల్లా దాడులుచేసి, వారిని పారద్రోలారు. చెట్ల పయిన, పాడుబడిన భవనాలలోను దాక్కొని, రాత్రివేళ సేనలపై దాడి చేసి తెలంగాణా ప్రజలు 4 వేల అశ్వికబలగంలో 2500 మందిని నాశనం చేశారు. మహమ్మద్‌షాకు ప్రమాదకరమైన గాయం తగిలింది.

మహమ్మద్‌షా దౌర్జన్యకాండను భరించలేక కాపయనాయకుడు,

ఢిల్లీ సుల్తాను సహాయాన్ని అర్థించాడు. కాని ప్రయోజనం లేకపోయింది. చివరకు మహమ్మద్ షాతో రాజీచేసుకొని, గోల్కొండ ఉభయ రాజ్యాలకు సరిహద్దుగా అంగీకరించాడు.

బహమనీ రాజులతో కాపయనాయకుడు నిరంతర యుద్ధాలు చేస్తూండగా, రేచెర్ల సింగమనాయకుడు తన రాజ్యాన్ని విస్తరించుకో సాగాడు. సింగమనాయకుని కుమారుడు అనపోతనాయకుడు, మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాలోని జల్లిపల్లిని, జయించి, ఓరుగల్లుమీదికి దాడి వెడలాడు. 1368 లో వరంగల్ జిల్లాలోని భీమవరంవద్ద జరిగిన యుద్ధంలో అనపోతనాయకుడు కాపయనాయకుని ఓడించి, అతనిని వధించాడు. అంతటితో ముసునూరి నాయకుల ప్రతిభ అంతరించింది.

కాపయ ఒక స్థానిక ప్రభువు. ప్రజల కడగండ్లు, ముస్లిం దాస్యత్వంవల్ల కలుగుచున్న దుష్ఫలితాలు చూసి హృదయం కరిగి స్వతంత్ర రాజ్యస్థాపనకు నడుంకట్టిన మహావీరుడు. ప్రజలను సమీకరించి గెరిల్లా యుద్ధాలు నడిపిన ప్రజానాయకుడు. ఇట్టి వీరులు చిరస్మరణీయులు.

రేచర్ల పద్మనాయకులు

కాపయనాయకుని మరణానంతరం, తెలంగాణాను ఒక శతాబ్ద కాలం రేచెర్ల పద్మనాయకులు పరిపాలించారు.

కాపయనాయకుని మరణానంతరం అనపోతనాయకుడు, ఓరుగల్లు పానగల్లు, మెదుకు, గోల్కొండ దుర్గములు స్వాధీనం చేసుకొని, ఆంధ్ర దేశాధీశ్వర బిరుదు వహించాడు. ఇతని తమ్ముడు మాధవనాయకుడు దేవరకొండవద్ద పరిపాలించసాగాడు. పద్మనాయకులు వెలమలు. ఆంధ్రలోని వెలమప్రభువుల కందరికీ మూలపురుషులు.

బహమనీ సుల్తానులు, పద్మనాయకులు కలిసి విజయనగరరాజుల

మీద, కొండవీటి రెడ్డిరాజులమీద దండయాత్రలు చేస్తుండేవారు. పరస్పర రాజ్యలోభం, అధికారవాంఛతప్ప ఈ అంతర్యుద్ధాలకు వేరుకారణంలేదు.

అనపోతనాయకునిఅనంతరం అతని కుమారుడు రెండవ సింగమ నాయుడు, రాచకొండ రాజధానిగా తెలంగాణాను పరిపాలించాడు. ఇతడు సర్వజ్ఞసింగమ నాయకుడని ప్రసిద్ధిచెందాడు. బమ్మెరపోతనఇతని కాలంలో నివసించాడు.

రెండవ సింగమనాయకుని అనంతరం, రెండవ అనపోతనాయకుడు, ఆ పిమ్మట మూడవ సింగమ నాయకుడు రాచకొండను పరిపాలించారు, మూడవ సింగమనాయకుడు, బహమనీరాజ్య స్నేహాన్ని వదలి, విజయనగరరాజుల స్నేహాన్ని చేశాడు.

దేవరకొండలో వీరి దాయాదులు పరిపాలించేవారు. వారిలో 1455 ప్రాంతంలో పరిపాలించిన లింగమనాయకుడు గొప్ప వీరుడు.

లింగమ, సింగమ నాయకులు, విజయనగరరాజుల సాయంతోను, గజపతుల, సాయంతోను బహమనీరాజుల నోడించవలెనని కృషి చేశారు. 1461 లో లింగమనాయకుడు, కపిలేశ్వర గజపతి సాయంతో ఓరుగల్లును స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. కాని తామాశించినట్లు స్వతంత్రులు కాలేదు సరిగదా, పద్మనాయకులు గజపతులకు సామంతులు: కావలసి వచ్చినది. కపిలేశ్వర గజపతిసేనాని హంవీరుడు ఓరుగల్లులో పరిపాలించసాగాడు.

లింగమనాయకుడు 1461 లో మరణించాడు. అంతటితో పద్మనాయకుల స్వతంత్ర ప్రభుత్వం అంతమైంది. తెలంగాణా అంతా బహమనీ సుల్తానుల వశమైంది.

కొండవీటి - రెడ్డిరాజులు (1324-1424)

గుంటూరు జిల్లా అద్దంకిలో ప్రోలయ వేమారెడ్డి అను రెడ్డిరాజు 1324 లో స్వతంత్ర ప్రభుత్వాన్ని నెలకొల్పాడు. ప్రోలయ వేమారెడ్డి గుంటూరు, నెల్లూరు జిల్లాలు జయించి, శ్రీశైలం వరకూ తన రాజ్యాన్ని విస్తరింపచేశాడు. ఈతడు74కోటలనుకట్టించాడట. ...కొండ, కొండవీడు కొండపల్లి, బెల్లంకొండ, చందవోలు, ధరణికోటమొదలైన కోటలన్నీ ఈ వేమారెడ్డి కట్టించినవే.

ఇతని కుమారుడు అనపోతారెడ్డి రాజధానిని అద్దంకినుండి కొండ వీటికి మార్చాడు. అప్పటినుండి కొండవీడే రెడ్డి ...ల రాజధానిగా ఉంది. ఇది గుంటూరుజిల్లా నరసరావుపేట తాలూకాలో ఉంది. కొండ వీడు రాజధానిగా రెడ్డిరాజులు 1424 వరకు పరిపాలించారు. సుమారు నూరు సంవత్సరాలు నిలచిన యీ కొండవీటి రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన వారిలో అనవేమారెడ్డి ముఖ్యుడు. ఇతడు కృష్ణా, గోదావరి జిల్లాలను మాత్రమేగాక, విశాఖజిల్లాలను సైతం జయించి, తన రాజ్యాన్ని విస్త రింపజేశాడు. అనవేమారెడ్డి దానధర్మాలకు ప్రసిద్ధుడు.

ఇతని తర్వాత కుమారగిరిరెడ్డి, పెదకోమటి వేమారెడ్డి అను ముగ్గురు రాజులు పరిపాలించారు. 1424 లో యీ ...కం అంతరించింది.

కొండవీటి రెడ్డిరాజులలో ఒకడైన కుమారగిరిరెడ్డి ... దావ ...న కాటయ వేమారెడ్డియొక్క శౌర్యసాహసాలకు మెచ్చి, రాజ మహేంద్రవరం రాజ్యం అతనికి యిచ్చివేశాడు. అప్పటినుండి కొండ వీడు, రాజమహేంద్రవరం రెండు ప్రత్యేక రాజ్యాలైనవి. కాటయ వేముడు రాజమహేంద్రవరంలోను, కోమటివేముడు కొండవీటిలోను పరిపాలించసాగారు. వీరిద్దరిమధ్య కలహాలు కొనసాగాయి. ఈ కలహా లలో రాచకొండ పద్మనాయకులు, హంపీ విజయనగరరాజులు జోక్యం కలిగించుకోసాగారు. ఈ యుద్ధాల ఫలితంగా 1414 లో రాజమహేంద్ర

వర పరిపాలకుడైన కాటయవేముడు మరణించాడు. ఆ తర్వాత అల్లాడ వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్డి అను రాజులు 1447 వరకు రాజమహేంద్ర వరాన్ని పరిపాలించారు.

ఇవిమాత్రమేగాక తూర్పుగోదావరి కోరుకొండలో ఒకటి, నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరులో ఒకటి స్వతంత్ర రాజ్యాలు స్థాపించబడ్డాయి. వీరిమధ్య నిరంతర అంతఃకలహాలు సాగుతూండేవి, వీటన్నింటినీ కబ ళించి ఒకే సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించవలెనని, హంపీ విజయనగరరాజులు, కళింగ గజపతులు, బహమనీ సుల్తానులు నిరంతరం ప్రయత్నిస్తూనే వచ్చారు.

కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యం, 1424 లో విజయనగర సామ్రాజ్య అంత ర్భాగమైంది రాజమహేంద్రవర రాజ్యం విజయనగర సామ్రాజ్యానికి సామంతరాజ్యంగా కొంతకాలం కొనసాగింది.

రాజమహేంద్రవరపు సామంతుడైన వేమారెడ్డి, ఉత్తరదిశగా దండెత్తి వెళ్ళి, 1432 లో దక్షిణ కళింగాన్ని జయించాడు. 1434 లో కళింగ గాంగవంశం అంతమైంది. గజపతిరాజులు కళింగదేశాన్ని పరి పాలించసాగారు.

గజపతిరాజులు ఆంధ్ర దేశాన్నంతా జయించ పూనుకున్నారు. కపిలేశ్వర గజపతి 1447 లో రాజమహేంద్రవరాన్ని స్వాధీనం చేసు కున్నాడు. అంతటితో రాజమహేంద్రవరం రెడ్డిరాజ్యం అంతరించింది.

1513 లో కృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రదేశాన్నంతా జయించువరకు, సర్కారు జిల్లాలలోని రాజమండ్రి, కొండవీడు, బెల్లంకొండ, ఉదయ గిరి— మొదలైన ప్రధాన దుర్గాలు ఒరిస్సా అధిపతులైన గజపతుల పాలనక్రింద ఉన్నవి.

సమాజం - సాహిత్యం

రాజుల రాజ్యకాంక్షలో హిందూ ముస్లిం విచక్షణ నశించింది.

'శత్రువుయొక్క శత్రువు మిత్రుడు' అను సూత్రం ఈ రాజులంతా పాటించారు.

వీరి శౌర్యసాహసాలు ఎంత గొప్పవైనప్పటికీ, యావదాంధ్ర దృక్పథం వీరిలో ఎవరికీ లేదు. స్వార్థపరత్వము, కుల దురభిమానము, రాజ్యకాంక్ష ఈ యుద్ధాలకు మూలకారణం.

రెడ్డిరాజులు ప్రజలకొరకు అనేక సౌకర్యాలు కలిగించారు. చెరువులు, బావులు అనేకం త్రవ్వించి వ్యవసాయాభివృద్ధికి సాయపడ్డారు. మోటుపల్లి రేవును అనపోతారెడ్డి అభివృద్ధిచేసి విదేశ వ్యాపారాన్ని ప్రోత్సహించాడు. దేశం సుభిక్షంగా ఉండి, వర్తక వాణిజ్యాలు బాగా అభివృద్ధి చెందినవని చరిత్ర తెలియజేస్తున్నది. అవచి తిప్పయసెట్టి అను సుప్రసిద్ధ వ్యాపారి రాజులకు సైతం అప్పు లిచ్చేవాడు. శ్రీనాధుడు వ్రాసిన 'హరవిలాసం' తిప్పయసెట్టికి అంకితం ఇవ్వబడ్డది.

రాజులు కేవలం భోగలాలసులు కాజొచ్చారు. కుమారగిరిరెడ్డి (1386-1402) అను రాజు కాలంలో వసంతోత్సవం విరివిగా వ్యాప్తిలో ఉండేది. ఉత్తర హిందూస్థానంలో ఉన్న హోళీపండుగవంటిదే నాటి వసంతోత్సవము. తెలంగాణాలోని గొల్లలలోను, తెలుగుదేశంలోనిసుగాలీ లంబాడీ తెగలలోను యీ పండుగ యిప్పటికీ ఉంది.

కొండవీటి రెడ్డిరాజులందరూ గొప్ప పండితులు. కుమారగిరిరెడ్డి వసంతరాజీయమను నాటకశాస్త్రాన్నీ, కాటయవేముడు కాళిదాస కావ్యాలకు వ్యాఖ్యానాన్నీ వ్రాశారు. కోమటి వేమారెడ్డి సంగీతచింతామణి, సాహిత్య చింతామణి అను గ్రంథాలు వ్రాశాడు. ఇవన్నీ సంస్కృతంలో ఉన్నాయి.

తెలుగు కవులుకూడా అనేకులు ఈ కాలంలో వృద్ధిచెందారు. వీరిలో శ్రీనాధుడు, బమ్మెరపోతన ముఖ్యులు.

శ్రీనాధుడు 1385–1475 సంవత్సరాలమధ్య జీవించాడు. కొండ వీటి రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజులవద్ద ఆయన పండితుడుగా ఉండి అనేక కావ్యాలు వ్రాశాడు. కాశీఖండం, భీమఖండం, నైషధం, హర విలాసం మొదలైనవన్నీ శ్రీనాధుడు వ్రాసినవే. రాజాస్థానంలో ఉండి శృంగార రచనలను రచించినవాడు శ్రీనాధుడు.

ఇందుకు విరుద్ధంగా బమ్మెర పోతన (1400–1460] భక్తిప్రధాన మైన భాగవతం వ్రాశాడు. వరంగల్లు, పోతనకవి నివాసస్థలము. బమ్మెర జన్మస్థలము. రాజులకు అంకితమివ్వడం పాపమని, వారిని నోరార దూషించి, తనకావ్యాన్ని శ్రీరాముని కంకిత మిచ్చాడు. శ్రీనాధుడు నాటి పాలకవర్గ భోగలాలసతకు ప్రతినిధి. ఆ భోగలాలసతపై తిరుగుబాటు చేసి దైవభక్తిని ప్రచారంచేసినవాడు పోతన. నాటి సాంఘిక జీవనంలో రెండు విరుద్ధ ధోరణులకు వీరిద్దరు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తారు. వీరుగాక కవులనేకులు రెడ్డిరాజులకాలంలో రచనలు సాగించారు. కవిత్రయములో ఒకడైన ఎర్రాప్రగడ యీ కాలంలోనే జీవించాడు.

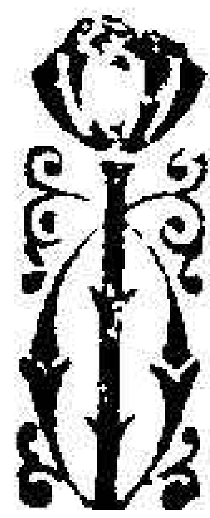
విజయనగర రాజ్యస్థాపన

విజయనగర రాజ్యస్థాపకులైన హరిహర, బుక్కరాయలు ప్రతాప రుద్రునివద్ద ప్రధానోద్యోగులుగా ఉండేవారు. వీరిద్దరు అన్నదమ్ములు.

ప్రతాపరుద్రునికి దగ్గర బంధువులు, కాకతీయరాజ్య పతనానంతరం వీరిద్దరు ఆనెగొంది వెళ్ళి, అక్కడ అప్పటికే రాజ్యంచేస్తున్న జంబు కేశ్వరుడను కన్నడ రాజువద్ద ఉద్యోగులుగా చేరారు. జంబుకేశ్వరునికి ఢిల్లీ రాజైన మహమ్మద్ తుగ్లక్‌కు జరిగిన యుద్ధంలో వీరిద్దరినీ నవాబు ఖయిదీలుగా ఢిల్లీ తీసుకువెళ్ళాడు.

ఢిల్లీ వెళ్ళినమీదట వీరిద్దరు మహమ్మదీయ మతాన్ని స్వీకరించారు. తిరిగి ఆనెగొందిలో కల్లోలపరిస్థితు లేర్పడటంవల్ల, ఢిల్లీ పాదుషా వీరిద్దరినీ విడుదలచేసి ఆనెగొందిరాజ్యము పరిపాలించవలసిందిగా పంపివేశాడు. తిరిగి వచ్చినమీదట విద్యారణ్యులను ఒక పండితుని సలహాపై వీరు హిందూమతాన్ని తిరిగి స్వీకరించి ఢిల్లీ పాదుషాను ధిక్కరించి, స్వతంత్రంగా విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించారు.

ఆంధ్ర, కర్ణాటక ప్రాంతాలకు మధ్యగా కీలక ప్రాంతంలో వీరు రాజ్యాన్ని స్థాపించారు. తత్ఫలితంగా విజయనగరరాజులు కృష్ణకు దక్షిణంగా ఉండే ఆంధ్ర కర్ణాటక తమిళ ప్రాంతాలన్నిటినీ పరిపాలించారు.

16వ అధ్యాయం

ఆర్థిక జీవితము

14 వ శతాబ్దంలో నివసించిన ఆంధ్ర ప్రజల ఆర్థిక జీవితం తెలుసు కోటానికి నాటిశాసనాలు, గ్రంథాలు, తదితర చారిత్రక సామగ్రి మన కుపయోగిస్తాయి.

ప్రజల ముఖ్యజీవనాధారము వ్యవసాయము. అడవులను నరికి, భూమిని సాగులోకి తేవటం, చెరువులు, కాలువలు త్రవ్వించి నీటి పారుదల సౌకర్యాలు కలిగించటం రాజుల ప్రథమ కర్తవ్యంగా ఉండేది. 14వ శతాబ్దంలో కోస్తా ప్రాంతాన్ని పరిపాలించిన రెడ్డిరాజులు ఈ విషయంలో విస్తారంగాకృషిచేశారు. అయినప్పటికీ, సాగుచేయబడే భూమితో పోల్చి చూస్తే అడవులు, గుట్టలు విస్తారంగా ఉండేవని నాటి గ్రంథాల ద్వారా తెలుస్తోంది.

నేడు సస్యశ్యామలమైన కోనసీమ ప్రాంతంలోని ముమ్మిడివరం చుట్టూ ఆనాడు దట్టమైన అరణ్యాలు ఉండేవి. రామచంద్రపురం తాలూకాలో ప్రవహించే గోదావరి ఉపనది తుల్యభాగకు రెండువేపులా మారేడుచెట్లతో నిండిన అడవులు ఉండేవి.

గోదావరి తీరమే ఇలా ఉండగా యితర ప్రాంతాల విషయమై చెప్పనక్కరలేదు. పల్నాటిసీమను వర్ణిస్తూ శ్రీనాథుడు ఇలా అన్నాడు :

అ॥ చిన్న చిన్న రాళ్ళు చిల్లరదేవుళ్ళు
నాగులేటి నీళ్ళు నాపరాళ్ళు

సజ్జ జొన్నకూళ్ళు సర్పంబులును దేళ్ళు
పలనాటిసీమ పల్లెటూళ్ళు.

మెట్టపొలం లేక వెలిపొలము, మాగాణి లేక నీరునేల, తోట భూమి అని భూసారాన్ని బట్టి, నీటిసౌకర్యాలను బట్టి భూమి మూడు రకాలుగా విభజింపబడి ఉండేది. కొలతలకు 'గడ' అనే ఒక ప్రమాణం వాడబడేది. ఈ గడ ఒక్కొక్క ప్రాంతానికి ఒక్కొక్కరకంగా ఉండేది. నాలుగువైపుల 'గడ' పొడవుగల చతురస్రము కుంట. కుంట అనుపేరు ఇప్పటికీ వాడుకలో ఉన్నది. రెండున్నర కుంటలు ఒక ఎకరముగా నేడు లెక్క కడుతున్నాము. క్షేత్రగణితంలో కుంట యిలా వర్ణించబడ్డది :

కం॥ నానాదేశములందును
నానా విధమైన గడలు నగ్గడపైనన్
దాన నలుదిక్కు లొకసరి
గా నుండిన చేను కుంట, గణిత విధిజ్ఞా.

ధాన్యాన్ని కొలవటానికి పుట్టి, తూము, కుంచము మొదలైన కొలతలు ఉండేవి. కాలువలు, దొరువులు, పాయలు బావులు మొదలైన వాటి ద్వారా నీటి సరఫరా జరుగుతూ వుండేది. చెరువులు, కట్టలు నిర్మించే విషయంలో ఆనాడు ఎంత శ్రద్ధతీసుకోబడేదో ఈ క్రింది పూరుమామిళ్ల శాసనంద్వారా తెలుసుకోవచ్చు. ఈ శాసనము విజయనగర రాజులచే 1380 ప్రాంతంలో కడపజిల్లా పూరుమామిళ్ళలో చెక్కించబడ్డది.

"చక్కని తటాకం నిర్మించవలెనంటే ఈ క్రింది 12 లక్షణాలుండాలి.

1 ప్రజా శ్రేయస్సును కోరే సమర్థుడైన రాజు.

2. జలవిద్యలో పాండిత్యంగల బ్రాహ్మణుడు.

3. గట్టినేల.

4. కనీసం మూడు ఆమడల పొడవుగల (24 మైళ్ల పొడుగైన) తీయని నీరుగల నది.

5. చెరువు కట్టదలచుకొన్న ప్రాంతంలో రెండువైపుల రెండు గుట్టలు (సహజరక్షణకు).

6. ఈ రెండు గుట్టలమధ్య, రాతితోకట్టిన గట్టి ఆనకట్ట.

7. ఆనకట్ట రెండువైపులా పండ్లతోట లుండరాదు. (ఆనకట్ట ఫలితంగా వచ్చే ముంపువల్ల ఆ భూమి అంతా మునుగుతుంది.)

8. కొండరాళ్లు సమృద్ధిగా దొరికే క్వారీ.

9. చెరువుక్రింద సాగు కుపయోగపడే సారవంతమైన భూమి.

10. విశాలమైన చెరువులోతట్టు భూమి.

11. చెరువుల నిర్మాణంలో కుశలులైన కూలీలు, మేస్త్రీలు.

12. నదిలో జల సమృద్ధి.

ప్రజలపై పన్నులభారం

నాటి పన్నుల విధానాన్ని తెలియజేసేందుకు "సకల నీతి సమ్మతం" అనే గ్రంథం, ప్రౌఢకవి మల్లన వ్రాసిన రుక్మాంగద చరిత్ర ఎంతో ఉపయోగపడతాయి. ఆ గ్రంథాలను పరిశీలిస్తే ఈ క్రింది సమాచారం మనకు లభిస్తుంది. రాజుకు 7 రకాలుగా ఆదాయం లభిస్తూవుండేది.

1. కృషి ప్రపంచము-వ్యవసాయపు పన్ను.

2. గనులు.

3. గోకులం-పశువులపై పన్ను.

4. సుంకము-ప్రయాణం పన్ను.

5. వణికినెయి-వ్యాపారం పన్ను.

6. నందనవనం-విలాసారామాలపై పన్ను.

7. కప్పము-సామంతరాజులు చెల్లించేపన్ను.

వీటిలో అతిప్రధానమైనది వ్యవసాయపు పన్ను. మాగాణి ప్రాంతాలనుండి పన్నుధాన్యరూపంలో వసూలుచేయబడేది.మిగతాపన్నులన్నీ ధనరూపంలో ఉండేవి. ముసునూరి నాయకుల కాలంలో పండిన పంటలో ఆరవవంతు పన్నుగా వసూలుచేసేవారు. ఆంధ్రదేశమంతటా ఇదే పద్ధతి అమలులో ఉండేది. ప్రతి గ్రామంలోను ఇలా వసూలైన ధాన్యాన్ని "రాచగాదెలు" అనబడే గాదెలలో పోసి ప్రభుత్వోద్యోగులు కాపలా కాస్తుండేవారు. సైన్యాలు ఊరిపైగా వెళ్ళినపుడు, లేక ప్రభుత్వోద్యోగుల ప్రయాణాలకు యీ ధాన్యాన్ని వాడేవారు. మిగతా ధాన్యాన్ని అమ్మి డబ్బును రాజధానికి పంపేవారు. నాటి ప్రభుత్వాదాయంలో ధాన్యాదాయం, సువర్ణాదాయం రెండూ కూడా ప్రధానమైన భాగాలే.

గ్రామాలలోని బంజరు భూములు, పచ్చిక బీళ్లు రాజుగారి అధీనంలోనే ఉండేవి. వాటిలో పశువులను మేత మేపుకునే హక్కును పుల్లరి అనేవారు. పశువులకాపర్లవద్ద పుల్లరి వసూలుచేసి బీళ్ళలో పశువులను మేపుకోనిచ్చేవారు.

గ్రామాలలో మూడు రకాలు ఉండేవి. రాచఊళ్ళు, అగ్రహారాలు, నాయంకరపాట్లు. వీటిలో రాచఊళ్ళనేవి రాజుగారి స్వంతగ్రామాలు. ఇందులోనుండి వచ్చిన ఆదాయం అంతా రాజుగారి స్వంతఖర్చులకు వినియోగించబడేది. ఈ గ్రామంలో సర్వాధికారాలు రాజోద్యోగులకే ఉండేవి. రెడ్డిరాజుల కాలంలోని ఈ రాచ ఊళ్ళే విజయనగర కాలంలో భండార గ్రామాలని, మహమ్మదీయుల కాలంలో హవేలీ గ్రామాలని, పిలువబడ్డాయి. నిన్న మొన్నటివరకూ ఉన్న జమీందార్ల స్వంతగ్రామాలకు, స్వంతభూములకు ఇవే పునాది.

రెండవరకం గ్రామాలు అగ్రహారాలు. వీటిలో పన్ను అంతా బ్రాహ్మణులకే పోతుంది. రాజుకు ఈ గ్రామాలపై ఏ అధికారమూ లేదు. సైన్యాలుగాని, ప్రభుత్వాధికారులుగాని అగ్రహార గ్రామాల సమీపంలోకి సైతం వెళ్ళరాదని రెడ్డిరాజులు కఠిన శాసనాలు చేశారు.

మూడవరకం గ్రామాలు నాయంకరపాట్లు. ఈమాట ప్రస్తుతం వాడుకలో లేదు. మామూలు గ్రామాలన్నీ ఈ మూడవ రకానికి చెందినవి.

రాచ ఊళ్ళలో పొలాన్ని రాజే స్వయంగా కౌలుకిస్తూ ఉండేవారు. శ్రీనాథుడు తన చివరిరోజులలో, కృష్ణానదిఒడ్డున బొడ్డుపల్లి అనే గ్రామంలో కొంతభూమిని కౌలుకు తీసుకొని పంటలు చెడిపోగా ప్రభుత్వ శిస్తు చెల్లించలేక బాధపడ్డట్లు ఈ క్రింది పద్యంద్వారా తెలుస్తుంది.

తే. గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె — నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయె-తిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేరి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతు టంకంబు లేదునూర్లు.

గనులనుండి వసూలయ్యే పన్నులు గాక, వివిధ వృత్తులవారు కూడా ప్రభుత్వానికి పన్నులు చెల్లించేవారు. చేనేతవారు, నూనె గానుగల వారు, తదితరులు, చెల్లించే ఈ పన్నులను వృత్తి కట్నాలు అనేవారు.

వీటన్నింటికంటే ప్రభుత్వానికి ప్రధాన ఆదాయం సుంకాలద్వారా వచ్చేది. వ్యవసాయ పన్ను తర్వాత ఇదే ప్రధానమైంది. రేవులవద్ద ఎగుమతి–దిగుమతి సుంకములు, రోడ్లమీద ప్రయాణంచేసే వ్యాపారస్థులవద్ద రవాణా సుంకములు, ప్రధాన నగరం ప్రవేశించినపుడు, తిరిగి వెళ్ళిపోయే టప్పుడు, సరుకు బండ్లమీద విధించే సుంకాలు వుండేవి. ఇవిగాక నేల సుంకం అనివుండేది. సంతలో, ఉత్సవాల సమయంలో వ్యాపారస్థులు కట్టుకున్న దుకాణాలపైన ఈ సుంకము వసూలు చేయబడేది.

కాకతీయుల కాలంలో ఈ సుంకాలను ఖచ్చితంగా నిర్ణయించి, ప్రభుత్వోద్యోగులే వసూలు చేసేవారు. కాని రెడ్డిరాజుల కాలంలో ఈ అధికారాన్ని వేలంపాట వేసేవారు. కాంట్రాక్టు పద్ధతివల్ల, ఒక్కొక్క ప్రాంతంలో ఒక్కొక్క రకంగా రవాణాసుంకాలు, ఎగుమతి దిగుమతి సుంకాలు విధింపబడి వర్తకులు నానా ఇబ్బందులు పడేవారు. సుంకాలు వసూలు చేసేవారిని సుంకరులు, సుంకాధికారులు అనేవారు. ఉప్పుపైన కూడా పన్ను పూర్వకాలం నుండి విధించబడుతూ వుండేది.

ఒక గ్రామం మొత్తంమీద, రాజుకు చెల్లించవలసిన పన్నును కప్పము అనేవారు.

స్వయంసంపూర్ణ గ్రామవ్యవస్థ

వ్యవసాయ ప్రధానమైన ప్రతి సమాజానికి గ్రామజీవితం పునాది. గ్రామ ఆర్థికసంబంధాలు గ్రామజీవితానికి కీలకము కనుక ప్రాచీన గ్రామాలలోని ఆర్థిక సంబంధాలను కొంతవరకు తెలుసుకుందాము.

నాటి భూసంబంధాలను సమగ్రంగా తెలుసుకోగల సమాచారం లేదు. కాని లభించిన సమాచారాన్నిబట్టి ఈక్రింది విషయాలు తెలుసుకోవచ్చు. ఈనాటివలె కొనటం, అమ్మటం విస్తారంగా జరిగేది కాదు. కాని రైతుకు తన భూమిని ఇతరులకు అమ్మే హక్కు వుండేది. తాను వ్యవసాయం చేయలేనప్పుడు. అప్పుల పాలైనప్పుడు, మరొక గ్రామం తరలిపోవు సందర్భంలోనూ, గ్రామపెద్దల అనుమతితో తన భూమిని ఇతరులకు అమ్మేవాడు. సర్పవరంవద్ద దొరికిన ఒక శాసనంలో ఖండ్రిక విస్తీర్ణంగల భూమి ఖరీదు 20 టంకాలని ఉంది. దీనినిబట్టి స్వంత ఆస్తివలె భూమి అమ్మటానికి, కొనటానికి హక్కుండేదని బోధపడుతుంది.

గ్రామంలోని భూమిని వివిధ రైతుకుటుంబాలు విడి విడిగా సాగు చేసుకుంటూ ఉండేవారు. ఆ భూమిపై రైతుకుగల పెత్తనం, గ్రామ పంచాయితీకి లోబడి ఉండేది.

ఏ గ్రామానికా గ్రామం ఒక చిన్న కేంద్రంవలె ఉండేది. నిత్య జీవితానికవసరమైన వస్తువులన్నీ ఆ గ్రామంలోనే ఉత్పత్తి అయ్యేవి. అరుదుగా కావలసిన వస్తువులు, పశువులు మొదలైనవి సంతలో కొనేవారు. ఓరుగల్లు నగరంలో మడిసంత, మైలసంత–అని రెండు సంతప్రదేశాలున్నట్లు క్రీడాభిరామంలో వర్ణించబడ్డది.

వర్తక వ్యాపారాలు శ్రమతో కూడుకున్నవిగా ఉండేవి. దొంగల భయం విస్తారం. సాగుభూముల నంటుకునే అడవులు, గుట్టలు ఉండేవి. ఈ కారణాలవల్ల ప్రతి ముఖ్య గ్రామానికీ చుట్టూ ప్రిహరీగోడ వుండేది. ప్రిహరీచుట్టూ కాపలా తిరిగి గ్రామరక్షణ బాధ్యత నిర్వహించే వ్యక్తి ప్రిహారీకాపు. ఈ పేరు క్రమంగా పారికాపు, బారికాపు బారికాడు – అని మారింది.

గ్రామపరిపాలనలోని బాధ్యతలు నిర్వహించే వ్యక్తులు రెడ్డి, కరణము, పురోహితుడు, తలారి, బారికాపు, కమ్మరి, కుమ్మరి, సాలె, కంసాలి తదితరు లుండేవారు. రైతు వ్యవసాయంలో నిమగ్నుడై వుండగా, అతని కవసరమైన ఇనుప సామానులు కమ్మరి. పాత్రసామానులు కుమ్మరి, వస్త్రాలు సాలె, బంగారు, వెండి సామానులు కంసాలి చేస్తూ ఉండేవారు. గ్రామ పరిపాలనా బాధ్యత అంతారెడ్డిది. గ్రామ మునసబును ఇప్పటికీ రెడ్డి అని వాడటం ఆంధ్రదేశంలో సర్వసామాన్యంగా ఉన్న విషయమే.

గ్రామంలో అందరికంటె ధనం, పలుకుబడి హెచ్చుగా గలవాడు సాధారణంగా రెడ్డిగా ఎన్నుకోబడేవాడు. గ్రామస్థులు ఎన్నుకున్నమీదట రాజు అనుమతికూడా పొందటం అవసరం. కాని ఈ పద్ధతి త్వరలో నశించి, రెడ్డి, కరణం పదవులను సరాసరి రాజులే నియమించటం జరిగింది. కాకతీయుల కాలంనుండి [12వ శతాబ్దం] యీ పదవులు, రాజుచే నియమించ బడటంతోపాటు వంశపారంపర్యంగా రావటం కూడా ప్రారంభమైంది.

రైతులు ఏ శుభాశుభకార్యాలు జరుపుకున్నా పురోహిత బ్రాహ్మణుడి ప్రమేయం ఉండవలసిందే. గ్రామాని కుండవలసిన అత్యవసర విషయాలను సుమతీ శతకకారుడు ఇలా చెప్పుతున్నాడు:

క. అప్పిచ్చువాడు వైద్యుడు
ఎప్పుడు ఎడతెగక పారు ఏరును ద్విజుడున్
చొప్పడిన ఊర నుండుము
చొప్పడకున్నట్టి ఊరు జొరకుము సుమతీ.

రైతులకు అవసర సమయంలో అప్పు ఇవ్వగల ధనికుడు కూడా నాటి గ్రామజీవితంలో ప్రధానపాత్ర వహించేవాడని తెలియగలదు.

గ్రామ సమిష్టి జీవిత నిర్వహణకు సాయపడేవారందరికీ ఈనాములు ఇవ్వబడేవి. ఈ భటవృత్తి ఈనాములపైన నామమాత్రం పన్ను వుండేది. చాకలి, మంగలి, కుమ్మరి, కమ్మరి మొదలైనవారందరికీ ఇలాగే ఈనాము లున్నవి. ఈ భూములను గ్రామస్థులే తమ పశువుల సహాయంతో దున్నిపెడుతూ వుండేవారు. ఈ విధంగా ఏ గ్రామాని కా గ్రామం స్వయంసమృద్ధిగా ఉంటూ ఉండేది. ఈ విధానంలో గ్రామప్రజ లంతా సుఖులుగా ఉండేవారని, ధనికులు, అగ్రవర్ణాలు - ఇతరులపై దోపిడీచేయటం ఉండేదిగాదని భావించటం పొరపాటు. వెట్టివారు అన బడే అస్పృశ్యులు మూడురకాల వెట్టిచేయవలసి ఉండేది. రాచవెట్టి, గ్రామ వెట్టి, కులవెట్టి. రాజులకుచేసే సేవ-గ్రామానికిచేసే సేవ, కులానికిచేసే సేవ. ఈ శ్రమకంతా ప్రతిఫలంగా గ్రామస్థులు వారికి ఏదోకొంత ముట్ట జెపుతూ వుండేవారు.

గ్రామం అంతా ఒకటిగా ఉండవలసిన అవసరం ఆనాడు ఎంతో ఉండేది. నిరంతర యుద్ధాలు. రాజకీయ పరిణామాలు. కల్లోలాలు జరుగు తుండే ఆ కాలంలో స్వయింసంపూర్ణ గ్రామజీవితం మాత్రం పెద్దగా మార్పుచెందకుండా సుస్థిరంగా వస్తూనేవుంది.

రాజులు మారినప్పుడల్లా, పన్నులు హెచ్చుకావటం, కట్నాలు, కానుకలు విశేషంగా వసూలుచేయడం, లేక వైష్ణవ శైవమతోద్యమాల ప్రభావంవల్ల గ్రామజీవితం రెండుగా చీలిపోవటం జరుగుతూనేవుండేది. ఈ ఒడుదుడుకులను తట్టుకుంటూ, స్వయంసంపూర్ణగ్రామజీవితం బ్రిటిషు పరిపాలకులు మనదేశంలో అడుగుపెట్టేవరకూ కొనసాగుతూ వచ్చింది.

గృహపరిశ్రమలు, వర్తకము

వ్యవసాయం ఎంత ప్రధానమో కమ్మరి, కుమ్మరి, వడ్రంగి కంసాలి, శిల్పిపనులుకూడా అంతే ప్రధానమైనవి. పంచలోహాలతో పని చేసేవారిని పంచాననం అనేవారు. మొదట్లో పైపనులన్నీ విశ్వకర్మ లన బడే కంసాలులే చేస్తూండేవారు. క్రమంగా ఇందులోకూడా కులవిభజన ఏర్పడ్డది.

మోటుపల్లి ప్రాంతంలో వజ్రాల గనులుండేవని మార్కోపోలో వ్రాశాడు. విజయనగరంనుండి 15 రోజుల ప్రయాణంలో చేరుకునే ఒక చోట వజ్రాల పరిశ్రమ ఉండేదని నికోలి దేకాంటి అను చరిత్రకారుడు వ్రాశాడు.

విదేశాలతో విస్తారంగా వ్యాపారం జరుగుతూ ఉండేది. నాడు విదేశవ్యాపారం ఎంతగా సాగుతూ ఉండేవో హరవిలాసంలోని ఈక్రింది పద్యం తెలియజేస్తుంది.

సీ॥ పంజాబు కర్పూర పాదపంబుల తెచ్చి
జలనోది బంగారు మొలకతెచ్చి
సింహళంబున గంధ సింధూరములు తెచ్చి
కురుమంజి బలు తేజి హరులు తెచ్చి
గోవ సంశుద్ధ సంకుమ ద్రవంబును తెచ్చి
యాసన నాణిముత్యాలు తెచ్చి
చోటంగి కస్తూరి కాటంకములు తెచ్చి
చీని చీనాంబర శ్రేణి తెచ్చి

వస్త్ర పరిశ్రమకు ఆంధ్రదేశం మొదటినుండి ప్రసిద్ధి చెందింది. పల్నాటి సీమలో ఏకులు వడకటం ప్రతి ఇంట్లోను ఉండేదని శ్రీనాధుని పద్యంద్వారా తెలుస్తున్నది.

క. రసికుడు పోవడు పలనా
దెసగంగా రంభయైన నేకులె వర్తకున్
వసుధేశుడైన దున్నను
కుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

నూనె గానుగలు ఆడే తెలికవారికి విశేష ప్రాధాన్యత ఉన్నట్లు కొన్ని శాసనాలద్వారా తెలుస్తున్నది. చాళుక్యుల కాలంలో [క్రీ. శ. 1084 లో] ప. గో. జిల్లా ఒక గ్రామంలో నివసించే ఒక వేయి తెలిక కుటుంబాలకు, అంతకుపూర్వం లేని కొన్ని సాంఘిక మర్యాదలు కలిగిస్తూ కుళోత్తుంగ చోళుడు ఒక శాసనం చేశాడు. వృత్తి సహకార సంస్థలు ఉండేవి తెలికలవారంతా సమయము అనబడే ఒక వ్యాపార కట్టుబాటుకు లోబడిఉండేవారు. ఇది కేవలం కట్టుబాటు మాత్రమే కాదు. మత, కుల వ్యవహారాలన్నీ యీ కట్టుబాటుకు లోబడి ఉండేవి. అదే విధంగా వర్తకులు నగర అను ఒక సంస్థగా ఏర్పడేవారు. క్రమంగా నగరం అంటే పట్టణం అనే అర్థం రూఢి అయి ంది.

నేర విచారణ - శిక్షాస్మృతి

నాటి నేర విచారణ అతిదారుణంగా ఉండేది. ఎర్రగా కాగుతున్న ఇనుప బంతిని_దీనిని మడ్డు అనేవారు – చేతిలో పెట్టుకోవాలి. అప్పటికి చేయి కాలకపోతే అతడు నిర్దోషి. లేకపోతే దోషి. ఈ విచారణను మడ్డుపటుట అనేవారు. ఈ ఆచారం ఎంత విరివిగా ఉండేదో ఈక్రింది ఉదాహరణ ద్వారా తెలుస్తుంది.

కాకతీయరాజు ప్రతాపరుద్రుడు మహమ్మదీయులచే ఓడింపబడ్డాడు. తనవద్దనున్న ధన, కనక, వస్తు వాహనాలన్నీ ఇచ్చివేశాడు. తనవద్ద ఏమీ మిగలలేదన్నాడు. కాని మహమ్మదీయ సేనాని ఖుస్రూఖాన్

నమ్మలేదు మడ్డుపట్టుటద్వారా, తాను నిజమే చెప్పుతున్నట్లు నిరూపించు కోవలెనని ఆజ్ఞాపించాడు.

సలసల కాగే నూనెలో చేయి ఉంచటం, ఇనుపకడ్డీలతో నాలుకను కాల్చడం మొదలైనవికూడా నేర విచారణలో భాగంగా ఉండేవి.

నేరస్థులను పట్టుకోటానికి తలారులకు విశేషాధికారాలు ఇచ్చేవారు. ఈ విధి నిర్వహించే వానిని యామికుడు అంటారు. ఇతడు గ్రామం మొదట్లోగాని చివరలోగాని మకాంబెట్టి, వచ్చే పోయేవారి నందరినీ పరీక్షిస్తాడు. అనుమానమున్నపుడు అందరినీ ప్రశ్నించటం, అవసరమైతే హామీలు కోరటం జరుగుతుంది. ఈ పోలీసుల అధిపతి తలవరి. దొంగతనం జరిగినచోట పోలీసు దొంగను పట్టుకొనలేకపోతే పోలీసే దొంగలింపబడిన ఆస్తికి బాధ్యుడవుతాడు. అందుకని ఏ అమాయకుడిపైననో నేరం మోపక పోలీసులకు విధిలేదు. గ్రామంబైట కాపలాకాసే వారిని వెలికావలి వారని, ఇతరులను అచ్చుకావలివారని అనేవారు. ముతరాజు కులంవారు ఎక్కువగా యీ కావలిపనికి వినియోగించ బడేవారు. రెడ్డి రాజులనాటి ఒక శాసనంలో ఇలా ఉంది:

"అనవేమారెడ్డిగారి ప్రభుత్వంలో ....చోరుల ఉపద్రవంచేత నిర్వాహకం లేక సంసార్లు ప్రభువుతో చెప్పుకున్నంతలో, బిప్పేటి బోడి లింగమనాయుడు అనే ముతరాచ కోల్వుడు అయివుండగా అతని సామత్వంకు అచ్చుకావలి నిర్వాకం కొన్నింటికి చేయగలదని ప్రభువుకుతోచిన ఈకోట మొదలైన సీమలు అచ్చు కావలి నిర్ణయం చేసినారు. అనపా సింగమనాయకునికి వెలికావలి."

నాటి శిక్షలు చిత్రవధ తప్ప మరొకటికాదు. రుక్మాంగద చరిత్రలో యీ పద్యము చూడండి:

ఉ. కట్టిరి కొట్టి రీడ్చి రధికంబుగ లాగిరి గుండు రొమ్మునన్

బెట్టిరి బెంగ ద్రోచిరి తపింపగ నెండల నిల్పి రంటగా
జుట్టిన పచ్చడంబు నడి జూడన దోచిరి పట్టుకారులన్
బట్టిరి నిట్రుపాసముల పాలుగజేసిరి ఎఱ్రవిందడన్.

ఒక ముస్లిం చరిత్రకారుడు ఇలా వ్రాస్తున్నాడు:

"కాళ్ళు చేతులు నరకటం, చెవులు, ముక్కులు కోసివేయటం, కళ్ళు పీకివేయటం, సీసం కరిగించి నోట్లోపోయటం, గోళ్ళల్లో మేకులు కొట్టడం, మనుషులను సజీవంగా దహించటం, రంపంతో కోయటం, లేక కొరత వేయడం సర్వసాధారణం-"

శ్రీనాధుడంతటి కవికి సైతం పన్ను చెల్లించనందుకు ఈ క్రింది శిక్షలు విధించబడ్డాయి:

సీ॥ కవిరాజు కంఠంబు కౌగిలించెను గదా
పురవీధి నెదురెండ పొగడదంట
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబున
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు ముంజేత
వియ్యమందెను గదా వెదురు గడియ
సార్వభౌముని భుజస్కంధ మెక్కెను గదా
నగరి వాకిటనుండు నల్లగుండు

మత సాంఘికాచారాలు

రెడ్డిరాజుల కాలంలో ఆంధ్రదేశంలో శైవమతం విస్తారంగా వ్యాప్తి చెందింది. ఈ కాలంలో మతాచారాలలో దానధర్మాలు, వ్రతాలు, నోములు, పండుగలు మొదలైనవి అంతులేకుండా పెరిగిపోయినవి. చాతుర్వర్గ చింతామణి అనే గ్రంథంలోని వ్రతఖండం అనే విభాగంలో

హేమాద్రి అనే పండితుడు ఈ వ్రతాలను విరివిగా వర్ణించాడు. ఏకాదశి ఉపవాసం, ద్వాదశి పారణ, శివరాత్రి ఉపవాసం - మాఘ స్నానాలు, కార్తీక స్నానాలు-ఇలా అంతులేకుండా ఉన్నాయి. వీనిని అన్ని కులాల వారు ఆచరిస్తూండేవారు. ముఖ్యంగా రెడ్డిరాజులు ఈ వ్రతాలన్నింటినీ ఆచరించేవారట.

మహమ్మదీయుల మతావేశానికి పోటీగా వీరశైవ మతావేశం రెడ్డి, వెలమరాజులు ప్రజలలో బాగా ప్రచారము చేశారు. దేవతలకు పశువులను బలిఇవ్వటం మాత్రమేగాక, భక్తులు తమ తలలను సైతం దుర్గకు బలిఇవ్వటము ఒక ఆచారమైంది. భైరవుడు, వీరభద్రుడు, దుర్గ మొదలయిన ప్రచండ దేవతల ఆరాధన హెచ్చింది. వీరారాధనలు, వీర పూజలు జరిగేవి. భైరవ కాపాలిక తంత్రాలు తిరిగి తలఎత్తాయి. మతం పేరుతో, మోసం, వ్యభిచారం, దౌర్జన్యం జరుగుతూండేవి. వీరముష్టి, మైలారు, వీరభటులు అను సాహసికులు ఉండేవారు. దేవునిరథం నడుస్తూంటే ఆ రథచక్రాల క్రిందపడి నలిగి చనిపోవటం మోక్షదాయకంగా వీరు భావించేవారు. విజయనగరంలో తాను ఇలాంటిఘటనను స్వయంగా చూచానని నికోలోడికాంటీ అను చరిత్రకారుడు వ్రాశాడు.

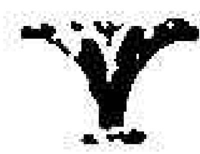
సహగమన ఆచారం కూడా ఉండేది. అయితే నిర్బంధంగా మాత్రం జరిగేదికాదు. సహగమనం చేసిన స్త్రీలు అరుదుగా ఉండేవారు. అలాంటివారిని పేరంటాళ్ళుగా నేటికీ తెలుగుదేశంలో అక్కడక్కడా ఆరాధిస్తున్నారు.

మంత్ర తంత్రాలలో నాటి ప్రజలకు విశేషంగా నమ్మక ముండేది. భూతవైద్యులు, తాంత్రికులు దేశమంతటా ఉండేవారు. రస విద్య ద్వారా బంగారం తయారుచేయటం సాధ్యమౌతుందని ప్రజలు విశ్వసించేవారు. ఈ విశ్వాసాన్ని అవకాశంగా తీసుకొని అనేకులు గురువులువెలిశారు. [illegible] మూఢనమ్మకాలు కులాచారాలు ఒక వైపున,

ఉత్సవాలు వేడుకలూ మరొకవైపున నాటి సాంఘిక జీవితంలో ప్రధాన పాత్ర వహించేవి.

శైవమతంతో పాటు వైష్ణవమతం కూడా ఆంధ్రలో వ్యాపించింది. కొండవీటి రెడ్డిరాజులలో మొదటి ముగ్గురు శైవమతాన్ని అభిమానించగా, చివరి ఇద్దరు వైష్ణవమతాన్ని అభిమానించారు. తెలంగాణాను పాలించిన పద్మనాయక రాజులుకూడా శైవంనుండి వైష్ణవంవైపు దృష్టిమరల్చారు.

శ్రీరంగ క్షేత్రానికి చెందిన పరాశరభట్టు ఆంధ్రదేశంలో సంచారం చేసి, మంచుకొండలో స్థిరనివాస మేర్పరచుకున్నారు. కందాళై, తిరుమల వంశీయులగు వైష్ణవులు దక్షిణాదినుండి ఆంధ్రకు వచ్చిరి. వైష్ణవమతంలో ప్రసిద్ధాచార్యుడైన వేదాంతదేశికుని కుమారుడు వరదాచార్యులు రాచకొండ ఆస్థానంలో విశేషగౌరవాలు పొందాడు.

17 వ అధ్యాయం

విజయనగర సామ్రాజ్యం

కాకతీయ రాజ్య పతనానంతరం, ఆంధ్రదేశమంతా మహమ్మదీయ దండయాత్రకు లొంగిపోయే ప్రమాదమేర్పడ్డది. మాలిక్ కాఫరు సైన్యాలు తమిళదేశం ప్రవేశించి మధురను స్వాధీన పరచుకున్నాయి తమిళదేశం నడిబొడ్డులో ఒక ముస్లిం రాజ్యం ఏర్పడ్డది.

ఈ మహమ్మదీయ దండయాత్రను జయప్రదంగా ప్రతిఘటించి ఆంధ్రదేశాన్ని మాత్రమేకాక, దక్షిణహిందూదేశాన్నంతటినీ, ఒకే ఒక త్రాటిన నడిపించినవారు హంపీ – విజయనగరరాజులు. కాకతీయరాజులు సాహసికులే, కాని ఉత్తరహిందూస్థానంనుండి ముంచుకువస్తున్న ముస్లిం దండయాత్రను ప్రతిఘటించడానికి దక్షిణ హిందూదేశంలోని రాజులను ఐక్యం చేయవలసిన ఆవశ్యకతను వారు గుర్తించలేదు. మహారాష్ట్ర పరిపాలకులైన దేవగిరి యాదవులతో ఓరుగల్లు కాకతీయులకు మొదటి నుండీ కలహాలున్నాయి. ఈ కలహాలను అవకాశంగా తీసుకొని మహమ్మదీయులు మొదట దేవగిరిని, తరువాత ఓరుగల్లును స్వాధీన పరచుకున్నారు. పరాయి శత్రువును ప్రతిఘటించడానికి ఇరుగుపొరుగు రాజ్యాలు ఐక్యం కావలెనన్న రాజనీతి కుశలతను కాకతీయ ప్రతాప రుద్రుడు ప్రదర్శింప జాలకపోయినాడు. కనుకనే వీరోచితంగా పోరాడి నప్పటికి ఆంధ్రరాజ్యం పతనమైంది.

ఇదే విధంగా రెడ్డి, వెలమ, కమ్మ, వైషమ్యాలను అధిగమించ లేవి ఫలితంగా, స్వతంత్రరాజ్య స్థాపనకై ముసునూరి నాయకులు చేసిన కృషికూడా విఫలమైంది.

హంపీ విజయనగర రాజ్యాన్ని స్థాపించిన హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు పై ఘటనలోని గుణపాఠాలను గ్రహించారు. దక్షిణ హిందూదేశంలోని ఆంధ్ర, కర్నాటక, తమిళ ప్రాంతాలన్నిటినీ ఒకే సామ్రాజ్యం క్రింద వ్యవస్థీకరించినపుడే మహమ్మదీయుల దండయాత్రలను జయప్రదంగా ప్రతిఘటించగలమని గ్రహించారు.

ముస్లిం దండయాత్రలవలన నానాబాధలు అనుభవిస్తున్న ప్రజలు కూడా ఈ ప్రయత్నాన్ని బలపరచారు హరిహర, బుక్కరాయల సామ్రాజ్యస్థాపన ప్రయత్నం జయప్రదమైంది.

ఈఉద్దేశాని కనుగుణ్యంగా ఆంధ్ర, కన్నడ సరిహద్దులలో, తుంగభద్రా నదీతీరంలో సహజరక్షణ కుపయోగపడే కొండల నడుమ విద్యానగర పట్టణాన్ని హరిహరరాయలు నిర్మించాడు. రామాయణ కాలం నాటి కిష్కింధ నగరమున్న చోటనే హంపీనిర్మాణం జరిగింది. ఈ సామ్రాజ్యస్థాపనకు, విద్యారణ్యుడను ఒక మహాపండితుని నైతిక ప్రోత్సాహం చాలావుంది. మహారాష్ట్ర స్వాతంత్ర్య వీరుడగు శివాజీకి సంత రామదాసు ఏ విధంగా ధార్మిక, నైతిక ప్రోత్సాహాన్నిచ్చాడో అలాగే విజయనగర సామ్రాజ్యస్థాపనకు విద్యారణ్యస్వామికూడా సహాయపడ్డాడు. హిందూ సంస్కృతి, మతము రక్షింపబడవలెననే ఆశయంతో ఈ సామ్రాజ్యస్థాపన జరిగింది.

విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రను మూడు దశలుగా విభజింపవచ్చును.

1. 1336_1480 వరకు ప్రథమదశ_ఈ దశలో విజయనగర రాజ్యము కన్నడ, తమిళ ప్రాంతాలను, రాయలసీమను ఆక్రమించుకున్నది.

2. 1480-1550. ఈ దశలో తెలంగాణా మినహా ఆంధ్రదేశమంతా కృష్ణరాయల పరిపాలన క్రింద ఉన్నది.

3. 1550-1650 ఇది పతనావస్థ. 1565 లో తల్లికోట యుద్ధములో ఓడిపోయిన మీదట క్రమంగా రాజ్యం శిథిలమై, 1650 కి పూర్తిగా అంతరించింది.

సామ్రాజ్యస్థాపన [1336 - 1480]

ఈ దశను వివరించేముందు విజయనగర సామ్రాజ్య స్థాపకులు ఆంధ్రులా, కన్నడులా అనే సమస్యను చర్చించవలసివుంది. హిందూ రాజుల నైక్యపరచి, మహమ్మదీయులను ప్రతిఘటించడం సామ్రాజ్య స్థాపనలో ప్రధానాశయము. తెలుగు, కన్నడ విభేదాలు కాక, హిందూ, ముస్లిం మతవిభేదాలు నాడు ప్రముఖపాత్ర వహించాయి. హరిహర బుక్కరాయలిద్దరూ కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని బంధువులు. తెలుగువారు. అతనివద్ద సైనికాధికారులుగా ఉన్నవారు. ఓరుగల్లు పతనానంతరం ఆనెగొంది (హంపీ) వెళ్ళి అక్కడ కన్నడరాజైన జంబుకేశ్వరుని కొలువులో చేరారు. మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్‌చే ఖయిదు చేయబడి తిరిగి విడిపించబడి రాజ్యస్థాపనకు పూనుకున్నారు. ఈ వంశం తెలుగువంశం, అయినప్పటికీ, కన్నడ దేశంలో స్థిరపడి, 150 సంవత్సరాలు ప్రధానంగా కన్నడ దేశాన్నే వీరు పరిపాలించారు. కన్నడ భాషను ప్రధానంగాను, తెలుగును కొంతవరకు వీరు పోషించారు.

1480 నుండి విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన సాళువ, తుళువ, ఆర్వీటి వంశాలు మూడూ తెలుగు వంశాలు. వీరంతా తెలుగు భాషను ప్రధానంగాను, కన్నడ భాషను కొంతవరకు ప్రోత్సహించారు.

వీరిలో అత్యంత ప్రసిద్ధుడైన కృష్ణదేవరాయలు స్వయంగా "ఆముక్త మాల్యద" అను తెలుగుకావ్యం వ్రాశాడు. "దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స" అని ఉద్ఘాటించాడు. తెలుగు, కన్నడ విభేదాలకు అవకాశమివ్వకుండా విజయనగర రాజులంతా పరిపాలించారు.

విజయనగర సామ్రాజ్యం 1336లో స్థాపించబడ్డది. రాజ్యస్థాపకుడు హరిహరరాయలు. ఇతని రాజ్యము మైసూరు కర్ణాటక ప్రాంతాలకు విస్తరించి ఉండేది. ప్రస్తుతం మైసూరు రాజ్యము ఆనాడు హొయిసల రాజ్యం. ఈ రాజ్యాన్ని పరిపాలిస్తున్న నాల్గవ బళ్ళాళ రాజును జయించి, హరిహరరాయలు ఆ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు. ఇతను సంగమ వంశానికి మూలపురుషుడు.

ఇతని తర్వాత ఇతని తమ్ముడు బుక్కరాయలు రాజ్యపాలన చేశాడు. ఇతని కాలంలో మధురరాజ్యంకూడా విజయనగరంలో కలిసి పోయింది. మధురను జయించినవాడు బుక్కరాయల కుమారుడు కుమార కంపనుడు. మధురా విజయమును కంపరాజు భార్య గంగాదేవి ఒక సంస్కృత కావ్యరూపంలో వ్రాసింది. మహమ్మదీయుల పరిపాలనలో ప్రజలు పడ్డ అగచాట్లను ఈమె సవివరంగా వర్ణించింది. హిందూ మతాభి మాన ఫలితంగా కలిగిన అతిశయోక్తులు కొన్ని ఉన్నప్పటికీ, నాటి సమాజ పరిస్థితులను తెలుసుకోటానికి యీ గ్రంథం యెంతో ఉపకరి స్తుంది. మధురానగర దండయాత్ర 20 ఏండ్లు పట్టింది. ఈ విజయంతో దక్షిణ హిందూదేశమంతా బుక్కరాయల ఆధిపత్యాన్ని అంగీకరించింది. ఈ యుద్ధంలో కుమార కంపనుడు చనిపోయినాడు.

బుక్కరాయలు పశ్చిమ సముద్రతీరమందలి గోవారేవు పట్టణం కూడా స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. పోర్చుగీస్‌వ్యాపారస్థులు అనాటికే గోవా

రేవుద్వారా విస్తార వ్యాపారంచేస్తూ ఉండేవారు. నాటినుండి గోవా రేవు పట్టణము విజయనగర రాజుల క్రిందనే ఉన్నది.

బుక్కరాయల కాలంలో విద్యారణ్యుని సోదరుడు సాయణాచార్యులు రాజగురువుగా ఉండేవాడు. వేదాలకు సాయణుడు భాష్యం వ్రాశాడు. వేదభాష్యాలన్నిటిలోకి సాయణభాష్యము ప్రసిద్ధమైనది.

ఈతని తర్వాత సంగమ వంశస్థులైన మరి నలుగురు రాజులు పరిపాలించారు. వీరిలో రెండవ దేవరాయలు (1423–1446) ముఖ్యుడు. ఇతని కాలంలో రాయలసీమ అంతా విజయనగర రాజుల స్వాధీనమైంది.

తెలంగాణాలోని రాచకొండ పద్మనాయకులు, రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజులు విజయనగర ఆధిపత్యాన్ని అంగీకరించారు. ఈరాజు తెలుగు భాషను ప్రోత్సహించాడు. శ్రీనాధుడు ఇతని ఆస్థానంలో స్వర్ణాభిషేకాన్ని, కవిసార్వభౌమ బిరుదాన్ని సంపాదించాడు. తెలుగురాయడని, ఈరాజును శ్రీనాధుడు కీర్తించాడు.

సింహళం, మలయా, జావా మొదలైన దూరప్రాంతాలనుండి ఈయన ఆస్థానానికి కానుకలు వచ్చేవి.

ఈతని తర్వాత మల్లికార్జునరాయలు, తర్వాత విరూపాక్ష రాయలు పరిపాలించారు. విరూపాక్షరాయలు విషయలంపటుడు, అసమర్థుడైనందు వల్ల అంతవరకు సేనానిగా ఉన్న సాళువ నరసింహరాజు రాజ్యాధికారాన్ని స్వీకరించాడు.

సామ్రాజ్య విస్తరణ – (1480 - 1550)

సాళువ నరసింహరాజు తెలుగు సేనాని. ఈతని కేంద్రస్థానము చంద్రగిరి. తరతరాలుగా విజయనగర రాజులవద్ద ఈ వంశస్థులు సేనా

నాయకులుగా ఉన్నారు. వారితో బంధుత్వాలుకూడా జరిపారు. అసమర్థుడైన విరూపాక్షరాయని పరిపాలనవల్ల కల్లోలితమయిన సామ్రాజ్యాన్ని నరసరాజు సంరక్షించాడు. ఈతడు 1494 వరకు పరిపాలించాడు.

ఈతని తర్వాత పదిసంవత్సరాలపాటు యీతని కుమారులు రాజ్యంచేశారు. కాని అల్పవయస్కులగు వారిద్దరూ చనిపోవటమో, లేక చంపివేయబడటమో జరిగింది. అతర్వాత ఇతని సేనానాయకుడు తుళువ నరసనాయకుడు రాజైనాడు. రాజ్యకాంక్షతో సేనానులు రాజులను పదవీచ్యుతులను చేసే సాంప్రదాయము విజయనగర రాజ్యంలో ప్రారంభమయినది. తుళువవంశంకూడా సాళువ వంశంవలెనే తెలుగువంశం. తుళువ నరసనాయకుని తర్వాత అతని కొడుకు నరసింహనారాయుడు పరిపాలించాడు ఈ వీరనరసింహరాయలు 1509 లో మరణించిన మీదట అతని సవతి తమ్ముడు కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యం అధిష్టించాడు.

ఈ సందర్భంలో మంత్రి తిమ్మరుసు పాత్రను ప్రస్తావించవలసి ఉంటుంధి. వీర నరసింహరాయలువద్ద తిమ్మరుసు మంత్రిగా ఉండేవాడు. తన అవసాన కాలంలో తిమ్మరుసును పిలచి, కృష్ణదేవరాయలను చంపించవలెనని, అతని కండ్లు తెచ్చి చూపవలెనని, తన తర్వాత తన కుమారుడే రాజ్యానికి రావలెనని వీర నరసింహరాయలు కోరాడు. సరేనని అంగీకరించి తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయలను రహస్యంగా దాచివుంచి మేకకళ్ళు రెండు తీసుకువెళ్ళి వీర నరసింహరాయలకు చూపించాడు. దాంతో అతడు నిశ్చింతగా చనిపోయాడు.

కృష్ణదేవరాయలు

వీరనరసింహరాయల మరణానంతరం మంత్రి తిమ్మరుసు సహాయంతో కృష్ణదేవరాయలు పరిపాలించసాగాడు. ఈతడు 1509 నుండి 1530 వరకు పరిపాలించాడు. కృష్ణదేవరాయలు అత్యంత ప్రతిభాశాలి.

సేనాని. బహుభాషా కోవిదుడు. రాజ్య తంత్రజ్ఞుడు. కనుకనే సామ్రాజ్య విస్తరణ ఒక వైపున చేస్తూనే, సుస్థిర పరిపాలన కవసరమైన అనేక సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టాడు. తెలుగు, కన్నడ భాషలను రెంటినీ ఆదరించాడు. తెలుగు భాషపట్ల సహజంగా అభిమానం చూపాడు. ఆముక్త మాల్యదలో ఇలా అన్నాడు :

ఆ. వె. తెలుగ దేలయన్న దేశంబు తెలుగేను
తెలుగు రేఁడ నేను తెలుగొకండ
ఎల్లవారు వినగ ఎరుగవే బాసాడి
దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స.

అని తన ఆంధ్రాభిమానాన్ని స్పష్టం చేసుకున్నాడు. కృష్ణదేవ రాయలు మొట్టమొదట దక్షిణ దిగ్విజయం ప్రారంభించి ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రం దుర్గాలను సాధించాడు. ఈ రెండూ కావేరీ తీరమున నున్నవి. అంతటితో సంతృప్తిపడక శ్రీరంగపట్నంకూడా స్వాధీనపరచు కున్నాడు. తన దక్షిణాపథ రాజ్యానికంతా శ్రీరంగపట్నం కేంద్రంగాచేసి కెంపగౌడ్, వరప్పగౌడ్ అనువారిని తన సామంతులుగా నియమించాడు. కెంపగౌడ్ బెంగుళూరు నగర నిర్మాత. నాటినుండి ఈ ప్రాంతమంతా ఈ పాళెగాంండ్ర పాలనలో కృష్ణరాయలకు లోబడి ఉన్నది. ఈ దక్షిణ దండయాత్ర 1512 లో జరిగింది. ఇదే సమయంలో తంజావూరు, మధుర, జింజి ప్రాంతాలనుకూడా కృష్ణరాయలు ఆక్రమించుకున్నాడు.

తంజావూరు, మధురలకు తెలుగు సేనానులు పరిపాలకులయి నారు. విజయనగరరాజ్యం పటిష్టంగా ఉన్నంతవరకూ ఈ రెండు రాజ్యాలు సామంతరాజ్యాలుగా ఉండేవి. అటుతర్వాత ఇవి స్వతంత్ర రాజ్యాలైనవి. తంజావూరు రాజ్యమునకు చెవ్వప్ప నాయకుడు — కృష్ణ

దేవరాయల అనంతరం పరిపాలంచిన అచ్యుతరాయలచే 1535లో నియమితుడైనాడు. మధురకు పరిపాలకుడుగా విశ్వనాథ నాయకుని కృష్ణదేవరాయలే నియమించాడు.

ఈ విధంగా తెలుగుసేనానులు దక్షిణదేశంవెళ్ళి పరిపాలించటంతో వారితో బాటు కొన్ని వేల తెలుగు కుటుంబాలు ద్రావిడదేశానికి తరలిపోయినవి. మధుర, తంజావూరు ప్రాంతాలలో, ఇళ్ళలో తెలుగు మాట్లాడుకొనే రాష్ట్రేతరాంధ్రులు కొన్ని లక్షలమంది నేడున్నారు. విజయనగరరాజ్య పతనానంతరం మధుర, తంజావూరు నాయకులు ఆంధ్రభాషా పోషకులుగా పేరుపొందారు. కృష్ణదేవరాయల దక్షిణ దిగ్విజయం ఫలితంగా ఆంధ్రభాష, సంస్కృతి పరరాష్ట్రాలకు వ్యాపించింది.

దక్షిణ దిగ్విజయం తరువాత కృష్ణరాయలు ఉత్తర దిగ్విజయం ప్రారంభించాడు. ఉదయగిరి, కొండువీడు, కొండపల్లి, బెల్లంకొండ నాగార్జునకొండ, అద్దంకి మొదలైన దుర్గాలన్నిటినీ గజపతుల వద్దనుండి ఘోరయుద్ధాలు చేసి జయించాడు.

అటుతర్వాత కృష్ణానది దాటి, శాతవాహనుల కాలంలోనుండి ప్రసిద్ధిచెందిన శ్రీకాకుళం గ్రామాన్ని, అక్కడ ఆంధ్రవిష్ణు దేవాలయాన్ని కృష్ణరాయలు చూశాడు. ఈ దేవాలయాన్ని చూసి, ప్రాచీన సామ్రాజ్యాధిపతులను స్మృతికి తెచ్చుకున్న మీదటనే కృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యద గ్రంథం వ్రాశాడట. సింహాచలం, పొట్నూరు, కటకం వరకు కృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయం సాగింది. కటకం పూర్తిగా ధ్వంసం చేయబడింది. దాంతో ప్రతాపరుద్రగజపతి కూతురును కృష్ణదేవరాయలు వివాహం చేసుకున్నాడు. ఈ దండయాత్ర 1516లో జరిగింది.

రాయల మూడవ దండయాత్ర రాయచూరు దుర్గంపైన. ఇంత వరకు కృష్ణదేవరాయలు ముఖాముఖి మహమ్మదీయులతో తలపడలేదు. తన సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరించుకోవటంలో మాత్రమే నిమగ్నుడైనాడు. 1520 లో రాయచూరు దుర్గాన్ని ముట్టడించి, ముస్లిం సేనలను ఓడించి ఆ దుర్గాన్ని స్వాధీనం చేసుకున్నాడు.

ఒకవైపున కృష్ణరాయలు దక్షిణ హిందూదేశాన్నంతటినీ జయించి ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం చేస్తూ ఉండగా, రెండవవైపున దక్కను లోని బహమనీరాజ్యం బీజపూర్, అహమ్మద్‌నగర్, బీదర్, బీరార్, గోల్కొండ అని ఐదు విభాగాలైంది. శత్రురాజ్యంలో వచ్చినయీ అంతఃకలహాలు కృష్ణరాయల సామ్రాజ్య విస్తరణకు మరింత అనుకూల పరిస్థితులను కల్పించాయి.

కృష్ణరాయల జీవితంలోని ఆఖరు ఘడియలు శాంతంగా గడవ లేదు. కృష్ణరాయలకు ఒకే కొడుకున్నాడు. అతను బాలుడు. తన అనంతరం, యీ బాలునికి రాజ్యం దక్కుతుందో లేదో అని రాయలు అనుమానించసాగాడు. అనుమానానికి తగినట్లు ఆ బాలుడు చని పోయాడు.

తన మహోన్నతికంతా కారణమయిన తిమ్మరుసే యీ హత్య చేయించాడని రాయల కనుమానం కలిగింది. తిమ్మరుసును, అతని అన్న కుమారుణ్ని బంధించాడు. తిమ్మరుసు అన్న కుమారుడు ఖైదు నుంచి తప్పించుకుపోయాడు. అంతట కృష్ణరాయలు యుక్తాయుక్త విచక్షణనువదలి, అప్పాజీ అని తానెంతో గౌరవించిన తిమ్మరుసు రెండు కళ్ళు ఊడబెరికించాడు. కృష్ణ రాయలు తిమ్మరుసులఆఖరిరోజులు యీ శోచనీయ పరిస్థితులలో ముగిశాయి. రాజ్యకాంక్ష ఆనాడు ఎంత ప్రబలంగా ఉండేదో తెలుసుకునేందుకు యిది చక్కని ఉదాహరణ.

సామ్రాజ్య పతనం [1550 - 1650]

కృష్ణరాయల మరణానంతరం, అతని తమ్ముడు అచ్యుతరాయలు పది ఏండ్లు పరిపాలించాడు. అచ్యుతరాయల మరణంతో సింహాసనానికై పెనుగులాట ప్రారంభమైంది. అచ్యుతరాయల కుమారుడు బాలుడైన వేంకటరాయడు సింహాసనం అధిష్ఠించాడు.

రాజ్యాధికారంకొరకు, మంత్రులు, సేనానులు రెండు పక్షాలైనారు. వేంకటరాయని మేనమామ సకలం తిమ్మయ్య ఒకపక్షానికి, కృష్ణరాయల అల్లుడు ఆర్వీటి రామరాయలు మరొకపక్షానికి నాయకత్వం వహించారు. బాలుడైన వెంకటరాయలు మరణించినమీదట సకలం తిమ్మయ్య రాజు కావలెనని ప్రయత్నించాడు. అళియ రామరాయ లని ప్రసిద్ధిచెందిన ఆర్వీటి రామరాయలు యీ ప్రయత్నాన్ని ప్రతిఘటించి, అచ్యుతరాయల తమ్ముని కుమారుడైన సదాశివరాయలను బాలుని సింహాసనంపై ఉంచి, తానే నిజమైన పరిపాలకుడై 23 సంవత్సరాలు అవిచ్ఛిన్నంగా రాజ్య మేలాడు. సకలం తిమ్మయ్య ఆత్మహత్య కావించుకున్నాడు. ఆర్వీటి వంశ పరిపాలన ప్రారంభమైంది.

రామరాయలు, అంతవరకూ విజయనగరరాజు లవలంబించిన విధానానికి స్వస్తిచెప్పి, హిందూమత దురభిమానాన్ని ప్రోత్సహించాడు. ముస్లిము నవాబులమధ్య అంతఃకలహాలను రగుల్కొల్పి దక్కను పీఠ భూమి నంతనూ ఆక్రమించ యత్నించాడు. రామరాయల జీవితమంతా యుద్ధాలతోనే గడిచింది.

కృష్ణదేవరాయలు సైతం సామ్రాజ్య విస్తరణకు అనేక దండ యాత్రలు జరిపినవాడే. కాని యుద్ధాలు ముగిసిన మీదట ఓడిపోయిన వారిని గౌరవంగా చూసి వారితో, బంధుత్వాలు ఏర్పరచుకొని, వారి

(24)

స్నేహాన్ని సంపాదించాడు. అందువలన కృష్ణరాయలు దండయాత్రలలో విజయం సాధించాడు. అళియ రామరాయలు అందుకు వ్యతిరేకంగా, ఓడిపోయినవారిని అవమానించి, కక్ష, ద్వేషం పెంచి మిత్రులను సైతం శత్రువులను చేసుకున్నాడు.

రామరాయలు తన 23 ఏండ్ల పరిపాలనలో నాలుగు సార్లు అహమ్మద్ నగరు, బీజపూరు రాజ్యాలపై దాడిచేసి ఓడించాడు. రామరాయల ధాటికి తాళలేక, బీజపూరు నవాబైన అలీ ఆదిల్‌షా, రామరాయలతో సంధి చేసుకొని విజయనగరం వచ్చి రామరాయలు తనకు తండ్రి అని, తాను అతనికి దత్తపుత్రుడని వినయ విధేయతలతో వర్తించసాగాడు.

ఒక నవాబు తన కంతటి గౌరవం ఇవ్వటంతో, అళియ రామరాయలు మరింత గర్వోన్నతుడైనాడు. ఆదిల్‌షా కొరకు రెండుసార్లు అహమ్మద్‌నగర్‌పై దండెత్తి ముస్లిం ప్రజలను బాధలుపెట్టి, వారి మత గ్రంథాలను ధ్వంసంచేసి, మతద్వేష పిశాచాన్ని రగుల్కొల్పాడు.

చివరకు ఆదిల్‌షా సైతం రామరాయలకు ఎదురు తిరిగాడు. దక్కను నవాబులందరూ ఏకమై, 1565 లో జరిగిన తళ్ళికోట యుద్ధంలో రామరాయలను ఓడించారు. అతనిని వధించి అతని శిరస్సును బల్లెమునకు గుచ్చి విజయనాదం చేశారు. విజయనగర సేనలు చెల్లాచెదరైనవి.

విజయనగర యుగంలో జరిగిన అసంఖ్యాకమైన యుద్ధాలు అన్నీ హిందూ ముస్లిం ప్రాతిపదికపై జరిగినవి కావు. శత్రువుయొక్క శత్రువు మిత్రుడు అను సంకుచిత రాజనీతి ఈ యుద్ధాలకన్నిటికీ మూలకారణం. ముస్లిం రాజ్యాలు తమలో తాము కలహించుకొని, విజయనగరరాజుల సహాయం పొందేవి. హిందూరాజులు తమలో తాము కలహించుకొని మహమ్మదీయ నవాబుల సహాయం స్వీకరించేవారు. రెడ్డి

రాజులకు,పద్మవెలమలకు స్పర్థ. గజపతులకు, నరపతులకు పోటీ. బీజపూర్ అహమ్మద్‌నగర్ నవాబుల మధ్య ఈసు. తల్లికోటవంటి యుద్ధాలలో మాత్రమే హిందూ, ముస్లిం సామ్రాజ్య సేనలకు ముఖాముఖి ఘర్షణ జరిగింది.

తల్లికోట యుద్ధానంతరం, ఆర్వీటి వంశస్థులైన రాజులు మరొక శతాబ్దం పెనుగొండ రాజధానిగా, రాయలసీమ, మైసూరు ప్రాంతాలను, తమిళ దేశంలో కొంత భాగాన్ని పరిపాలించారు. ఈ పరిపాలన అంతా అంతఃకలహాలతోనే గడచిపోయింది

రామరాయల తమ్ముడు, తిరుమలరాయలు, తన 90వ ఏట, పెనుగొండలో సింహాసనం అధిష్టించాడు. పరిపాలనాసౌలభ్యంకొరకు తన రాజ్యాన్ని మూడు భాగాలుచేసి ముగ్గురు కుమారులను ఆ ప్రాంతాలకు పాలకులుగా నియమించాడు. పెనుగొండ, శ్రీరంగపట్నం, చంద్రగిరి- ఈ మూడు ప్రాంతీయ రాజధానులు.

తిరుమలరాయని కుమారుడు శ్రీరంగరాయలు, పెనుగొండను పరిపాలిస్తుండగా, గోల్కొండ నవాబు పెనుగొండపై దాడిచేశాడు. శ్రీరంగరాయని అల్లుడు జగద్దేవరాయలు, ఈ యుద్ధంలో గోల్కొండ నవాబును ఓడించి, వీరుడని ప్రసిద్ధి చెందాడు. ఈ దేవరాయల కాలం నాటి సాహసిక గాథలను వర్ణించే బంగారుతిమ్మరాజుకథ అను జానపద గేయం నాటి పరిస్థితులను తెలుసుకునేందు కుపయోగపడగలదు.

శ్రీరంగరాయల అనంతరం వేంకటపతిరాయలు చంద్రగిరి రాజధానిగా 1585 – 1614 వరకు పరిపాలించాడు. ఇతని కాలంలో మైసూరు విజయనగర సామ్రాజ్యంనుండి చీలిపోయి, రాజఒడయరు అను స్థానిక ప్రభువు పరిపాలనలోకి పోయింది. రాజఒడయరు నేటి

మైసూరు రాజవంశానికి మూలపురుషుడు. వేంకటపతిరాయల మరణానంతరం, కొండవీడు, ఉదయగిరి, బెల్లంకొండ దుర్గాలు గోల్కొండ నవాబుల వశమైనవి.

వేంకటపతిరాయల మరణానంతరం తిరిగి చంద్రగిరి సింహాసనానికై తగవులు ప్రారంభమయినవి. వేంకటపతిరాయల అన్నకొడుకు రెండవ శ్రీరంగరాయలు ఒక పైపున, వేంకటపతిరాయల బావమరది గొబ్బూరు జగ్గరాజు మరొక వైపున సింహాసనానికయి పెనుగులాడసాగారు. గొబ్బూరు జగ్గరాజు రెండవ శ్రీరంగరాయలను సకుటుంబంగా హత్యచేయించాడు. ఈ దారుణ హత్యకు కినిసి, యాచమనాయకుడను మరొక సేనాని రెండవ శ్రీరంగరాయల కుమారుడయిన మూడవ శ్రీరంగరాయలను బాలుని రక్షించి, అతని తరపున జగ్గరాజుతో యుద్ధం చేశాడు.

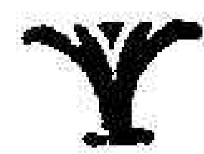
ఈ యుద్ధం తిరుచునాపల్లి సమీపంలో తోపూరు గ్రామంవద్ద జరిగింది. తంజావూరును పరిపాలిస్తున్న రఘునాధరాయలు యాచమనాయనిపక్షం వహించాడు. జగరాజు ఓడిపోయాడు.

అనంతరం మూడవ శ్రీరంగరాయలు కొంతకాలం, చంద్రగిరిలో పరిపాలించాడు. 1646 లో మహమ్మదీయులు ఉత్తర ఆర్కాటు జిల్లాను స్వాధీనం చేసుకున్నారు. తన పదవిని రక్షించమని శ్రీరంగరాయలు ఢిల్లీపాదుషా ఐన షాజహాన్ చక్రవర్తికి విజ్ఞప్తి చేశాడు. కాని ఫలితం శూన్యం. అంతట శ్రీరంగరాయలు సామంతుల తిరుగుబాటుకు తట్టుకోలేక పారిపోయి మైసూరు రాజును శరణుజొచ్చాడు. 1675లో విజయనగరరాజ్యం నిశ్శేషంగా అంతమైంది.

మూడవ శ్రీరంగరాయల అనుమతితో కాళహస్తి పాలకుడయిన

దామెర్ల వెంకటాద్రినాయుడు 1639 లో చెన్నకుప్పం అను ప్రాంతాన్ని. కోట కట్టుకునేటందుకై బ్రిటిషు వారికి ఇచ్చివేశాడు. ఇదే నేటి చెన్న పట్టణం.

ఆంధ్రలో బ్రిటిషువారి ప్రవేశం, 1616లో మచిలీపట్నం రేవును నైజామునుండి సంపాదించటంతోనే ప్రారంభమైంది. అంతకు పూర్వమే 1611 లో పశ్చిమ తీరంలోని సూరతును బ్రిటిషువారు ఆక్రమించారు. భారతదేశంలో బ్రిటిషువారు మొట్టమొదటసంపాదించిన స్థావరంసూరతు. కాని సూరతుకంటె, మచిలీపపట్నంకంటె, చెన్నపట్నం, బ్రిటిష సామ్రాజ్యవిస్తరణకు ఎంతగానో ఉపయోగపడినందున,1639 వ సంవత్సరం, బ్రిటిష ఆక్రమణ చరిత్రలో ప్రముఖస్థానం వహిస్తున్నది.

18 వ అధ్యాయం

రాయలనాటి వైభవం

హంపీ విజయనగర రాజుల వైభవము మొదలైన విషయాలను గురించి సమకాలికులైన న్యూనిజ్, పేస్ — అను పోర్చుగీస్ చరిత్ర కారుల రచనలవల్ల మనం తెలుసుకోగలము. వీరిద్దరు కృష్ణదేవరాయలు, అచ్యుతదేవరాయలు పరిపాలించిన కాలంలో విజయనగర ఆస్థానంలో ఉన్నారు. కృష్ణదేవరాయల రాయచూరు దండయాత్రను న్యూనిజ్ స్వయంగాచూచి వర్ణించాడు. విజయనగరం కేవలం రాజ్యంకాదు, సామ్రాజ్యం. ఆంధ్ర, తమిళ, కన్నడ ప్రాంతాలను ఒకే త్రాటిమీద నడిపించడం సామాన్య విషయంకాదు. సామ్రాజ్య నిర్వహణ కవసరమైన సైనికబలమును, రాజనీతిజ్ఞత విజయనగరరాజులు అలవర్చుకొన్నారు.

కృష్ణదేవరాయలకుగల సైనికబలాన్ని గురించి పేస్ ఇలావ్రాస్తున్నాడు : "ఈ రాజువద్ద పదిలక్షల సైనికులు సంవత్సరము పొడుగున ఉంటారు. ఇదంతా స్థిర సైన్యము. వీరిలో 35 వేలమంది గుర్రపు రౌతులున్నారు. ఏ క్షణంలోనయినా ఈ సైన్యం యుద్ధానికి సిద్ధంగా ఉంటుంది. ఇంత పెద్ద సైన్యాన్ని పోషించడానికి రాజుకు డబ్బెక్కడనుండి వస్తుంది అని ఎవరన్నా అడుగుతారేమో ! ఈ సైన్యమంతా వివిధ సామంత నాయకుల పోషణక్రింద ఉండేవి. ఈ సామంతులకు వేర్వేరు ప్రాంతాలపై అధికారం ఉంటుంది

"ఆ ప్రాంతంలో పన్నులు వసూలు చేసుకోవటం మొదలైన

బాధ్యత అంతా ఆ సామంతులదే. ప్రతి సామంతరాజు ఎంతెంత సైన్యాన్ని పోషించాల్సింది కృష్ణదేవరాయలే నిర్ణయిస్తాడు — —

"ఈ సామంతులు సైన్యాన్ని పోషించుటతోపాటు ప్రతిసంవత్సరం ఇంత కప్పం అని రాజుకు చెల్లిస్తూ ఉంటారు. రాజుగారికి కూతుళ్ళు పుట్టినప్పుడు, కొడుకులు పుట్టినప్పుడు, రాజుగారి జన్మదినోత్సమునాడు వీరు బహుమానా లిస్తూఉంటారు" అని ఈ చరిత్రకారుడు వ్రాశాడు. కృష్ణరాయలు సైనికవందనం స్వీకరించే దృశ్యాన్ని పేస్ కన్నులకు గట్టినట్లు వర్ణించాడు. అశ్వికదళం, గజదళం, పదాతులు, ధానుష్కులు, ఫిరంగిదళం మొదలయినవాటి నన్నిటిని వర్ణించాడు. పోర్చుగీస్ సైనిక దళం ఒకటి ఉండేది. గుర్రాలు, ఫిరంగులు-పోర్చుగీస్‌వారి సహాయంతోనే కృష్ణరాయలు సంపాదించగలిగాడు.

ఇదే విషయమై న్యూనిజ్ ఇలా వ్రాస్తున్నాడు: "విజయనగర రాజులు ఎంత సైన్యం కావాలంటే అంత సైన్యాన్ని సమీకరించ గలరు. అచ్యుతరాయలకు పదాతిదళమే 6 లక్షలకు పైగా వుంది. 24 వేల గుర్రాలున్నవి. వీటి పోషణ బాధ్యత అంతా సామంతులదే. ఈ సామంతులు కౌలుదార్ల వంటివారు. ఒక సామంతుడున్నాడు. అతను తన ప్రాంతంలో 120 లక్షల నాణెములు వసూలు చేస్తాడు. ఇందులోనుంచి 60 లక్షల నాణెములు కప్పం చెల్లిస్తాడు. మిగతా ధనంతో సైన్యాన్ని పోషిస్తాడు. సామాన్య రైతులు చాలా బాధపడుతున్నారు. ఈ సామంత ప్రభువులు అతి నిరంకుశంగా పరిపాలన చేస్తూ ఉంటారు."

కృష్ణదేవరాయలకు పూర్వం ఇంతటి పెద్ద సైన్యాన్ని పోషించిన రాజులులేరు. కాకతీయులకుగల స్థిరసైన్యం కొద్దిపాటి మాత్రమే. యుద్ధం వచ్చినప్పుడు గ్రామాలనుండి సైనికులను సమీకరించేవారు.

విస్తారమైన స్థిరసైన్యాన్ని పోషించే పద్ధతి మహమ్మదీయులు ప్రవేశ పెట్టారు. ఇతర రాజ్యాలను ఆక్రమించి సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరింప చేయుటే ప్రధాన లక్ష్యంగా పెట్టుకున్న ఢిల్లీ నవాబులు లక్షలకొలది సైన్యాన్ని ఎప్పుడూ పోషిస్తూ ఉండేవారు. కృష్ణదేవరాయలుకూడా అదే పద్ధతి అవలంబించాడు.

ఈ విధానంవల్ల ప్రజలపై పన్నులభారం హెచ్చుట, సామంతుల నిరంకుశ పరిపాలనకు హద్దులేకపోవడం సహజంగా జరిగింది. కృష్ణ దేవరాయలు సామంతులను గట్టిగా అదుపులో ఉంచగలిగాడు. ఆతర్వాత వచ్చినవారు ఇది చేయలేకపోయినారు.

పరిపాలన - రాజ్యవైభవము

విజయనగర రాజులందరూ వర్తక వాణిజ్యాల అభివృద్ధికి, వ్యవ సాయాభివృద్ధికి విస్తారంగా కృషిచేశారు.

పేస్ ఇలా వ్రాస్తున్నాడు :

"విజయనగరం చుట్టూ 72మైళ్ళ పొడవుగల కొండల వరుస ఉంది. ఈఆవరణలోపల పండ్లతోటలు, సారవంతమైన భూములు విస్తారంగా ఉన్నాయి. జలసమృద్ధిగల చెరువులు అనేకంఉన్నవి.వర్తకులు నివసించు వీధులలో కెంపులు, వజ్రములు, నీలములు, పచ్చలు,ముత్యములు కుప్పలు కుప్పలుగా ఉన్నాయి. నేనొక కొండయెక్కి పట్టణమంతాచూశాను. రోము నగరమంత పెద్దదిగాను, సుందరమైనదిగాను నాకు విజయనగరం కని పించింది.

ఇదే విషయమై అబ్దుల్ రజాక్ అను ముస్లిం చరిత్రకారుడు ఇలా వ్రాస్తున్నాడు : "సప్తప్రాకారములచే చుట్టబడిన ఏడు దుర్గములు

ఈ నగరంలో ఉన్నాయి. మొదటి దుర్గము మొదలు మూడవ దుర్గమువరకు పొలములు, ఉద్యానవనములు ఉన్నాయి. మూడవ దుర్గము నుండి ఏడవ దుర్గమువరకు ఇండ్లు, వాకిళ్ళు, బజారులు ప్రజలతో కిట కిటలాడుతున్నవి."

వ్యవసాయాభివృద్ధికి విజయనగరరాజులు చేసిన కృషి ప్రత్యేకం గమనార్హం. నేడు నిరంతరం కరువుతో బాధపడుతున్న రాయలసీమ ఆ కాలంలో రతనాలసీమగా ఉండేదనే విషయంలో అతిశయోక్తి లేదు. రాయలసీమలో ఎక్కడ చూచినా రాయలనాటి చెరువులు అనేకం కన బడతాయి. బుక్కరాయ చెరువు, నాగవ్వచెరువు, బిచ్చపుచెరువు మొద లయిన వనేకం త్రవ్వించబడ్డవి. రాయల్ చెరువు అను పేరుతో వ్యవ హరించబడే చెరువులు రాయలసీమలోని అన్ని జిల్లాల్లోను ఉన్నాయి. ఈ చెరువులకు నిరంతరం నీరు వచ్చేటట్లు అనేక కాలువలు కూడా విజయనగర రాజులు త్రవ్వించారు.

మొదటి దేవరాయలు విజయనగరానికి 12 మైళ్ళ దూరాన తుంగ భద్రకు ఆనకట్టకట్టి ఒక కాలువద్వారా విజయనగరానికి నీటిని సప్లయి చేశాడు. కృష్ణదేవరాయలు 1521 లో కొర్రగల్లువద్ద తుంగభద్రకు మరొక ఆనకట్ట కట్టించి, అనేక చెరువులకు నీరు వచ్చేటట్లు చేశాడు. పోర్చు గీసు ఇంజనీర్లు ఈ ఆనకట్టల నిర్మాణంలో తోడ్పడ్డారు.

కృష్ణదేవరాయల కాలంలో మహర్నవమి ఉత్సవం అతి వైభ వంగా 9 రోజులు జరిగేది. ఇప్పటికీ మహర్నవమిదిబ్బ అను ప్రసిద్ధ స్థలాన్ని హంపీలో చూడవచ్చు. కృష్ణదేవరాయలకు 12 మంది భార్యలు. వారిలో ముగ్గురు రాణులు. అందులో ఒకరు పట్టమహిషి. ఇతని తమ్ముడు అచ్యుత దేవరాయల అంతఃపురములో 500 మంది స్త్రీ లుండేవారని న్యూనిజ్ వ్రాస్తున్నాడు.

రాజనీతి విషయమై కృష్ణదేవరాయలకు గల అభిప్రాయాలను ఆయన వ్రాసిన ఆముక్తమాల్యదనుండి గ్రహింపవచ్చును. "దేశ మధ్యంలో అరణ్యా లుండరాదు. దానిని దొంగలు, దారిదోపిడిగాండ్రు స్థావరం చేసుకొంటారు. కాని సరిహద్దులలో అరణ్యా లుండటం మంచిది. అరణ్యంలో అడవిజాతులవారితో స్నేహ సంబంధాలు నెలకొల్పుకొనుట ద్వారా రాజ్యానికి వారు కాపలాదారులుగా ఉంటారు. ఆ పరిసర భూములు నిర్ధనులైన శూరులకు ఉచితంగా సాగుకు యివ్వవలెను. అడవిజాతుల వారు, ఈ శూరులు ఒకరి ప్రక్కన ఒకరు ఉండటంవల్ల ఒకరిమీద మరొకరు కాపుగా ఉంటారు. ఇద్దరిమధ్య అంతః కలహాలు వచ్చినా మంచిదే. ఆ అవకాశాన్ని వినియోగించుకుని రాజు తన పెత్తనాన్ని స్థాపించుకోవచ్చు.... శత్రురాజుల సామంత ప్రభువులను, సామ, దాన, భేద, దండోపాయాలద్వారా లోబరచుకొని పర రాజ్యాలను ఆక్రమించవలెను. రాజు శత్రువులను జయింపవచ్చును. దుర్గములను కట్టుకొనవచ్చును. కాని శత్రుస్త్రీలను పుట్టింటి ఆడపడుచువలె గౌరవించవలెను. వారియెడల అనాదరముగాని, వాక్పారుష్యముగాని పనికిరాదు—" సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరింపజేసి, దానిని దృఢతరం చేయడాని కవసరమైన రాజనీతిని కృష్ణదేవరాయలు అవలంబిస్తూ ఉండేవా డవటానికి ఈ ఉదాహరణ చాలు.

క్రీ. శ. 1470 లో దక్షిణ హిందూదేశం పర్యటించిన అల్ఫాన్జో నికిటిన్ అను రష్యన్ వ్యాపారస్తుడు ఆ నాటి యుద్ధాలను ఇలా వర్ణించాడు :

"బలమైన ఈ హిందూ మహారాజుల దుర్గంపై మాలిక్ ఖాన్ జోడా ముట్టడి వేశాడు. రాత్రింబగళ్ళు యుద్ధం జరిగింది. మహమ్మదీయుల సైన్యం 20 రోజులు వరుసగా అన్నము, నీళ్ళు ముట్టకుండా

పోరాడినవి. భారీ ఫిరంగులను, ముట్టడి సేనలు ప్రయోగించినవి. చిట్ట చివరకు దుర్గం లోబడ్డది. 5 వేల మంది మహమ్మదీయ సైనికులు ఈ ముట్టడిలో మరణించారు. నగరంలోకి ప్రవేశించినమీదట నవాబు 20 వేల మంది హిందువులను, స్త్రీలను, పురుషులను తలలు నరికి చంపించాడు. మరొక 20 వేలమందిని యుద్ధ ఖైదీలుగాచేసి బానిసలుగా అమ్మివేశాడు. ఇంతచేస్తే దుర్గంలోని కోశాగారంలో ధనమేమీ దొరకలేదు. నగరాన్ని ముస్లిం సేనలు ఖాళీచేసినవి."

పై వర్ణనలో కొన్ని అతిశయోక్తు లున్నప్పటికీ, నాటి యుద్ధాలు ఎంత దారుణంగా జరిగేవో అది స్పష్టంగా తెలియజేస్తుంది.

కృష్ణదేవరాయల పరిపాలనలో కరువు కాటకాదులు లేకుండా దేశం సుభిక్షంగా ఉండేదని, వర్తక వ్యాపారాలకు చోరభీతిలేకుండా కఠిన శాసనాలు అమలు జరుపబడేవని పై చరిత్రకారులే వర్ణించారు. కృష్ణ రాయలు ఆజానుబాహువని, దృఢగాత్రుడని, యుద్ధంలో సైనికులకు స్వయంగా నాయకత్వం వహించేవాడని, ఉదాత్త గంభీరుడని పేస్ వర్ణించాడు.

సాహిత్యం - లలితకళలు

కృష్ణరాయల పరిపాలనలో ఆంధ్ర సాహిత్యం పొందినంత వ్యాప్తి అంతకు పూర్వం ఏ యుగంలోనూ పొందలేదు. కన్నడ, సంస్కృత కవులనుకూడా కృష్ణరాయలు పోషించినట్లు ఉదాహరణలు వున్నాయి. కాని, తెలుగు భాషపట్ల ప్రత్యేకాభిమానము చూపాడు. అష్ట దిగ్గజములని పేరుపడిన 8 మంది పండితులు, కవులు ఆయన ఆస్థానంలో ఉండేవారు. వారిలో అల్లసాని పెద్దన, ముక్కు తిమ్మన, మాదయ్య

గారి మల్లన, ధూర్జటి మొదలైనవారు ప్రసిద్ధులు. అల్లసాని పెద్దన వ్రాసిన మనుచరిత్ర ప్రబంధ యుగానికి నాంది.

సాహిత్యంలో ఒక మార్పు వచ్చింది. అంతవరకు సంస్కృత కావ్యాల తర్జుమాలు, పురాణ గ్రంధాలు మాత్రమే కవులు రచించేవారు. వానిలోకూడా భక్తి ప్రధానమైన గ్రంధాలు విస్తారంగా ఉండేవి.

రాయల కాలంలో తర్జుమాలమీద మోజు, భక్తిపారవశ్యం తగ్గింది. శృంగారరసం ప్రాధాన్యత వహించింది. రాజాస్థానాలలో సర్వ సుఖాలు పొందుతూ, రాజులను మెప్పించేందుకై నాటి కవులు రచనలు సాగించారు. పెద్దన, తిమ్మన వీరిలో ముఖ్యులు. కృష్ణరాయల సమకాలికులు కాకపోయినా ఆ తర్వాత విజయనగరం పరిపాలించిన రాజుల కాలంలో నివసించిన పింగళి సూరన, రామారాజభూషణుడు, తెనాలి రామకృష్ణుడు మొదలైన వారనేకులు మహాకవులు ఆకాలంలో ఉద్భవించారు.

వీరిలో తెనాలి రామకృష్ణుడు రచించిన పాండురంగమాహాత్మ్యము సమకాలిక సాంఘిక జీవనాన్ని ప్రతిబింబించే గ్రంథము. వేశ్యా లంపటత్వము నాడు సర్వసామాన్యం. రాజులు, బ్రాహ్మణులు మొదలైన అగ్రవర్ణాలలో ఇది మరీ హెచ్చు. అవినీతికరమైన ఇట్టి జీవితంవల్ల కలిగే కుటుంబ విచ్ఛిత్తి, ఈ ఒడిదుడుకులను సర్దటానికి చేసే ప్రయత్నాలు పాండురంగ మాహాత్మ్యంలోని నిగమశర్మోపాఖ్యానం చక్కగా వివరిస్తుంది.

రాయల ఆస్థానంలో నివసించిన మరియొక కవి ధూర్జటి. ఇతను శివభక్తుడు. కృష్ణరాయలు వైష్ణవ మతాన్ని ఆదరించినా అన్యమతాలను ద్వేషించలేదు. హిందూమతంలోని వివిధ మతభేదాల మధ్య సామరస్యం ప్రదర్శించాడు. జైనమత అవశేషాలనుకూడా విజయనగర రాజులు కాపా

డారు. శ్రావణ బెల్గోలాలోని గోమతేశ్వరుని దేవాలయాన్ని కొందరు వైష్ణవులు ధ్వంసంచేయగా విజయనగరం రాజులలో రెండవవాడైన బుక్కరాయలు ఈ తగాదాలో చొక్యం కలిగించుకొని తిరిగి ఆ వైష్ణవులే జైనాలయాన్ని కట్టించి యిచ్చునట్లు తీర్పు ఇచ్చాడు. ఆ ఆలయం నేటికీ చెక్కు చెదరకుండా ఉంది.

ధూర్జటి కవి కాళహస్తీశ్వర మాహాత్మ్యము అనే భక్తిప్రధానమైన కావ్యాన్ని వ్రాశాడు. ఆ తర్వాత కొంతకాలానికి కాళహస్తీశ్వర శతకము కూడా వ్రాశాడు. బహుశా కృష్ణరాయల మరణానంతరం రాజాదరణ నశించి, రాజసభలయందు విరక్తిజెంది కాళహస్తికి వెళ్ళి అక్కడ ఈ శతకం వ్రాసి ఉంటాడు.

ధూర్జటి ఆశతకంలో "రాజుల్మత్తులు వారి సేవ నరకప్రాయంబు" "రాజకీటముల నే సేవింపగానోప" "నరనాధాశ్రయము ప్రాణహాని" "నృపాలాధమున్ భజింపజూతురు భావ్యమే" అని అనేకపద్యాలలో రాజ సేవను నిరసిస్తూ వ్రాశాడు.

విజయనగర కాలంలో సాహిత్యంతోపాటు చిత్ర శిల్పకళలు వృద్ధి చెందాయి. హంపిలోని దేవాలయాలు, పెనుకొండలోని గగనమహల్ మొదలైనవన్నీ నాటి అవశేషాలే. తమిళదేశంలోకూడా విజయనగర రాజులు అనేక దేవాలయాలు నిర్మించారు. చిదంబరం, తిరువణ్ణామలై తదితర యాత్రా స్థలాలలో కృష్ణదేవరాయలు కొత్త దేవాలయాలు నిర్మించి పాత దేవాలయాలను బాగుచేయించి శిల్పకళను ఆదరించాడు.

హిందూపురానికి 9 మైళ్ళదూరంలో లేపాక్షి అనుచోట పెనుకొండ విరూపన్న అను కృష్ణరాయల ఉద్యోగి వీరభద్రేశ్వరాలయాన్ని నిర్మించాడు. ఆలయం గోడలమీద శివలీలలను ప్రదర్శించే రకరకాల చిత్రా

లను వేయించాడు. లేపాక్షి చిత్రాలకు భారతీయ చిత్రకళలో విశిష్టస్థానము గలదని విజ్ఞుల అభిప్రాయము.

తంజావూరు - మధుర రాజ్యాలు

1535 నుండి 1673 వరకు తంజావూరు రాజ్యాన్ని 140 సంవత్సరాలు నాయకరాజులు పరిపాలించారు. ఈ వంశం ఆఖరువరకు విజయనగర రాజులపట్ల విశ్వాస పాత్రులుగా ఉంటూ వచ్చారు.

వీరిలో ప్రథముడైన చెవ్వప్పనాయకుడు కృష్ణరాయల తమ్ముడైన అచ్యుతరాయలకు బావమరది. తెలుగుదేశంనుండి వలస వెళ్ళిన యీతడు తమిళదేశంలో నాటుకుపోయి ప్రజారంజకు డనే పేరు సంపాదించుకున్నాడు. సింహళదేశంవరకు యీతడు దండయాత్రలు చేశాడు. ఈతని కాలంలోనే క్రైస్తవ మత ప్రచారకులు మొట్టమొదటగా దక్షిణదేశంలో తమ తమ ప్రచారం ప్రారంభించారు. ఈతని కుమారుడు అచ్యుత నాయకుడు అధికారంలోకి వచ్చేసరికి విజయనగర రాజ్య వైభవం నశించింది. మధుర రాజులు విజయనగరాధికారాన్ని ధిక్కరించారు. మధురరాజులకు, విజయనగర రాజులకు జరిగిన యుద్ధాలలో అచ్యుతనాయకుడు విజయనగర పక్షం వహించాడు.

మధుర తంజావూరు రాజ్యాలకు నిరంతర కలహాలు ప్రారంభమయినాయి. తంజావూరు రాజులు డచ్చి సలహాదారుల కాశ్రయమివ్వగా మధురవారు పోర్చుగీసువారికి ఆశ్రయమిచ్చేవారు.

ఈ కలహాలు ఒకవైపున సాగుతున్నప్పటికీ, తంజావూరు రాజులు భాషాపోషణ, శిల్ప చిత్ర కళాభివృద్ధి విశేషంగా చేశారు. దక్షిణదేశం దేవాలయాలకు ప్రసిద్ధి. అందులోనూ ఒక్క తంజావూరు జిల్లాలోనే 2000

దేవాలయాలున్నవి. వీనిలో ఎక్కువభాగము ఈ నాయక రాజులు కట్టించినవే. బృహదీశ్వరాలయం మొదలైనవన్నీ ఈ నాయకరాజులచేతనే ప్రారంభించబడి తర్వాత రాజులకాలంలో వృద్ధిచెందాయి.

అచ్యుతనాయకుని కుమారుడు రఘునాథనాయకుడు. ఇతని కాలం 1614 నుండి 1633 వరకు. ఈ రాజులందరిలోకి అతి ప్రసిద్ధుడు. ఇతడు గొప్ప పండితుడు. కవి. అనేకులు తెలుగు కవులు, కవయిత్రులు యీతని ఆస్థానంలో ఉండేవారు. నృత్య సంగీతశాస్త్రాలు యీతని ప్రోత్సాహంతో విశేషంగా వృద్ధిపొందాయి. ఈతడు స్వయంగా పారిజాతాపహరణం, గజేంద్ర మోక్షం మొదలైన భారత భాగవత గాథలను యక్షగానాల రూపంలో వ్రాశాడు. రఘునాథమేళ అను సంగీత గ్రంథాన్నికూడా వ్రాశాడు. ఈతని గురువైన గోవింద దీక్షితుడు సంగీతసుధ అను గ్రంథాన్ని, గోవింద దీక్షితుని కుమారుడు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుడు అనేక అలంకార గ్రంథాలను వ్రాశారు. చేమకూర వెంకటపతి, కృష్ణాధ్వరి మొదలైన కవులు, రామభద్రాంబ, మధురవాణి మొదలయిన కవయిత్రులు యీయన ఆస్థానంలో ఉండేవారు. రామభద్రాంబ, మధురవాణి – వీరిద్దరు వేశ్యలు, గొప్ప పండితులు. రామభద్రాంబ సంస్కృతంలో రఘునాథాభ్యుదయ మను గ్రంథాన్ని వ్రాసింది. మధురవాణికూడ రామాయణ గ్రంధాన్ని సంస్కృతంలో వ్రాసింది.

నాటి తెలుగు సాహిత్యం

రఘునాధనాయకుని కుమారుడు విజయరాఘవ నాయకుడు సంగీత సాహిత్య ప్రియుడు. కాని అసమర్థుడైన పరిపాలకుడు. ఇతని కాలం 1633 – 73 వరకు. ఈతడు 'రఘునాథాభ్యుదయ' మనే నాటకం వ్రా

శాడు. ఇది తెలుగులో మొదటి నాటకం. ఈతని ఆస్థానంలో రంగాజమ్మ అను కవయిత్రి మన్నారుదాస విలాసము, ఉషాపరిణయము మొదలయిన యక్షగానాలు వ్రాసింది. క్షేత్రయ్య అను సుప్రసిద్ధ పదకర్త యీ కాలం లోనే జీవించాడు. ఇతని నివాసస్థలం కృష్ణాజిల్లా మొవ్వ. శృంగార ప్రధాన మైన పదములను రచించుటలో క్షేత్రయ్య సిద్ధహస్తుడు. పద కవిత్వాన్ని వెంటబెట్టుకొని క్షేత్రయ్య నానాదేశ సంచారం చేశాడు. గోల్కొండ వెళ్ళాడు. విజయరాఘవ నాయకుని ఆస్థానాన్ని దర్శించాడు.

క్షేత్రయ్యను అనుసరించి కంఠీరవరాజు, వరదయ్య అను పద కర్తలు జావళీలను రచించారు. ఈ శృంగార సాహిత్యాని కింతవరకు వేశ్యాకులం ఆలంబనగా ఉంది. క్షేత్రయ్య పదములలో లలిత శృంగార స్ఫోరకములైన పదములు అరుదు. జుగుప్సాకరమైనవే హెచ్చు. ఆనాటి రాజుల అభిరుచులకు అవి తగివుండవచ్చు.

మధుర రాజుల దండయాత్రల ఫలితంగా 1673 లో తంజావూరు రాజ్యం అంతరించింది. అనంతరం మహారాష్ట్ర వంశస్థులు తంజా వూరును పరిపాలించారు. ఈ మహారాష్ట్ర రాజులు సైతం ఆంధ్రరాజుల సాంప్రదాయాన్ని అనుసరించి తెలుగుభాషకు ప్రోత్సాహ మిచ్చారు. తంజా వూరు సరస్వతీ మహల్‌ను నిర్మించి, అమూల్యమైన తాళపత్ర గ్రంథాలను పదిలపరచిన మహారాష్ట్ర రాజు శహాజీ. శహాజీ బహూభాషా పండితుడు. తెలుగులో 20 గ్రంధాలు వ్రాశాడు. ఇతని కాలం 1684-1712.

తంజావూరు మహారాష్ట్ర రాజులలో ఒకరైన రెండవ శరభోజి కాలంలో సుప్రసిద్ధ సంగీత విద్వాంసుడు త్యాగరాజు జీవించాడు. ఇతని జననం 1759. మరణం 1847. దక్షిణదేశంలో పుట్టి, మహారాష్ట్రరాజుల ఆస్థానంలో జీవించిన త్యాగరాజు తన పాటలన్నిటినీ, తెలుగులో వ్రాయటం ఆశ్చర్యకరం. తంజావూరు ఆంధ్రనాయకరాజులు నాటిన తెలుగు భాషా

బీజం, అన్య భాషావాతావరణంలో సైతం పెరిగి, పెద్దదై, త్యాగరాజు గానసుధకు ఆలంబనం కాగలిగింది. తెలుగుభాషలో ఎంతటి పటుత్వం, మృదుత్వం లేకపోతే ఇది సాధ్యం కాగలదు?

మ ధు ర రా జు లు

1539-1736 వరకు, 200 సంవత్సరాలు, మధుర రాజ్యాన్ని ఆంధ్రనాయకులు పరిపాలించారు. వీరిలో ప్రధముడు విశ్వనాధ నాయకుడు. ఆఖరు రాణి మీనాక్షి. వీరిద్దరి మధ్య పదముగ్గురు రాజులు పాలించారు.

తంజావూరు రాజులలో తమకుగల కలహాలలో మధురరాజులు మహమ్మదీయుల సహకారాన్ని స్వీకరించారు. విజయనగర, తంజావూరు రాజ్యాల పతనానికి మధురరాజులు కొంతవరకు తోడ్పడ్డారు.

తంజావూరు రాజులను చూసి మధురరాజులుకూడా తెలుగు భాషను ప్రోత్సహించసాగారు. ఇలాచేసిన రాజులు తిరుమలనాయకుడు, విజయరంగ చొక్కనాధుడు. తిరుమల నాయకుని కాలం 1623-1659. ఇతని ఆస్థాన పండితుడైన లింగనమఖి కామేశ్వరకవి సత్యభామాసాంత్వనము, రుక్మిణీపరిణయము రచించాడు. క్షేత్రయ్య తిరుమలనాయకుని ఆస్థానాన్ని దర్శించి, అతనిపై కొన్ని పదాలు చెప్పాడు.

1706-32 మధ్య పరిపాలించిన విజయరంగ చొక్కనాధుని కాలంలో జీవించిన సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప అహల్యా సంక్రందనము, రాధికా సాంత్వనము, శేషం వేంకటపతి తారాశశాంక విజయం రచించారు. ఇతనికాలంలోనే ముద్దుపళని అను కవయిత్రి జీవించింది. ఈమె కూడా రాధికా సాంత్వనం రచించింది.

పద్యకావ్యాలు మాత్రమే గాక, వచన కావ్యాలుకూడా తలయెత్తి నవి. విజయరంగ చొక్కనాధుడు శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము, మాఘ మాహాత్మ్యము అను వచనకావ్యాలు వ్రాశాడు.

విజయరంగ చొక్కనాధుని పితామహి రాణి మంగమ్మ. ఈమె కొంతకాలం పరిపాలనచేసింది. ఈమె పరిపాలన అత్యంత లోప భూయిష్ఠమై అసహ్యాకరంగా ఉండేది. ఇద్దరు కవులు ఈమెను దూషిస్తూ మధుర మంగాప్రుంశ్చలీ విలాసం, మంగమ్మ దండకం - రచించారు. బూతు కవిత్వానికి, తిట్టు కవిత్వానికి ఇవి చిహ్నాలు.

తంజావూరు, మధుర ఆస్థానాలలో మాత్రమే గాక, పుదుక్కోట సంస్థానంలోకూడా తెలుగు సాహిత్యం వికసించింది. పుదుక్కోట సంస్థానాధీశులు ఆంధ్రులుకారు; తమిళులు. ఆంధ్రభాష నాటి సామ్రాజ్యభాష కనుక తమిళరాజులుసైతం ఆంధ్రభాషను ప్రోత్సహించారు. పుదుక్కోట సంస్థానానికి చెందిన రాయరఘునాధుడు పార్వతీ పరిణయం అను కావ్యం వ్రాశాడు.

అర్కాటు జిల్లాలోని చెంజి పరిపాలకులు, రామనాధపురం జిల్లా, తిరువత్తూరుతాలూకాలోని శివపురిని పాలించిన గోళ్ళవారు తెలుగు సాహిత్యాన్ని ప్రోత్సహించారు. వీరందరూ విజయనగర సామంతులు. గోళ్ళ చినరామప్ప ప్రోత్సాహంతో పచ్చకప్పురపు తిరువేంగళకవి రచించిన చొక్కనాధ చరిత్ర అను ద్విపదకావ్యం నేటికి లభించిన దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యంలోకల్లా మొట్టమొదటి కావ్యం. ఈ గ్రంధ రచనాకాలం 1531-38 మధ్య.

దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యంలో కొట్టవచ్చినట్లు కనబడే కొన్ని లక్షణాలున్నవి. స్త్రీలు, అందులోను వేశ్యలు, మహాపండితులై కావ్యాలు

వ్రాశారు. రామభద్రాంబ, మధురవాణి, రంగాజమ్మ, ముద్దుపళని, వీరందరూ పండితులు, వేశ్యలు.

ఈసాహిత్యం అంతటా నిండివున్న జుగుప్సాకరమైన శృంగారం నాటి సాహిత్యంలోని మరొక ప్రత్యేక లక్షణం. కృష్ణరాయల కాలంలో శృంగార కవిత్వానికి ప్రాధాన్యత హెచ్చింది. దక్షిణాంధ్రరాజుల సభా భవనాలలో అది వెర్రితలలు వేసి అసహ్యకరంగా పరిణమించింది. బూతు కవిత్వం, తిట్టు కవిత్వం ప్రారంభమైనవి.

ప్రజలకు సన్నిహితంగా ఉండే సాహిత్య రూపాలను, దేశీయ ఛందస్సును నాటి కవులు ఎట్టి సంకోచం లేకుండా స్వీకరించారు. ఇది ఒక శుభలక్షణం. యక్షగానాలు, వచన కావ్యాలు. నాటకాలు అసంఖ్యాకంగా ఉత్పత్తిఅయినాయి. దరువులు, ఏలలు, పదాలు, సంకీర్తనలు మొదలైన దేశీయ ఛందోరూపాలు విస్తారంగా గ్రంథాలలో ప్రవేశించాయి. సాహిత్యము, నృత్యము అవినాభావంగా పెనవేసుకొని ఉండేవి. నృత్యానికి అనువైనట్లు నాటికవులు తమ రచనలు సాగించవలసి వచ్చింది. కనుకనే నృత్యానికి తగినట్టి దేశీయ ఛందస్సులు వ్యాప్తిలోకి వచ్చాయి.

తంజావూరు ఆస్థానంలో భరతనాట్యం, సంగీతం కొలువు తీర్చాయి. చంద్రరేఖ, రూపవతి, లోకనాయిక, శశిరేఖ, రత్నగిరి, భాగీరథి మొదలైన కళాకారులు రఘునాథనాయకుని ఆస్థానంలో ఉండేవారు. భరతనాట్యంలో తంజావూరు సంప్రదాయం ఒకటి ఏర్పడ్డది.

నాటి కవులు ఎంత రసవంతంగా, సహజంగా పాత్రోచిత భాషను వాడారో, రంగాజమ్మ వ్రాసిన మన్నారుదాస విలాస నాటకంలోని ఈ క్రింది సంభాషణలు తెలియజేయగలవు.

ముత్తైదువుల సంభాషణ

ఎల్లమ్మ : అవునషే తిమ్మక్క, నాకు వక్కబ్రద్దా వకటి కొదవా ? చాలు చాలు. నిన్న మావారు సుక్కురారం సంతలో పిండికూర కంచున్ను, గానుగపిండి తెచ్చిరి. పెండ్లిపందిట్లో నోరు మెదిలించవలె నంచున్ను యింత తెచ్చుక తించున్నానంతే.

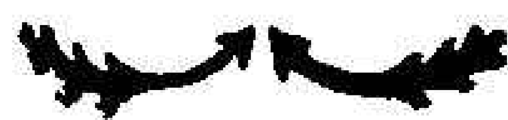
తిమ్మక్క : ఔ, పొరుగింటి తిమ్మావధానులు పెండ్లాం వీరమతి పాటలు పాడుచున్నది, అంటుకొని నీవు పాడ్రాదషవో.

ఎల్లమ్మ : యిందేదో నీవు నాగపసానివై పెద్దతనం చేసుక ఉండేదానవున్నా, కడమవారు పాటలు పాడేవారూనా?

దైవజ్ఞుల సంభాషణ

మంచనభట్లు : ఓరి భైరవజ్యోస్సిగా ! తిధివార నక్షత్రాలలో నొకటి గుర్తెరుగవు కదా; పంచాంగ మనంగ నేందిరా!

భైరవ : నీవు బుచ్చావధాని కొడుకు పదహారో ఏంట పల్లకి ఎక్కునని జాతకం వ్రాస్తివే - ఇదిగో బిచ్చమెత్తుకు తిరుగుచున్నాండె.

19 వ అధ్యాయం

గోల్కొండ నవాబులు

విజయనగర రాజ్యపతనం ఆంధ్రుల చరిత్రలో ప్రధానఘట్టము. ఇంగ్లీషు వ్యాపారస్తులు మద్రాసులో ఫోర్టు సెంటుజార్జికోటను కట్టుకొని తమ వ్యాపారాన్ని, అధికారాన్ని దక్షిణాదిన వ్యాప్తి చేసుకోసాగారు. తెలంగాణా, కోస్తా ప్రాంతాలు, రాయలసీమ గోల్కొండ నవాబులచేత, ఆ పిమ్మట మొగలు సుబేదారుచే పరిపాలించబడినవి.

అల్లాఉద్దీన్ హసన్‌గంగూ దక్కను పీఠభూమిలో బహమనీ రాజ్యం స్థాపించినపుడు, మునునూరి కాపయనాయకుడు ఆ ప్రయత్నాన్ని బలపరచిన విషయం మనం గుర్తుంచుకోవాలి. పొరుగున ఒక స్థిరమగు ప్రభుత్వం ఏర్పడడం, ఆంధ్రరాజ్యానికి క్షేమకరమని మునునూరి కాపయ నాయకుడు గుర్తించాడు. ఓరుగల్లు బహమనీ రాజ్యాలు ఒక కట్టుమీద ఉంటే, ఢిల్లీపాదుషా దండయాత్రలను ప్రతిఘటించవచ్చునని అతడు ఆశించాడు.

బహమనీ సుల్తానులు, దక్కనులోని ముస్లిములు - పరాయి దేశస్థులు కారు. వీరిలో ఎక్కువమంది మతాంతరులయిన హిందువులు. దక్కనులో తరతరాలుగా నివసిస్తున్నారు. హిందువులు, ముస్లిములు మతం వేరైనా ఒకే జాతికి చెందినవారు. ఇలాంటి రాజ్యంలో స్నేహ సంబంధాలు నెలకొల్పుకోవడమే క్షేమమని కాపయనాయకుడు గుర్తించాడు.

ఇదే దూరదృష్టిని కృష్ణదేవరాయలు సైతం ప్రదర్శించాడు. అటు బహమనీసుల్తానులలో కొందరు యీ సమరస వైఖరిని అవలంబించారు. మరికొందరు మతోన్మాద వైఖరిని బలపరచారు. హిందువుల తరఫున అళియ రామరాయలు ఇట్టి మతోన్మాద వైఖరిని ప్రదర్శించాడు.

ఈ కారణాలవల్ల 1565లో జరిగిన తళ్ళికోట యుద్ధం హిందూ, ముస్లిం రాజుల యుద్ధంగా పరిణమించింది. ఆ యుద్ధంతో విజయనగర సామ్రాజ్యం నాశనమైంది. బహమనీ సుల్తానుల మధ్య ఏర్పడ్డ తాత్కాలిక ఐక్యతకూడా క్రమంగా నశించింది.

గోల్కొండ నవాబులు

ఈ నవాబులు 1512 నుండి 1687 వరకు 158 సంవత్సరాలకు పైగా తెలంగాణాను, కోస్తా జిల్లాలను పరిపాలించారు. ఈ 150 సంవత్సరాలు రాయలసీమ ప్రాంతాన్ని విజయనగర రాజులు పెనుగొండ, చంద్రగిరి నగరాలు రాజధానులుగా పరిపాలించారు.

గోల్కొండనవాబులు ఆరుగురు. వీరి పేర్లు కులీ, జంషీద్, ఇబ్రహీం, మహమద్, అబ్దుల్లా, అబ్దుల్ హసన్‌లు. కుతుబ్‌షా అనే బిరుద బిరుదు అందరూ ధరించారు.

వీరిలో మొదటివాడైన కులీ కుతుబ్‌షా 1512 - 1543 వరకు రాజ్యం చేశాడు. ఇతడు రాజ్యాన్ని స్థాపించినపుడు తెలంగాణాలో కొంత భాగము మాత్రమే ఇతని పరిపాలనలోఉంది. మిగతా తెలంగాణా, కోస్తా ఆంధ్రదేశము గజపతుల అధీనములోఉంది. కృష్ణదేవరాయలు కళింగ దండయాత్రజరిపి, కోస్తా ఆంధ్రదేశాన్నంతా జయిస్తున్న సందర్భంలో రాచకొండ, దేవరకొండ దుర్గాలను కులీకుతుబ్‌షా స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. కాని త్వరలో కృష్ణదేవరాయలతో జరిగిన ముఖాముఖి యుద్ధంలో ఈతడు

పూర్తిగా ఓడిపోయినాడు. రాయల మరణానంతరం ఇతడు విజృంభించి ఓరుగల్లు, ఖమ్మంమెట్టు, బెల్లంకొండ, కొండపల్లి, కొండవీడు దుర్గాలను, మెదకు, పానుగల్లు దుర్గాలను జయించాడు. తెలంగాణా అంతా ఇతని అధీనంలోకి వచ్చింది.

ఈ యుద్ధాలలో సీతాపతిరాజు అను ప్రముఖ వీరునితో కులీ కుతుబ్‌షా పోరాడవలసి వచ్చింది. ఈ సీతాపతిరాజు సీతాబుఖాన్, చిత్తాపుఖాన్ అనికూడ చరిత్రలోపిలువబడినాడు. మహమ్మదీయ రాజ్య విస్తరణను కొంతవరకైనా ప్రతిఘటించే ఉద్దేశముతో ఇతడు ఖమ్మంమెట్టును తన కేంద్రంగాచేసుకొని దక్షిణతెలంగాణాను పరిపాలించాడు. ఇతడు మూడుసార్లు కొండపల్లి, ఖమ్మంమెట్టు, ఓరుగల్లుప్రాంతాలలో కులీకుతుబ్ షాతో పోరాడాడు. మూడుసార్లుఓడిపోయినాడు. తాను పరిపాలించిన స్వల్ప కాలంలో ఈ సీతాపతిరాజు ఓరుగల్లులోని దేవాలయమును బాగుచేయించి, పాకాల చెరువును మరమ్మతు చేయించి ప్రజోపయోగ కార్యాలనేకం చేశాడు.

గోల్కొండ నవాబుల వంశంలో మూడవవాడైన ఇబ్రహీం (1550–80) సుప్రసిద్ధుడు. తన అన్న జంషీదుకు భయపడి అళియ రామరాయలవద్ద కొన్ని సంవత్సరాలు ప్రవాసం గడిపాడు. ఆ కాలంలో ఇతనికి తెలుగుభాషతోను, తెలుగు కవులతోను పరిచయం ఏర్పడ్డది. ఆ తర్వాత ఇతడు అళియ రామరాయలపై కత్తిగట్టి మిగతా బహమనీ నవాబులతో కలసి తళ్ళికోటలో విజయనగర రాజ్య పతనానికి కారకుడైనాడు.

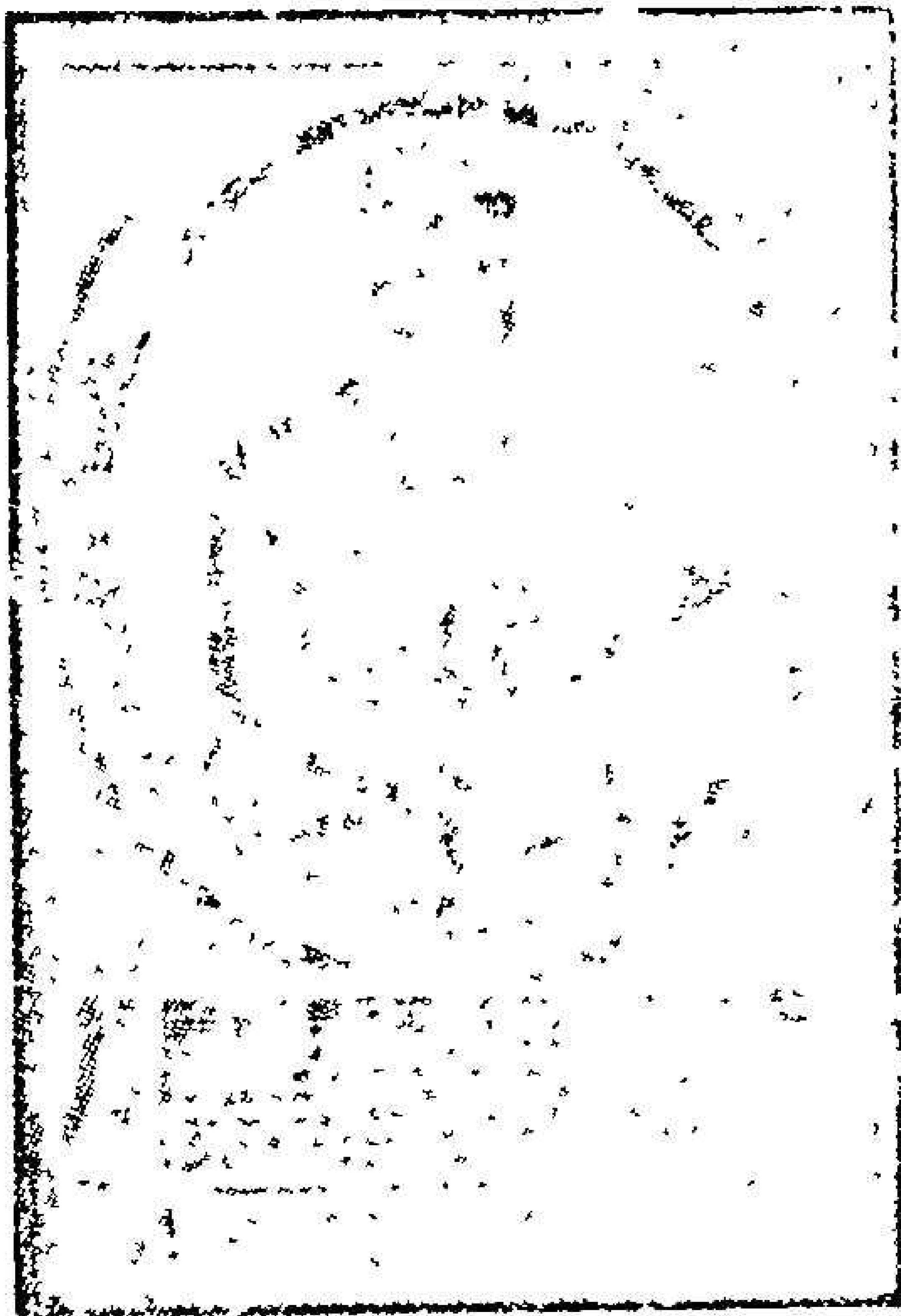
గోల్కొండ నవాబులందరిలోకి యీతడు ప్రజాహిత కార్యాలు ఎక్కువగా చేశాడు. ఇతనిని గురించి కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు తన

మహమ్మదీయ మహాయుగంలో ఇలా వ్రాశారు. "ఈ నవాబు విద్వాంసుడు. ఇతని రాజ్యంలో దొంగలభయం లేదు. మసీదులను, ప్రాసాదములను కట్టించి, చెరువులను తవ్వించి ఎన్నో ప్రజోపయోగమైన పనులు చేశాడు." గోల్కొండ దుర్గానికి చుట్టూ ప్రహరీగోడ, ఇబ్రహీం బాగ్, పూల్ బాగ్ అను తోటలు, హుస్సేనుసాగరు అను బ్రహ్మాండమైన చెరువు ముస్సీనదికి బడవల్ వద్ద ఆనకట్ట ఇవన్నీ ఇతడే కట్టించాడు. ఈతని కాలంలో టర్కీ, అరేబియా, పర్షియాలనుండి విదేశవర్తకులు గోల్కొండకు విపరీతంగా వచ్చేవారు.

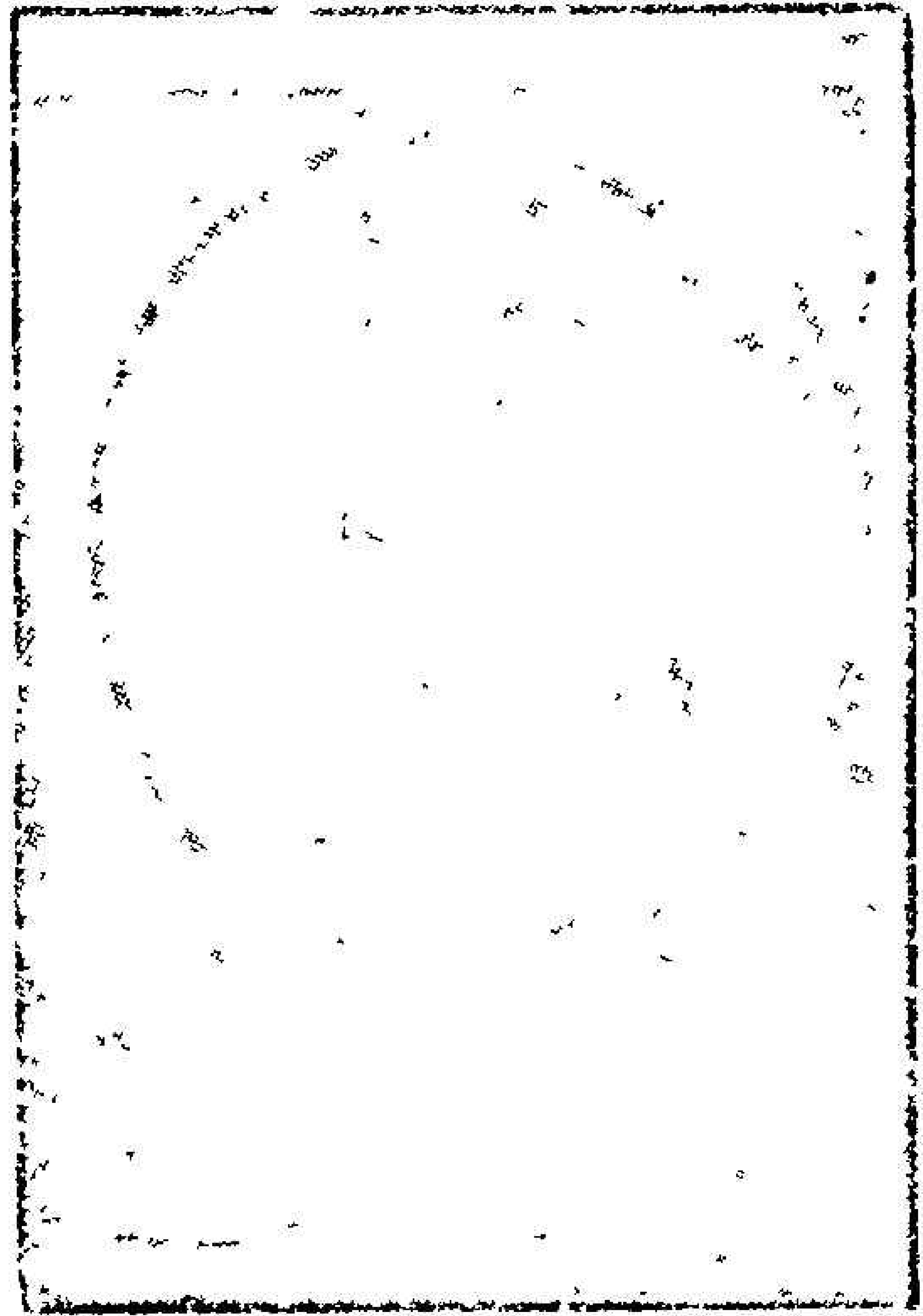
ఈ రాజు అనేకమంది తెలుగు కవులను పోషించాడు. "మల్కిభరాం" అనే పేరుతో కవు లీతనిని కీర్తించారు. పొన్నెకంటి తెలగన్న అచ్చ తెలుగులో యయాతి అన్న గ్రంధం వ్రాసి ఇతని సర్దారైన అమీన్ ఖాన్‌కు కృతి యిచ్చాడు. ఈ అమీన్‌ఖాన్ పొట్లచెరువు పలిపాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఈ ఖాన్ హిందూ - ముస్లిం భేధంలేక ప్రజలకు సహాయం చేసే వాడు. వివాహంకాని బ్రాహ్మణులకు ధనసహాయంచేసి, పెండ్లిండ్లు చేయించేవాడు. అద్దంకి గంగాధరు డను మరొక కవి తపతీ సంవరణోపాఖ్యానం వ్రాసి, ఇబ్రహీంషాకు అంకితం ఇచ్చాడు. కందుకూరు రుద్రకవి నిరంకుశోపాఖ్యానము అను ఒక కావ్యాన్ని, సుగ్రీవ విజయమను యక్షగానాన్ని వ్రాశాడు. ఈ కవికి ఇబ్రహీంషా చింతలపాలెం అను అగ్రహారం దానం చేశాడు. మల్లారెడ్డి అను మరొక కవి శివ ధర్మోత్తరము, షట్ చక్రవర్తుల చరిత్రము మొదలయిన గ్రంథాలు వ్రాశాడు. ఏరుగాక ఇంకా అనేక కవులు ఇబ్రహీం పరిపాలన కాలంలో వర్ధిల్లారు. మత సామరస్య ధోరణిలో ఈ రాజు పరిపాలించాడు అనడానికి ఇవి ఉదాహరణలు.

తానీషా - అక్కన్న మాదన్నలు

ఇబ్రహీం తరువాత పాలించిన మహమ్మదు కుతుబ్ (1580–1611) హైదరాబాదు నగరాన్ని కట్టించాడు. ఈ రాజుకు భాగ్యవతి అను హిందూ స్త్రీ భార్యగా వుండేది. ఆమె పేర ఆ నగరాన్ని మొదట భాగ్య నగరం అని పేరుపెట్టాడు. ఆమె చనిపోయిన తరువాత తన కుమారుని స్మారకార్థం ఆ పేరును హైదరాబాద్ అని మార్చాడు అతని కుమారుడు

మంత్రి అక్కన్న

మంత్రి మాదన్న

అబ్దుల్లా హుస్సేను (1611–1658) కాలంలో ఆంధ్రదేశం అంతా గోల్కొండ నవాబుల స్వాధీనమయింది. చంద్రగిరిలో నామమాత్రావశేషంగావున్న విజయనగర వంశస్థులనుకూడా గోల్కొండ నవాబులు జయించారు. రాయలసీమలో నవాబుల రాజ్యం ప్రారంభమైంది. **గోల్కొండ నవాబులలో ఆఖరువాడు అబ్దుల్ హసన్ కుతుబ్‌షా (1658–1687). ఇతనినే తానీషా, లేక తానాషా అని చరిత్రకారులు**

వ్యవహరిస్తున్నారు. తానాషా అనగా మంచిరాజు. ఈతడు ప్రజా హితంగా పరిపాలించేవాడు. ఇతనివద్ద అక్కన్న అను సేనాని, మాదన్న ఆను ప్రధానమంత్రి ఉండేవారు. వీరిద్దరు అన్నదమ్ములు. ఈ అక్కన్న, మాదన్నలకు మేనల్లుడే కంచర్ల గోపన్న. రామదాసను పేరుతో ప్రసిద్ధి చెందినవాడు. గోపన్న భద్రాచలం తహసీల్దారుగా ఉండేవాడు. సర్కారు డబ్బుతో దేవాలయం నిర్మించాడు. శిస్తు చెల్లించనందుకు గోపన్నను కొంతకాలం తానీషా ఖైదుచేసి, అ తర్వాత అతడు గొప్పభక్తుడని గుర్తించి వదలివేశాడు. రామదాసు దాశరధీ శతకం వ్రాశాడు

తానీషా కాలంలోనే మొగల్ పాదుషా ఔరంగజేబు, దక్కనును జయించాలని ప్రబల ప్రయత్నం చేశాడు. 1686 లో గోల్కొండ ముట్టడి ప్రారంభమైంది. తానీషా సంధికి సిద్ధమైనాడు. కాని ఔరంగజేబు అంగీకరించలేదు. యుద్ధం జరిగింది. 7 నెలల ముట్టడి తర్వాత గోల్కొండదుర్గం ఔరంగజేబు వశమైంది. కొందరు తానీషా సేనానులు లంచం తీసుకుని స్వామిద్రోహం చేయడంవల్లనే యిలా జరిగింది. తానీషా ఖైదుచేయబడి దేవగిరిదుర్గంలో మరణించాడు. దీనితో గోల్కొండ స్వతంత్ర ప్రభుత్వం అంతమైంది.

గోల్కొండ రాజ్యాన్ని కాపాడటానికి అక్కన్న, మాదన్నలు, అబ్దులు రజాకు అను సేనాని ఎంతో కృషిచేశారు. మహారాష్ట్ర నాయకుడైన శివాజీకి, తానీషాకు సఖ్యత ఏర్పరచి ఔరంగజేబు పాదుషాను ప్రతిఘటించవలెనని అక్కన్న, మాదన్నలు తీవ్రంగా కృషిచేశారు. కాని వారి కృషి ఫలించలేదు. కొందరు మతోన్మాదులు ఔరంగజేబు ప్రేరేపణపై హైదరాబాదు వీధులలో పట్టపగలు అక్కన్న, మాదన్నలను ముక్కలు ముక్కలుగానరికి వధించారు. అబ్దులు రజాకు ఔరంగజేబుకు వ్యతిరేకంగా వీరోచితంగా పోరాడాడు. ఈతడు 9 నెలల యుద్ధంలో నూరుగాయములుతినికూడా యుద్ధరంగమునుండి తప్పుకోలేదు. గోల్కొండ

సర్వనాశనమైన మీదటకూడా అబ్దులు రజాకు ఔరంగజేబుక్రింద పని చేయుటకు అంగీకరించక జీవితశేషాన్ని విశ్రాంతితో గడపి మరణించాడు.

1686 లో గోల్కొండ రాజ్యం పతనమైంది. అంతకు పది ఏండ్లకుముందే 1675లో చంద్రగిరిలోని విజయనగర రాజ్యపాలన అంతమైంది. పరరాష్ట్రంలోని తంజావూరు నాయకరాజుల పాలనకూడా 1673లో అంతమైంది. ఆంధ్రప్రభుత్వాలన్నీ కూలిపోయినవి. దారిదోపిడిగాండ్రు ఆంధ్రదేశం నలుమూలలా స్వైరవిహారం చేయసాగారు. ఆంధ్రుల క్షీణదశకిది ప్రారంభము.

అరాచకము - ప్రజల కడగండ్లు

ఔరంగజేబు 1687లో దక్కను జయించాడు. 20 ఏండ్ల తర్వాత 1707 లో చనిపోయాడు. ఔరంగజేబు కాలంలో దక్కనుకు సుబేదారుగా నిజాముల్ముల్కు అసఫ్‌జా అనునాతడు నియమించబడ్డాడు. ఔరంగజేబు మరణానంతరం, 1724లో ఈ నిజాముల్ముల్కు స్వతంత్రతను ప్రకటించుకున్నాడు. నేటికీ ఈ అసఫ్‌జాహీ వంశమే హైద్రాబాదును పాలిస్తున్న విషయం పాఠకులకు తెలిసినదే.

ఆంధ్రదేశంలో అరాచకం వ్యాపించింది. ఒకమూల మొగలు సేనల దోపిడి, రెండోవైపున తూర్పు ఇండియా కంపెనీకి చెందిన బ్రిటిషువారి ఆక్రమణ సాగుతున్న రోజులు. నిజాముల్ముల్కు పరిపాలనకు, గోల్కొండ నవాబుల పరిపాలనకు ఎంతో వ్యత్యాసముంది. గోల్కొండ నవాబులు ప్రజారంజకంగా పరిపాలించారు. కాని నిజాముల్ముల్కు ఏదోవిధంగా రాజ్యాన్ని నిలుపుకోవటమే ప్రధానాశయంగా పెట్టుకున్నాడు. మొగలు సుబేదారుగా ప్రవేశించాడు. వీలుచిక్కగానే స్వతంత్రం ప్రకటించుకున్నాడు. బ్రిటిషు, ఫ్రెంచి సేనలకు తన

దేశంలో స్వేచ్ఛావిహారం కల్పించాడు. దేశముఖులకు దేశపాండ్యాలకు వారి ప్రాంతాలలో వారికి సర్వాధికారాలిచ్చాడు. ప్రజల కడగండ్లు విపరీతమైనవి.

ఈ వాతావరణంలో శతక వాఙ్మయం వృద్ధిచెందింది. ఇందులో ఎక్కువభాగం భక్తిప్రధానం. సమకాలిక ప్రజల యిబ్బందులను ప్రతిబింబిస్తూ వ్రాసిన కొన్ని శతకాలుకూడా లేకపోలేదు.

గోగులపాటి కూర్మనాథుడను కవి 1724 ప్రాంతంలో విశాఖజిల్లాలోని విజయనగరాన్ని పరిపాలించిన మొదటి ఆనంద గజపతిఆస్థానంలో ఉన్నాడు. ఈ ఆనందగజపతి, పాయకరావుపేటను పరిపాలిస్తున్న పాయకరావు అను ఉత్కళరాజు కలిసి,నైజాంవద్ద కొన్ని లక్షలు అప్పు తీసుకొనియివ్వనందున నైజాంసేనలు ఆ ప్రాంతాన్ని కొల్లగొట్ట సాగినవి. నాటి ప్రజల దుస్థితిని, నైజాంసేనల దుండగాలను గోగులపాటి కూర్మనాథకవి సింహాద్రి నరసింహస్వామిపేర ఇలా వివరిస్తున్నాడు :

సీ॥ యవనేశుధాటికి నడలి సర్వస్వమ్ము
విడిచి మందిరములు వెడలువారు
వెడలియు తలదాచ వెరవేమి గానక
నడవుల నిడుమల బడెడువారు
బడియు నెచ్చట కూడుబెట్టగానక తమ
శిశువులతో వెతజెందువారు
జెంది డెందము గుంద గాందిశీకత నభి
మానార్థులై ఖేదమూనువారు
గీ॥ నైరి యొక్కొక్క భార్యతో నవని ప్రజలు
అష్టమహిషులపై పదియారువేల

సతులలో నీవు వలస కెచ్చటి కరిగెదు
వైరి నరసింహ సింహాద్రి నారసింహ.

సీ॥ పొట్టేళ్ళగతిబట్టి బోడిసన్యాసుల
ఢీయని తాకులాడించు నొకడు
సోమయాజుల బ్రహ్మసూత్రముల్ ద్రెంచి
సింగాణి వింటికు నల్లెగట్టు నొకడు
ఖూబుఖోడాయంచు గుడి కీలు గుర్రము
నెక్కి ఢేయని తరబెత్తు నొకడు
పైకాలు గొమ్మని బల్మికోమటివారి
చెలువపై బడి బూతుసేయు నొకడు.

సీ॥ గ్రామముల్ నిర్ధూమధామమ్ము లయ్యెను
సస్యంబులెల్ల నాశనముజెందె
దొడ్లలో శాకముల్ దుంపలుద్దిగబోయె
దోచిరి సర్వంబు గోచిదక్క

సీ॥ కనిపించు కోవుగా ఖలులు మార్గస్థుల
కొంకక ముక్కులు గోయునపుడు
ఆలకింపవుగదా అయ్యయో ప్రజఘోష
ధూర్తులు వడి నూళ్ళు దోచునపుడు
జాలి రాదాయెగా చటుల తురుష్కులు
భామినులను చెరపట్టినపుడు

ఈ విధంగా ప్రజల బాధలను వర్ణించి ఈ కవి ఈ బాధలనుండి కాపాడవలసిందిగా సింహాద్రి నరసింహుని వేడుకుంటున్నాడు.

సీ॥ మా మొఖాసాకు గ్రామంబు లిమ్మనలేదు
కొంపలు గాల్పింప కూడదంటి

కరి హయాదుల మేము కాంక్షింపగాలేదు
గోవధ మాన్పించి ప్రోవుమంటి
మాకు మిమ్ముల సామ్రాజ్య మిమ్మనలేదు
జనులను దోపింప జనదటంటి
స్వామి మా కొరకేమి కామింపగా లేదు
క్షితిలోన ప్రజల రక్షింపమంటి

♦ ♦ ♦

భద్రగిరి శతకం వ్రాసిన భళ్ళా పేరయ, వెంకటాధ్వరి అను వారలుకూడా ప్రజల బాధలను తమశతకాలలో చొప్పించారు.

సమాజ కల్లోలము

ఒకవైపున మహమ్మదీయ సేనల అఘాయిత్యాలు, మరొకవైపున బ్రిటిషు, ఫ్రెంచి సేనల పదఘట్టనలు ఆంధ్రదేశం నలుమూలలా వ్యాపించాయి. సాంఘికక్షేమం నశించింది. తిండికి, గుడ్డకు కరువు వచ్చింది. 2 వేల సంవత్సరాలనుండి అవిచ్ఛిన్నంగా వస్తున్న స్వయంపరిపూర్ణ గ్రామవ్యవస్థ భగ్నం కాసాగింది. గృహపరిశ్రమలు, చేతిపరిశ్రమలు మూలపడసాగినవి. యావద్భారతదేశంలోను ఈ పరిణామం ప్రారంభమైంది.

ఈ పరిణామానికి కారణం ప్రజలు తెలుసుకోలేక పోయినారు. ఆర్థిక విచ్ఛిత్తితోపాటు సమాజంలో కులవిభేదాలు మూఢాచారాలు, కట్టుబాట్లు మితిమీరిపోయినవి.

ఈ దశలో దైవభక్తిధోరణి ఒకటి ప్రారంభమైంది. ఉత్తర హిందూస్థానంలో 1400–1500 మధ్య కబీరు అను భక్తుడుద్భవించి కుల భేదాలను ఖండించి రామభక్తిని ప్రచారం చేశాడు. భద్రాచల రామదాసు

తెలుగుదేశంలోపుట్టి అదేపని చేశాడు. దేశమంతా భక్తి వాతావరణం వెల్లివిరిసింది. ఉత్సవాలు తిరునాళ్ళ రూపంలో దేవునిపేరు తలచుకొని ప్రజలు తిరిగి ఆత్మవిశ్వాసం పొందటానికి ప్రయత్నించారు, నాటి శతక వాఙ్మయంలో ముప్పాతికవంతు భక్తిప్రధానమైనవి. ఈ భక్తిలోకూడా ఒక విశేషమున్నది 11 వ శతాబ్దమునాటి వీరశైవ ఉద్యమంలో పుట్టిన భక్తి వాఙ్మయము ఒక మతప్రచారముకొరకు, అన్య మతాలను ఖండిస్తూ పుట్టింది. 18 వ శతాబ్దంలో ఆంధ్రలో వ్యాపించిన భక్తి అలాంటిదికాదు. ఇది వైష్ణవభక్తి. దాసభావంతో, ప్రతిఫలాపేక్ష లేకుండా కేవలం ఆత్మ సంతృప్తికి దేవుని పూజించటం ఇందులో ప్రధానాంశం. పాతసమాజం శిథిలమై పడిపోతున్నది. కొత్తసమాజం ఎలా వుంటుందో, ఎవరికీ తెలియదు. ఈ సంధియుగంలో. 'భారమంతా నీదే' ననే ప్రపత్తి ధోరణిలో ఈ భక్తి వాఙ్మయము సాగింది. తెలుగులో దాశరధి, మానసబోధ, వేణుగోపాల మొదలైన శతకాలు భక్తి శతకాలలో ముఖ్యమైనవి.

ప్రజలలో విపరీతమైన మూఢనమ్మకాలు బయలుదేరినవి. వీరభోగవసంతరాయలు అనే కలిపురుషుడు ఒకడు పుట్టి దేశాన్ని ఉద్ధరిస్తాడని, అంతకంటే తరణోపాయం లేదని ఒకవాదన బయలుదేరింది. చంద్రగిరి పాలించిన వీరవెంకటపతిరాయలు (1614) ఈ కొత్తపేరుతో పుడతాడని ప్రజలలో కొందరు నమ్మసాగారు.

ప్రజల దీనావస్థను వర్ణించే అనేక కథలు ఈ కాలంలో వ్రాయబడినవి. బాలనాగమ్మకథ. చిన్నమ్మకథ, లక్ష్మమ్మకథ ఇందులో ముఖ్యమైనవి. మహమ్మదీయ పకీరు, జంగము వేషముతోవచ్చి బాలనాగమ్మ అను స్త్రీని ఎత్తుకుపోయి నానా బాధలు పెడతాడు. చివరకు ఆమె చనిపోతుంది. ఈ కథ ఇంటింటా ఇప్పటికీ ప్రచారములో ఉన్నది.

దీనావస్థను వర్ణించే వాటితోపాటు శౌర్యోత్సాహాలను కలిగించే ఘటనలుకూడా కథలలోకి ప్రవేశించినవి. సర్వాయి పాపడి చరిత్ర ప్రసిద్ధ

మైనది. ఔరంగజేబు పరిపాలనా కాలంలో కల్లుగీత వృత్తిద్వారా జీవించే సర్వాయి పాపయ్య, తురక సర్దారులను ఎదిరించి ప్రజలకు రక్షణయిచ్చి మహావీరుడని పేరుగాంచాడు.

కర్నూలుజిల్లా బంగనపల్లి ప్రాంతంలో పోతులూరి వీరబ్రహ్మం అను ఒక తత్వజ్ఞాని బయలుదేరాడు, కలికాలం వచ్చిందని, లోకం అంతా చెడిపోయిందని, అయితే ఎప్పుడో మంచిరోజులు వస్తాయని కర్మవాదాన్ని ఆయన ప్రచారం చేశాడు. ఈయన కంసాలి, ఈయన శిష్యులలో ఎక్కువమంది చేనేతవారు. గృహ పరిశ్రమలు విచ్ఛిన్నం గావటంతో మొట్టమొదట ఏ కులాలు దెబ్బతిన్నవో ఆ కులాలలోనుండి ఈ నిరాశాపూరిత తాత్విక ప్రచారం బయలుదేరడం గమనార్హం. చారిత్రకంగా సంధియుగమైన ఈ దశలో శతకాలు, గేయాలు, యక్షగానాలు మొదలైన వివిధరూపాలతో సాహిత్యం వికసించటం ఒక శుభలక్షణం. పాత సమాజము కదలిపోయే ఆ దశలో, పాత సాహిత్య శృంఖలాలన్నీ బద్దలైనవి. ప్రజావాణి వివిధ రూపాలలో వ్యక్తం కాసాగింది.

పంచబంగాళమైన ఈ వాతావరణంలో ఆశారేఖవలె యోగి వేమన ఉద్భవించాడు. వేమన 1750 ప్రాంతంలో జీవించాడు.

20 వ అధ్యాయం

యోగి వేమన

వేమన కవిపేరు ఆంధ్రదేశంలో సుప్రసిద్ధం. వేమన పద్యములు యావదాంధ్ర దేశంలోను ప్రచారంలో వున్నాయి. వేమనకాలాన్ని గురించి, ఆయన జీవిత విశేషాలను గురించి నిన్న మొన్నటివరకు స్థిరమైన అభిప్రాయాలు లేవు. కొండవీటి రెడ్డిరాజుల కాలంలో వేమన జీవించాడన్న ఒకవాదన చాలాకాలంగా ప్రచారంలోఉంది. శతక కవుల చరిత్రను రచించిన శ్రీ వంగూరు సుబ్బారావుగారు ఈ వాదనను ప్రారంభించారు. కాని ఆ తర్వాత పరిశోధకు లనేకులు కృషిచేసి పై వాదనను త్రోసివేశారు.

వేమన విషయమై విస్తార పరిశోధన గావించిన శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు, ఈ కవి 18వ శతాబ్దంలో నివసించాడని సహేతుకంగా నిర్ణయించారు.

18 వ శతాబ్దపు ఆంధ్రదేశస్థితి అతివిషాదకరంగా ఉండేది. సుసంఘటితమైన ప్రభుత్వంలేని ఫలితంగా దేశంలో అరాచకం వ్యాపించింది. 2 వేల ఏండ్లుగా అవిచ్ఛిన్నంగా వస్తూన్న గ్రామీణ ఆర్థికజీవితం విచ్ఛిన్నం కాసాగింది. మత కుల భేదాలతో ఆనాటికే హిందూసంఘం కుళ్ళి పతనావస్థలో ఉంది. 13వ శతాబ్దంలో గొప్ప కల్లోలాన్ని కలిగించిన వీరశైవమతం నశించింది. జంగాలు, బసివిరాండ్రు, లింగధారులు మిగిలారు. కృష్ణదేవరాయల పరిపాలనకాలంలో వైష్ణవమతం ఆంధ్రలో

వ్యాపించింది. వేమనకాలం నాటికి ఆ మతంలో కూడా విపరీతమైన మూఢా చారాలు, దుర్వ్యసనాలు వ్యాపించసాగినవి.

ఈ నిరాశా వాతావరణంలో భద్రాచల రామదాసువంటి భక్తు లోకమూల, పోతులూరి వీరబ్రహ్మంవంటి కర్మసిద్ధాంతులు పరాక మూల ఉద్భవించారు. ఇదిగాక, నీచ లోహాలను బంగారంగా చేయటం సాధ్యమని ఒక విశ్వాసం ప్రబలింది. ఈ విశ్వాసాన్ని అవకాశంగా తీసు కొని, అనేకులు మాయ సన్యాసులు, స్వర్ణయోగులు వెలిశారు. చుక్కాని లేని పడవ గాలి తాకుడుకు ఊగిపోయినట్లు ఆంధ్రదేశంలో ప్రజాజీవితం సంక్షోభంలో పడ్డది.

వేమన దేశ కాలములు

ఈ పరిస్థితులలో వేమన ఒక సాధారణ కర్షక కుటుంబములో జన్మించాడు. గుంటూరుజిల్లా కొండవీడు తన జన్మస్థలమని, కాపు కులం తన జన్మద్వారా పవిత్రమైందని వేమన చెప్పుకున్నాడు.

నేడు రెడ్లు అని వ్యవహరించబడే కులమే ఆనాటి కాపులు. ఇప్పటికీ ఆంధ్రదేశంలో రెడ్లు కొన్నిజిల్లాలలో కాపులు అని వ్యవహ రించబడుతూనే ఉన్నారు.

ఆ॥ కలియుగమున నున్న కాపుకులానికి
వేమన తన కీర్తి విక్రయించె.

ఆ॥ కాపుకులజు లెంత కర్మఠులైనను
పాపరాశి కొంత పరిసిపోవు
వివరమెరుగనట్టి వెర్రిజీవులుగాన

....

అని కర్షక కులగౌరవాన్ని కీర్తించారు. "వివర మెరుగనట్టి వెర్రిజీవులు" అను ఒక్కవాక్యంలో ఆనాటి రైతాంగంయొక్క అమాయకత్వాన్ని, వివిధ మత, కుల గురువుల కుతంత్రాలకు ఏ విధంగా వీరు మోసపోయేది స్పష్టంగా సూచించాడు.

వేమన పద్యాలలో వెలిబుచ్చిన వివిధ జీవితానుభవాలను దృష్టిలో నుంచుకొని, ఈ క్రింద జీవితాన్ని వేమన గడిపి వుంటాడని విమర్శకులు భావిస్తున్నారు.

ఒక మధ్యతరగతి రైతుకుటుంబంలో 1700 ప్రాంతంలో వేమన జన్మించాడు. ఏదో కొంత చదువు సంధ్యలు పూర్తి చేసుకొని, ఆనాటి వాతావరణానికిలోబడి, సుఖవిలాసాలలో మునిగిపోయాడు. వేశ్యా లంపటత్వంలో కొంతకాలం గడిపాడు. ఆ తర్వాత తల్లిదండ్రులు ఇతనికి వివాహం చేశారు. పాతజీవితపు అవశేషాలు పూర్తిగా వదలనందు వల్లనో, లేక మరేకారణం వల్లనో వేమన సంసార జీవితం సుఖంగా జరగలేదు.

ఆ॥ చెప్పులోని రాయి, చెవిలోని జోరీగ
కంటిలోని నలుసు కాలి ముల్లు
ఇంటిలోని పోరు ఇంతింత గాదయా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.

అని గయ్యాళి భార్యతో సంసారానికి స్వస్తి జెప్పి దేశసంచారం చేయసాగాడు. సంఘంలో తాను చూచిన లోపాలన్నిటినీ అతి నిశితంగా, ఆటవెలది పద్యాలలో యెక్కిడి కక్కిడ చెప్పుకుంటూ కొన్ని ఏండ్లపాటు ఆంధ్రదేశమంతటా తిరిగాడు. ప్రధానంగా రాయల సీమ జిల్లాలలో సంచారం చేశాడు. వేమన శిష్యులమని చెప్పుకునే ముత్తాతలు కొందరు యిప్పటికీ ఆ ప్రాంతాలలో వున్నారు. సంఘంలోని లోపా

లను బట్టబయలు చేయటంతోపాటు ఆధ్యాత్మిక భావాలను కూడా వేమన తన పద్యాలలో ప్రచారం చేశాడు. మోసం, డాంబికంలేని నిజమయిన జ్ఞానయోగం అలవర్చుకోవాలన్న భావం వేమన పద్యాలలో విరివిగా వుంది. సహజంగానే యీ సంస్కర్తచుట్టూ శిష్యులు పోగయినారు. గురువుగారికి లేని కొన్ని గొప్పలు కూడా ఆరోపించి ప్రచారం చేశారు.

అనంతపురంజిల్లా కఠారుపల్లి అనే గ్రామంలో 1750ప్రాంతంలో వేమన మరణించాడు. అక్కడ ఇప్పటికీ వేమన సమాధి అనిఒకటుంది. కఠారుపల్లిలోని సమాధి కొండవీటి వేమనది కాదనీ. అదే పేరుగల మరొకరిదనీ, వేమన కడపజిల్లా పామూడు అను గ్రామంవద్ద ఒక గుహలోకి ప్రవేశించి సిద్ధిపొందాడని రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు అభిప్రాయ పడుతున్నారు.ఏమయినా వేమనయోగి పేరు ఆంధ్రదేశంలో చిరస్థాయిగా నిలచింది.

సంఘసంస్కరణ ధోరణి

ఆనాడు శైవమతం అత్యంత హేయంగా తయారైంది. శైవులు కొందరు తమ ఆడపిల్లలను, బసివిరాండ్రను పేరుతో పెళ్ళిచేయక 'ఊరి వేశ్య'లనుగా వదలివేసేవారు. గ్రామాలలోను, పట్టణాలలోను, మతము పేరిట వ్యభిచారము, త్రాగుడు, మోసము విపరీతంగా వుండేవి. వేమన మొట్టమొదటగా వీరిని యిలా నిందిస్తున్నాడు:

ఆ॥ ఆత్మశుద్ది లేని ఆచారమదియేల
భాండ శుద్ధి లేని పాకమేల
చిత్తశుద్ధిలేని శివపూజ లేలరా
... ...

ఆ॥ అన్నిమతములందు అధికమైన మతంబు
లింగమతముకన్న లేదు భువిని
లింగధార్లకన్న దొంగలు లేరయా

... ...

ఆ॥ అక్షమాల బూని అలసట జెందక
కుక్షి నింపుకొనుట కొదువగాదు
పక్షి కొంగరీతి పైచూపులేలకో

... ...

తిండికోసం కక్కుర్తిపడి కొంగజపం చేస్తే చేశావుకాని, కొంగలా పైకిచూస్తావెందుకని, వేమన బూటకపు యోగులను తీవ్రంగా ఆక్షేపిస్తున్నాడు.

ఈ దుర్గుణాలన్నీ వైష్ణవమతంలోకూడా వ్యాపించాయి. కృష్ణరాయల కాలంలో తాతాచార్యులనే ఆయన మూకుమ్మడిగా ప్రజలను వైష్ణవమతంలోకి మార్చేవారు పారిపోతున్న వారిని సైతం బలవంతంగా వారి వీపున చక్రాంకితాలను వేసి, వైష్ణవులనుగా మార్చాడు. తాతాచార్యులవారి ముద్ర భుజం తప్పినా వీపు తప్పదన్న సామెత ఏర్పడ్డది. ... బసివిరాండ్రను వేశ్యలను వదలినట్లే, వీరుకూడా వైష్ణవదాసీ ...తోను, 'నామధారు'లను పేరుతోనూ వేశ్యలను తయారుచేసే ... సాతానులు, రామానుజ కూటములను ఏర్పరచి, త్రాగి తందనా ... వీరిని వేమన ఇలా ఖండిస్తున్నాడు :

...ంబెరు మతమందు నెసగ మాంసము దిని
...ద్దుపెట్టి మధువు ద్రావి
... దప్పి వలికి పాలౌదురు.

ఆ॥ రంగధామములకు హంగుగా తా నేగి
కల్లుకంపు సొంపు గల్గియుండు

ఆ॥ వైష్ణవులనియెడు వార్త మాత్రమె గాని
ప్రజల చెరుతురయ్య భ్రష్టులగను

... ...

మహమ్మదీయుల దండయాత్ర ఫలితంగా వచ్చిన ప్రమాదాన్ని వేమన వివరించాడు. అయితే ఈ దారి దోపిడిగాండ్రు ప్రజలనుపెట్టే బాధలను వేమన వర్ణించలేదు. కులమత విభేదాలతో ఛిన్నాభిన్నమైన హిందూసంఘానికి వచ్చిన ప్రమాదాన్ని ఎత్తిచూపి ప్రజలను హెచ్చరించుట వేమనలక్ష్యం. కనుక ఇలా అంటున్నాడు:

ఆ॥ లింగమతములోన దొంగలుగా బుట్టి
యొకరి నొకరు నింద నొనరజేసి
తురకజాతిచేత ధూళియై పోదురు

... ...

అని తీవ్రమైన హెచ్చరిక చేస్తున్నాడు.

ఆ॥ రాళ్ళు నమ్మియున్న రాజాధిరాజులు
కూటికెడరి భువిని గూలి చనిరి
రాళ్ళ పగులగొట్టి రాక్షసపుత్రులు
మాళ్ళునూళ్ళు గలిగి మనిరివేమ.

హిందూ సంఘములోని వివిధ కులాలలోని లోపాలను ము
అగ్రవర్ణాలవారి డాంబికాన్ని అతినిశితంగా వేమన విమర్శించా

ఆ॥ విప్రులెల్ల జేరి వెర్రికూతలు కూసి
సతిపతులనుగూర్చి సమ్మతమున
మును ముహూర్తముంచ ముం

ఆ॥ లంజకొరకు మేక నంజుడు తినసాగి
యజ్ఞమెల్ల కామయజ్ఞమాయె
మొదట సోమయాజి తుద కామయాజిరా

....

ఆ॥ బ్రాహ్మణులకు సర్వ భాగ్యంబు లీవచ్చు
గౌరవింపవచ్చు కోరి వారు
జ్ఞానమొసగి జనుల కడతేర్చగలిగిన

....

రాజులను గురించి

ఆ॥ ఎంతసేవజేసి ఏపాటుబడినను
రాచమూక నమ్మరాదురన్న
పాముతోడి పొందు పదివేలకైనను

రామాయణ భారతగాథలలో దేవతలకు ఆరోపించే అమానుష విషయాలను పరిహసిస్తూ ఇలా అన్నాడు :

ఆ॥ కనకమృగము భువిని కద్దు లేదనకుండ
తరుణి విడిచిపోయె దాశరథియు
తెలివిలేనివాడు దేవు డెట్లాయెరా

ఆ॥ అగ్నిబాణముచేత అంబుధింకినపుడె
రాము డవలికేగ లావుమరచి
వరుస కొండలుమోపి వారధేలకట్టె

ఆ॥ రాతిబొమ్మకేల రంగైన వలువలు
గుళ్ళుగోపురములు కుంభములును
కూడుగుడ్డ దాను గోరునా దేవుండు

... ...

కులభేదాలను సమూలంగా నాశనం చేయాలని వేమన ఆశయం.

ఆ॥ ఉర్వివారికెల్ల నొక్కకంచముపెట్టి
పొత్తుగుడిచి కులము పొలియజేసి
తలను జేయిపెట్టి తగనమ్మ జెప్పరా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ॥

తాత్విక ధోరణి

వేమన కాలంలో ఆంధ్రదేశములో వివిధ తాత్విక ధోరణులు పొడసూపసాగినవి. యోగశాస్త్రంపట్ల ప్రజలకు వెర్రిఏర్పడ్డది. దేశమంతా హఠయోగులు వెలిశారు. ప్రాణాయామాది ఆసనాలను ఆచరించి, శరీరాన్ని కుష్కింపజేస్తే, జ్ఞాననేత్రం వికసిస్తుందని కొందరు నమ్మారు. గాజుముక్కలను నమలేవారిని, భూమిలోపల కొన్ని గంటలుండి, చావకుండా బ్రతికేవారిని హఠయోగులను మనము అక్కడక్కడ చూస్తున్నాము. శరీరములోని అతికీలకమైన నరములు మొదలైన వానిని అదుపులోపెట్టి కొన్ని విచిత్ర క్రియలను చేయు సర్కసు ఈ హఠయోగం. వేమన కొంతకాలం ఈ హఠయోగాన్ని ఆశ్రయించాడు. సంతృప్తి కలగలేదు. వేమనను ప్రధానంగా వేధించే సమస్య సాంఘిక సమస్య. సమాజంలోనిమోసం, అన్యాయం, డాంబికం మొదలైనవానిని తొలగించుట వేమనలక్ష్యం. హఠయోగం కేవలం వ్యక్తిగతమైన నియమ నిష్ఠలకు సంబంధించినది.

మంత్ర తంత్రములందు, స్వర్ణవాదమందు ప్రజలకు చాల విశ్వాసముండేది. వేమన మంత్ర తంత్రములను అనేకచోట్ల నిరసించాడు. కాని బంగారము చేయవచ్చుననే భ్రమమాత్రము వేమనకు చివరవరకు వున్నట్లుంది. వేమనపేర ప్రచారంలో వున్న అనేక పద్యాలలో ఈ భావము కనబడుతుంది. హఠయోగాన్ని నిరసిస్తూ వేమన ఇలా అన్నాడు:

ఆ॥ ఆసనములు పన్ని అంగంబు బిగియించి
ఒడలు విరుచుకొనెడు యోగమెల్ల
జెట్టిసాముకన్న చింతాకు తక్కువ

అని దొమ్మరివాళ్ళ సాము, గారడీలతో హఠయోగాన్ని పోల్చాడు. కాని రసవాదాన్నిగురించి వేమన ఏమిచెప్పాడో చూడండి :

ఆ॥ ఇహమున సుఖియింప హేమతారకవిద్య
పరమున సుఖియింప బ్రహ్మవిద్య
కడమవిద్యలెల్ల కల్ల విద్యలుగాదె

....

ఆ॥ ఉప్పు చింతపండు ఊరిలోనుండగ
కరువదేల వచ్చె కాపులార
తాళకం బెరుగరో తగరంబు నెరుగరో

ఉప్పు, చింతపండు తగరపు రేకులోచుట్టి పుటముపెట్టి మరికొన్ని లోహములతో చేర్చిన బంగార మగునని వేమన నమ్మకం.

మానవ సుఖజీవితానికి ధనం, సంపద అత్యవసరమనే ఒకవాస్తవి కత. బహుశా ఈ వికృతరూపంలో వేమనలో ప్రతిబింబించి ఉంతవచ్చు. స్వర్ణయోగం అంటే నాటి ప్రజలకు విపరీతమైన నమ్మకం కలుగడానికికూడా యిదే కారణమై యుండవచ్చు.

ఏమైనా సమకాలిక తాత్వికులలో ఈ మాత్రం అభ్యుదయ సంస్కార భావాలను కనబరచుటకూడా గొప్పవిషయమే ననటంలో ఎట్టి సందేహమూ లేదు.

వేమన చిట్టచివరకు ఆశ్రయించిన రాజయోగంకూడా నాటి తాత్విక దృక్పథాలలోకల్లా ఉన్నతమైనది.

జీవితాన్ని పూర్తిగా నస్యసించాలనిగాని, లేక అంతూ పొంతూ లేని కర్మకాండలో మునిగిపోవాలని కాని రాజయోగం చెప్పదు. మామూలు సాంసారిక జీవితం గడుపుతూనే నీతి నియమాలతో గౌరవ మయిన సుఖప్రదమయిన జీవితం గడపుట ద్వారా మోక్షం సాధించ వచ్చునని రాజయోగం భావిస్తుంది. వివిధ తాత్విక విపరీత ధోరణులను సమన్వయంచేసి, జ్ఞానప్రధానమైన జీవితాన్ని గడపమని రాజయోగం బోధిస్తుంది. అద్వైతజ్ఞానానికిది మారుపేరు. జీవిత సమస్యల పరిష్కారానికి వివిధమార్గాల నన్వేషించి, చివరకు గౌతమబుద్ధుడు నిర్వాణ మార్గాన్ని చేపట్టినట్లు; సామాన్య సంసారి అయిన వేమన సంసారంలో పడి ఈది, అది దాటి ఈ హఠయోగాన్ని చేపట్టి, దానినికూడ నిరసించి—చిట్టచివరకు అద్వైత తాత్విక వాదాన్ని చేరుకున్నాడు.

ప్రజాకవి వేమన

వేమన తన సంస్కరణ కార్యక్రమానికి కవిత్వాన్ని ఒక సాధనగా చేపట్టాడు. వేమన పద్యాలవంటి అచ్చ తెలుగు పద్యాలు ఇంతవరకు తెలుగుభాషలో లేవంటే అత్యుక్తికాదు. తెలుగుభాష జాతీయత సొంపు యావత్తు వేమనకు స్వాధీనము. ఈ కవిత్వాన్ని ఉపయోగించుకొని లోకోక్తులు, నీతులు కుప్ప తెప్పగా వేమన కురిపించాడు. తెలుగు భాషలో అంతకు పూర్వములేని హాస్య రసాన్ని వేమన ప్రవేశ పెట్టాడు.

ఆ॥ గుహలలోన జొచ్చి గురువుల వెదకంగ
క్రూరమృగ మొకండు తారసిలిన
ముక్తిమార్గ మదియె ముందుగా జూపురా.

ఆ॥ పాలసాగరమున పవ్వళించినవాడు
గొల్లయిండ్ల పాలు కోరనేల
ఎదుటివారి సొమ్ము లెల్లవారికి తీపి

నీతిపద్యాలకు లెక్కలేదు. అయినను కొన్ని ఉదాహరణలు :

ఆ॥ కోతిబట్టి తెచ్చి కొత్తపట్టముగట్టి
కొండముచ్చులెల్ల కొలిచినట్లు
నీతిహీనువద్ద నిర్భాగ్యులుందురు.

ఆ॥ చాకి మడత లుతికి చీకాకువడజేసి
మైలదీసి లెస్స మడిచినట్లు
బుద్ధిచెప్పువాడు గుద్దితే నేమయా.

ఆ॥ కులము గల్గువారు, గోత్రంబు కలవారు
విద్యచేత విఱ్ఱవీగువారు
పసిడిగల్గువాని బానిసకొడుకులు.

ఆ॥ పసులవన్నె వేరు పాలేకవర్ణమౌ
పుష్పజాతి వేరు పూజయొకటి
దర్శనములు వేరు దైవం బదొక్కటి.

ఆ॥ లోభివాని జంప లోకంబులోపల
మందువలదు వేరుమతముగలదు
పైకమడిగినంత భగ్గున పడిజచ్చు.

సమాజంలోని హెచ్చుతగ్గులను హాస్యధోరణిలో ఎలా విమర్శిస్తున్నాడో చూడండి :

ఆ॥ ఉదధిలోని నీరు ఉప్పులుగాజేసె
పపిడికల్గువాని పిసినిజేసె
బ్రహ్మదేవుచేత పాడైన చేతరా.

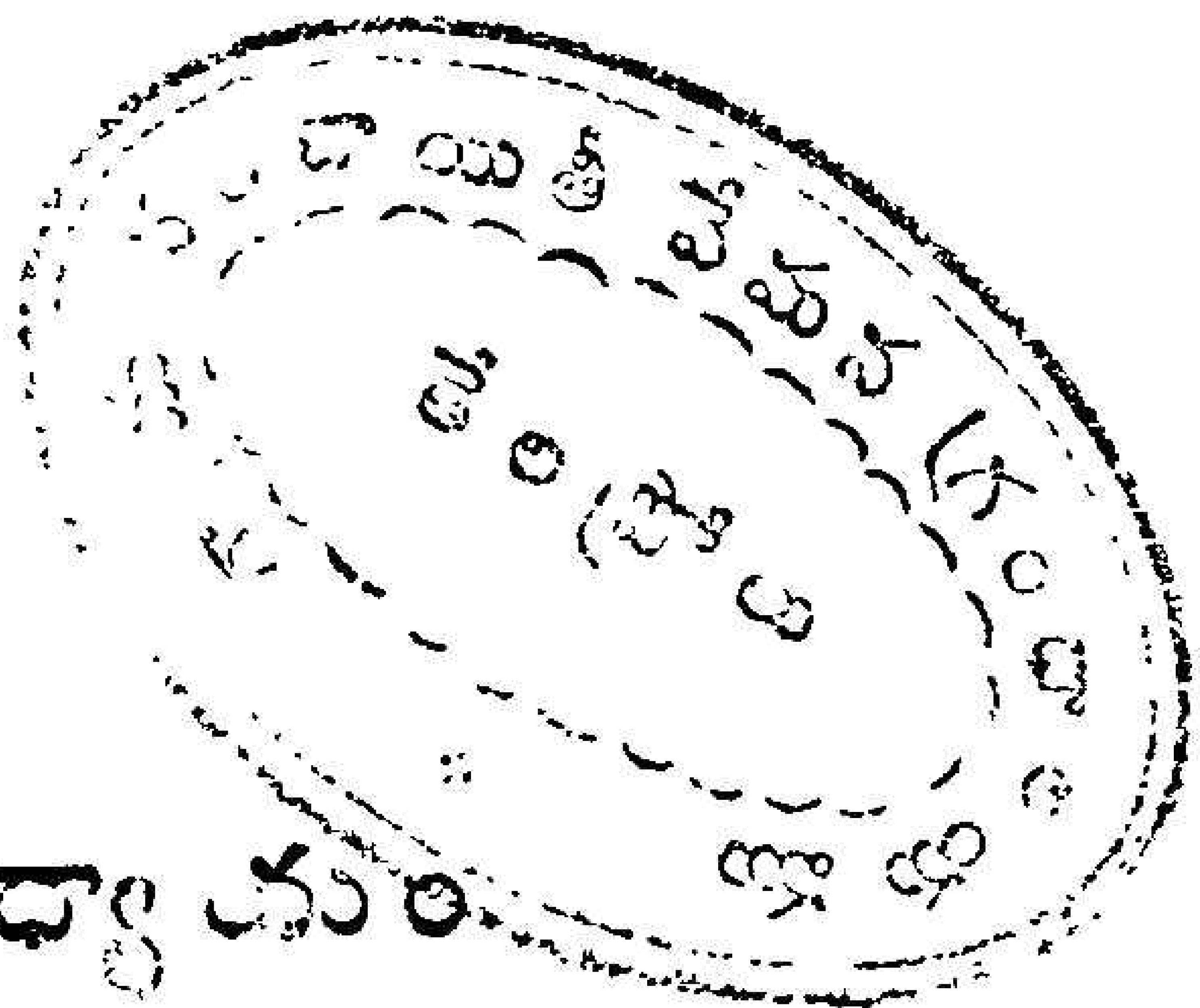
వేమన కవిత్వమెంత గంభీరమైనదో ప్రశస్తమైనదో తెలుగు వారికి చెప్పవలసిన అగత్యంలేదు.

వేమన పద్యాలపేరుతో నేడు వేలకొలది పద్యాలు ప్రచారంలో ఉన్నవి. వీనిలో సగానికిపైగా ఇతరులు చేర్చినవే. ముఖ్యంగా తాత్విక సంబంధమైన వానిలో ముప్పాతిక మూడువంతులు వేమన శిష్యులు చేర్చారు. ఈవేల పద్యాలను పరిశీలించి, ఇతరులవి తొలగించి వేమనవి మాత్రమే ప్రచురించినప్పుడే, ఈ మహాకవి జీవితం విషయమై సంపూర్ణ పరిజ్ఞానం మనకు లభిస్తుంది.

జీవితానుభవాలను విజ్ఞానదృష్టితో చూసిన వేమనలో సునిశితమైన హాస్యరసం ఉద్భవించింది. వెగటుకల్గించని హాస్యరసంతో విజ్ఞానబోధ చేయటం మహాకవులకు మాత్రం సాధ్యం. అట్టి మహాకవుల స్థాయిని వేమన అందుకున్నాడు. తన కవిత్వాన్ని గూర్చి వేమన యిలా అన్నాడు :

ఆ॥ బ్రహ్మవ్రాతకెదురు పల్కినవాడును
ఆది విష్ణుసూత్ర మడచువాడు
మూడుకనులవాని మొనసి నిల్చినవాడు
కానబడవు నీవు కానివేమ.

బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు చేసిన ఈ సృష్టిలోని లోపాలను ఎత్తిచూపి నూతనసమాజ నిర్మాణాన్ని స్ఫురింప జేసిన వేమన ప్రజాకవి. మహాకవి. ఆధునికాంధ్ర సమాజ నిర్మాణానికి, అభ్యుదయ కవిత్వానికి 200 సంవత్సరాల క్రితమే ఒక పునాదిరాయిని వేసినవాడు వేమన యోగి.

21 వ అధ్యాయం

బ్రిటిషు ఆక్రమణ

భారతదేశంతో వర్తకం చేసుకునేందుకై ఈస్టుఇండియా కంపెనీ క్రీ. శ. 1600 లో ఏర్పడ్డది. వీరు ఇండియాకు వచ్చి నాటి మొగల్‌పాదుషా ఐన జహంగీరు అనుమతిపొంది వ్యాపారం ప్రారంభించారు. సుగంధ ద్రవ్యాలను, వస్త్రాలను భారతదేశంనుండి కొనుగోలు చేసి, ఇంగ్లాండులో తయారైన వస్తువులను, దేశీయసంస్థానాధిపతులకు. నవాబులకు వీరు అమ్ముతూండేవారు. అంతకు పూర్వమే భారతదేశంలో అడుగుపెట్టిన పోర్చుగీస్, డచ్చి, ఫ్రెంచి వర్తకులతో బ్రిటిషు వర్తకులకు పోటీ ఏర్పడ్డది. ఈ పోటీలో పోర్చుగీస్, డచ్చి వర్తకులు అతి త్వరలో ఓడిపోయారు. ఫ్రెంచి,ఆంగ్లేయ వర్తకకంపెనీల మధ్య 1 1/2 శతాబ్దాల కాలం ఘర్షణలు జరిగాయి.

దేశీయ ప్రభువులు, నవాబులు తమ అంతఃకలహాలలో విదేశీయుల సహాయాన్ని అర్థించసాగారు. విదేశీయుల సహాయంతో తమ దేశీయ ప్రత్యర్థులను ఓడించగలమని భావించారేగాని, మొత్తం దేశ స్వాతంత్ర్యాన్నే విదేశీయులకు అమ్మివేస్తున్నామని ఈ ప్రభువులు గ్రహించలేదు. ఈ సంకుచిత స్వార్థవైఖరి ఫలితంగా, వర్తకులుగా వచ్చిన విదేశీయులు. రాజ్యాధికారాన్ని సంపాదించగలిగారు.

నైజాం లొంగుబాటు

ఢిల్లీ పాదుషాకు సుబేదారుగా ప్రారంభమైన అసఫ్‌జా 1724 స్వతంత్రుడై ఢిల్లీ పాదుషాను ధిక్కరించాడు. ఢిల్లీపాదుషా ముబారిజ్ ఖాను అను సేనానిని హైద్రాబాదు నవాబును లొంగదీసేందుకు పంపాడు. బీరార్‌లోని బుల్దానాజిల్లాలో జరిగిన యుద్ధంలో మొగలు సేనాని ఓడిపోయి మరణించాడు. ఢిల్లీకి - హైదరాబాదుకు గల ఆఖరు బంధనాలు తెగిపోయాయి. 1748లో ఆసఫ్‌జా మరణించే సమయానికి బీరారు సైతం అసఫ్‌జా పరిపాలనలోకి వచ్చింది.

అసఫ్‌జా అనంతరం, అతని కుమారుడు, నాజర్‌జంగు కూతురు కొడుకు ముజఫర్‌జంగ్ రాజ్యాధికారం కోసం పెనుగులాడసాగాడు. ఫ్రెంచివారు ముజఫర్‌జంగ్‌ను, ఇంగ్లీషువారు నాజర్‌జంగును బలపరచారు.

నాజరుజంగు తన అధికారాన్ని స్థాపించుకొనే ఉద్దేశంతో దక్షిణ దండయాత్ర ప్రారంభించాడు. కడప, కర్నూలు నవాబుల సహాయంతో రాయలసీమమీదుగా వెళ్ళి, ఉత్తర ఆర్కాడులోని జింజీకోటను ముట్టడించాడు. జింజీ అప్పుడు ఫ్రెంచివారి అధీనంలో ఉంది. ఫ్రెంచి గవర్నరు డూప్లే.

ఫ్రెంచివారు మాయోపాయంతో నాజరుజంగును హత్యచేయటానికి పథకం వేశారు. తాము ముజఫరుజంగును బలపర్చడం మానుకున్నామని ప్రకటించారు. అంతట ముజఫరుజంగు, నాజరుజంగుకు లొంగిపోయాడు. నాజరుజంగు అనుచరులైన కడప, కర్నూలు నవాబులు ఈ కుట్రలో భాగస్వాములుగా ఫ్రెంచివారికి సాయపడ్డారు.

జింజీకోట ఫ్రెంచివారి అధీనంలో ఉంది. కోటలోనుండి ఫ్రెంచి సైనికులు తుపాకులు పేల్చసాగారు. కోటవైపు నాజరుజంగు తెల్లవారు వేళ పురోగమించాడు. త్రోవలో తన అనుచరుడైన కడప నవాబును కుశలప్రశ్న వేయడానికి ఒక్క క్షణం ఆగాడు. వెంటనే కడప నవాబు దళంనుండి తుపాకులు పేలాయి. నాజరుజంగు ఏనుగు అంబారిమీద నుండి నేలకుదొర్లి మరణించాడు. కడప, కర్నూలు నవాబుల మిత్ర మిత్రద్రోహ ఫలితంగా ఫ్రెంచివారు విజయం సంపాదించారు. అంతట ఫ్రెంచివారు కోటనుండి బైటకువచ్చి ముజఫరుజంగును నైజాం నవాబుగా ప్రకటించారు.

కడప, కర్నూలు నవాబుల మిత్రద్రోహం ఇంతటితో ఆగలేదు; తాము ముజఫరుజంగును బలపరచనందువల్ల ఆశించినంత ప్రతిఫలం లభించలేదని వీరు కినిసి, ముజఫరుజంగు తిరిగి హైద్రాబాదు వెళ్ళేటప్పుడు రాయచోటి తాలూకాలోని లక్కిరెడ్డిపల్లివద్ద సన్నని కొండ త్రోవలో ముజఫరుజంగును ఎదిరించి, అతనిని హత్యచేశారు. ఈ ఘటన 1757 లో జరిగింది.

ముజఫరుజంగు మరణానంతరం, ఫ్రెంచివారు నాజరుజంగు తమ్ముడైన సలాబత్‌జంగును హైదరాబాదు గద్దె నెక్కించారు. తనకు వారు చేసిన సహాయానికిగాను సలాబత్‌జంగు, సర్కారు జిల్లాలలో (గుంటూరు మినహా) పన్నులు వసూలు చేసుకునే అధికారాన్ని 1753 లో బుస్సీ అను ఫ్రెంచి సేనానికి ఇచ్చివేశాడు. అంతకు పూర్వమే 1750లో మచిలీపట్నం పరిసరప్రాంతం ఫ్రెంచివారి కిచ్చివేయబడినది.

నైజాంపై ఫ్రెంచివారి పెత్తనం ఎక్కువకాలం సాగలేదు. ఇంగ్లీషు సేనలు క్లయివు ఆధిపత్యాన కర్నాటకంలోని ఫ్రెంచిస్థావరాలను ఒక్కొక్కదానినే స్వాధీనం చేసుకోసాగాయి. మొదటికే ముప్పు వచ్చిం

దని గ్రహించి ఫ్రెంచివారు సలాబత్‌జంగును వదలివేసి హైద్రాబాదు లోని తమ సైన్యాలను దక్షిణాదికి తరలించారు.

వెంటనే అసఫ్‌జా నాల్గవ కుమారుడైన నిజాం ఆలీఖాను బ్రిటిష్ వారి సహాయంతో సలాబత్‌జంగును పదభ్రష్టునిచేసి,1761లో హైద్రాబాదు సింహాసనాన్ని ఆక్రమించాడు. అంతటితో నైజాంపై బ్రిటిష్‌వారి పెత్తనం ప్రారంభమైంది.

అంతకుపూర్వం ఫ్రెంచివారికి దానం చేయబడిన ఉత్తర సర్కారులను, నిజాం ఆలీఖాను 1766 లో ఇంగ్లీషువారికి ఇచ్చివేశాడు. అవసరం వచ్చినప్పుడు ఇంగ్లీషువారు నైజాంకు సైన్యాన్ని పంపటానికి, అదిలేనప్పుడు ఏటా 6 లక్షల రూపాయీల కప్పం కట్టటానికి ఒప్పందం జరిగింది. 1790లో మైసూరు నవాబైన టిప్పుసుల్తానుపై బ్రిటిషువారు యుద్ధాన్ని ప్రకటించారు. ఆ యుద్ధంలో నైజాంనవాబు, బ్రిటిషువారు, మహారాష్ట్రులు ఏకమై టిప్పు సుల్తానును ఓడించారు.

1798 లో నైజాముకు. బ్రిటిష్‌వారికి సైన్యసహాయ మైత్రి జరిగింది. నైజాం రక్షణకై శాశ్వతంగా హైద్రాబాదులో బ్రిటిష్‌వారు కొన్ని సేనలను ఉంచేందుకు, ఆ సేనల ఖర్చులకై, నైజాం ఏటా 4 లక్షల రూపాయలను కంపెనీ వారికిచ్చేందుకు ఒప్పందం జరిగింది. 1766 లో ఇంగ్లీషువారినుంచి కప్పం వసూలుచేసిన నైజాం, 30ఏండ్ల కల్లా తన రక్షణకై ఇంగ్లీషువారికే ఏటా కప్పం చెల్లించే దుస్థితికి దిగజారాడు. ఈ సైన్య సహాయమైత్రి పథకాన్ని ప్రవేశపెట్టినవాడు వెలస్లీ.

1799 లో నాల్గవ మైసూరు యుద్ధం జరిగి, టిప్పుసుల్తాను ఓడిపోయి మరణించాడు. మైసూరురాజ్యంపై ఒడయరు వంశస్తులను ఇంగ్లీషువారు పునః ప్రతిష్ఠ చేశారు. యుద్ధంలో పాల్గొన్న నైజాంకు రాయలసీమ జిల్లాలన్నీ లభించాయి. కాని మరు సంవత్సరమే 1800 లో

నైజాం తాను ఏటా కట్టవలసిన పన్నుకు బదులుగా, రాయలసీమ జిల్లా లన్నిటినీ ఇంగ్లీషువారికి ఇచ్చివేశాడు. అంతటితో తెలంగాణా మాత్రం నైజాంక్రింద మిగిలిపోయి, సర్కారు, రాయలసీమ జిల్లాలు ఇంగ్లీషు వారి వశమైనవి ఆంధ్రదేశం రాజకీయంగా రెండు ముక్కలైంది

నిజాం అలీఖాన్ 1803 లో మరణించాడు. పిమ్మట వరుసగా, సికందర్‌జా, నజీరుద్దౌలా అనువారు పరిపాలించారు. నజీరుద్దౌలా కాలంలో సైన్య పోషణఖర్చులకై బీరారు, రాయచూరు, ఉస్మానాబాద్ జిల్లాలు ఇంగ్లీషువారు తీసుకున్నారు.

నజీరుద్దౌలా మరణించినమీదట, 1857 లో అఫ్జల్ ఉద్దౌలా నవాబైనాడు. ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం అప్పుడే ప్రారంభ మయింది. స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి ద్రోహంచేసి బ్రిటిషువారి కండగా ఉన్నందుకుగాను, అఫ్జల్‌ఉద్దౌలాకు బ్రిటిషువారు అనేక బిరుదులు యిచ్చారు. తాము ఇంతకుపూర్వం తీసుకున్న రాయచూరు, ఉస్మానా బాద్ జిల్లాలను తిరిగి యిచ్చారు.

ఆ పిమ్మట 1869 లో మీర్ మహబూబ్ అలీఖాన్ నైజాం పద విని స్వీకరించాడు. ఇతని కుమారుడైన ఉస్మాన్ అలీఖాన్ ప్రస్తుతం నైజాంగా ఉన్నారు.

సర్కారుజిల్లాల స్వాధీనం

నైజాం పరిపాలనలో చికాకోల్, రాజమండ్రి, ఏలూరు, కొండ పల్లి, గుంటూరు అని అయిదు సుబాలుగా ఈ ప్రాంతం పరిపాలన సాగేది. వీనిలో చికాకోల్ సుబా ఒక ప్రధాన కేంద్రం.

గోల్కొండ నవాబుల కాలంలో చికాకోల్‌ను షేర్ మహమ్మద్ ఖాన్ అను ఫౌజుదారు పరిపాలించేవాడు. ఇతనిపేర షేర్ మహమ్మద్ పురం అను గ్రామం చికాకోల్‌వద్ద వున్నది. ఈ సుబాక్రింద నేటి చికాకోల్ విశాఖజిల్లా లుండేవి. షేర్ మహమ్మద్‌ఖాన్‌తోపాటే బొబ్బిలి వెలమదొరలు. విజయనగర పాలకులైన పూసపాటి వంశస్తులు చికాకోల్ సుబాలో ప్రవేశించి, ఆ యా ప్రాంతాలలో పన్నులు వసూలు చేసుకునే అధికారం సంపాదించి క్రమంగా జమీందార్లు ఐనారు.

గోల్కొండరాజ్యం పతనమై అసఫ్‌జా వంశం హైద్రాబాద్‌ను పరిపాలించసాగినమీదట, చికాకోల్ ఫౌజుదారుగా అన్వరుద్దీన్‌ఖాన్ నియమించబడ్డాడు. ఇతను కర్నాటక యుద్ధాలలో ప్రముఖపాత్ర వహించాడు. ఆర్కాటు నవాబుల వంశానికి మూలపురుషుడైనాడు.

1753 లో సర్కారు జిల్లాలను ఫ్రెంచివారికి నైజాం ఇచ్చివేసినప్పుడు చికాకోల్ ఫౌజుదారుగా ఉన్న జాఫర్‌అలీ, ఫ్రెంచివారికి తల ఒగ్గ ఇష్టంలేక ప్రతిఘటించేందుకై విజయనగర రాజుల సహాయాన్ని కోరాడు. కాని ఫ్రెంచి సేనాని మొరాకిన్ పెట్టిన ప్రలోభాలకు అంతకు ముందే లొంగిపోయిన విజయనగర రాజైన విజయరామరాజు జాఫర్‌అలీ ప్రయత్నాలను బలపరచలేదు. అంతట జాఫర్‌అలీ నాగపూరు మహారాష్ట్రుల సహాయం కోరాడు. మహారాష్ట్ర సేనలలో దారిదోపిడి లక్షణం అప్పటికే ప్రవేశించింది. మహారాష్ట్ర సైనికులు నాగపూరునుండి పిడుగువలె విరుచుకుపడి, చికాకోల్ విశాఖ, గోదావరి జిల్లాలను దోచుకొని భీమిలిలో డచ్చి ఫ్యాక్టరీని ధ్వంసంచేసి విజయరామరాజును ఓడించి, ఫ్రెంచి సేనలను తుమ్మపాలలో చీకాకు పరచి, దొరకిన ధనంతో తిరిగి తమ రాష్ట్రానికి వెళ్ళిపోయారు. జాఫర్ అలీ ఆ తర్వాత నిస్సహాయుడై మరణించాడు.

1754 లో చికాకోలు సుబా ఫ్రెంచివారి స్వాధీనమయింది. కాని కొత్త రాజుగారైన ఇబ్రహీంఖాన్ తిరిగి ఫ్రెంచి అధికారాన్నిధిక్కరించ సాగాడు. విజయరామరాజు కోరికపై 1756 లో బుస్సీ చికాకోలుపై తిరిగి దండెత్తాడు.

బొబ్బిలి యుద్ధం

ఈ అవకాశాన్ని విజయరామరాజు తన స్వప్రయోజనానికై విని యోగించ దలచాడు. బొబ్బిలిరాజులను ఏదోవిధంగా నాశనం చేయాలని బుస్సీని పురికొల్పి, బొబ్బిలిపై దాడి చేయించాడు. బొబ్బిలిరాజు తమ పాతబాకీ లన్నింటిని వెంటనే చెల్లిస్తానని మాట ఇచ్చినప్పటికీ వినక బుస్సీ, బొబ్బిలి సంస్థానాన్నంతా తమకు స్వాధీనం చేయవలెనని కోరాడు. అందుకు అంగీకరించక బొబ్బిలి వెలమ దొరలు ఆత్మరక్షణకు పూనుకున్నారు.

1757 వ సంవత్సరం జనవరి 26 తెల్లవారుఝామున ఫ్రెంచి లు, విజయరామరాజు భటులు బొబ్బిలిని ముట్టడించారు. ఫ్రెంచి కులు 500, విజయరామరాజు భటులు 10 వేలు. బొబ్బిలివీరులు మాత్రమే. మధ్యాహ్నానికల్లా బొబ్బిలి కోటగోడలు బద్దలైనవి. ని పరాజయం తప్పదని గ్రహించిన బొబ్బిలి వీరులు తమ స్త్రీలకు మానం జరగకుండా, వారి నందరను స్త్రీ శిశువులతోసహా తమ చేతు వధించి, తామందరూ యుద్ధభూమిలో చనిపోయారు. చినరంగారావు ను రాజకుమారుని ఒక దాది కాపాడింది. ఆ చినరంగారావు వంశస్తులే టి బొబ్బిలి రాజులు.

విజయరామరాజు చేయించిన ఈ ఘాతుకత్వానికి ప్రజలు క్రోధో ద్రిక్తులైనారు. రెండురోజు లనంతరం బొబ్బిలివీరులలో మిగిలిపోయిన

పాపారాయుడు, విజయరామరాజును అర్ధరాత్రివేళ గుడారంలో వధించి తానుకూడా ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు.

స్వాతంత్ర్య రక్షణకై బొబ్బిలి వీరులు చూపిన ధైర్య సాహసాలు, విజయనగరరాజుల ద్రోహబుద్ధి చరిత్రలో చిరస్థాయిగా నిలచిపోయాయి.

విజయనగరరాజుల విద్రోహం అంతటితో ఆగలేదు. ఫ్రెంచివారి వద్ద అనుకున్న సౌకర్యాలు లభించనందువల్ల విజయనగర రాజైన ఆనందగజపతి, కలకత్తాలోని ఇంగ్లీషువారికి కబురుపెట్టాడు. కర్నల్ ఫోర్డు నాయకత్వాన కలకత్తానుండి బ్రిటిష్ సేనలు 1758 అక్టోబరు 20న విశాఖపట్నం చేరాయి.

దోపిడీధనం, ఇంగ్లీషు సేనలు విజయనగర సేనలు సమానంగా పంచుకోవలెనని, ఉత్తర సర్కారులకంతా విజయనగర రాజులను జమిందారులను చేయవలెనని, ముఖ్యనగరాలు, రేవు పట్టణాలు మాత్రం ఇంగ్లీషువారి చేతిలో ఉండవలెనని, కర్నల్ ఫోర్డు, ఆనందగజపతి—కశింకోటవద్ద—ఒక ఒడంబడిక చేసుకున్నారు. అనంతరం ఇంగ్లీషు సేనలు గోదావరిజిల్లా చేరుకున్నాయి. 1758 డిసెంబరు 9న, పిఠాపురంవద్ద చందుర్తివద్ద ఫ్రెంచి సేనలు ఘోరంగా ఓడిపోయాయి. దీంతో ఆంధ్రదేశంలో ఫ్రెంచివారి పతనం పూర్తి అయింది. సర్కారుజిల్లాలు క్రమంగా ఇంగ్లీషువారి హస్తగతమైనవి. చందుర్తిని, ఈనాడు కాండూరు అని వ్యవహరిస్తున్నారు.

రాయలసీమ జిల్లాలు

1675లో విజయనగర వంశస్థుడైన మూడవ శ్రీరంగరాయల పరిపాలన అంతమైంది. పిమ్మట 1800 వరకు రాయలసీమ జిల్లాలను

స్థానికులైన నవాబులు, పాళయగార్లు పరిపాలిస్తూవచ్చారు. పేరుకు వీరు నైజాం అధికారాన్ని అంగీకరించేవారు. ఆచరణలో స్వతంత్రులు.

ఈ కాలంలో మహారాష్ట్రుల దండయాత్రలు అనేకసార్లు రాయల సీమను కల్లోలపరచినవి. 1740లో మహారాష్ట్ర సేనలు కర్నూలుమీదుగా క్రిందకిదిగి, కడపజిల్లాను దోచుకొని, గుర్రంకొండ, గువ్వలచెర్వు యుద్ధాలలో కడప నవాబును ఓడించి, తిరుచినాపల్లివరకు వెళ్ళి చందా సాహెబును ఓడించాయి. ఈ మహారాష్ట్ర సేనానులు స్థిరంగా ఉండి పరి పాలించేవారు కాదు. మెరుపుదాడిచేసి, గ్రామసీమలను ధ్వంసంచేసి, దోపిడీ ఆస్తిని స్వీకరించి తిరిగి వెళ్ళిపోయేవారు. తిరిగి మహారాష్ట్ర దాడులు 1744 లో, 1746 లో కూడా జరిగినవి. ఈ మహారాష్ట్రులలో కొందరు మాత్రం స్థిరపడి పరిపాలన చేయసాగారు. మురారిరావు అను సేనాని 1746లో అనంతపురంజిల్లా గుత్తి, తాడిపత్రి, పెనుకొండ తాలూ కాలను స్వాధీనం చేసుకొని పరిపాలించసాగాడు. 1761 లో హైదరాలీ గుత్తి దుర్గాన్ని దీర్ఘయుద్ధానంతరం స్వాధీనం చేసుకొని, మురారిరావును ఖైదుచేశాడు. అనంతరం 1800 వరకు అనంతపురంజిల్లా, మైసూరు సుల్తానుల క్రిందవుండి, పిమ్మట నైజామునకు, ఆ పిమ్మట ఇంగ్లీషువారికి స్వాధీనమైంది.

కడప నవాబు 1750లో, నైజాం వారసత్వపు తగాదాలలో జోక్యం [illegible]ించుకొని నాజరుజంగు ముజఫరుజంగు హత్యలకు కారకుడైన [illegible]ధం లోగడ గమనించాము. పిమ్మట 1766 లో హైదరాలీ కడప [illegible] దాడిచేసి కడప నవాబును ఖైదుచేసి. 1800వరకు ఆ ప్రాంతాన్ని తన గవర్నరైన మీరుసాహెబు పరిపాలనలో వుంచాడు. [illegible]లు, చిత్తూరుజిల్లాలుకూడా 1800 వరకు హైదరాలీ పరిపాలన [illegible]నే వున్నాయి.

పాళయగార్లు - మన్రో

1800లో రాయలసీమ అంతా బ్రిటిషువారి స్వాధీనమైంది. స్థానిక ప్రభువులైన పాళయగార్లను తొలగించి, వారి కోటలను, సేనలను ధ్వంసంచేసి, వారి అధికారాన్నంతా నాశనంచేసిన మీదటగాని రాయలసీమ ఆక్రమణ పూర్తికాలేదు. ఈ పని చేసినవాడు సర్ తామస్‌మన్రో.

విజయనగరరాజులు, పాళయగార్ల వ్యవస్థను ఏర్పరచారు. వీరు భూస్వామ్య ప్రభువులు. కోటలు, సైన్యాలు కలిగివుండి అవసరమైనపుడు విజయనగర రాజులకు సాయం చేస్తుండేవారు. విజయనగరరాజుల అనంతరం నైజాం దుర్బల పరిపాలనకాలంలో వీరు మరింత బలపడి తమ ప్రాంతాలకు సర్వాధికారులైనారు. తెలంగాణాలోని జాగీర్దారు, దేశముఖుల వంటివారే ఈ పాళయగార్లు. హైదరాలీ రాయలసీమను పరిపాలించిన 50 ఏండ్లలో, ఈ పాళయగార్లను అణచివేయడానికి తీవ్రకృషి చేశాడు. కాని సాధ్యంకాలేదు.

రాయలసీమలో 1800 నాటికి 80 మంది పాళయగార్లుండేవారు. వీరిలో ఎక్కువమంది కడపజిల్లాలో ఉన్నారు. వీరిలో ప్రతివారికి కొంతసేన, కొన్ని గ్రామాలు, ఒకకోట వుండేవి. అచ్చటి ప్రజలపై సివిల్, క్రిమినల్ అధికారాలు చలాయించేవారు. శిస్తును, రైతులనుండి పీసు వసూలుచేసి కొంతభాగం తాము వుంచుకొని మిగతాభాగం పై అధికారులకు ఇచ్చేవారు. సందు దొరికినపుడల్లా ఈ పాళయగార్లు పక్క గ్రామాలను దోచుకొనేవారు.

1801లో కాంప్‌బెల్ సేనాని కడపజిల్లా పులివెందుల తాలూ వేములకోటను పట్టుకొని అచ్చటి పాళయగారిని ఖైదు చేశాడు. పిమ్మ పులివెందుల తాలూకాలోని మట్లరాజును తొలగించాడు. మన్రో కి

ఫలితంగా నాలుగైదేండ్లలో పాళయగార్ల కోటలన్నీ ధ్వంసమైనాయి. రైతుకు, ప్రభుత్వానికి మధ్య దళారీలైన పాళయగార్లు అదృశ్యం కావటంతో, రాయలసీమ అంతటా రైత్వారీ విధానాన్ని మన్రో ప్రవేశ పెట్టాడు.

రైత్వారీ విధానంవల్ల ప్రజలకు, ప్రభుత్వానికి సరాసరి సంబంధం ఏర్పడి, పాత భూస్వామ్య దోపిడీ తొలగిపోయింది. బ్రిటిషువారు రాయల సీమ అనుభవాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని పక్కారు జిల్లాలలో సైతం రైత్వారీ విధానాన్ని అమలుపరచారు.

22 వ అధ్యాయం

సామ్రాజ్యవాదుల దోపిడీ - ప్రజల ప్రతిఘటన

భారతదేశానికి విదేశ దండయాత్రలు కొత్తకావు. కాని బ్రిటిషు వారి ఆక్రమణ అంతకు పూర్వం జరిగిన విదేశ దండయాత్రలవంటిది కాదు.

యూరపులో పెట్టుబడిదారీవిధానం అభివృద్ధిచెంది సామ్రాజ్య వాద దశకు మారింది. వలస దేశాలను ఆక్రమించుకొని, ఆ దేశాల ఆర్థిక సంపదను దోచుకొని, లాభాలు సంపాదించటం సామ్రాజ్యవాద లక్షణం. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాద దోపిడీ ఫలితాలు, 1800 కల్లా భారత దేశం అంతటా ప్రత్యక్షం కాసాగినవి.

ఒక శతాబ్దంపైగా సాగిన నిరంతర అంతర్యుద్ధాలవల్ల ఆంధ్రి దేశం క్షోభించిపోయింది. గ్రామ పరిశ్రమలు ధ్వంసమయినవి. గ్రామ పంచాయితీల హక్కులు నామమాత్రమయినవి. పాళయగార్లను తది తర జమీందార్లను తొలగించి, భూస్వామ్య దోపిడీ తీవ్రతను బ్రిటిషు వారు తగ్గించినప్పటికీ, రైతులపై పన్నులను విధించే సందర్భంలో వసూలుచేసే సందర్భంలో బ్రిటిషువారు పాళయగార్లకంటె ఘోరమైన పద్ధతుల నవలంబించేవారు.

గాజుల లక్ష్మీనరుసుగారను జాతీయవాది ప్రోత్సాహంతో, డాంబే సేమరు అను ఒక బ్రిటిషు పౌరుడు, కోయంబత్తూరు జిల్లాలో ఒక గ్రామంలో, రివెన్యూ అధికారులు ప్రజలనుపెట్టిన బాధలను స్వయంగా చూసి బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకొక నివేదిక సమర్పించాడు.

"కొందరిని తలక్రిందులుగా కోదండమువేసిరి. కొందరి రెక్కలు విరిచికట్టిరి. కొందరినెత్తిన బండలుపెట్టి కొరడాలతో బాదిరి" అని ఆయన వ్రాశాడు. ఈ దొర ప్రత్యక్షకథనం తర్వాత చిత్రహింసల కమిషన్ (టార్చరు కమిషను)ను పార్లమెంటు ఏర్పరచి విచారణ జరిపింది.

గ్రామ పంచాయితీల విధ్వంసంవల్ల కలిగిన నష్టం గురించి సర్ తామస్ మన్రో ఇలా వ్రాస్తున్నాడు :—

"ఈ గ్రామ ప్రజాసంఘములు చిన్న ప్రజాస్వామికములు. దీనికి కావలసిన అధికారము లెల్లకలవు. దేశీయప్రభుత్వ సంస్థలెవ్వియు వీని అధికారమునకు భంగం కలిగించవు. ఎన్ని ప్రభుత్వములు మారినను ఇవి చెక్కుచెదరక నిలచి ఉన్నవి ఈ సంస్థల మూలముననే భారతీయ ప్రజలు కొంతవరకైన శాంతి స్వాతంత్ర్యములను పొందగలిగినారు."

రైత్వారీవిధానం రావటంతో పై సంస్థలన్నీ నశించాయి. జిల్లా కలెక్టరు ఇష్టాయిష్టాలనుబట్టి పన్నులవిధింపు జరుగుతూండేది. కంపెనీ వారి ఖజానాలో డబ్బు తక్కువైనప్పుడల్లా భూమిశిస్తును వారు పెంచ సాగారు శిస్తులభారం పెంచటంతోపాటు చెరువుల, కాలవల మరమ్మతు లను చేయించటం మానివేశారు. దేశాన్ని కొల్లగొట్టటమే ప్రధానంగా భావించారు. తత్ఫలితంగా ఆంధ్రదేశంలో కరువుకాటకాలు అనేకసార్లు ఏర్పడ్డాయి. 1800లో రాయలసీమలో ఘోరమైన కరువు ఏర్పడి వేలాది ప్రజలు మరణించారు. కరువు నివారణ పథకంలో భాగంగానే ఆనాడు కడప - కర్నూలు కాలవ నిర్మాణం ప్రారంభమైంది. 1877, 1878 సంవత్సరాలలో మరింత తీవ్రమైన కరువు ఏర్పడ్డది. మద్రాసు,

బొంబాయి రాష్ట్రాలలో వ్యాపించిన ఈ కరువులో 50 లక్షల ప్రజలు మరణించారు.

గాజుల లక్ష్మీనరుసుచెట్టి

బ్రిటిషు పరిపాలనవల్ల కలుగుతున్న దుష్ఫలితాలకు వ్యతిరేకంగా ప్రజాభిప్రాయాన్ని సమీకరించుటకు పూనుకున్న మొదటి ఆంధ్రుడు గాజుల లక్ష్మీనరుసుచెట్టి.

వీరు మద్రాసులో లక్షాధికారులైన వ్యాపారస్తులు. కంపెనీ అధికారులు, క్రైస్తవ పాదిరీలుచేయు దురాచారములను ఖండించుటకై క్రెసెంటు అను ఒక ఇంగ్లీషు పత్రికను వీరు స్థాపించారు. బైబిలును నిర్బంధ బోధనా విషయంగా చేయరాదని వీరు 1846 లో ఒక గొప్ప సభచేసి పార్లమెంటుకు మహజరు పంపారు. ఆ మహజరుపై 12 వేల మంది మద్రాసుపౌరుల సంతకాలు సేకరించారు.

కంపెనీ అధికారులు పన్నుల వసూలులో అవలంబిస్తున్న దారుణ పద్ధతులను బహిఃప్రపంచానికి తెలియచేసింది లక్ష్మీనరుసుగారేనని లోగడ తెలుసుకున్నాము. కంపెనీ చేతులనుండి బ్రిటిష్ పార్లమెంటు పరిపాలన స్వీకరించవలెనని 1852 లో లక్ష్మీనరుసుగారు మరొక మహజరు పంపారు.

లక్ష్మీనరుసుగారు మితవాది. 1857లో జరిగిన ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామాన్ని ఆయన వ్యతిరేకించాడు. ఈ తిరుగుబాటు అనంతరం బ్రిటిషు ప్రభుత్వం లక్ష్మీనరుసుగారికి సి. యస్. ఐ. బిరుదునిచ్చి బహూకరించింది.

ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం

సిపాయి తిరుగుబాటు అని వ్యవహరించబడే ప్రథమ భారత

స్వాతంత్ర సంగ్రామం 1857 లో జరిగింది. సామ్రాజ్యవాద దోపిడిక్రింద నలిగిపోతున్న ప్రజానీకం అంతా బ్రిటిషు వారిని ద్వేషించసాగారు. వారి పరిపాలనను అంతమొందించడానికి మార్గాలు వెతకసాగారు.

గ్రామసీమలనుండి, తొలగించబడిన రైతాంగం, పొట్టగడవక వేలసంఖ్యలో సైనికులుగా చేరేవారు. వీరిలో కొందరు బందిపోటు వృత్తిని స్వీకరించారు. మహారాష్ట్ర సేనానులు కొందరు ఈ దారిదోపిడీ వాళ్లకు నాయకత్వం వహించారు. వీరే పిండారీలు, థగ్గులు. వీరు దేశ మంతటా విచ్చలవిడిగా తిరిగి ధనికులను, ప్రభువులనుమాత్రమేగాక ప్రజలను సైతం దోచుకునేవారు.

1816 లో పిండారీ దండు ఒకటి తెలంగాణామీదుగా కృష్ణానదిని చేరి సర్కారు జిల్లా లన్నిటినీ దోచుకుంది. ఈ దండు వచ్చినప్పుడు ప్రజలు ఎంతో భయభ్రాంతులయ్యేవారని ఈ క్రింది ఉల్లేఖనం తెలియ జేస్తుంది :—

"కొందరు సకుంటుంబంగా ఆత్మహత్యలు చేసుకున్నారు. బావిలో దూకి వందలాది స్త్రీలు మరణించారు. గ్రామంలోని ఆడపిల్లల నందరిని పిండారీలు ఎత్తుకుపోయారు."

ప్రజలు, సైనికులు, స్వదేశ సంస్థానాధీశులు అందరూ బ్రిటిషు ప్రభుత్వాన్ని ద్వేషించసాగారు. 1857లో మీరటు, లక్నో, కాన్పూరు లలో సైనికులు తిరుగుబాటు చేశారు. యూరోపియన్ ఉద్యోగులను వధించి స్వతంత్రాన్ని ప్రకటించారు. తిరుగుబాటుకు ఉత్తరప్రదేశ్ ప్రధానకేంద్రం.

ఝాన్సీరాణి లక్ష్మీబాయి, నానాసాహెబ్, అయోధ్యబీగం, తాంతియా తోపే మొదలైనవారు ఈ విప్లవానికి నాయకత్వం వహించారు. మొగల్

పాదుషాను తిరిగి సింహాసనస్థుని చేయవలెనని విప్లవకారులలో కొంద రూహించారు.

త్వరలోనే విప్లవం ఓడిపోయింది. ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి రణ రంగంలో చనిపోయింది. మితాగవారు మరణించడమో ఖైదు చేయబడ గమో జరిగింది. పేరుకు పాదుషాగా వుంటూవచ్చిన బహదూర్‌షాను ఇంగ్లీషువారు తొలగించివేశారు. విప్లవకారులను అణచివేయుటకు బ్రిటిష్ అధికారులు అతికూరమైన పద్ధతుల నవలంబించారు. ఫిరంగి గొట్టాల మూతులకు ప్రజలనుకట్టి కాల్చివేశారు.

1880 లో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీని తొలగించి బ్రిటిష్ పార్లమెంటు భారతదేశాన్ని పరిపాలించసాగింది. విక్టోరియారాణి, భారతదేశ ప్రభ్వి బిరుదు ధరించింది.

స్వాతంత్ర సంగ్రామంలో దక్షిణ హిందూదేశం పాల్గొనలేదు. కాని స్వాతంత్ర్య సంగ్రామానికి ముందు, వెనుక ఆంధ్రదేశంలో చెల్లా చెదురుగా జరిగిన తిరుగుబాట్లు అనేకం వున్నాయి.

ఆంధ్రలో తిరుగుబాట్లు

తమ స్వార్థప్రయోజనాల దృష్ట్యా ఒకప్పుడు ప్రభుత్వానికి అనుకూలంగా, మరొకప్పుడు వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించిన జమీందార్ల గాథలు ఆంధ్రుల చరిత్రలో చాలా ఉన్నాయి. భూస్వామ్యవర్గం తమ దోపిడీని కాపాడుకోటానికి చేసిన ఈ ప్రయత్నాలు జాతీయ భావప్రేరితములు కావు. కాని, అధికారుల దుర్మార్గాలకు వ్యతిరేకంగాను, పన్నులబాధ భరించలేకనూ, ఎక్కడి కక్కడ ప్రజలు సైనికులు చేసిన తిరుగు బాట్లు సామ్రాజ్యవాద పరిపాలనలోని దోపిడీని ఒక్కసారిగా మెరపు వలె మనకు వ్యక్తంచేయగలవు.

1780 లో విశాఖపట్నంలో ఒక సిపాయీల తిరుగుబాటు జరిగింది. మైసూరు సుల్తాన్ హైదరాలీని, బ్రిటిష్‌వారిని భారతదేశంనుండి తరిమివేయటానికి పూనుకున్న ఒక వీరుడుగా ప్రజలు భావించేవారు. హైదరాలీపై యుద్ధానికి విశాఖపట్నంనుండి నాలుగు సైనికపటాలాలు కదలాలని విశాఖలోని పేరాని ఆజ్ఞాపించాడు. హైదరాలీపై మేము యుద్ధం చేయము అని నాలుగు పటాలాలు తిరుగుబాటుచేసి, ఆఫీసర్లందరిని చంపివేసి, సైనిక గవర్నరు ఇల్లుదోచుకొని నగరం వదలిపెట్టి దక్షిణంగా కొన్నిమైళ్ళ దూరం వరకు వెళ్ళారు. మరునాడు బ్రిటిషు ఆఫీసరు కొంత అదనపు సైన్యంతో పారిపోయిన సైనికులను వెంబడించి కొందరిని కాల్చివేసి మిగతావారిని ఖైదుచేశాడు. ఈ తిరుగుబాటు 1680 అక్టోబరు 3 వ తేదీన జరిగింది.

గోలుగొండ తిరుగుబాటు

ఇంతకంటె విస్తృతమైన తిరుగుబాటు గోలుగొండ ఏజన్సీ ప్రాంతంలో 1837 లో ప్రారంభమయింది. ఆ ప్రాంతానికి పరిపాలకుడుగా ఉన్న అనంత భూపతిని, పన్నులు చెల్లించలేదనే కారణంతో బ్రిటిష్‌వారు తొలగించి ఆ ప్రాంతాన్నంతా స్వాధీనం చేసుకున్నారు.

ఇందుకు నిరసనగా కొండదొరలు భూపతి వంశస్థుడైన చిన్న భూపతిని రాజుగా ప్రకటించి మునసబులు ప్రభుత్వానికి పన్నులు కట్టటం మానివేశారు. చివరకు ప్రభుత్వమే దిగివచ్చి, ఎవ్వరిని శిక్షించేయమని హామీ యిచ్చిన మీదట, చిన్నభూపతి తిరుగుబాటును విరమించాడు. ఈ మూడేండ్లలో కొండదొరలు గుట్టలమధ్య బాటలు కట్టి, రాత్రివేళ బ్రిటిషు సేనలపై దాడిచేసి గెరిల్లా పోరాటపద్ధతులద్వారా బ్రిటిషు సేనలను ముప్పతిప్పలు పెట్టారు.

ప్రథమ భారత సంగ్రామవార్తలు దేశమంతా వ్యాపించగానే,1857 లో తిరిగి కొండదొరలు సన్యాసిభూపతి అను వ్యక్తి నాయకత్వాన తిరుగుబాటు చేశారు. ఈ తిరుగుబాటు త్వరలో ఓడిపోయింది.

1864—65 లో బ్రిటిషువారు ఏజన్సీ ప్రాంతమంతటా పోలీసు స్టేషన్లను స్థాపించారు. గోదావరిజిల్లా ఏజన్సీలో రంపపితూరీ 1879_80 లో ప్రారంభమయింది. ఆ ప్రభావం గోలుగొండ మీద ప్రసరించింది. 1879 జూన్ 3 వ తేదీన 50 మంది పోలీసులకు కొండదొరలకు ఘర్షణ జరిగింది. ఆ పిమ్మట కొండదొరల నాయకుడైన వీరయ్యా దొరను బ్రిటిషువారు కాల్చివేశారు

గోలుగొండ ఏజన్సీలోని రెండుముఠాలను ప్రభుత్వం గోదావరి ఏజన్సీకి మార్చింది.

1856 లో ఒకసారి, 1891 లో మరొకసారి కొండదొరలు తిరిగి పితూరీలు చేశారు. గూడెం, చింతపల్లి, కృష్ణదేవిపేట పోలీసుస్టేషనులపై 200 మంది సాయుధ ప్రజలు దాడిచేసి, పోలీసులను చంపి, ఆయుధాలను స్వాధీనం చేసుకొని కొండలలోకి పారిపోయారు. వారి నాయకుడు శాంతభూపతి చనిపోవటంతో యీ తిరుగుబాటుకూడా విఫలమయింది.

ఏజన్సీ ప్రాంత ప్రజలపైన పోలీసులు, అధికారులు చలాయించే జులుంకు, గుంజే లంచాలకు, జరిపే అవమానాలకు వ్యతిరేకంగా పై తిరుగుబాట్లు అన్నీ జరిగాయి.

గుంటూరు తాలూకాలోని సవరలు, 1861 లో తమ నాయకుని పోలీసులు అరెస్టు చేసినందుకు నిరసనగా, ఒక పోలీసు ఇన్స్పెక్టరును, నలుగురు పోలీసులను చంపి, ఒక పోలీసు స్టేషన్ను ధ్వంసం చేశారు.

తిరుగుబాటుదార్లను అధికారులు ఖైదుచేసి, కొందరికి ఉరిశిక్ష,

మరికొందరికి యావజ్జీవ ద్వీపాంతరశిక్ష విధించారు. తిరిగి 1865 లో అదే ప్రాంతంలో సవరలు తమ కొండలలోకి ప్రవేశిస్తున్న ఒక పోలీసు దళాన్ని ప్రతిఘటించారు. పోలీసుదళం ముందుకు సాగలేక పలాయనం చిత్తగించింది 1866 లో ప్రభుత్వం విస్తార బలగంతో కొండప్రాంతా లన్నిటినీ చుట్టపెట్టి, సవరలపై అనేక అత్యాచారాలు జరిపి తిరుగు బాటును అణచివేసింది.

ఇదేవిధంగా సాలూరు తాలూకా కొర్రవాని వలసలో 1900 సంవత్సరంలో మరొక తిరుగుబాటు జరిగింది. కొర్రా మల్లయ్య అను కొండదొర 4, 5 వేలమంది ప్రజలను చేరదీసి బ్రిటిషువారు సాగిస్తున్న దౌర్జన్యాలు విసరించి, పోలీసుస్టేషన్లపై దాడిచేయాలని ఉద్బోధించాడు. ఇద్దరు పోలీసులను ప్రజలు వధించారు. పాచిపెంట పోలీసుస్టేషనుపై దాడి సన్నాహాలు చేస్తుండగా జిల్లాకలెక్టరు పెద్ద బలగంతోవచ్చి తిరుగు బాటును అణచివేసి, ముగ్గురిని ఉరితీశాడు.

భద్రాచలంవద్ద ఉన్న యర్నగూడెంలో సుబ్బారెడ్డి అను నతడు 1858 లో చిన్న తిరుగుబాటు లేవదీశాడు. నానా సాహెబు సైన్యంతో వస్తున్నాడని, బ్రిటిషువారిని తరిమివేయండని ఉద్బోధించాడు. యితని నాయకత్వాన కోయలు బుట్టాయి గూడెం గ్రామమున్సబునుచంపి, జీలుగు మల్లివద్ద పోలీసులతో పోరాడారు. పోలీసులు తిరుగుబాటును అణచి వేసి, సుబ్బారెడ్డిని మరి ఏడుగురిని ఉరితీశారు.

రంపపితూరీ

పైవాటి అన్నిటికంటె విస్తృతమయిన రంపపితూరీ గోదావరి ఏజన్సీ ప్రాంతంలో 1879 లో జరిగింది.

మన్యం రైతులు, ముఠాదార్ల అధికార్ల దౌర్జన్యాలకు వ్యతిరేకంగా

ఈ తిరుగుబాటు లేవదీశారు. రంపచోడవరంలో ప్రారంభమయినపితూరీ భద్రాచలం, రేకపల్లి, గోలుగొండ–ప్రాంతాలకు విస్తరించింది.

తిరుగుబాటుదార్లకు, ద్వారబంధాల చంద్రయ్య, పులిచింత సాంబయ్య అంబుల్‌రెడ్డి నాయకులు. ద్వారబంధాల చంద్రయ్య 1879 ఏప్రిల్‌లో అడ్డతీగల పోలీసుస్టేషను ధ్వంసంచేశాడు అదే సంవత్సరం నవంబరులో, చంద్రయ్య అనుచరులను 79 మందిని ప్రభుత్వం కాల్చి వేసింది. 1880 ఫిబ్రవరిలో చంద్రయ్యను కూడా పోలీసులు కాల్చి వేశారు.

అంబుల్‌రెడ్డి నాయకత్వాన 1879 జులై 10 వ తేదీన ప్రజలు పడ్డిగూడెం పోలీసు స్టేషనుసు తగులబెట్టారు. 1880 లో తమ్మన్నదొర రేకపల్లిని స్వాధీనం చేసుకున్నారు. క్రమంగా బ్రిటిషు సైనికులు తిరుగుబాటుదార్లందరినీ కాల్చివేసి ప్రజలపై క్రూరనిర్బంధాలు అమలుజరిపారు. 14 వ శతాబ్దంలో మహమ్మదీయ వ్యతిరేక స్వాతంత్ర పోరాటం జరిపిన ముసునూరి నాయకులు, రేకపల్లిలో తమ పోరాటం ప్రారంభించిన విషయం ఈ సందర్భంలో స్మరించుకోవలసి వుంటుంది. నాటి నుండీ బ్రిటిషు హయాంవరకు, ఏజన్సీ ప్రాంతాలలో నివసించే కొండజాతి ప్రజలు దాస్యత్వ ప్రతిఘటనకై సాయుధ పోరాటాలను జరిపే సాంప్రదాయాలను నిలబెట్టారు.

మన్యం తిరుగుబాటు

ఇదే ప్రాంతంలో 1922 లో అల్లూరి సీతారామరాజు నాయకత్వాన మన్యం తిరుగుబాటు జరిగింది.

1922 జనవరిలో సీతారామరాజు కొండదొరలను ప్రజలను సమీకరించి, రాజవొమ్మంగి స్టేషనుపై దాడిచేసి, ఖైదులో ఉన్న వీరయ్య

అను కొండదొరను విడిపించాడు. వీరయ్య, గంటందొర-మల్లుదొర సీతారామరాజుకు సేనానులుగా ఈ తిరుగుబాటులో సహాయపడ్డారు.

అనేక పోలీసుస్టేషన్లపై సీతారామరాజు దళాలుదాడిచేసి ఆయుధాలను స్వాధీనం చేసుకున్నాయి. రెండేండ్లపాటు ఏజన్సీ ప్రాంతంలో సీతారామరాజు దళాలకు ప్రభుత్వ సేనలకు ఘర్షణలు జరుగుతూనే వున్నవి. చిట్టచివరకు పితూరీ ఓడిపోయింది. కొన్ని వందలమంది పితూరీదార్లు మరణించారు.

ఈ ప్రధానమయిన తిరుగుబాటులు మాత్రమే కాక ఆంధ్రదేశం అంతటా చిన్న చిన్న తిరుగుబాటులు అప్పుడప్పుడు జరుగుతూనే వున్నాయి.

మచిలీపట్నంలో సిపాయీలు తమ తలపాగాలను తీసివేయవలెనన్న ఆజ్ఞకు నిరసనగా, 1706 లో తిరుగుబాటు చేశారు. ఆరుగురు సైనికులను అధికారులు కాల్చివేశారు.

కర్నూలు నవాబయిన రసూల్‌ఖాన్ 1838 లో బ్రిటిషు వ్యతిరేక కుట్ర చేశాడు. ఈ కుట్రలో నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరి నవాబుకూడా పాల్గొన్నాడు. రసూల్‌ఖాన్‌ను బ్రిటిషువారు అరెస్టుచేసి తిరుచునాపల్లి జైలుకు పంపారు. జైలులో రసూల్‌ఖాన్ మరణించాడు.

1857లో భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం జరిగిన సందర్భంలో ఆ వార్తలు విని ఉత్సాహపడి, బళ్ళారి జిల్లాలో భీమారావు అను మాజీ తాసీల్దారు ఒక తిరుగుబాటు లేవదీశాడు. హాస్పేటకు 26 మైళ్ళ దూరంలోఉన్న కొప్పాల్‌ను తిరుగుబాటుదార్లు స్వాధీనం చేసుకున్నారు. తుంగభద్ర నది ఒడ్డున బ్రిటిషు సేనలకు తిరుగుబాటుదార్లకు ఘర్షణ జరిగింది. 100 మంది తిరుగుబాటువార్లు భీమారావుతో సహా మరణించారు. 77 మంది ఖైదుచేయబడి, ఉరితీయబడ్డారు.

23 వ అధ్యాయం

ఆధునిక యుగం

క్రీ. శ. 1853 నుండి నేటివరకు ఆంధ్రుల చరిత్రలో ఆధునిక యుగం. ఈ శతాబ్దంలో ఆంధ్ర ప్రజాజీవితాన్ని రూపొందించిన ఉద్యమాలు నాలుగు. (1) వీరేశలింగంగారి ఆధ్వర్యాన ప్రారంభమైన సంఘ సంస్కరణ, భాషాసంస్కరణ ఉద్యమం, (2) 1913 లో ప్రారంభమైన ప్రత్యేకరాష్ట్రోద్యమం, (3) 1921 నుండి ప్రారంభమైన కాంగ్రెసు ఉద్యమం, (4) 1935 నుండి ప్రారంభమైన కమ్యూనిస్టు ఉద్యమం.

జాతీయ పునరుజ్జీవనం ముందుగా సాహిత్య రంగంలో ప్రారంభమైంది. 1812 లో మచిలీపట్నం కలెక్టరుగాఉన్న చార్లెస్ బ్రౌన్‌దొర తెలుగుభాష పునరుద్ధరణకు పూనుకున్నాడు. అనేకమంది తెలుగు పండితులను చేరదీసి, తాళపత్ర గ్రంథాలకు శుద్ధప్రతులు వ్రాయించి కాపాడాడు. వేమన పద్యాలను, బ్రౌన్ నిఘంటువును ప్రచురించాడు.

భాషకు బ్రౌన్‌దొరవలెనే చరిత్రకు మెకంజీదొర సాయంచేశాడు. 1816-21 మధ్య మెకంజీ ప్రభుత్వ సర్వే అధికారిగా ఉండేవాడు. దేశ చరిత్రను తయారు చేయించవలెననే ఉద్దేశంతో, ఆంధ్రదేశంలోని గ్రామ కైఫీయత్తులను, తదితర చారిత్రక పత్రాలను అత్యధిక వ్యయప్రయాసల కోర్చి మెకంజీ సేకరించాడు.

వీరిద్దరు, విదేశీయులైనప్పటికీ, ఆంధ్రజాతి పునరుజ్జీవనంలో వీరిపాత్రను గుర్తించక తప్పదు.

నా టి ప రి స్థి తు లు

200 సంవత్సరాల విదేశీపాలన ఫలితంగా జాతీయ చైతన్యం, ఆత్మవిశ్వాసం ప్రజలలో నశించాయి. అన్నిరంగాలలోను నిస్తబ్ధత, కుళ్లు ప్రవేశించాయి

అతి బాల్యవివాహాలు, తత్ఫలితంగా ఏర్పడే బాల్యవితంతువులు వరశుల్కం, కన్యాశుల్కం దురాచారాలు బ్రాహ్మణకులంలో ప్రధానంగా, ఇతరులలో కొంతవరకు ఉండేవి.

సాహిత్యసృష్టి నశించింది. ప్రబంధాలయుగం అంతరించింది. పాతవ్యాకరణసూత్రాలను దృష్టిలో ఉంచుకొని, బాలవ్యాకరణం అనే గ్రంథాన్ని, 1882లో మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో పండితుడుగావున్న చిన్నయసూరి రచించాడు. ఈ గ్రంథం తెలుగుబాష పురోగమనాన్ని నిరోధించింది.

బొంబాయి-మద్రాసు రైలుమార్గం ఏర్పడ్డది. కృష్ణా, గోదావరి నదులకు ఆనకట్టలు నిర్మించబడినవి. మెట్ట వ్యవసాయంనుండి మాగాణి వ్యవసాయానికి, ఆ ప్రాంతాల రైతాంగం మారసాగింది.

ఈ పరిస్థితులలో 1848 లో కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు గారు రాజమహేంద్రవరంవద్ద ఒక బీద బ్రాహ్మణ కుటుంబంలో జన్మించారు.

తెలుగు, సంస్కృతం, ఆంగ్లభాషలలో పాండిత్యం సంపాదించి, రాజమహేంద్రవరం కళాశాలలో తెలుగు ఉపాధ్యాయుడుగా జీవితం ప్రారంభించిన వీరేశలింగంగారు, మొట్టమొదట తన దృష్టిని సంఘ సంస్కరణవైపు ప్రసరించారు. అతిబాల్య వివాహాలు పనికిరావని, వితంతు

వివాహాలు జరిపించవచ్చునని, స్త్రీలకువిద్య, సమానహోదా ఉండవలెనని, వ్యాసాలద్వారా, ఉపన్యాసాలద్వారా, బ్రహ్మాండమైన ప్రచారం చేశారు. స్వయంగా వితంతు వివాహాలను జరిపించి సంఘసంస్కరణకు ప్రత్యక్షంగా నాయకత్వం వహించారు.

కులభేదాలు హిందూసంఘ పతనానికి మూలకారణమని గుర్తించి, దానికి వ్యతిరేకంగా ఉద్యమం ప్రారంభించారు. మూఢ నమ్మకాలను, మతాచారాలను, ఛాందసభావాలను నిరసిస్తూ, అనేక రచనలు సాగించారు. హిందూమతముయొక్క సంస్కరణ రూపమైన బ్రహ్మసమాజానికి ఆంధ్రదేశంలో పునాదివేశారు.

ఈ రెంటితోనే సంతృప్తిపడక, ప్రభుత్వోద్యోగులలో విశేషంగా వ్యాపించిన లంచగొండితనాన్ని బాహాటంగా, ధైర్యంగా విమర్శించి కొందరు ఉద్యోగులను శిక్షింప చేశారు. నాటి సమాజంలో విరివిగావున్న వేశ్యాలంపటత్వాన్ని తీవ్రంగా నిరసించి నైతిక పునరుజ్జీవనకు ప్రారంభకులైనారు.

ఈ మహోద్యమాల ప్రచారానికి భాషను ఒకసాధనంగా స్వీకరించి తెనుగుభాషలో నూటికిపైగా వచన గ్రంథాలను రచించారు. నవల, నాటకము, ప్రహసనము, జంతు, జీవ, ఖగోళ, భూగోళ, పదార్థ విజ్ఞాన శాస్త్రములు, జీవిత చరిత్రలు, స్వీయచరిత్ర—మొదలైన వివిధ రూపాలలో భాషాసేవచేసి, గద్య తిక్కన అను సార్థకనామం ధరించారు. తన అవసానదశలో అప్పుడప్పుడే తల ఎత్తుతున్న కాంగ్రెసు ఉద్యమాన్ని, వ్యావహారిక భాషోద్యమాన్ని అభిమానించారు. ఆంధ్రుల చరిత్రకు, ఆంధ్ర భాషాచరిత్రకు పునాదిగా ఆంధ్రకవుల చరిత్ర అను ఉద్గ్రంథాన్ని విశేష శ్రమకోర్చి ప్రకటించారు.

తన జీవితాన్నంతా సంఘ సంస్కరణకు, భాషాభివృద్ధికి వినియోగించుటతోపాటు, పుస్తక రచనద్వారా తాను సంపాదించిన లక్షరూపాయల ఆస్తిని, హితకారిణీ సమాజమను ఒక ధర్మసంస్థపరంచేసి, ఆంధ్రదేశంలో అపూర్వమైన త్యాగ ప్రమాణాలను సృష్టించారు.

క॥ తన దేహము తనగేహము
తన కాలము తన ధనంబు తన విద్య జగ
జ్జనులకె వినియోగించిన
ఘను డీ వీరేశలింగకవి జనులారా.

అన్న శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించారు. కనుకనే ఆధునికాంధ్ర జీవితానికి శ్రీ వీరేశలింగంగారిని యుగపురుషుడుగా మనం భావిస్తున్నాము.

వీరేశలింగంగారు ప్రారంభించిన, భాషా సంస్కరణోద్యమాన్ని గిడుగు రామమూర్తి, గురజాడ అప్పారావుగారలు మరింత ముందుకు తీసుకువెళ్ళి తెలుగుభాషను ప్రజాసామాన్యానికి అర్థమయ్యేవిధంగా వ్రాయవలెనని అట్టి వ్యావహారిక భాషమాత్రమే ప్రజాసేవకు నిజమైన సాధన కాగలదని నిరూపించారు. అప్పారావుగారు తమ సిద్ధాంతాన్ని ఆచరణలో పెట్టి 'కన్యాశుల్కం' అను నాటకాన్ని వ్యావహారిక భాషలో రచించారు. ఆంధ్రభాషలోని స్వతంత్ర నాటకాలలో కన్యాశుల్కం అగ్రగణ్యమైనదని సర్వులు అంగీకరించిన విషయం.

చరిత్ర పరిశోధనకు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు ప్రారంభం చేశారు. వారు ప్రారంభించిన విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల ఆంధ్రులలో విజ్ఞానతృష్ణను రేకెత్తించింది.

ఆధునికాంధ్ర జీవితాన్ని తీర్చిదిద్దుటలో భాగస్వామి అయిన రెండవ ఉద్యమం ప్రత్యేక రాష్ట్రోద్యమం. 1913లో బాపట్లలో జరిగిన

ప్రథమ ఆంధ్రమహాసభ ఆంధ్రులకు ప్రత్యేకరాష్ట్రం కావలెనని, భారత దేశాన్నంతా భాషాప్రయుక్తంగా విభజించవలెనని తీర్మానించింది. ఈ ఉద్యమ మూలపురుషులు కొండా వెంకటప్పయ్య, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, జొన్నవిత్తుల గురునాథంగారలు.

భారతదేశంలో అనేక జాతులున్నవి. ప్రత్యేకభాష, సంస్కృతి, ప్రాంతం కలిగిన ఈ వివిధ జాతుల సమ్మేళనమే భారతప్రజ. ఈ వాస్తవిక సత్యాన్ని గుర్తించనంతమాత్రాన భారతదేశ ఐక్యతకు ఎట్టి భంగం కలుగదు. పైపెచ్చు ఈ వాస్తవిక సత్యాన్ని గుర్తించి, తదనుగుణ్యంగా రాష్ట్ర పునర్విభజన జరిగినప్పుడే దృఢమైన, శాశ్వతమైన ఐక్యభారత దేశం ఆవిర్భవించగలదు.

పై విషయాన్ని అస్పష్టంగా అయినప్పటికీ మొట్టమొదటగా వెల్లడించినవారు ఆంధ్రులు. ఈ నాడీ సూత్రాన్ని అభ్యుదయకాములైన భారత ప్రజలందరూ ఆమోదిస్తున్నారు. ఈ వాస్తవిక సత్యాన్ని బైటికి తెచ్చి, ప్రచారంచేసిన సంస్థ ఆంధ్ర మహాసభ ఐనప్పటికీ, ప్రత్యేక రాష్ట్రసాధన కవసరమైన ప్రజాందోళనను సమీకరణ చేసే విషయంలో మాత్రం ఆంధ్రమహాసభ పూర్తిగా విఫలమైంది. మొదటినుంచీ మితవాద నాయకుల నాయకత్వంక్రిందనే ఉండటంవల్ల ఈ సంస్థ ఆంధ్రుల జాతీయ వాంఛను ప్రతిబింబించినప్పటికీ, తత్సాధనకవసరమయిన ఎట్టి కార్యక్రమం చేపట్టలేకలేకపోయింది.

ఇక మూడవది 1921 లో కాంగ్రెసు ప్రారంభించిన సహాయ నిరాకరణోద్యమం. 1885 లో భారతజాతీయ కాంగ్రెసు ఏర్పడ్డప్పటి నుంచీ మితవాద నాయకత్వం చేతులలోఉండి, కేవలం తీర్మానాలతోనే సంతృప్తి వహించిన కాంగ్రెసు సంస్థ 1921 లో గాంధీజీ నాయకత్వాన

ప్రత్యక్ష కార్యక్రమానికి పూనుకున్నది. స్వాతంత్ర్య సంపాదన మాటలలో సాధ్యం కాదని, అందుకు కొంత త్యాగం, పోరాటం అవసరమని, అందుకు ప్రజలు తయారు కావలెననే నూతన సాంప్రదాయాన్ని 1921లో కాంగ్రెసు ప్రవేశపెట్టింది. ఈ ఉద్యమం ఆంధ్రలోకూడా తీవ్రంగా వ్యాపించింది. 1921, 22 సంవత్సరాలలో, ఆంధ్రలో అంతటా స్కూళ్ళు మానివేసి, ఉద్యోగాలు వదలివేసి, అనేకమంది యువకులు స్వార్థత్యాగ బుద్ధితో గ్రామాలవెంట ప్రచారం చేయసాగారు. కోర్టుల బహిష్కరణ, అస్పృశ్యతా నివారణ, మద్యపాన నిషేధం మొదలైన నిర్మాణ కార్యక్రమంతోపాటు, పన్నుల నిరాకరణ అను ప్రత్యక్షపోరాటరూపంకూడా కాంగ్రెసు కార్యక్రమంలో భాగంగా ఉంది. గుంటూరుజిల్లా పెదనందిపాడులో పన్నుల నిరాకరణకొంతవరకు సాగింది పల్నాడులో అడవిపుల్లరిని నిరాకరించి, హనుమంతు అను యువకుని నాయకత్వాన రైతాంగం ప్రభుత్వ వ్యతిరేక పోరాటంలో పాల్గొన్నది. నరిసీపట్నం మన్యప్రజలు అల్లూరి సీతారామరాజు నాయకత్వాన బ్రిటిషు ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా సాయుధ పోరాటాన్ని ప్రారంభించారు.

1922లో చౌరీచౌరాలో ప్రజలు పోలీసు స్టేషనును ధ్వంసంచేశారు. ఉద్యమం తాను విధించిన హద్దులను దాటిపోతున్నదని గాంధీగారు ఉద్యమాన్ని ఉపసంహరించారు.

1930, 40, 42 లలో కాంగ్రెసు నాయకత్వం క్రింద సాగిన ఉద్యమాలలో ఆంధ్రదేశం సముచిత పాత్ర వహించింది.

గాంధీజీ మితవాద నాయకత్వంతో, అశాస్త్రీయ సిద్ధాంతాలతో విసుగుచెందిన యువకులనేకులు శాస్త్రీయమయిన, అభ్యుదయకరమైన సిద్ధాంతాలకొరకు, విప్లవకర నాయకత్వంకొరకు వెతక నారంభించారు.

1917 రష్యాలో లెనిన్ నాయకత్వాన జయప్రదంగా సాగిన సోషలిస్టు విప్లవం ఈ నూతన సిద్ధాంతాన్ని, నూతన నాయకత్వాన్ని ప్రపంచ ప్రజల ముందుంచింది. భారతదేశంలో 1928 నాటికి బొంబాయిలో కార్మిక వర్గంలో వేరూనిన మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాలు 1935 నాటికి ఆంధ్ర ప్రజలలో ప్రవేశించ సాగినవి.

1935 నుండి నేటివరకు జరిపిన కృషిఫలితంగా ఆంధ్రలో కమ్యూనిస్టు ఉద్యమం ఒక బ్రహ్మాండమైన శక్తిగా తలయెత్తింది. కార్మిక, కర్షక, తదితర పీడిత వర్గాల ఆర్థిక రాజకీయ హక్కులకొరకు మాత్రమేగాక, జాతి అభ్యుదయాన్ని కాంక్షించే వివిధ వర్గాలకు నాయకుడుగా ఆంధ్రలో కమ్యూనిస్టుపార్టీ నేడు పురోగమిస్తున్నది.

ఈ ఉద్యమాలన్నీ ఆంధ్రలో కొనసాగుతుండగా, నైజాం పరిపాలనలో యమయాతన లనుభవిస్తున్న కోటిమంది తెలుగు సోదరులలో నూతన జాగృతి ఏర్పడ నారంభించింది. 1935 సంవత్సరంనుండి యీ నూతన జాగృతికి తెలంగాణా ఆంధ్రమహాసభ నాయకత్వం వహించింది. అంతకు పూర్వమే అనేక సంవత్సరాలుగా, తెలంగాణా ఆంధ్రుల అభ్యుదయానికి అనేక సాహిత్యసంస్థలు కృషిచేస్తూ వచ్చాయి. నైజాం క్రూరపరిపాలనకు ఫలితంగా నామరూపాలు లేకుండా పోయే ప్రమాదాన్నుండి తెలుగుభాషను కాపాడి, ఈ వివిధ సారస్వత పరిషత్తులు తెలంగణా ఆంధ్రుల పునరుజ్జీవనానికి పునాదిని వేసినవి. అందులో కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్రభాషానిలయము, హైదరాబాదు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రధానమయినవి.

1945 తర్వాత తెలంగాణా ఆంధ్రులపోరాటం ప్రజానీకంలోకి వేళ్ళుతన్ని రైతాంగ పోరాటంగా పరిణమించింది. శతాబ్దాలుగా సాగు

తున్న భూస్వామ్యదోపిడీకి, వెట్టి చాకిరీకి, క్రూర నిరంకుశ విధానానికి వ్యతిరేకంగా తెలంగాణా ప్రజలు 1947-52 సంవత్సరాలమధ్య తీవ్ర పోరాటం జరిపారు. వేలాది వీరులునేలకొరిగారు. మట్టిలోనుండి మహా వీరు లుద్భవించి రజాకారు దుర్ణయాలను, అటుతర్వాత ఏర్పడిన మిలిటరీ గవర్నరు నిరంకుశత్వాన్ని ప్రతిఘటించారు.

అశేష రక్తతర్పణ ఫలితంగా తెలంగాణా నేడు తిరిగి కొంత ఊపిరి పీల్చుకోగలిగింది. ప్రజాతంత్రశక్తులు సమీకరించబడి పురోగమిస్తున్నవి.

తెలంగాణా, సర్కారాంధ్ర అను కృత్రిమ సరిహద్దులను ఛేదించి ముక్కోటి ఆంధ్రులను ఒకటిచేసి, విశాలాంధ్రను స్థాపించవలెనన్న నినాదం 1942 లో మొట్టమొదటగా ఆంధ్ర కమ్యూనిస్టుపార్టీ ఇచ్చింది. ఈ విశాలాంధ్ర నినాదం ముక్కోటి ఆంధ్రుల జాతీయ వాంఛగా రూపొందినది.

అర్ధ శతాబ్దిగా సాగుతున్న జాతీయోద్యమ ఫలితంగా, 1947 లో బ్రిటిషువారు భారతదేశాధిపత్యాన్ని వదలుకోక తప్పనిపరిస్థితి వచ్చింది. కాంగ్రెసు నాయకత్వానికి అధికార ప్రదానం చేసి బ్రిటిషువారు వైదొలగారు. భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం సంపాదించింది.

సామ్రాజ్యవాద, భూస్వామ్య విధాన ఫలితంగా ఏర్పడిన దేశ దారిద్ర్యాన్ని, నిస్తబ్దతను అధిగమించాలని, అందరికీ తిండి, బట్ట ఉద్యోగం, చదువు లంభించే నవసమాజనిర్మాణం జరగాలని భారత ప్రజలు గాఢంగా వాంఛిస్తున్నారు. ఆ లక్ష్య సాధనకై పురోగమిస్తున్నారు.

1947 తర్వాత ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రం ఏ క్షణంలోనైనా రా

వచ్చునని ప్రజలు ఎదురుచూడ సాగరు. ఆరు సంవత్సరాలు గడిచినవి. వాగ్దానాలు కమిటీలు కమిషన్లతో కాలం గడిచిపోయింది.

ఆంధ్రప్రజలు విసిగి పోయినారు. ఆంధ్రప్రజా హృదయంలో దావానలంవలె మండుతున్న ఈ తీవ్ర అసంతృప్తి 1952 డిశంబరులో పొట్టి శ్రీరాములుగారి ఆమరణ నిరసన దీక్ష రూపంలో వ్యక్తమైంది. అక్టోబరు 19 నుండి, డిసెంబరు వరకు. 56 రోజులు నిరహారదీక్ష వహించిన శ్రీరాములుగారు 1952 డిశంబరు 16 న అసువులువీడి అమరత్వాన్ని పొందారు. ఆంధ్రులు మహోద్రేకంతో కార్యాచరణకు పూనుకున్నారు. ప్రభుత్వం స్తంభించిపోయింది. పదకొండుమంది ఆంధ్రవీరులు పోలీసు తుపాకులకు తమ నిండుప్రాణాలు బలియిచ్చారు. ఈ ప్రజాందోళనకు కేంద్రప్రభుత్వం లొంగింది. ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రాన్ని ఏర్పరుస్తూ ప్రధాని నెహ్రూ డిశంబరు 19 న ప్రకటించారు.

1953 అక్టోబరు 1 న, కర్నూలు రాజధానిగా ఆంధ్రరాష్ట్రం అవతరించింది. ఆంధ్రులు రాష్ట్రావతరణోత్సవాన్ని పర్వదినంగా జరుపుకున్నారు.

1954 నవంబరు 6న, ఆంధ్రప్రభుత్వం పతనమయింది. 55 ఫిబ్రవరిలో సాధారణ ఎన్నికలు జరిగి, నూతన ప్రభుత్వం అధికారాన్ని స్వీకరించింది.

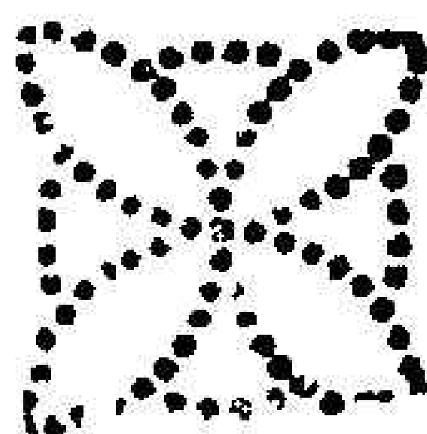
1955 జులైలో వెలువడిన రాష్ట్రపునర్విభజన కమిషన్ నివేదిక విశాలాంధ్ర నిర్మాణాన్ని సూచించింది. కాని ఐదేండ్ల గడవు విధించింది.

ఐదేండ్ల గడవు అనవసరమని ఆంధ్ర—తెలంగాణాలను ఏకం చేసి, తక్షణమే విశాలాంధ్రను ఏర్పరచవలెనని, ఆంధ్ర ప్రజానీకం,

వివిధ రాజకీయ పార్టీలు ఐక్యకంఠంతో తమ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేసినవి. తెలంగాణాలోని అత్యధిక సంఖ్యాకులు తక్షణ విశాలాంధ్రను వాంఛించారు.

భారత ప్రభుత్వం విశాలాంధ్రను ఏర్పరుస్తూ ప్రకటన చేసింది. 1956 అక్టోబరు 1వ తేదీన విశాలాంధ్ర ఏర్పడుతున్నది. ఆంధ్ర, తెలంగాణా ప్రజలమధ్య ఏర్పడిన కృత్రిమ విభజన నేటితో అంతమౌతున్నది. ఆంధ్రజాతి సమగ్రాభివృద్ధి కవసరమైన భౌతిక పరిస్థితులు నే డేర్పడ్డవి.

[సమాప్తం]

ఆంధ్రుల చరిత్రలో కొన్ని ముఖ్య తేదీలు

1.	ఆంధ్రులను గురించి మొదటి ప్రశంస ఐతరేయ బ్రాహ్మణము	.... క్రీ.పూ.	1000
2.	మెగస్తనీసు	.... క్రీ.పూ.	300
3.	శాతవాహన రాజ్యస్థాపన	.... క్రీ.పూ.	221
4.	గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి	.... క్రీ.శ.	78
5.	శాతవాహన రాజ్యపతనం	.... "	203
6.	విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ (iii)	.... "	546_ 611
7.	వేంగిరాజ్య స్థాపన	.... "	624
8.	గుణగ విజయాదిత్యుడు	.... "	849_ 892
9.	మహాభారత రచన	.... "	1022_1061
10.	పల్నాటియుద్ధం	.... "	1176_1182
11.	రామానుజాచార్యులు	.... "	1018_1118
12.	బసవయ్య	.... "	1100_1165
13.	కాకతీయ యుగం	.... "	1000_1323
13.	గణపతిదేవుడు	.... "	1198_1262
15.	ఓరుగల్లు పతనం	.... "	1322
16.	ముసునూరి కాపయనాయకుడు	.... "	1336
17.	విజయనగర రాజ్యస్థాపన	.... "	1336
18.	బహమనీ రాజ్యస్థాపన	.... "	1347
19.	కృష్ణదేవరాయలు	.... "	1509_1530
20.	తళ్ళికోటయుద్ధం	.... "	1565
21.	విజయనగర రాజ్యపతనం	.... "	1646
22.	మద్రాసులో ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ ప్రవేశం	"	1639
3	తంజావూరు నాయకరాజ్యం	.... "	1535_1673

గ్రంథరచనకుపయోగపడిన
కొన్ని ముఖ్యగ్రంథముల పట్టిక

BIBLIOGRAPHY

1. ఆంధ్రుల చరిత్ర 1, 2, 3 భాగములు
—చిలుకూరి వీరభద్రరావు

2. ఆంధ్రదేశ చరిత్ర సంగ్రహము —మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

3. చారిత్రక వ్యాసములు ,,

4. History of the Reddi Kingdoms ,,

5. A Forgotten Chapter of Andra History ,,

6. శాతవాహన సంచిక —మారేమండ రామారావు

7. కళింగ సంచిక
—ఇతిహాస పరిశోధక మండలి, రాజమండ్రి

8. రెడ్డి సంచిక ,,

9. రాజరాజ నరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక ,,

10. ఇతిహాస పరిశోధక మండలివారి మాసపత్రిక కాపీలు

11. Early Dynasties of Andhra Desa
—భావరాజు కృష్ణారావు

12. రాజరాజనరేంద్రుడు ,,

13. Easte n Chalukyas of Veingi
—నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

14. A Forgotten Empire —Robert Sewell

15. Social and Political life in Vizianagar Times
—Salatore

16. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర —సురవరం ప్రతాపరెడ్డి

17. దేశి —కోరాడ రామకృష్ణయ్య

18. ఆంధ్ర భాషా వికాసము —గంటిజోగి సోమయాజి

19. ఆంధ్రుల చరిత్ర — సంస్కృతి

— ఖండవల్లి లక్ష్మీ రంజనం

20. Early History of the Deccan —Bhandarkar

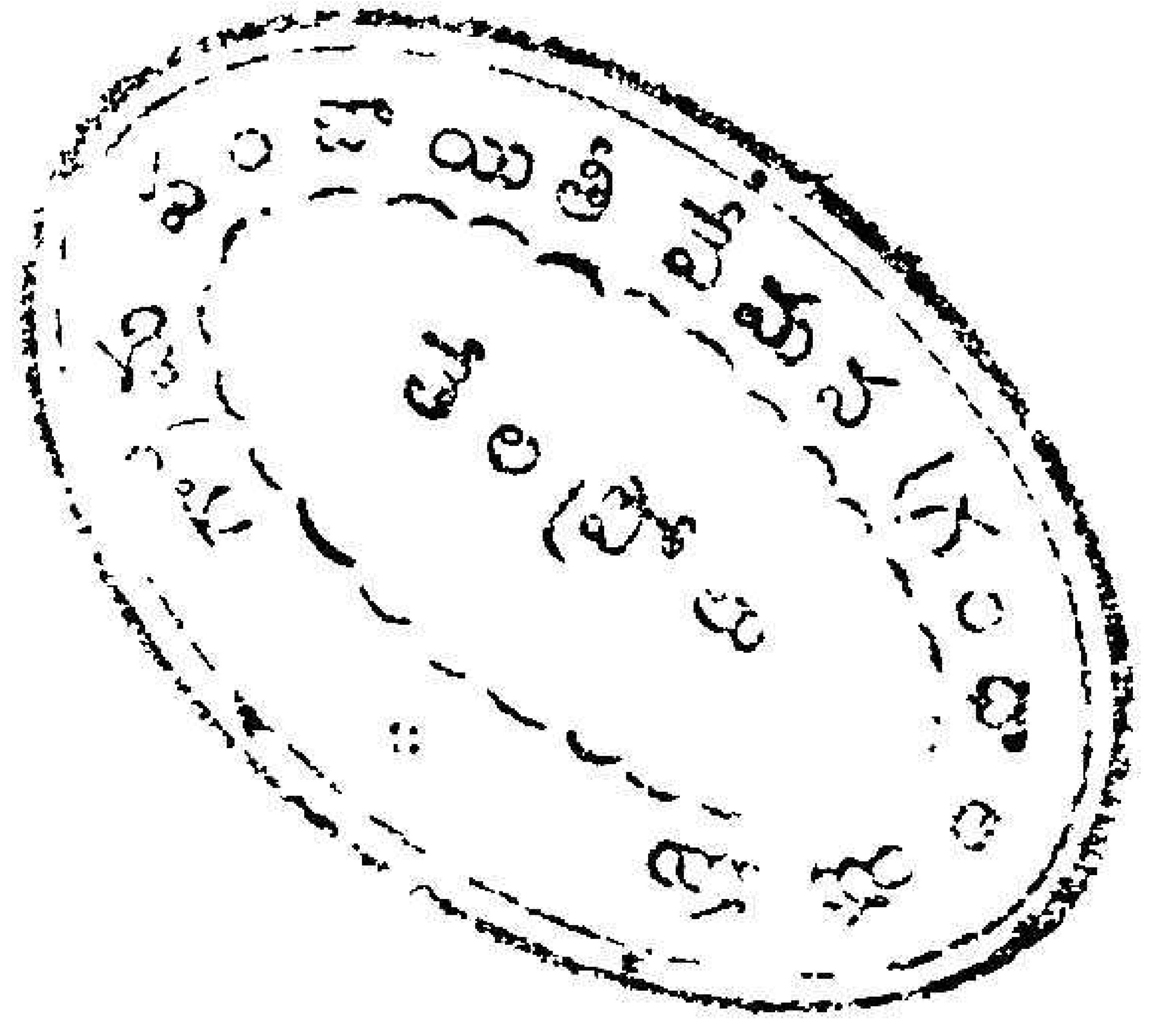
21. Vedic Age —Bharatiya Vidya Bhavan

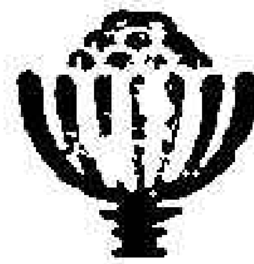
22. Age of Imperial Unity ,,

23. India-Primitive Communism to Slavery

—S A. Dange

24. నవకథా మంజరి —పెంద్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

BC

మా నూతన ప్రచురణలు

రంగభూమి	13-50
— ప్రేమ్‌చంద్	
పాతరోజులు	5-50
— గొల్లపూడి నారాయణ	
గంగు	6-00
— వట్టికోట ఆళ్వారుస్వామి	
ఎండమావులు	4-50
— హరికిషన్	
సాగర సంగీతం	3-00
— విహారి, శాలివాహన	
విస్మృత యాత్రికుడు	7-00
— రాహుల్జీ	

ప్రతులకు:

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం

ఏలూరు రోడ్డు : : విజయవాడ-2

Wrapper Printed at Swatantra Art Printers, Vijayawada - 4.

మనసు ఫౌండేషన్

పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA103B107
పుస్తకం పేరు	ఆంధ్రుల సంక్షిప్త చరిత్ర
తారీఖు	25/10/24
ముందు అట్ట	Yes
వెనుక అట్ట	Yes
మొత్తం పేజీలు	269
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	Ci, F, BCI
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Ruksana
పేజీలు విడదీసినది	Ruksana
స్కాన్ చేసినది	Ruksana
పరీక్ష చేసినది	NANDINI
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	Good.